

ISSN 2075 – 9584

**МАРКАЗИ ТАДҚИҚОТИ СТРАТЕГИИ
НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ТОҶИКИСТОН
ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ**

**ЦЕНТР СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**ТАДЖИКИСТАН
И СОВРЕМЕННЫЙ МИР**

**CENTER FOR STRATEGIC RESEARCH UNDER THE
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**TAJIKISTAN
AND CONTEMPORARY WORLD**

№2 (82) 2023

Душанбе – 2023

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӮЗ

Муассис: Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Маҷалла соли 2003 таъсис ёфтааст. Дар як сол чор шумора нашр мешавад.

Учредитель: Центр стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
Журнал основан в 2003 году. Периодичность издания – 4 раза в год.

Founder: Center for Strategic Research under the
President of the Republic of Tajikistan
The journal was founded in 2003. The journal is published four times per year.

Главный редактор:

Усмонзода Х.У. доктор философских наук, профессор,
член корреспондент НАНТ

Редколлегия:

П.А. Мухаммадзода, доктор политических наук.
К. Олимов, доктор философских наук, академик НАНТ.
Ш. Рахимзода, доктор экономических наук.
А. Курбонов, доктор философских наук.
А.Б. Мирсаидов, доктор экономических наук, профессор.
Дж. С. Пирзода, доктор экономических наук, профессор.
Л. Саидмуратов, доктор экономических наук, профессор, чл.корр. НАНТ.
Р.Р. Кудратов, доктор экономических наук, профессор.
К.К. Давлатзода, доктор экономических наук, профессор.
К. Миралиён доктор политических наук.
О.Ш. Назриева, кандидат философских наук.
З. Давлатов (ответственный секретарь),

Перевод и редакция таджикских, русских и английских текстов

Давлатов Зубайдулло, Сатторов Киёмуддин, Мансур Суруш, Давлатов Умед,
Эмомализода К,

Технический редактор: Олимзода Валиджон

Маҷаллаи “Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз” ба феҳристи маҷаллаҳои илмӣ тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 мартӣ соли 2020 таҳти №96 ва Комиссияи олии аттестатсионӣ Вазорати маориф ва илмӣ Федерасияи Руссия ворид карда шудааст. Инчунин, маҷалла дар индекси иқтибосҳои илмӣ Россия (РИНЦ) пайваста ворид карда мешавад. Маҷаллаи мазкур дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 135/МҶ - 97 аз 24 июли соли 2019 ба қайд гирифта шудааст.

Журнал «Таджикистан и современный мир» включен в перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Республики Таджикистан от 19 марта 2020 года за №96 и Высшей Аттестационной Комиссии (ВАК) Министерства образования и науки Российской Федерации. А также журнал входит в индекс рецензируемых научных журналов России (РИНЦ). Зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Свидетельство о регистрации (№ 135/МЧ - 97 от 24 июля 2019 года).

Подписной индекс журнала: 77968

Адрес редакции: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89.

Тел: (992 37) 221-11-00, 221-16-36; e-mail: info@mts.tj

МУНДАРИҶА

СИЁСАТШИНОСӢ

САҶМИ ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ТАҶКИМИ СУЛҶУ АМНИЯТ ДАР
МИҶӢСИ МИНТАҚА ВА ҶАҶОН

МУҶАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАҶМОН.....12

ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶАЛЛИ МУШКИЛОТИ АҶҶОНИСТОН ДАР
НИМАИ ЯКУМИ СОЛИ 2016

САҶОЛЗОДА МУҶАММАДӢ ҚУРБОН.....17

ҶАӢОЛИЯТИ МУШТАРАКИ ТОҶИКИСТОН ВА РУСИЯ ДАР ДОИРАИ
СОЗМОНИ ҶАМКОРИИ ШАНХАӢ

КОЧЕТКОВА ИРИНА ВЯЧЕСЛАВОВНА,
САИДОВ АБДУЛМАНОН САТОВОВИЧ.....25

ХУСУСИЯТҶОИ ТАӢМИНИ АМНИЯТИ ИДЕОЛОГИИ ҶУМҶУРИИ
ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ СОҶИБИСТИҚЛОЛӢ

САҶАРАЛИЗОДА ХУҶАМУРОД ҚУДДУСӢ.....35

ДИПЛОМАТИЯИ ШАҶРӢ: ТАҶАВВУЛИ МАҶҶУМ ВА ТАҶРИБА ДАР
ЗАМОНИ МУОСИР

АНВАРИ САҶАРӢ.....49

МОҶИЯТИ ТАШАББУСҶОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҶУМҶУРИИ
ТОҶИКИСТОН ДАР СОҶАИ ОБУ ИҚЛИМ

ШАРИҶЗОДА САИДҶОМИД САҶАР.....63

ҶОЙҶОҶИ ЗАХИРАҶОИ ИНСОНӢ ДАР РАВАНДИ СИЁСИИ ТОҶИКИСТОН
ЭРГАШЕВА ҶАРИЗА МАМАДИЕВНА.....74

ТАӢСИРИ ОМИЛҶОИ ДИНӢ БА СУБОТИ СИЁСИИ КИШВАРҶОИ ОСИЁИ
МАРКАЗӢ

ХУСАЙНЗОДА АМИНҶОН БУРИХОН.....83

МАСЪАЛАҶОИ МАРҶИЛАБАНДИИ ТАШАККУЛИ ДАВЛАТИ СОҶИБ-
ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН

ШЕРМАТОВ БАҶРОМ ГРЕЗОВИЧ.....98

<i>ИШТИРОКИ СИЁСӢ: МОҲИЯТИ СОҲТОРӢ ВА ФУНКЦИОНАЛИИ ОН</i> МИРЗОЕВА НҮШОФАРИН ЗАФАРОВНА.....	107
---	------------

ИҚТИСОДИЁТ

<i>ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ ВА ТАҲДИДҶОИ ОН БА БОЗОРИ МЕҲНАТ</i> ҶУРАҲОНЗОДА САОДАТ, РУСТАМҶОНИ САӢДУЛЛОИ ҚУЗРАТЗОДА.....	115
---	------------

<i>АРЗЁБИИ ТАМОЮЛҶОИ РУШДИ СОҲИБКОРӢ ДАР СОҶАИ КИШОВАРЗӢ</i> РАҲМАТЗОДА РУСТАМ, ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ.....	124
---	------------

<i>НАҚШИ МИНТАҚАҶОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДИ ДАР САНОАТИКУНОНИИ</i> <i>БОСУРЪАТИ КИШВАР</i> МУРТАЗОЕВ ОРАЗ ҚАРАҲОНОВИЧ, АБДУРАҲМОН ҲАКИМЗОДА.....	134
--	------------

<i>АРЗЁБИИ ТАҶРИБАИ ҶАҶОНИИ РУШДИ СОҲИБКОРӢ ДАР СОҶАИ</i> <i>КИШОВАРЗӢ</i> ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ.....	147
---	------------

<i>САМТҶОИ АФЗАЛИЯТНОКИ РУШДИ БОЗОРИ МИНТАҚАВИИ</i> <i>ХИЗМАТРАСОНИҶОИ ЛИЗИНГӢ</i> НАҶМУДИНОВ МАНУЧЕҲР САФАРАЛИЕВИЧ.....	163
---	------------

<i>ОМУӢЗИШИ РАВИШҶОИ НАЗАРИЯВӢ БА МУАЙЯН КАРДАНИ</i> <i>САРМОЯГУЗОРИҶО ҲАМЧУН КАТЕГОРИЯИ ИҚТИСОДИ</i> ЗИЯЕВА МАНИЖА ДАВРОНОВНА.....	172
--	------------

<i>ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИ ИҚТИДОРИ ИҚТИСОДИ - ОМИЛИ АСОСИИ</i> <i>РУШДИ САНОАТИ МИНТАҚА</i> ШАРОПОВА НАСИБА ҲАФИЗОВНА.....	183
---	------------

<i>МУАММОҶОИ АНДОЗБАНДИ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР</i> ГУЛОВ ШЕРАЛИ МАҲМАДСАИДОВИЧ.....	193
---	------------

<i>ИСТИХРОҶ ВА КОРКАРДИ МАЪДАНҶОИ КӢҲИИ ТОҶИКИСТОНИ</i> <i>МАРКАЗӢ ДАР РУШДИ СОҶАҶОИ САНОАТ</i> АМОНАТОВА МАҲБУБА АТОЕВНА.....	201
---	------------

МУКАММАЛГАРДОНИИ МЕХАНИЗМИ ТАЊЗИМИ ДАВЛАТИИ ТАЪМИНИ САРМОЯГУЗОРИИ ҶАОЛИЯТ ВА РУШДИ ТАРБИЯИ ҶИСМОН ВА ВАРЗИШ ХОЛАҲМАДИ САӢАЛӢ.....	211
---	-----

ҶОМЕАШИНОСӢ

ЗАРУРАТИ ТАҲИЯИ “МАЪЛУМОТНОМАИ ЯГОНАИ ТАРИФӢ- ТАХАССУСИИ КАСБӢОИ КОРГАРӢ ВА ВАЗИФАВӢ АЗ РӢӢИ СОҲАҲО ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ҶУРАХОНЗОДА САОДАТ, НАСРИДДИНОВ ФИРДАВС ИНОЯТОВИЧ.....	224
--	-----

МАСЪАЛАИ ИНТИХОБИ КАСБ АЗ ТАРАФИ ҶАВОНОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР НАЗИРОВА МАРҲАМАТ НАЗАРОВНА.....	237
--	-----

НАҚШИ МУҲОҶИРАТ ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ КИШВАР БОБОЕВ АНВАР АБДУЛЛОЕВИЧ.....	245
---	-----

БУЛЛИНГ ДАР МАКТАБИ ШАҲРУ ДЕҲОТ: ТАҲЛИЛИ СОТСИОЛОГӢ КОМИЛОВА МАВҶУДА ДАВЛАТҶОНОВНА.....	258
--	-----

БАЪЗЕ ҶАНБАҲОИ ТАЪМИНИ МОЛИЯВИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ИҶТИМОӢ ДАР ШАРОИТИ ҲОЗИРА НАБОТОВА ПАРНИЁН ҶУМАХОНОВНА.....	269
--	-----

ДАСТГОҲИ МАФҲУМИ КАСБИИНТИХОБКУНИИ ҶАВОНОН ВА ТАДҚИҚОТИ НАЗАРИЯВИИ НАҚШИ ОН ДАР СИСТЕМАИ ИҶТИМОИИ ҶОМЕА ХОҶАЕВА МАХЛИЁ САДУЛЛОЕВНА.....	281
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

<i>ВКЛАД РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УКРЕПЛЕНИИ МИРА И БЕЗОПАСНОСТИ В РЕГИОНАЛЬНОМ И ГЛОБАЛЬНОМ МАСШТАБЕ</i> МУХАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАХМОН.....	12
<i>РЕСПУБЛИКА ТАДЖИКИСТАН И УРЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ АФГАНИСТАНА ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА 2016 ГОДА</i> САФОЛЗОДА МУХАММАДИ КУРБОН.....	17
<i>СОВМЕСТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАДЖИКИСТАНА И РОССИИ В РАМКАХ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА</i> КОЧЕТКОВА ИРИНА ВЯЧЕСЛАВОВНА, САИДОВ АБДУЛМАНОН САТОРОВИЧ.....	25
<i>ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ НЕЗАВИСИМОСТИ</i> САФАРАЛИЗОДА ХУДЖАМУРОД КУДДУСИ.....	35
<i>ГОРОДСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ: РАЗВИТИЕ КОНЦЕПЦИИ И ПРАКТИКА В СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ</i> АНВАРИ САФАРИ.....	49
<i>СУТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИНИЦИАТИВ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ОБЛАСТИ ВОДЫ И КЛИМАТА</i> ШАРИФЗОДА САИДХОМИД САФАР.....	63
<i>МЕСТО ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ ТАДЖИКИСТАНА</i> ЭРГАШЕВА ФАРИЗА МАМАДИЕВНА.....	74
<i>ВЛИЯНИЕ РЕЛИГИОЗНЫХ ФАКТОРОВ НА ПОЛИТИЧЕСКУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКИХ СТРАН</i> ХУСАЙНЗОДА АМИНДЖОН БУРИХОН.....	83
<i>ПОСТОНОВОЧНЫЕ ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА ТАДЖИКИСТАНА</i> ШЕРМАТОВ БАХРОМ ГРЕЗОВИЧ.....	98

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ: ЕЕ СТРУКТУРНАЯ И ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СУЩНОСТЬ

МИРЗОЕВА НУШОФАРИН ЗАФАРОВНА.....107

ЭКОНОМИКА

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ЕЁ ВЫЗОВЫ РЫНКУ ТРУДА

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ,

РУСТАМДЖОНИ САИДУЛЛОИ КУЗРАТЗОДА.....115

ОЦЕНКА ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

РАХМАТЗОДА РУСТАМ,

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ.....124

РОЛЬ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В УСКОРЕНИЕ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

МУРТАЗОЕВ ОРАЗ КАРАХАНОВИЧ,

АБДУРАХМОН ХАКИМЗОДА.....134

ОЦЕНКА МИРОВОГО ОПЫТА РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ОБЛАСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ.....147

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РЫНКА ЛИЗИНГОВЫХ УСЛУГ РЕГИОНА

НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФАРАЛИЕВИЧ.....163

ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ИНВЕСТИЦИЙ КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

ЗИЯЕВА МАНИЖА ДАВРОНОВНА.....172

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА – ГЛАВНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕГИОНА

ШАРОПОВА НАСИБА ХАФИЗОВНА.....183

ПРОБЛЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

ГУЛОВ ШЕРАЛИ МАХМАДСАИДОВИЧ.....193

ТОЧКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ _____

*ДОБЫЧА И ПЕРЕРАБОТКА ГОРНЫХ РУДНИКОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО
ТАДЖИКИСТАНА В РАЗВИТИИ ОТРАСЛЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ*
АМОНАТОВА МАХБУБА АТОЕВНА.....201

*СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФУНКЦИОНИ-
РОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА*
ХОЛАХМАДИ САЙАЛИ.....211

СОЦИОЛОГИЯ

*НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗРАБОТКИ «ЕДИНОГО ТАРИФНО-
КВАЛИФИКАЦИОННОГО СПРАВОЧНИКА ПРОФЕССИЙ РАБОЧИХ И
ДОЛЖНОСТЕЙ ПО ОТРАСЛЯМ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН»*
**ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ,
НАСРИДДИНОВ ФИРДАВС ИНОЯТОВИЧ.....224**

*ПРОБЛЕМА ВЫБОРА ПРОФЕССИИ МОЛОДЕЖЬЮ В СОВРЕМЕННЫХ
УСЛОВИЯХ*
НАЗИРОВА МАРХАМАТ НАЗАРОВНА.....237

*РОЛЬ МИГРАЦИИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАС-
НОСТИ СТРАНЫ*
БОБОЕВ АНВАР АБДУЛЛОЕВИЧ.....245

*БУЛЛИНГ В ГОРОДСКОЙ И СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ
АНАЛИЗ*
КОМИЛОВА МАВДЖУДА ДАВЛАТДЖОНОВНА.....258

*НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ
УСЛУГ В ТЕКУЩИХ УСЛОВИЯХ*
НАБОТОВА ПАРНИЯН ДЖУМАХОНОВНА.....269

*ПОНЯТИЙНЫЙ АППАРАТ ПРОФОРИЕНТАЦИИ МОЛОДЕЖИ И
ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЕЕ РОЛИ В СОЦИАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ
ОБЩЕСТВА*
ХОДЖАЕВА МАХЛИЁ САДУЛЛОЕВНА.....281

CONTENT

POLITICAL SCIENCE

*THE CONTRIBUTION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN TO
STRENGTHENING PEACE AND SECURITY ON A REGIONAL AND GLOBAL
SCALE*

MUHAMMADZODA PARVIZ ABDURAHMON.....12

*THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE SETTLEMENT OF THE
AFGHANISTAN PROBLEM IN THE FIRST HALF OF 2016*

SAFOLZODA MUHAMMADI KURBON.....17

*JOINT ACTIVITIES OF TAJIKISTAN AND RUSSIA WITHIN THE
FRAMEWORK OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION*

**KOCHETKOVA IRINA VYACHESLAVOVNA,
SAIDOV ABDULMANON SATOROVICH.....25**

*FEATURES OF ENSURING IDEOLOGICAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN IN THE CONDITIONS OF INDEPENDENCE*

SAFARALIZODA KHUJAMUROD QUDDUSI.....35

*CITY DIPLOMACY: DEVELOPMENT OF THE CONCEPT AND PRACTICE IN
MODERN TIMES*

ANVARI SAFARI.....49

*THE ESSENCE OF INTERNATIONAL INITIATIVES OF THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN IN THE FIELD OF WATER AND CLIMATE*

SHARIFZODA SAIDHOMID SAFAR.....63

*THE PLACE OF HUMAN RESOURCES IN THE POLITICAL PROCESSES OF
TAJIKISTAN*

ERGASHEVA FARIZA MAMADIEVNA.....74

*IMPACT OF RELIGIOUS FACTORS ON THE POLITICAL STABILITY OF THE
CENTRAL ASIAN COUNTRIES*

HUSAYNZODA AMINJON BURIKHON.....83

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМПҮЗ _____

STATED QUESTIONS AND FORMATIONS OF THE INDEPENDENT STATE OF TAJIKISTAN

SHERMATOV BAHROM GREZOVICH.....98

POLITICAL PARTICIPATION: ITS STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ESSENCE

MIRZOEVA NUSHOFARIN ZAFAROVNA.....107

ECONOMY

SOME ISSUES OF MODERNIZATION OF PRODUCTION PROCESSES

**JURAKHONZODA SAODAT JURAKHON,
RUSTAMJONI SAIDULLOI KUZRATZADA.....115**

ASSESSMENT OF TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN AGRICULTURE

**RAHMATZODA RUSTAM,
ODINAEV AMIN IBROHIMOVICH.....124**

THE ROLE OF FREE ECONOMIC ZONES IN ACCELERATING THE INDUSTRIALIZATION OF THE COUNTRY

**MURTAZOEV ORAZ QARAKHONOVICH,
ABDURAKHMON HAKIMZODA.....134**

ASSESSMENT OF THE WORLD EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE FIELD OF AGRICULTURE

ODINAEV AMIN IBROHIMOVICH.....147

PRIORITY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE REGIONAL MARKET OF REGIONAL LEASING SERVICES

NAJMUDINOV MANUCHEHR SAFARALIEVICH.....163

STUDY OF THEORETICAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF INVESTMENTS AS AN ECONOMIC CATEGORY

ZIYAEVA MANIZHA DAVRONOVNA.....172

EFFICIENT USE OF ECONOMIC POTENTIAL IS THE MAIN FACTOR OF REGIONAL INDUSTRY DEVELOPMENT

SHAROPOVA NASIBA HAFIZOVNA.....183

TAXATION PROBLEMS IN MODERN CONDITIONS

GULOV SHERALI MAHMADSAIDOVICH.....193

*EXTRACTION AND PROCESSING OF MINING MINES OF CENTRAL
TAJIKISTAN IN THE DEVELOPMENT OF INDUSTRY*

AMONATOVA MAHBUBA ATOEVNA.....201

*IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF STATE REGULATION OF
INVESTMENT SUPPORT OF THE FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF
PHYSICAL EDUKATION AND SPORT*

KHOLAHMADI SAYALI.....211

SOCIOLOGY

*THE NEED TO DEVELOP A «UNIFIED TARIFF AND QUALIFICATION
DIRECTORY OF THE PROFESSIONS OF WORKERS AND POSITIONS BY
INDUSTRY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN»*

**JURAKHONZODA SAODAT,
NASRIDDINOV FIRDAVS INOYATOVICH.....224**

*THE PROBLEM OF CHOOSING PROFESSION BY YOUTH'S PEOPLE IN
MODERN CONDITIONS*

NAZIROVA MARHAMAT NAZAROVNA.....237

*THE ROLE OF MIGRATION IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF
THE COUNTRY*

BOBOEV ANVAR ABDULLOEVICH.....245

BULLYING IN URBAN AND RURAL SCHOOL: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

KOMILOVA MAVJUDA DAVLATJONOVNA.....258

*SOME ASPECTS OF FINANCIAL PROVISION OF SOCIAL SERVICES IN
CURRENT CONDITIONS*

NABOTOVA PARNIYON JUMAKHONOVNA.....269

*CONCEPTUAL APPARATUS AND CAREER GUIDANCE OF YOUTH AND ITS
ROLE IN THE THEORETICAL RESEARCH OF THE SOCIAL SYSTEM OF
SOCIETY*

KHOJAEVA MAKHLIYO SADULLOEVNA.....281

**ВКЛАД РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УКРЕПЛЕНИИ МИРА И
БЕЗОПАСНОСТИ В РЕГИОНАЛЬНОМ И ГЛОБАЛЬНОМ МАСШТАБЕ**

МУХАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАХМОН,

доктор политических наук, заместитель директора Центра стратегических
исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 40;
тел.: (+992) 372-21-41-63; e-mail: mts-05022019@mail.ru

В данной статье анализируется вклад Республики Таджикистан в укреплении мира и безопасности в региональном и глобальном масштабе. Автор, рассматривая текущие коренные изменения в системе современных международных отношений, раскрывает сложившуюся ситуацию в Афганистане. А также в статье рассматривается возросшая роль Центральной Азии, исходя из ее стратегического положения в регионе и мире. Анализируя глобальные инициативы страны, автор призывает все мировое сообщество, в том числе страны Индийского океана к разработке общих подходов к пониманию проблемы экстремизма и терроризма и борьбы с ними.

В заключении, автор подтверждает готовность Республики Таджикистан к созидательному диалогу со всеми государствами и интеграционными структурами ради укрепления мира, процветания и сотрудничества во имя светлого будущего.

Ключевые слова: Таджикистан, мир и безопасность, Центральная Азия, Афганистан, региональная безопасность, терроризм и экстремизм, международные угрозы, международные отношения, международное сообщество, ООН.

Происходящие коренные изменения в системе современных международных отношений несомненно самые глубинные за последнее время. В результате мы наблюдаем наличие кризиса доверия, нестабильности и непредсказуемости в различных регионах мира. Следовательно, человечество не в состоянии найти универсальную формулу, способную установить мир в различных континентах по указанным объективным и латентным причинам. Растет активная политическая деятельность, направленная на формирование нового мирового порядка. Мы всё чаще слышим со стороны различных акторов инициативы формирования новой системы, способной обеспечить безопасность и мир. Озвученные точки зрения политиков и экспертов разнятся от сохранения однополярного мира до формирования качественно нового

многополярного мира. Для нас, как представителей мозговых центров, государственных министерств, экспертно-аналитического сообщества важно дать объективный анализ текущих региональных и глобальных процессов, непосредственно влияющих на мир, процветание и светлое будущее.

В контексте всего вышесказанного отметим, что если мировое сообщество не придет к взаимному компромиссу и продолжит при существующих региональных и международных проблемах политику сугубо эгоистичных стандартов при принятии политических решений, не признавая позицию своих оппонентов, в конечном итоге это приведёт к глобальному кризису. Отмеченные нами процессы оказывают самое прямое комплексное и всестороннее влияние на все регионы земного шара.

В этой связи позвольте мне раскрыть сложившуюся ситуацию в регионе Центральной Азии и Афганистане, которые непосредственно граничат с некоторыми государствами индийского континента. Тем самым имеется возможность влиять на ход развития данного региона.

Необходимо констатировать, что сегодня роль и место Центральной Азии всё больше и больше возрастает в условиях коренных сдвигов системы международных отношений. В подтверждение отмечу наличие действующего формата 5+1 государств Центральной Азии с глобальными и региональными акторами, включая Индию. Регион обладая огромным созидательным потенциалом по праву занимает своё ведущее стратегическое положение в современном мире. В перспективе же может стать локомотивом серьёзных конструктивных преобразований для будущего всеобщего процветания.

При этом сегодня Центральная Азия на себе полностью испытывает последствия геополитических реалий, происходящих в мире. В контексте сегодняшних процессов, по нашему мнению, необходимо сохранение прочного мира и стабильности, взаимной поддержки, нерушимой дружбы и совместного развития во имя процветания нашего континента. Для достижения этой цели наши государства обладают всеми необходимыми ресурсами, чтобы стать важным фактором обеспечения стабильности и устойчивого развития на обширной территории наших регионов.

Хочу отметить, что Республика Таджикистан вносит свой посильный вклад в укрепление региональной безопасности, а также мира, благополучия и сотрудничества для светлого будущего. Так, начиная с 2018 года, действует «Душанбинский процесс». За это время он привлек к себе внимание со стороны регионального и мирового сообщества. Главным его направлением стало решение вопроса противодействия терроризму и насильственному экстремизму. В этой связи отметим, что мы неоднократно подчеркивали, что Таджикистан находится на передовой линии борьбы с угрозой экстремизма и

терроризма, защищая не только регион, но и территории за его пределами от трагических процессов в сопредельном Афганистане.

Таджикистан и Афганистан связывает линия границы протяжённостью в 1400 километров со сложными горными участками, что составляет около 60 процентов границ государств Центральной Азии с этой страной. В этих условиях мы принимаем необходимые меры для укрепления границы и за последние два года построили и сдали в эксплуатацию более 175 пограничных объектов. Стоит отметить и то, что одновременно продолжается строительство ещё 30 других объектов и нам в будущем необходимо будет возвести ещё 300 соответствующих объектов [1]. В связи с этим представляется важным принятие неотложных усилий по реализации инициативы Таджикистана - концепции создания «пояса безопасности» вокруг Афганистана в целях предотвращения и снижения последствий опасностей и угроз.

Следует отметить, что общепризнанно Афганистан в настоящее время является источником международного терроризма, экстремизма, и наркотрафика как основного дохода финансирования деструктивных группировок. Также другой угрозой является транснациональная организованная преступность, пропаганда представителей различных диверсионных групп в информационном пространстве, незаконная торговля оружием, нелегальная миграция, трансграничные угрозы, проникновение боевиков экстремистских и международных террористических организаций в Афганистан, и их террористическо-экстремистская деятельность против стран региона. Наглядным тому примером служит серия последних событий нападения международных террористических группировок 26 и 28 апреля текущего года на пограничные заставы ГБАО Республики Таджикистан со стороны Афганистана.

В настоящее время мы наблюдаем, как террористы и экстремисты под прикрытием «беженца» или в «поисках убежища» злоупотребляют доверием более развитых стран. С этой точки зрения необходимо рассматривать общечеловеческие ценности и права человека отдельно от терроризма и экстремизма, не давать убежища причастным к террористическим актам и признанным виновными, а также своевременно арестовывать и привлекать к ответственности таких лиц.

Кроме того, мы призываем все мировое сообщество, в том числе страны Индийского океана к разработке общих подходов к пониманию проблемы экстремизма и терроризма и борьбы с ними. Мы также считаем недопустимым использование двойных стандартов в данном вопросе.

В контексте противодействия современным рискам, вызовам и угрозам Республика Таджикистан зарекомендовала себя как надежный партнер в борьбе с современными вызовами и угрозами. Так, чтобы внести свой вклад в реализацию целей и задач Совета безопасности ООН и в целях обмена богатым опытом

Таджикистана, мы решили номинировать нашу страну на постоянное членство в Совет Безопасности ООН на 2028-2029 годы. Мы убеждены, что членство нашей страны в данном формате ООН внесет свой позитивный вклад в развитие мира, благополучия и сотрудничества во имя светлого будущего.

Внешняя политика Республики Таджикистан всегда носила и носит мирный и бескорыстный характер. Провозгласив принцип “открытых дверей”, мы подтвердили своё намерение на взаимное уважение, равноправие и взаимовыгодное сотрудничество со всеми ближними и дальними странами [2]. Отмечу, что страны Индийского океана во внешней политике Республики Таджикистан имеют приоритетное положение, и мы рассматриваем сотрудничество с государствами континента как важнейший механизм совместного развития, обеспечения мира и стабильности.

В этой связи отметим, что Республика Таджикистан всегда поддерживала и будет далее поддерживать конструктивные региональные и глобальные инициативы, направленные на развитие и процветание наших государств. Практическая реализация многих проектов возможна только при наличии мира и стабильности в нашем регионе и вокруг него.

В завершении подчеркнем, что Республика Таджикистан всегда готова к созидательному диалогу со всеми государствами и интеграционными структурами ради укрепления мира, процветания и сотрудничества во имя светлого будущего.

ЛИТЕРАТУРА

1. Эмомали Рахмон. Выступление на Международной конференции высокого уровня на тему «Международное и региональное сотрудничество в области безопасности границ и пограничного контроля для борьбы с терроризмом и предотвращения передвижения террористов» // <http://www.president.tj/ru/node/29344>. 18.10.2022 10:40, город Душанбе
2. Мухаммадзода П.А. Внешняя политика Республики Таджикистан всегда носила и носит мирный и бескорыстный характер//<https://mts.tj/ru/4600/news/>. 14 марта 2023

САҲМИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН ДАР ТАҲКИМИ СУЛҲУ АМНИЯТ ДАР МИҚӢСИ МИНТАҚА ВА ҶАҶОН

МУҲАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАҲМОН,

доктори илмҳои сиёсӣ, муовини директори

Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 40;

тел.: (+992) 372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

Дар мақолаи мазкур саҳми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкими сулҳу амният дар миқёси минтақа ва ҷаҳон таҳлил шудааст. Муаллиф дигаргуниҳои куллии ҷориш муносибатҳои муносири байналхалқиро баррасӣ намуда, вазъияти кунунии Афғонистонро шарҳ додааст. Ҳамчунин, дар мақола нақши афзояндаи Осиёи Марказӣ дар заминаи мавқеи стратегии он дар минтақа ва ҷаҳон баррасӣ шудааст.

Муаллиф таъаббусҳои ҷаҳонии кишварро таҳлил намуда, аз тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла аз кишварҳои ҳавзаи уқёнуси Ҳинд, даъват ба амал овардааст, ки барои дарки мушкilotи ифротгароӣ ва терроризм ва мубориза бо онҳо иқдоми муштарак таҳия намоянд.

Дар хотима муаллиф омодагии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба муколамаи созанда бо тамоми давлатҳо ва сохторҳои ҳамгироӣ барои таҳкими сулҳу шукуфои ва ҳамкорӣ ба хотири ояндаи дурахшон таъкид намудааст.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, сулҳ ва амният, Осиёи Марказӣ, Афғонистон, амнияти минтақавӣ, терроризм ва экстремизм, таҳдидҳои байналмилалӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, иттиҳоди байналмилалӣ, СММ.

THE CONTRIBUTION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN TO STRENGTHENING PEACE AND SECURITY ON A REGIONAL AND GLOBAL SCALE

MUHAMMADZODA PARVIZ ABDURAHMON,

D. Sc. in Political Science, deputy director of the Center for Strategic Research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushnabe city, Rudaki ave. 40;
tel.:(+992) 372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

This article analyzes the contribution of the Republic of Tajikistan in strengthening peace and security on a regional and global scale. The author, considering the current fundamental changes in the system of modern international relations, reveals the current situation in Afghanistan. And also the article considers the increased role of Central Asia, based on its strategic position in the region and the world. Analyzing the global initiatives of the country, the author calls on the entire world community, including the countries of the Indian Ocean to develop common approaches to understanding and combating the problem of extremism and terrorism.

In conclusion, the author reaffirms the readiness of the Republic of Tajikistan for constructive dialog with all states and integration structures for the sake of strengthening peace, prosperity and cooperation for a bright future.

Keywords: Tajikistan, peace and security, Central Asia, Afghanistan, regional security, terrorism and extremism, international threats, international relation, international community, UN.

**РЕСПУБЛИКА ТАДЖИКИСТАН И УРЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ
АФГАНИСТАНА ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА 2016 ГОДА****САФОЛЗОДА МУХАММАДИ КУРБОН,**

доктор исторических наук, доцент Филиала МГУ имени

М. В. Ломоносова в городе Душанбе,

734025. Таджикистан, г. Душанбе, улица Бухоро 35/1,

тел.: (+992) 93-505-40-15; e-mail: m-di2005@mail.ru

Статья посвящена самому интересному периоду взаимоотношений между Таджикистаном и Афганистаном в первой половине 2016 года, в свете конструктивных инициатив Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона по урегулированию афганской проблемы, тогда, когда многие обстоятельства свидетельствуют о сохранении взрывоопасного составляющего, которые не были искоренены ни тогда, ни и в последующий период пребывания Международной коалиции в Афганистане, но к сожалению, нашли своё «продолжение», весьма печально эволюционировавшие через десятилетие и ближе к 2016 и 2017 гг.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, мир и стабильность, Афганистан, ООН, ОБСЕ, наркотики, международное террористическое движение талибов.

Президент Республики Таджикистана Эмомали Рахмон с самого начала антитеррористической операции Международной коалиции в Афганистане, в октябре 2001 года, заявив о готовности своей страны, присоединиться к Международной коалиции по борьбе с международным терроризмом в этой стране, привлекал внимание международной общественности и ответственных за эти операции, стран – гарантов, к тому, что обстоятельству, что эффективность проведенных военных операций, не распространяется дальше афганской столицы и, одновременно предостерегая, что на окраинах города Кабула, все еще орудуют талибы и различного рода группы и банды террористического толка.

Эти обстоятельства стали той платформой, опираясь на которую, можно заключить, что военные операции Международной коалиции по обеспечению безопасности в Афганистане, вплоть до 2016 года включительно, не смогли побороть своего главного противника в этой борьбе, террористического

движения талибов, что и дает о себе знать в значительно серьезных масштабах в последующем.

К тому же, в начале 2016 года, третьего января, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон во время своего визита в Саудовскую Аравию, обсуждая международные вопросы с Королём Саудовской Аравией Салманом ибн Абдул-Азиз Аль Саудом относительно сотрудничества двух стран в сфере безопасности, подчеркнул, что: «Стабильность и безопасность Центральной Азии, которая также сталкивается с угрозой терроризма и экстремизма, прежде всего, во многом связаны с тревожной ситуацией в соседнем нам Афганистане» и добавил, что «вопрос всестороннего решения проблемы Афганистана занимает приоритетное место во внешней политике Таджикистана». [4]

Безусловно, подчеркивая о сохранении главного противника не только официальных властей Афганистана, но всего центральноазиатского региона, имелось ввиду, в том числе и ситуация вблизи совместной таджикско – афганской границы, на юго - востоке страны, в том числе и в районе ГБАО и непосредственно таджикская территория, граничащая с провинцией Кундуз. Проблемой становится то, что в этих районах, расположились многочисленные представители различных международных террористических и джихадистских организаций, где первенство принадлежит боевикам «Аль-Каиды», «Талибан», а также ИГИЛ, Исламское Движение Узбекистана, Исламское Движение Восточного Туркестана, движение «Ансаруллах», Союз исламского джихада (СИД), главная которых в начале было закреплена в Афганистане, то в своей стратегии, они вынашивали планы по распространению своей идеологии и соответствующего влияния на другие территории.

В этом информационном бюллетене констатируется присутствие более одной тысячи бандгрупп, на территории девяти провинций страны, где по самым простым расчетам, их численность варьируется от 16 до 18 тысячи боевиков, что для афганской провинции, является серьезным подспорьем, с целью дестабилизации. То есть, можно заключить, что большая часть территории Афганистана на севере, контролируется боевиками – террористами и, в соответствующий час X могут сыграть катастрофическую роль.

Если обратиться к подробностям этой картины, то выясняется, что к этому времени, в провинциях Бадахшан и Кундуз расположились от 5 до 6 тысяч боевиков, в районе провинций Сарипул и Фарьяб, что расположено на северо-западе, сконцентрирована от 7 до 8 тысяч боевиков, относящееся к движению талибов и других международных террористических групп, где общая численность иностранных террористов в этих провинциях, достигает до 2000 человек.

Если смотреть на процентное соотношение контроля над территорией Афганистана, отраженное непосредственно руководством движения талибов, вырисовывается нерадужная картина, что и свидетельствует о превосходстве последних. Но само по себе, присутствие сил, противостоящих Международной коалиции, после их продолжительного пребывания и борьбы с международным терроризмом в Афганистане, наглядно демонстрирует мало эффективность, проведенных операций, тем самым допущенных просчетов, позволяющих международному терроризму, найти кров и поддержку в этой стране.

Более того, когда констатируется, что на северо-востоке Афганистана, на территории уездов Юмган и Вардудж - 100 %, на территории уездов Джурм, Рогистон - 95%, на территории Файзабада - 25%, на территории уезда Бахарака - 60%, на территории уездов Кухистана, Явана, Нижнего Яфтала, Тагаба, Аргу, Дараим - 60%, на территории уездов Каран, Мунджан и Арганджшах - и 70% находятся под непосредственным подчинением движения «Талибов», безусловно к вопросу можно соотнести более чем серьезно, так как, если полученная информация на половину соответствует действительности, это уже обязывает смотреть на проблему критически.

Утверждается, что уезды Хахан, Куфаб, Шкай, Нисай, Маймай, Ташкон, Хош, Ишкашим, Зебак, Шугнан, Шахри Бузург, провинции Бадахшан Афганистана, граничащие с ГБАО Таджикистана, контролируется государством, но, что касается территории вглубь, расположенных, не подконтрольны, ни государству, ни талибам.

Представляет интерес, данные представленные в вышеуказанном бюллетене, относительно провинции Кундуз:

- 95% территории уездов Дашти Арчи и Чордара;
- 70% территории уездов Имам Сахиб, Кальаи Зол;
- 80% территории уезда Ханабад;
- 60% территории уезда Алиабад;
- 100% территории, не подконтрольны талибами, в том числе и в новых уездах Гултеппа, Гулдаш и Акташ.

По провинции Тахар, непосредственно граничащая с Хатлонской областью Таджикистана:

- 70% территории уезда Даркад;
- 40% территории уезда Хаджа Бахауддин;
- 20% территории уездов Хаджа Гор и Ишкамиш;
- 15% территории уезда Янгикалъя.

Провинциальный центр провинции Тахар, город Талукан, уезды Чох –е об, Банги, Бахорак, Хазор самуч, Об-е намак, Фархор, Русток, Калафгон,

Варсадж, Чол, Дашти Калъа все целно контролируются центральными властями». [2]

С учетом других обстоятельств, выясняется, что война в Афганистане приобрела запутанный и переплетенный характер, что и подтверждает вероятность активизации тенденций движения талибов в привлечении в свои ряды сторонников из числа непущунов, что особенно важно в условиях Афганистана данного периода. Данная картина, отраженная в районе северо - западной части Афганистана, традиционно населенных узбеками, таджиками и хазарейцами, в том числе в провинциях Сарипул, Фарьяб, Джузджан и Шибирган, свидетельствует о масштабности проведенной работы движением талибов, преследующее цель, большего вовлечения местного населения в свои ряды, что и придаст их сопротивлению Международной коалиции во главе с США и НАТО, всеобщее – этнический характер.

Следовало бы напомнить, что влияние некогда всемогущего генерала Дустума, начинает ослабевать в составе Национального Исламского Движения Афганистана, к этому времени переживающее разделение, чем и искусно воспользовались эмиссары талибов. И этот район, стал привлекать на свою сторону, новых адептов из числа сторонников террористической организации Исламского Движения Узбекистана, где бразды правления организации, переходит к второму поколению, уже к сыновьям тех, начинал эту разрушительную деятельность.

В этой связи, представляю интерес высказывания Начальника Главного управления национальной безопасности Афганистана Мухаммад Масума Станакзая, придерживающего мнения о том, что террористические акции осуществленные одной террористической организацией в Афганистане, реализуется одним, средства представляются другой террористической организацией, а ответственность за совершенный акт берет на себя ИГИЛ, где приводится конкретный пример: «...массовое убийство хазарейцев, рабочих угольной шахты в уезде «Тола и Барфак» в провинции Баглан, на севере страны, осуществил один из полевых командиров талибов по имени Абдул Халик Фиш-Фиш, но ответственность за это взяла на себя ИГИЛ, более того, один из талибских командиров по имени Кари Хикматулла, в провинции Джузджан «Талибан» совершил террористический акт, однако, ответственность за совершенный террористический акт взяла на себя ИГИЛ». [3]. Он придерживается ту точку зрения, что подобного рода террористические акты и переплетение связей между различными террористическими группировками, объясняется тем, что главный мотив, заключается в потери нити связи совершенных актов, чтобы соответствующие инстанции государство ввести в заблуждение, в поисках ответственных лиц.

Так как Станакзай, Глава ведомства безопасности Афганистана выступая перед депутатами нижней палаты парламента, констатирует переплетение множества сил и групп, имеющие характер международного терроризма, ставит на первое место, преступление талибов, которые совершая бесчеловечные акты, связанные с гибелью большинства людей, ярким примером, которого, является атака 8 марта 2017 года, на госпиталь, расположенный в центре Кабула, под названием «Чорсадтахтихоби» («или же «на 400 коек»»), унесшая жизнь 38 человек и оставившая множество калек и раненных, тем и подтверждает, что в Афганистане много дестабилизирующего составляющего, имеющие тенденции к возвеличивания роли одних, чтобы показать одновременно и присутствии других, непосредственно ИГИЛ и возрастания численности его адептов, на фоне продолжения военных операций Международной коалиции.

Как бы не оперировали, официальный Афганистан и международные эксперты, защищавшие честь мундира Международной коалиции, международный терроризм, прикрывающееся под разными названиями в этой стране, оставляют угрозу международного терроризма для стран центральноазиатского региона, на повестку дня.

Нельзя сбрасывать со счетов и то обстоятельство, что уже к середине 2016 года, география расположения ИГИЛ в Сирии и в Ираке сужается, что и не оставляет для них широкого поля для маневров. Исходя из этого, более подходящим ареалом, для ведения международной террористической деятельности, остается Афганистан.

Следует напомнить еще одно не маловажное обстоятельство, касающееся нагнетания напряженности, связанное с эскалацией влияния террористического движения талибов в Афганистане, после шестнадцатилетнего пребывания Международной коалиции в этой стране, где не иностранные СМИ, оповещают о попытках террористических бандгрупп в Афганистане, совершать террористические акты, а глава соответствующего ведомства страны обеспечивающего безопасность, Мухаммад Масум Станакзай, констатируя, что «...в глубь территории врага, в течении последних двух месяцев (2017 года, – М.С.) было совершено 317 нападений, имеющие хорошие результаты», [3] то есть, выходить, что не смотря на присутствии огромной армады Западных войск, во главе с США, в течении продолжительного времени, силы безопасности Афганистана все еще проводят специальные рейды «.. вглубь территории врага...», завершившееся удачной, более того, достижением являются то, что будет конфисковано 3700 кг, взрывчатых веществ.

В этой связи возникает сакраментальный вопрос, почему за это время, начиная с октября 2001 года, по 2016 – 2017 гг., все еще реально существует и

действует враг, внутри Афганистана и, все силы, концентрированные в борьбе с этим злом никак не могут справиться с ними?

Так, каков смысл, всей этой компании, где, вчера, Международные воюющие силы с международным терроризмом, сегодня, «...вглубь территории врага» борются и, никак не могут его победить. Более того, фактически, за спиной официального Кабула, ведут с ними сепаратные переговоры, о судьбе афганского народа?

Таким образом, время отведенное для всеобъемлющей борьбы с международным терроризмом в Афганистане, показывает переплетение множества явлений, свидетельствующие об истинных стратегических и геополитических замыслах главных акторов этой «игры», где на первый план выхолить, вовсе не интересы афганского народа, а скорее всего, реализация соответствующих проектов, по дестабилизации центральноазиатского региона, являющееся важной территорией национальных интересов, их геополитического противника, - Российской Федерации, КНР, а также Ирана.

Более того, «Республика Таджикистан, в качестве ближайшего соседа дружественного государства Афганистан, всегда проявляла позитивные инициативы и поддерживало стремления международного сообщества по вопросу установления мира и стабильности в этой стране, где одной из краеугольных проблем является борьба против посева, торговли и незаконного оборота наркотиков». [5, с.129]

Как подчеркивает Министр иностранных дел Республики Таджикистан Сироджиддин Аслов, относительно внешнеполитических ориентиров страны, где Афганистану, в этот сложный период, отведено обособленное место: «Необходимо принять во внимание, что сложная и противоречивая ситуация в Афганистане сохраняется не одно десятилетие и необходимо приложить максимум усилий в относительно долгосрочной перспективе для того, чтобы происходила нормализация обстановки. Эта реальность должна побудить мировое сообщество к более эффективному и действенному взаимодействию.

Основная цель Правительства страны на данном этапе это укрепление границы между Республикой Таджикистан и Исламской Республикой Афганистан. В этом направлении уже выполняются определенные действия. Несмотря на это, еще надо решить много вопросов, которые требуют своего логического завершения. Прежде всего - это обеспечение таджикских пограничников современными технологиями и оборудованием. В трудных горных условиях эффективно и надежно охранять границу можно только с использованием передовых технологий. В этом направлении Таджикистан уже завершает переговоры с международными организациями». [1, с.3]

Исходя из этого, оставляя Афганистан в таком разрозненном варианте политического строя, хотя в период 2016 – 2017 гг., еще не было известно, что

США и их союзники по Международной коалиции, хотят оставить эту страну международной террористической организации «Талибан», всего лишь, речь идет о присутствии талибов и их включения в состав будущего инклюзивного правительства Афганистана.

Во всяком случае, данное обстоятельство серьезно настораживает, наводит на мысль, о том, что все-таки из дали прилетевшие «освободители» думают больше о себе, нежели об интересах афганского народа, так долго надеявшегося на окончательное уничтожение международного терроризма в их стране и наконец – то установления долгожданного мира и стабильности на многострадальной земле афганцев.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аслов С. Внешнеполитическая стратегия Республики Таджикистан в контексте сценариев развития событий после 2014 года. Внешняя политика. Душанбе. 2014, №1, с.3.

2. Дарсаде тасаллуте Талибан бар Афганистан (Территория Афганистана подконтрольной Талибан в процентах) // Иране Шарке. Муассесае муталиати Асияе Маркази ва Афганистан. Бюллетени фарханге ва эттеллаате. – 2017. – №165.

3. Джанги Афганистан абъади печидае ба худ гирифтааст (Афганская война приобрела запутанный характер). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irna.ir/fa/News/82475336/>

4. Результаты встреч и переговоров Таджикистана и Саудовской Аравии на высшем уровне. 03.01.2016. <http://www.president.tj/ru/node/10538>.

5. Сафолзода М.К. Инициативы Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона по урегулированию проблемы Афганистана (2002 – 2007 гг.) (Книга вторая). - Душанбе, 2020. С. 129.- 176 с.

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҲАЛЛИ МУШКИЛОТИ АФҶОНИСТОН ДАР НИМАИ ЯКУМИ СОЛИ 2016

САФОЛЗОДА МУҲАММАДИ ҚУРБОН,

доктори илмҳои таърих, дотсенти Филиали Донишгоҳи
давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе,
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Бухоро 35/1;
тел.: (+992) 93-505-40-15; e-mail: m-di2005@mail.ru

Мақола ба мавзӯи давраи ҷолиби ҳамкориҳои байни Тоҷикистону Афғонистон, нимаи аввали соли 2016, дар партави ташаббусҳои созандаи

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ҷиҳати танзими қазияи ин кишвар баҳишида шудааст. Ин ҳамон замонест, ки бештари ҳолатҳои ҳифзгардида аз хатароти боқимонда далолат медиҳанд, ки новаобаста аз ҳузури доманадори Ётилофи байналмилалӣ дар Афғонистон, мутассифона, “идома”-и худро ёфтанд, ки ин ҷараён баъди даҳсолаҳо аз оғози амалиёти зиддитеррористӣ, наздики солҳои 2016 – 2017 низ давом хоҳанд ёфт.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, сулҳу субот, Афғонистон, СММ, САҶА, маводи мухаддир, ҳаракати террористии байналмилалии «Толибон».

THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE SETTLEMENT OF THE AFGHANISTAN PROBLEM IN THE FIRST HALF OF 2016

SAFOLZODA MUHAMMADI KURBON,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of the Branch of the
Moscow State University named after M.V. Lomonosov in the city of Dushanbe
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Bukhoro street 35/1;
тел.: (+992) 93-505-40-15; e-mail: m-di2005@mail.ru

The article is devoted to the most interesting period of relations between Tajikistan and Afghanistan, the first half of 2016, in the light of constructive initiatives of the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon to settle the Afghan problem, when many circumstances, testify to the preservation of the explosive component, which were not eradicated at that time and in the subsequent period of the International Coalition's stay in Afghanistan, but unfortunately found their «continuation» It's a very sad evolution over a decade and closer to 2016 and 2017.

Keywords: The Republic of Tajikistan, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon, peace and stability, Afghanistan, UN, OSCE, drugs, international terrorist movement of the Taliban.

УДК: 327.7

**СОВМЕСТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАДЖИКИСТАНА И РОССИИ В
РАМКАХ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА**

КОЧЕТКОВА ИРИНА ВЯЧЕСЛАВОВНА,

кандидат юридических наук, зав. кафедрой правовых дисциплин
Тульского государственного педагогического
университета им. Л.Н. Толстого
тел.: +7-906-626-50-98

САИДОВ АБДУЛМАНОН САТОРОВИЧ,

доктор философских наук, профессор, зав. отделом социальной
философии ИФПП им. А. Баховаддинова НАНТ
тел.: (+992) 907 734 603

Как известно, Таджикистан и Россию связывают исторически сложившиеся многовековые дружеские отношения. Во внешней политике Республики Таджикистан (РТ) Российская Федерация (РФ) занимает особое место среди основных союзников в масштабе Содружества Независимых Государств, и она признана её главным стратегическим партнером.

Таджикистан и Россия занимают единое положение по большинству концептуальных вопросов международной и региональной политики и экономической интеграции. В частности, большое значение для их эффективного сотрудничества в рамках многих международных структур имеет и Шанхайская организация сотрудничества (ШОС).

На фоне усиления роли экономической дипломатии в мировой практике, еще больше укрепились отношения между Таджикистаном и Россией, они все чаще охватывают новые аспекты сотрудничества в соответствии с возможностями, потребностями взаимных интересов и близостью позиций по региональной и мировой политике.

Можно с уверенностью утверждать, что двусторонние отношения Таджикистана и России в рамках ШОС стабильно и периодически имеют тенденцию к углублению и расширению с учетом современных реалий.

Ключевые слова: *Таджикистан, Россия, ШОС, сотрудничество, международные отношения, стратегическое партнёрство, экономика, политика и др.*

Несомненно, обретение государственного суверенитета предоставило Республике Таджикистан широкие возможности не только для создания национальной государственности, но и для входа в мировое сообщество и установления двусторонних, а также многосторонних отношений со странами ближнего и дальнего зарубежья. Самым важным и приоритетным направлением внешней политики Республики Таджикистан (РТ) является сотрудничество с Российской Федерацией (РФ), одним из первых государств, официально признавших её политический суверенитет и установивших дипломатические связи 8 апреля 1992 года. Согласно официальным данным, в период с 1992 - 2022 годы между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией было подписано более 300 разнообразных межгосударственных, межправительственных и межведомственных соглашений [1].

К тому же, Таджикистан и Россия являются надёжными стратегическими партнёрами, что ещё больше укрепляет и развивает их сотрудничество в рамках различных авторитетных региональных и международных организациях. Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) представляет собой одну из таких компетентных структур, в рамках которой Республика Таджикистан установила прочные политические и дружеские отношения с Российской Федерацией. Общая площадь государств-членов Шанхайской организации сотрудничества составляет примерно 34,3 миллиона квадратных километров, а их население составляет более 3,6 миллиарда человек, или 43,8 процента от общего населения мира [10]. Плодотворная деятельность государств-членов в Шанхайской организации сотрудничества позволила с регионального уровня превратиться в международную организацию великого и уважаемого сотрудничества. Эта организация считается крупнейшей организацией в регионе и мире по экономическому, демографическому, территориальному влиянию и природным ресурсам.

В последние годы между Таджикистаном и Россией существенно расширились экономические, военные связи, создание совместных производственных предприятий, регулирование трудовой миграции и введены в новое русло. Что касается сотрудничества в рамках ШОС, то реальный анализ деятельности этой организации показывает, что её стратегической целью является формирование системы многополярного мира на основе конструктивной конкуренции. Другими словами, деятельность этой организации осуществляется не по сценарию «холодной войны», а её страны-члены, как следует из названия данного объединения, не исключают сотрудничества с государствами, не являющимися её членами. То есть основой возникновения ШОС является не идеология «холодной войны», а требование социально-актуальных экономических и политических проблем, а также новая геополитическая обстановка в мире. Другими словами, сотрудничество в

области региональной безопасности создало фундамент для сотрудничества в различных областях, которое играет важную роль в процессе интеграции стран региона.

В последние годы ШОС, как двигатель межгосударственных отношений уделяет больше внимания сфере экономики и торговли. Еще в 2001 году во время встречи глав правительств-членов ШОС был подписан Меморандум о целях и основных направлениях регионального экономического сотрудничества и начала процесса подготовки благоприятных условий в сферах торговли и финансирования. В этом плане важным шагом является принятие государствами-членами ШОС программы многостороннего торгово-экономического сотрудничества в 2003 году. В долгосрочной перспективе до 2020 года данная программа предусматривала создание благоприятных условий для торговли и взаимного финансирования, эффективное использование ресурсов региона и постепенный переход к свободному перемещению товаров, капитала, услуг и технологий [9].

История возникновения ШОС и содержание вышеназванных документов, анализ процесса развития её деятельности даёт основание предполагать, что эта организация поэтапно определяет приоритетные направления сотрудничества, а также создает конкретные структуры для реализации совместных проектов, которые становятся устойчивой основой региональной интеграции. В этом плане Республика Таджикистан активно сотрудничала в рамках «Шанхайского форума» и продолжает такую деятельность как полноправный член ШОС. В июле 2000 года в городе Душанбе состоялся саммит «Шанхайский форум». С момента основания Шанхайской организации сотрудничества Президент Таджикистана принимал активное участие во всех её состоявшихся саммитах. Во времена глобализации для сотрудничества в решении возникающих проблем создание такой региональной и международной организации, как ШОС, является естественным требованием. Республика Таджикистан и Российская Федерация в качестве одних из учредителей в течение более 20 лет её деятельности уделяли особое внимание интеграционному процессу по вопросам защиты мира и стабильности в регионе.

После саммита ШОС в Бишкеке, который состоялся 16 августа 2007 г., на предстоящий период до следующего саммита председательство в организации перешло на Республику Таджикистан. Руководство республики всесторонне подготовилось и очень серьёзно отнеслось к организации очередного предстоящего саммита. Оно проделало большую работу по созданию благоприятных условий для его проведения и подготовке документов, рассматриваемых главами государств. Очередное, 8-е заседание Совета глав

государств-членов ШОС состоялось 28 августа 2008 года в Душанбе, в работе которого приняли участие политические лидеры всех стран, входящих в эту организацию.

Безусловно, помимо сотрудничества по различным направлениям, ШОС оказала реальную помощь в развитии экономики независимого Таджикистана. Его активное участие в деятельности Шанхайской организации сотрудничества преследует цель укрепления добрососедских связей, надежного и дружелюбного отношения между государствами-членами и наблюдателями данной организации, а также обеспечения безопасности, стабильности и устойчивого экономического развития в регионе. Более того, Таджикистан выступает за усиление роли Шанхайской организации сотрудничества в расширении экономических связей, реализации инфраструктурных проектов, сотрудничества, в защите окружающей среды и расширении культурного диалога в пользу региональной интеграции [3].

Членство Республики Таджикистан в ШОС, наряду с Россией и Китаем, гарантирует, что её интересы в политических и экономических вопросах будут поддержаны этими двумя государствами с высоким международным влиянием и репутацией. Таджикистан, имеющий долгую и географически сложную границу с Исламской Республикой Афганистан, где больше четырёх десятилетий не утихает внутреннее противостояние, вносит большой вклад в борьбу с незаконным оборотом наркотиков. С учётом передового опыта Таджикистана в этой области, её Президент Э. Рахмон предложил создать в стране центр ШОС по борьбе с незаконным оборотом наркотиков. На очередном заседании Совета глав государств ШОС, состоявшемся 15 июня 2011 года в г. Астана, была принята Стратегия противодействия ШОС на 2011-2016 годы и программа ее реализации, которая является еще одним шагом вперед в реализации целей данной организации [9].

Стоит подчеркнуть, что ШОС также создаёт широкие возможности для многостороннего сотрудничества Таджикистана с государствами-членами этой организации в социально-экономическом направлении. По справедливому замечанию Президента Республики Таджикистан Э. Рахмона, «в рамках деятельности данной организации в нашей стране было создано множество проектов общенационального характера. Поэтому мы будем расширять нашу деятельность в рамках этого, укреплять наши отношения с его членами и, прежде всего, с Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой, которая, конечно, имеет более широкий объём и содержание в секторе двусторонних отношений» [5].

Данное суждение является реальной оценкой плодотворной деятельности Шанхайской организации сотрудничества и отношения Таджикистана к ней. Действительно, участие государств её членов, особенно Российской

Федерации, в организации и усилия самой республики по строительству железнодорожных и автомобильных сетей создают благоприятные условия для развития сотрудничества государств-членов в регионе ШОС.

Многие исследователи и эксперты придерживаются мнение, что деятельность ШОС в основном сосредоточена на политических вопросах и что экономические и энергетические связи в рамках организации не сложились в должной степени. Но можно с уверенностью утверждать, что деятельность государств, входящих в неё, в этом направлении постепенно расширяется и динамично развивается. В рамках организации принят план долгосрочного экономического сотрудничества между государствами-членами, целью которого до 2020 года является обеспечение свободного потока товаров, услуг и технологий среди 8 странами ШОС [4]. Постепенно развиваются взаимодействия в сфере культуры, образования, науки и техники, сельского хозяйства, таможни, транспорта и связи, борьбы с преступностью и здравоохранения.

На протяжении всей своей деятельности ШОС вырос уровень интеграции государств-членов, внутренний товарооборот увеличился более чем в 10 раз. Одним из достижений сотрудничества в рамках этой организации является создание сетевого университета ШОС, в который вошли 53 известных университета государств-членов. От Республики Таджикистан в нём вошли: Российско-Таджикский (Славянский) университет, Таджикский аграрный университет им. Ш. Шотемур; Таджикский государственный институт языков им. С. Улугзода; Таджикский государственный медицинский университет им. Абуали ибн Сино; Таджикский государственный педагогический университет имени. С. Айни; Таджикский национальный университет; Таджикский технический университет им. академика М. Осими и др. [6]. На протяжении всей истории своего существования ШОС зарекомендовала себя как эффективное пространство для обмена мнениями, разработки совместных позиций и согласования различных точек зрения. Конечно, Шанхайской организации сотрудничества по международным меркам теперь является молодой организацией, и в этом смысле не все ее планы и программы носят плащ. Однако программы были скоординированы, и план долгосрочного экономического сотрудничества между государствами-членами был принят до 2020 года, реализация которого является залогом развития социально-экономического сотрудничества стран региона, входящих в ШОС.

Деятельность Республики Таджикистан в структурах данной организации, особенно в Совете рынка и межбанковском Союзе ШОС - значительна, в них постоянно рассматриваются вопросы реализации инвестиционных проектов. Таджикистан на очередном заседании глав

государств-членов Шанхайского сотрудничества 15 июня 2011 года в г. Астана предложил принять свой вариант стратегии дальнейшего развития ШОС, и внести вклад в её разработку наряду с государствами-членами, государствами-наблюдателями и государствами-партнерами по переговорам. Несомненно, разработка и принятие такого документа будет руководством для Шанхайской организации сотрудничества на ближайшие десятилетия. С конца 2020 года и начала 2021 года Республика Таджикистан в качестве председателя ШОС направила своё усилие на то, чтобы государства-члены не только сохраняли традиции доброй воли, но и находили в своих взаимоотношениях новые подходящие способы решения существующих или возникающих проблем социального и экономического характера [11].

Учитывая солидное и авторитетное положение Российской Федерации в мире и регионе, для Республики Таджикистан особое значение имеет развитие и укрепление традиционных дружественных отношений и стратегического партнерства с этой страной [8]. Таджикистан находится в общем геополитическом, политическом, торгово-экономическом пространстве вместе с Россией, начиная с XIX века. Развитие отношений с Россией на равной, взаимовыгодной основе и стратегическое партнерство в политической, военной, экономической, торговой, инвестиционной, трудовой миграции, культурной и информационной, науки, образования и других сферах на нынешнем этапе отвечает национальным интересам Республики Таджикистан, и является важным фактором обеспечения регионального мира и стабильности. Она давно осознала важнейшую созидательную роль России в решении внутренних конфликтов в Таджикистане, установлении мира и стабильности на его территории.

Поэтому Республика Таджикистан в перспективе также будет укреплять связи с Россией во всех секторах сотрудничества, прежде всего, естественно, она будет стремиться к большему укреплению экономических отношений с ней. Хотя РФ занимает первое место с точки зрения товарооборота с Таджикистаном, возможности для дальнейшего развития и расширения экономических и торговых отношений все ещё многочисленны, и эти страны будут прилагать усилия для их эффективного использования. Лучший пример экономических связей и плодотворного сотрудничества можно найти в различных секторах, в том числе в энергетике, такой как гидроэлектростанция «Сангтуда-1», которая является уникальным признаком сотрудничества в постсоветском пространстве [2].

Согласно данным официальных источников, товарооборот России и Таджикистана по итогам первого квартала 2023 года увеличился на 2,7% г/г и достиг \$375,4 млн., где доля России во внешнеторговых операциях Таджикистана за январь - март текущего года составила 23,8% и выросла на 4,5

процентных пункта. При этом поставки товаров из РФ в Таджикистан составили \$339,6 млн., что соответствует 90,5% товарооборота. Объемы экспорта из Таджикистана в РФ, в свою очередь, возросли на 51,1% и достигли в денежном выражении \$35,8 млн. [7].

Расширение отношений Таджикистана с Российской Федерацией на основе равенства и взаимовыгодного сотрудничества в политической, военной и военно-технической, экономической, коммерческой, инвестиционной, трудовой миграции, культурно-информационной, науки, образования и других сферах отвечает национальным интересам Республики Таджикистан и является важным фактором обеспечения мира и стабильности в регионе [2]. Все вышеперечисленные факторы и обстоятельства свидетельствуют о том, что в этом виде многоаспектных связей заинтересованы, как таджикская сторона, так и российская. Соответственно, для РТ наличие стабильных дипломатических отношений с Российской Федерацией, тесных торговых, экономических, инвестиционных, военных, политических и культурных связей на взаимовыгодной основе, станет преградой любым потенциальным рискам и угрозам, и Таджикистан в перспективе может рассчитывать на достижение своей стратегической цели.

Таким образом, результат опыта деятельности Шанхайской организации сотрудничества на примере сотрудничества Таджикистана с другими государствами-членами, в первую очередь, с, (строительство автомобильных дорог и электростанций, сотрудничество в сферах торговли, безопасности и т.д.) является доказательством того, что данная организация внесла значительный вклад в региональный процесс. Безусловно, в будущем этот процесс может пересечь территорию стран-членов и охватить все европейское пространство. В целом отношения между Республикой Таджикистан и Россией отвечают интересам сторон, имеют большой потенциал и хорошие перспективы. В целом, отношения РТ и РФ в рамках ШОС можно оценивать, как перспективные, и вне всякого сомнения созданы предпосылки и возможности для развития таких отношений благодаря государственной независимости Таджикистана, что способствует растущей его интеграции с современным миром.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дружба крепкая: как строились взаимоотношения России и Таджикистана. Интернет-ресурс: <https://tj.vesti.news/> ... (дата обращения: 07.04.2023).
2. Зарифи Х. Таджикская дипломатия: вчера и сегодня. - Душанбе: «Ирфон», 2009. - Ч. 1. - 296с.

3. Концепция внешней политики Республики Таджикистан (от 27 января 2015 года, № 3322).

4. Кудряшова Ю.С. Форум ШОС об актуальных проблемах развития организации // Стратегия России в Центральной Азии. Шанхайская организация сотрудничества. Сборник статей. Т. 20 / Под ред. А.В. Лукина. М.: МГИМО - Университет, 2012. - 191 с.

5. Послание Президента РТ Э. Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан» от 20 апреля 2011 года.

6. Проблемы и перспективы развития гуманитарного сотрудничества в рамках ШОС (взгляд из Душанбе). Интернет-ресурс: <https://tnu.tj/index.php/ru/...> (дата обращения: 22.04.2023).

7. Товарооборот Таджикистана и России в 1 квартале достиг \$375,4 млн. Интернет-ресурс: <https://forpost-sevastopol.ru/newsfull/742685/...> (дата обращения: 25.05.2023).

8. Турсунов Т.Х., Новиков С.В. Российско-таджикское сотрудничество как фактор стабильности в Центральной Азии (1992-2022 гг.) // Омский научный вестник. Сер. Общество. История. Современность. - 2022. Т. 7. - № 4. - С. 24-30.

9. Умаров Ф. Роль Шанхайской организации сотрудничества в процессе региональной интеграции // Таджикистан и современный мир. - 2006. - №3 (10). - С. 10-16

10. Эмомали Рахмон - один из архитекторов Шанхайской организации сотрудничества. Интернет-ресурс: <https://khovar.tj/rus/2021/04/-...> (дата обращения: 15.04.2023).

11. 20 лет ШОС: сотрудничество во имя стабильности и процветания. Статья Президента Республики Таджикистан, Председателя Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества в 2021 году Эмомали Рахмона. Интернет-ресурс: <https://khovar.tj/rus/2021/08/...> (дата обращения: 02.05.2023).

ФАЪОЛИЯТИ МУШТАРАКИ ТОҶИКИСТОН ВА РУСИЯ ДАР ДОИРАИ СОЗМОНИ ҶАМКОРИИ ШАНХАЙ

КОЧЕТКОВА ИРИНА ВЯЧЕСЛАВОВНА,

номзади илмҳои ҳуқуқ, мудири кафедраи фанҳои ҳуқуқи,
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тулаи ба номи Л.Н. Толстой;
Тел.: +7-906-626-50-98

САИДОВ АБДУЛМАНОН САТОРОВИЧ,

доктори илмҳои фалсафа, профессор, мудири кафедраи фалсафаи иҷтимоии
Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи
А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон;
тел.: (+992) 907-73-46-03

*Чуноне маълум аст, Тоҷикистон ва Русияро муносибатҳои дӯстонаи
чандинасраи таърихан ташаккулёфта ба ҳам мепайвандад. Дар сиёсати
хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҶТ) Федератсияи Русия (РФ) дар байни
иттифоқчиёни асосӣ дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ҷойгоҳи
махсус дорад ва он шарикҳои асосии стратегӣ эътироф шудааст.*

*Тоҷикистон ва Русия дар ҳалли аксари масъалаҳои концептуалии сиёсати
байналмилалӣ минтақавӣ ва ҳамгироии иқтисодӣ мавқеи наздик доранд. Аз
ҷумла, барои ҳамкориҳои самараноки онҳо дар доираи бисёр сохторҳои
байналмилалӣ Созмони Ҳамкориҳои Шанхай (СХШ) аҳамияти калон дорад.*

*Дар пасманзари тақвияти нақши дипломатияи иқтисодӣ дар таҷрибаи
ҷаҳонӣ муносибатҳои Тоҷикистону Русия боз ҳам мустаҳкамтар гардида,
онҳо торафт бештар ҷанбаҳои нави ҳамкориро мувофиқи имконот,
эҳтиёҷоти манфиатҳои тарафайн ва наздикии мавқеъҳо дар сиёсати
минтақавӣ ва ҷаҳонӣ фаро мегиранд.*

*Бо итминон метавон гуфт, ки муносибатҳои дуҷонибаи Тоҷикистону
Русия дар доираи СХШ бо дарназардошти воқеиятҳои муосир пайваста ва
давра ба давра боз ҳам амиқтар ва васеътар мешаванд.*

***Калидвожаҳо:** Тоҷикистон, Русия, СХШ, ҳамкорӣ, муносибатҳои
байналмилалӣ, шарикҳои стратегӣ, иқтисод, сиёсат ва ғайра.*

**JOINT ACTIVITIES OF TAJIKISTAN AND RUSSIA WITHIN THE
FRAMEWORK OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION**

KOCHETKOVA IRINA VYACHESLAVOVNA,

Candidate of Legal Sciences, Head of the Department of Legal Disciplines
Tuley State Pedagogical University named after L.N. Tolstoy
tel.: (+7) 906-626-50-98

SAIDOV ABDULMANON SATOROVICH,

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, head of Department of Social
Philosophy Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A.M.
Bahovaddinov National Academy of Sciences of Tajikistan
tel.: (992) 907-73-46-03

As you know, Tajikistan and Russia have historically developed friendly relations the centuries. In the foreign policy of the Republic of Tajikistan (RT), the Russian Federation (RF) occupies a special place among the main allies on the scale of the Commonwealth of Independent States, and it is recognized as its main strategic partner.

Tajikistan and Russia occupy a close position on most conceptual issues of international and regional policy and economic integration. In particular, the Shanghai Cooperation Organization (SCO) is great importance for their effective cooperation within many international structures.

Against the background of the strengthening of the role of the economic diplomacy in the world practice, relations between Tajikistan and Russia have become even stronger, they increasingly cover new aspects of cooperation in accordance with the opportunities, needs of mutual interests and proximity of positions on the regional and the world politics.

It is safe to say that the bilateral relations between Tajikistan and Russia within the framework of the SCO consistently and periodically tend to deepen and expand, taking into account modern realities.

Keywords: *Tajikistan, Russia, SCO, cooperation, international relations, strategic partnership, economy, politics, etc.*

**ХУСУСИЯТҲОИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ИДЕОЛОГИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ СОҶИБИСТИҚЛОЛӢ****САФАРАЛИЗОДА ХУҶАМУРОД ҚУДДУСӢ,**

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсенти кафедраи
равандҳои сиёсии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;
тел.: (+992) 988-12-7383; e-mail: quddusov@mail.ru

Амнияти идеологӣ барои ҳар як мамлакат манфиати ҳаётан муҳим ба шумор меравад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар марҳалаи кунунии давлатдорӣ амнияти идеологӣ кишвар омил муҳими таъмини амнияти миллӣ ва ҳифзи суботи сиёсӣ маҳсуб меёбад. Барои он, ки амнияти идеологӣ кишвар дар сатҳи зарурӣ таъмин гардад, якчанд воқеият бояд ба инобат гирифта шавад. Якум, мундариҷаи идеологияи давлатӣ бояд мушаххас гардонанда шавад. Дуюм, таҳдидҳои идеологӣ бояд муайян шаванд. Сеюм, таҳдидҳо ба амнияти идеологӣ кишвар бояд эътироф гарданд. Чорум, муайян бояд кард, ки сохтори ҷамъиятӣ дар кадом марҳалаи ташаккули худ қарор дорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мундариҷаи идеологияи давлатӣ мушаххас гардидааст. Таҳдидҳои идеологӣ ва хавфи хатарӣ онҳо муайян карда шудаанд. Ташаккули сохтори ҷамъиятӣ дар марҳалаи дуюм, яъне дар марҳалаи мафкурасозӣ қарор дорад. Бинобар ин, таъмини амнияти идеологӣ кишвар бо дарназардошти хусусиятҳои бевоситаи ин марҳала бояд амалӣ карда шавад. Инчунин, барои таъмини амнияти идеологӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдидҳо ба амнияти идеологӣ низ бояд ба инобат гирифта шаванд, зеро чунин нави таҳдидҳо осебпазирии кишварро дар муқобили таҳдидҳои идеологӣ бештар менамоянд.

Калидвожаҳо: амнияти идеологӣ, таҳдидҳои идеологӣ, таҳдидҳо ба амнияти идеологӣ, дастгоҳи идеологӣ давлат, ҳувиати сиёсӣ, сохтори ҷамъиятӣ, сохтори конститусионӣ давлат, ниҳодҳои давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шахравандӣ.

Ба ҳамагон маълум аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун узви собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ баъди пошхӯрии ин иттиҳод тадриҷан аз сохтори сотсиалистӣ ба сохтори сармоядорӣ ворид гардид. Дар ин раванд идеологияи ҳукмрони коммунистӣ мавқеи роҳбарикунандаи худро аз даст дода, ба ҷойи он

идеологияи давлатдории миллӣ бо унсурҳои либералӣ интиҳоб гардид. Ба ҳамаи ин дигаргунӣҳо нигоҳ накарда, аҳолии мамлакат, бахусус насли калонсол, ки солҳои тулонӣ зерӣ таъсири идеологияи коммунистӣ қору ғайолият менамуданд, арзишҳои идеологияи нави сохтори ҷамъиятиро ба пуррагӣ сарфаҳм намерафтанд. Маҳз дар чунин шароит дар як муддати кӯтоҳ радикалистони исломӣ тавонистанд, ки аз минтақаҳои гуногуни кишвар руҳониён ва қисме аз шаҳрвандони эътиқодмандро ба ҷониби худ ҷалб намоянд. Ғайбони ин гуна ҳаракатҳои сиёсӣ ба осонӣ зерӣ таъсир ва идораи субъектҳои хориҷӣ қарор гирифта буданд. Онҳо мақсад доштанд, ки сохтори ҷамъиятии теократӣ ташкил намоянд. Аммо дар дохили мамлакат, бахусус дар сатҳи роҳбарияти давлат, аксари одамон ҷонибдори ғояҳои теократӣ набуданд. Чунин парокандагии идеологӣ боис гардид, ки дар мамлакат ҷанги шаҳрвандӣ сар занад. Ҳукумати мамлакат кӯшиш менамуд, ки дурнамои рушди кишвар дар асоси ғояҳои демократию сармоядорӣ ва ҳифзи арзишҳои фарҳангӣ муайян карда шавад. Аммо тундгароёни исломӣ барои амалишавии ин гуна барномаҳои сиёсӣ ба таври сунъӣ монеа эҷод менамуданд ва ғояҳои худро дар миқёси мамлакат тарғибу ташвиқ мекарданд. Онҳо низ дастгоҳи идеологӣ ва минбарҳои тарғиботи худро доштанд. Мутаассифона, дар мамлакат солҳои аввали ба даст овардани истиқлолият аз замони Шуравӣ дастгоҳи идеологие ба мерос монда буд, ки дар шароити навин қорношям менамуд, ва дастгоҳи идеологӣ мувофиқ ба сохтори нави ҷамъиятӣ ҳанӯз шакл нагирифта буд. Чунин вазро Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар асари худ «Уфқҳои Истиқлол» хеле бамаврид таъкид кардаанд. Президенти мамлакат қайд намудаанд, ки: *«Баъзе нерӯҳои сиёсӣ талош намуданд, ки сохти дунявии давлатдориро ҳамчун давлати динситез маънидод карда, ба ин восита мардуми мусулмони Тоҷикистонро дар муқобили давлат қарор диҳанд, ки он мавқеи сирф сиёсии онҳо буд. Хусусан тайи ғайолияти Комиссияи оштии миллӣ масъалаи аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бардоштани мафҳуми «дунявӣ» яке аз муҳимтарин ва тулонитарин баҳсҳои ҷонибҳо буд. Худуди 30 ҷаласаи қорӣи ин ниҳод танҳо дар атрофи ҳамин масъала доир шуд. Вале мо исрор доштем, ки интиҳоби таърихӣ мардуми Тоҷикистон бояд дар Конститутсияи кишвар боқӣ монад, зеро сохти давлатдорӣи дунявӣ ҳаргиз моҳияти зиддидинӣ надошта, баръакс, ҷиҳати рушди озодонаи дин ва татбиқи дурусти асли озодии виҷдон барои ҳамаи шаҳрвандон шароити мусоид фароҳам меоварад»* [7, с.16-17].

Баъди ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризояти миллӣ дар Тоҷикистон марҳалаи институтсионализатсияи сохтори ҷамъиятии ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ тақвият ёфт. Гуфтан мумкин аст, ки тахминан то солҳои 2010 раванди либерализатсияи қонунҳо ва санадҳои

меъёрии ҳуқуқӣ то сатҳи зарурӣ анҷом ёфт. Дар заминаи арзишҳо ва меъёрҳои сохтори нави ҷамъиятӣ таҳия ва қабули санадҳои зарурии соҳаҳои ҳаётан муҳимми ҷамъиятӣ анҷом дода шуд. Аммо аз нуқтаи назари таъмини амнияти идеологӣ ва дар самти бештар намудани ҷонибдорони арзишҳои сохтори нави ҷамъиятӣ дар ин давра мушкilotи навбатӣ пеш омаданд. Дар ин муддат агарчанде масъалаи камранг гардидани арзишҳои идеологияи коммунистӣ бо иваз шудани наслҳо ба таври объективӣ ҳалли ҳудро пайдо намоёд ҳам, мутаассифона, зеро таъсири паҳншавии терроризми байналмилалӣ тарғибу ташвиқи ғояҳои идеологияи радикалистӣ доман паҳн намуд. Авҷгирии тундгароии исломиро, пеш аз ҳама, дар мисоли воқеаҳои кишварҳои Ховари Миёна ва Афғонистон асоснок намудан мумкин аст.

Айни замон рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба радикалистони исломӣ имкон дода истодаанд, ки онҳо ғояҳои ҳудро, ки хусусияти экстремистӣ ва радикалӣ доранд ва дар муқобили сохтори конститутсионии давлат равона шудаанд, дар самтҳои гуногун тарғибу ташвиқ намуда, ҷонибдорони идеологияи ҳудро бештар созанд. Мушоҳидаҳо ва оморҳои расмӣ нишон медиҳанд, ки тарғиби ғояҳои ифротгарой ва тундгарой ба зехну шуури аҳолии мамлакат таъсири ҷиддӣ расонида, боиси ба сафи онҳо пайвастании ҷавонон гардидаанд. Идома пайдо намудани ин тамоюлот барои кишвар оқибатҳои нохуб дошта метавонад. Замоне, ки ҷонибдорон ва пайравони идеологияи радикалӣ бештар мешавад, ҳавфи аз давлати дунявӣ ба давлати теократӣ табдил ёфтани кишвар ба амал меояд. Дар чунин шароит эҳтимоли ба лонаи террористон табдил ёфтани ҷомеа ё бештар гардидани ячейкаҳои ҳуфтаи террористӣ низ ба амал меояд. Ҳукмрон гардидани идеологияи радикалиё, ки хусусияти архаистӣ дорад ва ҷомеаи кишварро аз равандҳои мутамаддини канда месозад, метавонад мавҷудияти миллати тоҷикро зеро суол гузорад. Имрӯзҳо мо мушоҳида карда истодаем, ки ҳукмрон гардидани идеологияи радикалӣ дар Афғонистон ҷӣ гуна мардуми ин кишварро паҳну парешон ва сарсонӣ саргардон намудааст.

Ин ва дигар ҳолатҳои бо ин масъалаҳо алоқаманд имкон медиҳанд, ки идеализатсияи арзишҳои сохтори конститутсионӣ ва сохтори ҷамъиятиро дар марҳалаи кунунии давлатдорӣ миллий шартӣ асосии таъмини амнияти идеологии кишвар ва омили муҳимтарини таъмини амнияти миллий муаррифӣ намоем. Бояд гуфт, ки идеализатсияи арзишҳои идеологӣ ё худ мафкурасозӣ ва бештар намудани ҷонибдорони сохтори ҷамъиятии мавҷуда имкон медиҳад, ки сатҳи истифодаи арзишҳои сохтори ҷамъиятии пештара ва ҷонибдорӣ ғояҳои радикалистӣ коҳиш дода шавад [2; 3].

Пеш аз он, ки мафкурасозӣ ҳамчун марҳалаи навбатӣ рушди сохтори ҷамъиятӣ ва шартӣ муҳимтарини таъмини амнияти идеологӣ эътироф шавад,

аввал идеологияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд муайян гардад. Пас дар чунин маврид саволе пайдо мешавад, ки идеологияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро кадом арзишҳо ташкил медиҳанд? Дар заминаи омӯзиш, таҳлилу баррасӣ ва ба инобат гирифтани нишонаҳои асосии идеологияҳои сиёсии замони муосир гуфтан мумкин аст, ки идеологияи Тоҷикистони муосирро идеологияи «миллӣ-либералӣ» ташкил медиҳад, зеро ҳамаи нишонаҳои идеологияи либерализм дар сатҳи санадҳои меъёрии ҳукукии давлат дарҷ ёфтаанд. Хусусияти миллӣ доштани идеологияи Тоҷикистон дар ҳифзи хотираи таърихӣ, ташаккули ҳувиёти миллӣ, эҳёи арзишҳои фарҳангӣ, бедор намудани худшиносии миллӣ, ташаккули давлатдории миллӣ ифода меёбад. Аз ин рӯ, соҳаи сиёсат, иқтисодиёт ва иҷтимоиёт хусусияти либералӣ ва соҳаи фарҳангу маънавиёт хусусияти миллӣ (консервативӣ) дорад.

Яке аз нишонаҳои идеологияи либералӣ дар соҳаи сиёсат ин мавҷудияти рақобати сиёсӣ мебошад, ки ғояҳои плюрализми сиёсӣ ва бисёрҳизбӣ барои татбиқи он пешбинӣ шудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ тибқи муқаррароти Конститутсия ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» иҷозат дода шудааст. Гузашта аз ин, дар ҳаёти сиёсии кишвар айни замон ҳафт ҳизби сиёсӣ фаъолият менамоянд. Ҳанӯз 4-уми декабри соли 2009 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронии худ дар маҷлиси ғайринавбатии Шурои ҷамъиятӣ иброз дошта буданд, ки *«бисёрҳизбӣ воқеияти ҳаёти имрӯзаи мо буда, барои ташаккули ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқбунёд мусоидат мекунад. Бисёрҳизбӣ, ки талаботи ҷомеаи имрӯзаи шахрвандӣ мебошад, бештар ба арзишҳои умумимиллӣ ва равандҳои демократии ҷаҳони муосир таъяс намуда, воситаи муҳими нешгирӣ аз зӯҳуроти авторитаризм ва волюнтаризм маҳсуб меёбад»* [4].

Ба ҳамин монанд, тақсими ҳокимияти давлатӣ ба се шоха, гузаронидани интихоботи парлумонӣ президентии алтернативӣ (демократӣ), кафолати ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд, пеш аз ҳама, ҳуқуқи озодиҳои сиёсӣ, озодии сухан, озодии вичдон низ арзишҳои идеологияи либералӣ мебошанд, ки ҳамаи онҳо дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар ва кафолат дода шудаанд. Дар моддаи якуми Конститутсияи кишвар ба таври умумӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ низ эълон гардидааст, ки онҳо низ арзишҳои идеологияи либералиро ташкил медиҳанд. Соҳибхитёрӣ ҳамчун ифодаи истиклол ва мустақилият рамзи давлатдории миллист. Ягонагии давлат ҳамчун рамзи миллати воҳид, соҳибфарҳанг, соҳибтамаддун, дорои хотираи таърихӣ ва арзишҳои миллӣ мебошад. Давлати иҷтимоӣ бар пояи арзишҳои инсондӯстӣ, ғамхорӣ ба ниёзмандон, дастгирии қишрҳои осебпазир ва дӯстию бародарӣ, аз ҳама муҳим бо амалишавии

ормонҳои миллӣ ва манфиатҳои ҷамъиятӣ асос ёфта, дар таърихи ниёғони тоҷикон шохкорҳои беназир дорад.

Дар соҳаи иқтисодиёт бошад, кафолат додани ҳуқуқ ба моликияти хусусӣ ва ҳаққи пеш бурдани фаъолияти соҳибкорӣ нишонаи либерализм мебошад, ки онро ҳамчун капитализм ё худ сармоядорӣ низ мешиносанд. Сармоядорӣ ҳамчун унсури иқтисодии либерализм, ғояе мебошад, ки рушди он аз татбиқи рақобат ва ташкили механизмҳои он вобаста аст. Чунин воқеиятро сиёсатшиносии ватанӣ С.С.Ятимов хеле бамаврид таъкид намудааст. Ба андешаи ӯ, *«шаш рукни сохти давлатдорӣ, ки дар боби якум, моддаи якуми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ гардидаанд, дар баробари эълони воқеияти ҳуқуқӣ, муайянкунандаи самтҳои идеологии давлат мебошанд»* [8]. Аз ин рӯ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таъмини амнияти идеологӣ бояд, пеш аз ҳама, хусусияти миллӣ-либералӣ доштани соҳаҳои мушаххас, дар заминаи арзишҳо ва меъёрҳои миллатгарой ва либерализм ба амал баровардани рушди онҳо, ва аз ҳама муҳим безарар гардонидани таҳдиду хатарҳои дар ин самт мавҷуда хеле муҳим мебошанд.

Қобили зикр аст, ки ҳар як идеология дар хизмати миллат, давлатдории миллӣ ва манфиатҳои миллӣ қарор дода мешавад. Дар самти эъмори давлатдорӣ роҳи интихобнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки принципҳои асосии онҳо ба таври ниҳодӣ дар Конститутсияи кишвар дарҷ ёфтаанд, ҷиҳати таъмини рушди соҳаҳои мамлакат, ба ҳаёти байналмилалӣ ҳамчун кишвари ташаббускор ва мутамаддин ворид шудани Тоҷикистон ва ҳамқадами замона будани мардум мантиқан дуруст мебошанд.

Гузашта аз ин, ҳеҷ як давлат бе идеология буда наметавонад. Идеия «ташаккули ҷомеаи беидеология» (яъне “деидеологизатсия”) ба мисли он аст, ки одамонро аз фикр қардан боз доранд ва нагузоранд, ки барномаи миллии давлатсозӣ дошта бошанд. Инчунин, ғояи мазкур (яъне ҷомеаи беидеология) лоиҳаи геополитикие мебошад, ки барои «дар ҳолати ист» қарор додани баъзе миллатҳо истифода мешавад. Чунин ҳолатро сиёсатшиносии ватанӣ С.С.Ятимов хеле хуб нишон додааст. Ба андешаи ӯ, *«Ташаккули идеология, маънавиёт ва ҷаҳонбинӣ аз самтҳои ҳаётан муҳимми сиёсати давлатдорӣ аст. Аз тарафи дигар, истифодаи истилоҳи “идеология” набояд боиси норозатӣ нисбат ба ифодаи тарзи тафаккур ва шакли муносибат ба маънавиёти ҷомеа бошад. Борҳо таъкид гардид ва бори дигар хотиррасон мегардад, ки истилоҳи “деидеологизатсия” навъи устувори мафҳуми ҳуди идеология аст. Он барои аз байн бурдани фарҳанги миллӣ ва дидгоҳи сиёсии дар ҷаҳорҷӯби манфиатҳои давлатдорӣ муайянкардаи сохтори сиёсӣ, ба хотири дар мафкураи ҳадафҳои геополитикӣ ҷой қардани ҷаҳонбинии ғаразнок таъйин шудааст. Чизи дигар, каифиёти дигаре нест. Ва буда ҳам наметавонад»* [9, с.20].

Бинобар ин, эътироф намудани идеологияи давлатӣ, ташаккул додани он, дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани ғайолияти идеологии давлат ва ниҳодҳои ҷамъиятӣ кафили рушди минбаъдаи мамлакат мебошад. Бо дарназардошти марҳалаҳои ташаккулёбии сохтори ҷамъиятӣ ва вазъи идеологии замони муосир гуфтан мумкин аст, ки мафкурасозӣ ва ҷоннок намудани ғайолияти дастгоҳи идеологии давлат дар марҳалаи кунунии давлатдорӣ аҳаммияти зиёди стратегӣ дорад.

Пеш аз он, ки амнияти идеологӣ таъмин гардад, дар навбати аввал манфиатҳо ва арзишҳои идеологӣ ба таври мушаххас бояд муайян карда шаванд. Сипас таҳдидҳо ба амнияти идеологӣ ва таҳдидҳои идеологӣ бояд мушаххас карда шаванд. Инчунин, зарур ба назар мерасад, ки тафовути байниҳамдигарии таҳдидҳои мазкур муайян гарданд. Масалан, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамаи кишварҳои пасошӯравӣ «дунявият» (секуляризм) арзиши идеологияе мебошад, ки унсуре муҳимтарини афкори ҷамъиятиро ташкил медиҳад. Аз ин рӯ, рушди дунявият ва ташаккули маданияти дунявӣ дар Тоҷикистон манфиати идеологӣ ба шумор меравад. Дар муқобили ин арзиши идеологӣ тарғибу ташвиқ намудани ғояи «теократизм» ва ҳамчун ғояи динситез ва атеистӣ муаррифӣ намудани дунявият таҳдидҳои идеологӣ дониста мешаванд. Аммо дар дохили мамлакат ба таври кофӣ тарғибу ташвиқ нашудани дунявият ва дар сатҳи кофӣ қарор надоштани механизмҳои ташаккули фарҳанги дунявӣ таҳдидҳо ба амнияти идеологӣ мебошанд. Амнияти идеологии ҳар як кишвар ҳолати ҳимоятшавандагии манфиатҳои идеологии (арзишҳои идеологӣ)-и ҳамон мамлакат аз таҳдиду хатарҳои идеологӣ мебошад. Ба ибораи дигар, замоне ки амнияти идеологӣ таъмин аст, таҳдидҳои идеологӣ камзарар ва безарар мебошанд. Аммо ба ҳуди амнияти идеологӣ ва иқтидори идеологии кишвар таҳдидҳо аз соҳаҳои дигар бармеоянд. Чунин қонуният зимни таъмини амнияти идеологии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бояд ба инобат гирифта шавад.

Дар солҳои истиқлол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқи идеологияи давлатӣ дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудааст. Чунин вазъ сабабҳои мушаххаси худро дорад. Якум, баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ паҳн гардидани консепсияи деидеологизатсия (ҷомеаи беидеология) ба амал омад; дуюм, аз як сохтор ба сохтори дигар гузаштани ҷомеа ва дар ҳолати беҳаракатӣ (инертсионӣ) қарор доштани илмҳои ҷамъиятшиносӣ; сеюм, сар задани ҷанги шаҳрвандӣ ва бартараф намудани хисороти он; чорум, дар илмҳои сиёсии мамлакат умуман ташкил нагардидани шӯрои диссертатсионӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.03 – Фарҳанги сиёсӣ ва идеологияи сиёсӣ. Бо сабабҳои номбурда олимони ватанӣ, бахусус сиёсатшиносон, ба омӯзиши идеологияи давлатӣ натавонистаанд, ки ба таври ҷиддӣ машғул гарданд. Аммо ҷӣ гунае ки маълум аст, ҳамаи давлатҳо дорои идеологияи худ ҳастанд ва дурнамои рушди онҳо

дар доираи татбиқи меъёрҳо, ғояҳо ва арзишҳои мушаххас ба амал бароварда мешавад. Аз ин рӯ, зарур доништа мешавад, ки минбаъд олимону муҳаққиқони ватанӣ ба пажӯҳиши ин масъала ба таври ҷиддӣ машғул гарданд.

Гузашта аз ин, дар замони имрӯза ҳеҷ як давлат наметавонад идеологияи худро пурра миллӣ намояд. Айни замон идеологияи ҳамаи давлатҳо омехта мебошанд, зеро идеологияи ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро фаро мегирад – сиёсат, иқтисодиёт, иҷтимоиёт, маънавиёт ва ғайра. Бояд гуфт, ки ба воситаи арзишҳои фарҳангӣ ва анъанаҳои таърихӣ рушди инноватсионии соҳаҳои ҷомеа ро таъмин намудан ғайриимкон аст. Эҳёи фарҳангӣ ва хотираи таърихӣ, пеш аз ҳама, барои дар руҳияи худшиносии миллӣ тарбия намудани ҷавонон зарур мебошад. Инчунин, таърихи ниёгон сарчашмаи ифтихор бояд доништа шавад, на объекти тақлид, зеро дар шароити муосир, ҷӣ тавре, ки дар табиат ба мушоҳида мерасад, дар ҷомеа низ вобаста ба марҳалаи тараққиёти тафаккури инсоният қонуниятҳои мушаххасе пайдо мешаванд, ки ба инобат гирифтани онҳо кафили рушди ояндаи кишвар метавонанд бошанд. Ин воқеияти бебаҳс аст, ки барои ҳифзу ҳимояи симои фарҳангии миллат, ташаккули ҳувияти миллӣ ва дар сатҳи зарурӣ қарор додани ваҳдати миллӣ (яъне барои муттаҳид намудани миллат ва дур шудан аз парастии фарҳанги бегона) тарғибу ташвиқи арзишҳои фарҳангӣ, аз қабилӣ ахлоқ, анъанаҳои миллӣ, забон, маънавиёт, санъат, инсондӯстӣ, меҳнатдӯстӣ, шарафу номус, ватанпарастӣ хеле зарур аст. Чунин муносибатаро дар амалияи сиёсии миллатҳои бедор ба осонӣ мушоҳида намудан мумкин аст. Аммо рушди соҳаҳои мамлакатро танҳо дар заминаи таҷрибаҳои пешрафта, дар заминаи дастовардҳои илму техника, технологияҳои навин ва бо роҳи инноватсионӣ таъмин намудан мумкин аст. Барои мисол, олими шинохта Алберт Эйнштейн гуфта буд: «Агар инерсия вуҷуд намендошт ва зарурат ба гравитатсия пайдо намешуд, физика ҳамчун илм лозим набуд» [6, с.67]. Ба ҳамин, монанд имрӯз бо мақсади таъмин намудани рушди иқтисодӣ (яъне барои аз байн бурдани инерсияи иқтисодӣ) илмҳои иқтисодии рушдқарда (гравитатсияи иқтисодӣ) лозим аст. Барои ба амал баровардани рушди соҳаҳои дигар низ рушди илми ҳамон соҳа бояд ба амал ояд. Аммо дар самти ба амал баровардани рушди илм низ вобаста ба сохтори ҷамъиятӣ бояд қонуниятҳои он ба инобат гирифта шавад, зеро ҳар сохтори ҷамъиятӣ усули марказии худро дорад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки сармоядорӣ, иқтисодӣ бозаргонӣ ва ҷомеаи демократӣ дар ҳоли ташаккулёбӣ қарор дорад, рушди илм бояд бо дарназардошти қонуниятҳои он ба нақша гирифта шавад. Барои ин зарур аст, ки меъёри асосии либерализм, яъне рақобатаро ҳамчун арзиши марказӣ ва дар асоси он механизмҳои дигари рушди илм бояд ба амал бароварда шавад. Дар соҳаҳои дигар низ метавонад вазъият чунин бошад ва бо роҳи қонуниятҳои сохтори ҷамъиятӣ ба роҳ монда шавад.

Дар шароити муосир таъсиррасонии идеологӣ ва ҷангҳои идеологӣ воситаи муҳимтарини муборизаҳои геополитикиро ташкил медиҳанд. Дар ин раванд ба сари мардум таҳмил гардидани фарҳанги бегона, тарғибу ташвиқ намудани ғояҳои тундгарой ва ифротгарой, таъсири манфӣ расонидан ба афкори ҷамъиятӣ ва тағйир додани ҷаҳонбинии онҳо, ҷалб намудану гаравидани ҷавонон ба сафи ҳизбу ҳаракатҳои террористию экстремистӣ таҳдиду ҳатарҳое мебошанд, ки пеш аз ҳама, ба амнияти идеологии давлату миллат таъсири ҷиддӣ мерасонанд. Дар чунин шароит ҳифзи фарҳанг, забон, анъанаҳо, хотираи таърихӣ, ваҳдати миллий, арзишҳои миллий, истиқлоли давлатӣ, сохтори конститутсионии давлат дар мадди аввал қарор мегиранд. Дар ин раванд неруҳои сиёсӣ, бозигарони геополитикӣ ва ҳатто созмонҳои террористию экстремистӣ ба зехну тафаккури қишрҳои гуногуни ҷомеа, пеш аз ҳама ба тафаккури ҷавонон таъсири идеологӣ расонида, рафтори онҳоро дар доираи манфиатҳои худ тағйир медиҳанд. Айни замон равандҳои ҷаҳонишавӣ, рушди босуръати технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, тағйирпазирии тартиботи ҷаҳонӣ, бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ таъсири таҳдиду ҳатарҳои идеологиро афзоиш дода истодаанд.

Дар шароити имрӯза шабакаи интернет дар баробари паҳлуҳои мусбати худ, инчунин ба майдони васеи муборизаҳои идеологӣ табдил ёфтааст. Неруҳои сиёсӣ, миллатгароён ва ташкилотҳои террористию экстремистӣ дар шабакаи интернет ҳазорҳо сомонҳои иттилоотӣ ташкил намуда, барои паҳн намудани ғояҳои идеологии худ онҳоро истифода меkunанд. Дар шабакаҳои иҷтимоӣ бошад ҳамаи онҳо ғайроне ба тарғибу ташвиқи идеологияҳои худ машғул мебошанд. Имрӯзҳо идеологияҳои пайдо шудаи паҳн гардида истодаанд, ки ҳама гуна падидаҳои мусбатро инкор менамоянд, қоидаҳои меъёрҳои рафтори ҷамъиятиро наменвисанд. Дар шароите, ки суръати интиқоли иттилоот бамаротиб зиёд мегардад ва дар равандҳои ҷаҳонишавӣ аз ҷониби неруҳои гуногун қўшиши бештар намудани таъсири худ ба амал меояд, нақши идеология дар таъмини амният меафзояд. Дар чунин шароит ба инобат гирифтани вазъияти идеологӣ ва равандҳои идеологӣ ҳеле зарур аст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки давлати пасошуравӣ ба шумор меравад, дар натиҷаи гузариш аз як сохтори ҷамъиятӣ ба сохтори дигар як муддати муайян ҷомеаро ҳалои идеологӣ фаро гирифта буд. Ҳалои идеологӣ ба ҳизбу ҳаракатҳои тундгаро ва ифротгаро, инчунин, ба ноошноӣи миллат имкон дода буданд, ки мавқеъ ва нуфузи худро дар ҳаёти сиёсӣ ҷамъиятии кишвар дар сатҳи шуури ҷамъиятӣ мустаҳкам намоянд. Рушди технологияҳои иттилоотӣ ва бештар гардидани истифодабарандагони шабакаи интернет дар ин самт хавфу ҳатари навинро эҷод менамоянд. Аз ин рӯ, дар чунин шароит яке аз роҳҳои афзалиятноки муқовимат бо таҳдидҳои идеологӣ ҳифз намудани фазои иттилоотии кишвар мебошад. Дар ин самт омода намудани рӯзноманигорони

касбӣ, аз ҷумла рӯзноманигорони шабакаҳои иҷтимоӣ интернетӣ, дастгирӣ намудани блогерҳои мустақил, бештар намудани ҳузури мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар шабакаи интернет, фаъол гардонидани олимону муҳаққиқон ва зиёӣён дар шабакаи интернет, ба талаботи давра замон, аз ҷумла бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ ба роҳ мондани фаъолияти ВАО-и ватанӣ омилҳои муҳимтарини таъмини амнияти идеологӣ ба шумор мераванд. Дар навбати аввал бояд фаъолияти шӯъбаҳои робита бо ҷомеа бештар гардонидани шуда, ҳузури доими онҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ интернетӣ таъмин карда шавад. Ба масъалаи омода намудани кадрҳои соҳаи робита бо ҷомеа ва минбаъд аз курсҳои тақмили ихтисос гузаронидани онҳо низ ҷорачӯӣ намудан зарур аст. Инчунин, сохта ба истифода додани шабакаҳои иҷтимоӣ ватанӣ бо забони давлатӣ, бештар намудани сарчашмаҳои иттилоотӣ интернетӣ ва дар маҷмӯ, пурраю пурғановат гардонидани ҷазои идеологӣ кишвар бо истифода аз имкониятҳои технологияи коммуникатсионӣ интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ имконпазир аст.

Ҷиҳати ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳими мамлакат дар сатҳи зарурӣ истифода намудани иқтидори технологияи коммуникатсионӣ интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ замони муосир омили муҳими ташаккулдиҳии имунитети идеологӣ ҷомеа ва заминаи таъмини амнияти идеологӣ кишвар махсус меёбад. Бо мақсади таъмини амнияти идеологӣ давлат бо истифода аз имкониятҳои мавҷуда муқовимат намудан бо таҳдиду хатарҳои идеологӣ низ ҳеле муҳим аст.

Ба донишҷӯён таълим додани фарҳанги истифодабарии шабакаҳои иҷтимоӣ, шинос намудани онҳо бо технологияҳои гуногуни назарфиребии сиёсӣ, ошкор намудани сирру асрори технологияи мағзшӯӣ, огоҳ намудани онҳо аз моҳияти фиреби сиёсӣ ва зиракии сиёсӣ ҳеле зарур мебошад. Зеро ҳамаи ташкилотҳои террористӣ экстремистӣ ва субъектҳои ҷангҳои иттилоотӣ идеологӣ технологияи назарфиребиро дар сатҳи баланд истифода меkunанд. Надоштани тафаккури танқидӣ ва огоҳ набудан аз асрори ҷунин таъсиррасонӣ раванди радикализатсияи ҷомеаро метезонад. Дар мавриди азхуд намудани ҷазои иттилоотӣ идеологӣ ҷомеа ба масъалаи суверенитети иттилоотӣ идеологӣ диққати бештар додан зарур аст. Дар ин самт омӯхтан ва истифода намудани таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ имконият медиҳад, ки иқтидори шабакаҳои иҷтимоӣ ва интернет дар таъмини амнияти идеологӣ истифода бурда шавад.

Дар таъмини амнияти идеологӣ кишвар зинаҳои гуногуни муассисаҳои таълимӣ, бахусус мактабҳои таҳсилоти олии касбӣ, нақши марказиро мебозанд. Барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии ҷангҳои ҷамъиятшиносӣ ва гуманитарӣ бояд ба донишомӯзон дар бораи арзишҳои сохтори ҷамъиятӣ

маълумоти мукамал ва қонеъкунанда диҳанд. Барои таҳияи онҳо бояд олимону донишмандоне ҷалб шаванд, ки аз назарияҳои илмию фалсафии ғояҳои идеологияи давлатӣ огоҳии комил дошта бошанд. Дар таҳқиқоти олимони ҷомеашинос бояд масъалаҳо бо дарназардошти парадигмаи идеологӣ сурат гирад. Яъне роҳу воситаҳои ташаккул додани арзишҳо ва меъёрҳои сохтори ҷамъиятӣ ва дур шудан аз арзишҳои бегона бояд амиқу дақиқ карда шаванд. *«Олимоне, ки дар асоси роҳи маҷмуи талаботи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва маънавӣ ба унвони баланди муаллифи китобҳои дарсӣ ва адабиёти таълимӣ сазовор мешаванд, бояд манзалати “Устоди миллионҳо”-ро дар хотир дошта бошанд. Зеро давлат ба дӯши онҳое, ки китоби дарсӣ менависанд, бузургтарин масъулиятро мегузорад. Ҳамзамон бо ин, муаллифони китоби дарсӣ ононе ҳастанд, ки ин масъулиятро дар назди давлат, миллат ва ояндаи он дарк мекунанд. Мо чунин меишуморем, ки ҷаҳонбинии миллионҳо аз қалами ин шахсиятҳо вобастагӣ дорад»* [8]. Дар ин самт омӯзгорон ва олимони соҳаи сиёсатшиносӣ, фалсафа, сотсиология, психология, ҳуқуқшиносӣ, назарияи иқтисодӣ метавонанд нақши арзанда гузоранд. Танҳо ин категорияи зиёиён кодиранд, ки дар шаклгирии хонандагону ҷавонон таъсири амиқ расонанд. Дар ҷаҳолияти мақомоти давлатӣ, аниқтараш шуъбаҳои робита бо ҷомеа арзишҳои идеологияи давлатӣ ҳамаҷониба бояд тарғиб карда шаванд. Масъалаҳои баррасишаванда бояд бо дарназардошти манфиатҳои идеологии давлат сурат гирад. ВАО бояд арзишҳоеро тарғибу ташвиқ намоянд, ки дар мактабҳо ва донишгоҳҳо таълим дода мешаванд ва дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии кишвар инъикос шудаанд.

Дар баробари ниҳодҳои давлатӣ, инчунин, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ низ дар тарбияи идеологии шаҳрвандон нақши зиёд мебозанд, зеро онҳо кодиранд, ки ҷаҳолони ҷомеа ва мутахассисони қобили меҳнатро муттаҳид сохта, барои қонеъ гардидани талаботи объективии ҷомеа сафарбар намоянд. Дар ин раванд сиёсатшиносии ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ тамоюлотҳои хатарноке мебошад, ки ба амнияти идеологии кишвар таҳдиду хавфҳоро эҷод менамояд. Пешгирӣ намудани чунин хатар низ аз тарбияи идеологӣ вобаста аст. Нақши оила, муассисаҳои таълимии зинаҳои гуногун, иттиҳодияҳои динӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ВАО-и ватанӣ, ассотсиатсияи соҳибкорону ҳунармандон ҳамчун ниҳодҳои асосии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар тарбияи идеологии насли наврас ва ҷавонону мутахассисон саҳми зиёд мегузоранд, ба шарте, ки ҷаҳолияти ҳуди онҳо бо идеологияи миллию давлатӣ муҳолифат надошта бошад.

Вайрон гардидани сохтори идеологии ҷомеа боиси бенизом ва корношоям гардидани ниҳодҳои ҷамъиятӣ мегарданд. Талаботи идеологии ҷомеа ба воситаи низомии муносибатҳои ҷамъиятӣ, таълиму тарбия, меъёрҳои ахлоқӣ, афкори ҷамъиятӣ, анъанаҳои миллӣ, маросимҳои динӣ, илму санъат ва қудрати

давлат қонеъ карда мешаванд. Бе чунучаро ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар сохтори идеологии ҷомеа мавқеи назаррасро ишғол намудаанд. Давлат самтдиҳандаи ғайолияти онҳо ба шумор рафта, ҷиҳати рушди минбаъда барои онҳо шароити мусоид фароҳам меоварад. Аз ин рӯ, таъмини амнияти идеологӣ ба монанди амнияти соҳаҳои дигар бо иштироки якҷоя ва дастаҷамъонаи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ бояд сурат гирад. Ҳама гуна таҳдидҳои идеологӣ барои ба вучуд овардани ҷудоии байни онҳо нигаронида мешаванд, ки ниҳоятан манфиатҳои давлатӣ бо талаботу манфиатҳои ҷамъиятӣ мувофиқат наменамояд. Чун афкори ҷамъиятӣ низоми таълиму тарбия ва муносибатҳои ҷамъиятӣ осебпазир мегарданд ва тобеи манфиатҳои идеологии бегонагон қарор дода мешаванд. Дар натиҷа, ризоиати ҷамъиятӣ низ ҳалалдор гардида, ба суботи сиёсии кишвар таъсири манфӣ мерасонад.

Дар ҳамаи кишварҳои тараққикардаи олам рушди соҳаҳои ҷамъиятӣ аз ҷониби ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши хусусӣ ба амал бароварда мешаванд. Барои он ки чунин ҳолат ба вучуд оварда шавад, барои ғайолияти онҳо имконият фароҳам бояд сохт. Аммо он ташаббусҳои бояд дастгирӣ ёбанд, ки агар бо идеологияи давлатӣ муҳолифат нашошта бошанд. Ташаббусҳои созида ва ташаккулдиҳандаи арзишҳои идеологӣ бояд ҳамаҷониба дастгирӣ ёбад. Бинобар ин, гуфтан мумкин аст, ки ба самти дуруст сафарбар намудани ғайолияти ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ боиси мустаҳкам ва минбаъд рушду инкишоф ёфтани инфрасохтори идеологии давлат мегардад. Бо ин роҳ ҷомеаи шаҳрвандӣ дар афзоиши ҷонибдорони арзишҳои идеологӣ саҳми худро мегузоранд. Ба андешаи сиёсатшиноси ватанӣ А.Н.Мухаммад, «*Ҳар шахсе, ки аз ҷимояи ҷамъият бархӯрдор мебошад, вазифадор аст, ки ба ҷамъият хизмат намуда, ҳиссаи мувофиқи қобилиятиро гузорад. Бештари масъалаҳои амниятии шаҳрвандон дар он зоҳир мегарданд, ки манфиатҳои ашхоси дигар ҳалалдор нагарданд*» [1].

Дар раванди таъмини амнияти идеологӣ масъалаҳои ташаккулёбии ҳувияти сиёсӣ низ бояд ба инобат гирифта шаванд. Ҳувият, ки онро дар забонҳои аврупоӣ «*identity – идентичность*» меноманд, навҳои гуногун дорад ва ҳар як инсон метавонад дар як вақт ҳамаи онҳоро доро бошад. Сиёсатшиноси амрикоӣ С.Ҳантингтон навҳои ҳувиятро ба таври зерин нишон додааст: *аскриптивӣ, фарҳангӣ, ҳудудӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ* [5, с.49]. Дар типологияи С.Ҳантингтон ҳувияти динӣ навӣ ҳувияти фарҳангӣ ва ҳувияти идеологӣ навӣ ҳувияти сиёсӣ доништа мешавад. Ин гуфтаҳо маънои онро доранд, ки динро ҳеҷ гоҳ бо идеология омехта кардан лозим нест. Идеология падидаи сиёсӣ аст, дин бошад, падидаи фарҳангӣ аст. Ҳама гуна кӯшиши ба идеология табдил додани дин, аввал ин, ки боиси зарар дидани дин мешавад ва дуум ин ки сиёсӣшавии он оғоз меёбад. Бинобар ин, ҳама гуна

зуҳуроти сиёсишавӣ ва сиёсикунони дин таҳдид ба амнияти идеологии давлату мамлакат ба шумор меравад.

Ҳамин тариқ, ҳар як мамлакат метавонад дар марҳалаҳои гуногуни рушди идеологӣ қарор дошта бошад. Чун қоида, бӯҳрони сиёсӣ доимо бӯҳронҳои идеологиро ҳамроҳӣ менамояд, аммо дар муқоиса бо дигаргуниҳои сиёсӣ, ки бо суръати хеле баланд рӯй медиҳанд, дигаргуниҳои идеологӣ дар шуури одамон ба оҳистагӣ ба амал меоянд. Замоне, ки ҷонибдорон ва пайравони идеологияи давлатӣ кам мешаванд, ва ҷонибдорону пайравони идеологияи ғайрӣ зиёд мешаванд, ҷомеаро бӯҳрони идеологӣ фаро мегирад. Дар пайи ин бӯҳрони сиёсӣ ба амал меояд. Аз ин рӯ, бӯҳрони идеологиро одатан бӯҳрони сиёсӣ низ номидан мумкин аст. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо бӯҳрони идеологию сиёсӣ дар солҳои аввали ба даст овардани истиқлол мувоҷеҳ гардида буд. Яке аз сабабҳои асосии сар задани ҷанги шаҳрвандии таҳмиلى низ чунин вазъ ба шумор мерафт. Дар солҳои минбаъда бо ташаббуси созанда ва сиёсати оқилонаи хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон марҳалаи ниҳодикунони сохтори ҷамъиятӣ ва тақвият ёфтани фаъолияти идеологии ниҳодҳои давлатию ҷамъиятӣ анҷом пазируфт. Аммо рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар муқобили арзишҳои идеологии кишвар хавфу хатари навро эҷод намуда истодаанд.

Бинобар ин, дар шароити имрӯза бо дарназардошти дигаргуниҳои сиёсӣ геополитикӣ ба роҳ мондани фаъолияти идеологии ниҳодҳои давлатию ҷамъиятӣ тақозои замон мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон айни замон дар марҳилаи дуҷуми ташаккули сохтори ҷамъиятӣ, яъне марҳалаи мафкурасозӣ қарор дорад. Дар ин марҳила бояд ҷонибдорони арзишҳои идеологияи давлатӣ ва сохтори ҷамъиятӣ бештар қарда шаванд. Инчунин, дар муқобили фарҳанги бегона ва таҳдиду хатарҳои идеологӣ муборизаи шадид бояд сурат гирад.

АДАБИЁТ

1. Муҳаммад А.Н. Идеологияи миллӣ–неруи бузурги давлатдорӣ [Захираи электронӣ]. –URL: <https://khovar.tj/2022/05/ideologiyai-mill-nerui-buzurgi-davlatdor-andesha-oi-noibi-prezidenti-amit-professor-abdura-mon-mu-ammad/> (Санаи мурочиат: 08.05.2022)

2. Сафарализода Х.К. Идеологическая безопасность важный фактор обеспечения политической стабильности // Современный политический процесс. – 2023. – № 1 (1). – С.19-31.

3. Сафарализода Х.К. Особенности обеспечения идеологической безопасности в процессе формирования общественной формации // Таджикистан и современный мир. –2023. –№1 (81). –С.48-60.

4. Суҳанронӣ дар ҷаласаи ғайринавбатии Шурои ҷамъиятӣ [Захираи электронӣ]. –URL: <http://president.tj/node/2426> (санаи мурочиат: 16.07.2022)

5. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / Пер. с англ. –М.: Изд-во АСТ, 2018. –544 с.
6. Хоссе Ортега-и-Гассет. Миссия университета. Пер. с испанс. –М.: Вопросы образования, 2019. –128 с.
7. Эмомалӣ Раҳмон. Уфукҳои Истиқлол. –Душанбе: Ганҷ, 2018. – 436 с.
8. Ятимов С.С. Дар бораи як китоби дарсӣ [Заҳираи электронӣ]. –URL: http://jumhuriyat.tj/index.php?art_id=46263 (санаи муроҷиат: 08.05.2022)
9. Ятимов С.С. Дуниявӣ ва амният // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – 2022. –№2 (2). – С.18-36.

ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ НЕЗАВИСИМОСТИ

САФАРАЛИЗОДА ХУДЖАМУРОД КУДДУСИ,

кандидат политических наук, доцент кафедры
политических процессов Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 17;
тел.: (+992) 988-12-73-83; e-mail: quddusov@mail.ru

Идеологическая безопасность является жизненно важным интересом для каждой страны. В Республике Таджикистан на современном этапе государственности идеологическая безопасность страны считается важным фактором обеспечения национальной безопасности и защиты политической стабильности. Для обеспечения идеологической безопасности страны на необходимом уровне следует учитывать несколько реалий. Во-первых, следует уточнить содержание государственной идеологии. Во-вторых, необходимо выявить идеологические угрозы. В-третьих, необходимо признать наличие угроз идеологической безопасности страны. В-четвертых, необходимо определить, на каком этапе своего формирования находится общественная структура. В Республике Таджикистан уточнено содержание государственной идеологии. Определены идеологические угрозы и их риски. Становление общественной структуры находится на втором этапе, то есть на этапе идеализации общественного строя. Поэтому обеспечение идеологической безопасности страны должно осуществляться с учетом особенностей этого этапа. Также для обеспечения идеологической безопасности Республики Таджикистан следует учитывать и угрозы идеологической безопасности. Потому что такие угрозы повышают уязвимость страны перед идеологическими угрозами.

Ключевые слова: идеологическая безопасность, идеологические угрозы, угрозы идеологической безопасности, идеологический аппарат государства, политическая идентичность, общественная формация, конституционное устройство государства, государственные институты, институты гражданского общества.

FEATURES OF ENSURING IDEOLOGICAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE CONDITIONS OF INDEPENDENCE

SAFARALIZODA KHUJAMUROD QUDDUSI,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the
Department of Political Processes of the Tajik National University
734025, Tajikistan, Dushnabe city, Rudaki ave. 17;
tel.: (+992) 988-12-73-83; e-mail: quddusov@mail.ru

Ideological security is a vital interest for every country. In the Republic of Tajikistan at the present stage of statehood, the ideological security of the country is considered as an important factor in ensuring national security and protecting political stability. To ensure the ideological security of the country at the required level, several realities should be taken into account. First, the content of the state ideology should be clarified. Secondly, it is necessary to identify ideological threats. Thirdly, it is necessary to recognize the existence of threats to the ideological security of the country. Fourthly, it is necessary to determine at what stage of its formation is the social structure. The content of the state ideology has been specified in the Republic of Tajikistan. Ideological threats and their risks are identified. The formation of the social structure is at the second stage, that is, at the stage of idealization of the social system. Therefore, ensuring the ideological security of the country should be carried out taking into account the peculiarities of this stage. Also, to ensure the ideological security of the Republic of Tajikistan, the threats to ideological security should be taken into account. Because such threats increase the country's vulnerability to ideological threats.

Keywords: ideological security, ideological threats, threats to ideological security, ideological apparatus of the state, political identity, social formation, constitutional structure of the state, state institutions, institutions of civil society.

УДК: 321

**ДИПЛОМАТИЯИ ШАҲРӢ: ТАҶАВВУЛИ МАФҲУМ ВА
ТАҶРИБА ДАР ЗАМОНИ МУОСИР****АНВАРИ САФАРӢ,**

номзади илмҳои таърих, устои кафедраи дипломатия ва сиёсати хориҷии
факултаи муносибатҳои байналхалқии ДМТ
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, ноҳияи Сино, кӯч. Маяковский 70/2;
тел.: (+ 992) 918-97-31-81; email: anvari.safar@mail.ru

Дар мақола дипломатия ҳамчун яке аз дастгоҳҳои қадимтарини идораи муҳити байналмилалӣ баррасӣ гардида, раванди шаклири соҳаҳои нави дипломатия дар замони муосир мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Дар ин раванд робитаҳои байналмилалӣ таҳлил гардидааст, ки ҳамкориҳои муваффақонаи шаҳрҳои ҷаҳонро таъмин менамояд. Тақвияти мавқеи шаҳрҳои ҷаҳонӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ, боиси рушди назария ва амалияи дипломатияи шаҳрӣ гардидааст. Ҳадафи таълифи ин мақола низ инъикоси консепсияи дипломатияи шаҳрӣ ба шумор меравад. Муаллиф кӯшидааст, ки раванди табдили шаҳрҳо ҳамчун иштирокчиёни муҳим дар саҳнаи ҷаҳонӣ баҳогузори гардад. Ба ақидаи муаллиф шаҳрҳо аз дастгоҳи дипломатии хоса истифода намуда, дипломатияи шаҳрӣ ҳарчи бештар ба фаъолияти дипломатияи касбӣ табдил ёфтааст.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Душанбе, дипломатияи соҳавӣ, дипломатияи шаҳрӣ, шаҳрҳои шарик, бародаришаҳрҳо, ҳамкориҳои байнишаҳрӣ, шаҳрҳои ҳушманд, шаҳрнишинӣ, шаҳрҳои ҷаҳонӣ, шаҳр-давлатҳо, ҳокимияти худидорӣ.

Дипломатия ҳамчун воситаи асосии амалигардонии ҳадаф ва вазифаҳои сиёсати хориҷӣ ба дигаргуниҳои ҷиддӣ мувочех гардидааст. Ин тамоюл дар ташаккули истилоҳи “дипломатияи соҳавӣ” [2, с.39-53] инъикос мегардад, зеро ин ибора ҳамчун шакл ё соҳаҳои гуногуни дипломатӣ фаҳмида мешавад, ки ба сифати афзалияти сиёсати хориҷии давлатҳои алоҳида қарор дода шудаанд. Масалан, дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон чор соҳаи дипломатӣ, аз қабили дипломатияи иқтисодӣ, обӣ, фарҳангӣ-башардӯстона ва иттилоотӣ ба таври алоҳида ишора шудаанд [9]. Аз ин рӯ, дар замони муосири рушди ҷомеаи инсонӣ дар шароити гуногунрангии равандҳои ҷаҳонишавӣ набояд моҳияти тавсеаи дипломатияи шаҳрҳои пешсафи ҷаҳон низ нодида гирифта шавад. Робитаҳои байналмилалӣ имкон медиҳанд, ки манфиати

шаҳрҳои бузург тавҷам шуда, дар асри ХХІ тарҳҳои бузург ва дорои дурнамо татбиқ карда шаванд.

Бунёди шаҳрҳои инноватсионӣ ва технологӣ имкон медиҳад, ки на танҳо ҳамкориҳои созанда миёни шаҳрҳо тақвият пайдо намоянд, балки муаррифии дастовардҳои хосаи шаҳр ва шаҳрсозиро дар арсаи ҷаҳонӣ ба вуҷуд меорад [1, с.136-139].

Раванди рушди шаҳрҳои ҷаҳон воқеан иқтисодии бузурги аҳолии шаҳрҳоро нишон медиҳад, ки онҳо лоиҳаҳои ғайриоддӣ умумичаҳонӣ, минтақавӣ ва маҳаллиро барои беҳтар шудани сифати ҳаёти аҳолии шаҳр иқдомгузорӣ менамоянд. Бояд қайд намуд, ки шумораи аҳолии шаҳр яке аз ченакҳои инқилоби технологӣ мебошад, зеро то соли 2050 тақрибан 68 дарсад аҳолии дунё дар шаҳрҳо зиндагӣ хоҳанд намуд. Табодули мутақобилаи ғояҳои созанда ва алоқамандии муваффақонаи шаҳрҳо дар саҳнаи ҷаҳонӣ боиси тавсеаи гуногунрангӣ ва рушди шаҳрҳо гардида, сифати лоиҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, илмӣ, фарҳангӣ ва технологияи шаҳрҳоро баланд мегардонад. Имрӯз маҳз дар низоми шаҳрдорӣ (агломератсияи шаҳрӣ) ғояҳои пешсаф чихати танзими як қатор мушкилоти ҷаҳон (ҷойгир кардани аҳолии зиёд, таъминоти моддию маишӣ, таълимӣ, тандурустӣ, рушди шаҳрҳои экологӣ ва ҳушманд) нуҳуфта аст.

Таҳлили таърихи ин масъала нишон медиҳад, ки шаклгирии робитаҳо миёни шаҳрҳо ва фаъолияти муваффақонаи муштараки онҳо ба умқи асрҳо мерасад, чунки то давраи бунёди аввалин давлатҳо, маҳз шаҳрҳо ҳамчун воҳиди идорӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ баромад менамуданд. Бинобар ин, аз давраҳои қадим дар таърихи тамаддуни ҷаҳон мафҳуми шаҳрҳои ҷаҳонӣ ташаккул ёфтааст. Шаҳрҳои ҷаҳонӣ, пеш аз ҳама, марказҳои бузурги сиёсӣ ва иқтисодие мебошанд, ки нақши муҳимро дар рушд ва таҳаввули ҷомеа бозидаанд ва ба қатори онҳо таърихан “Номҳои мисрӣ (ҳазораи V-IV п.а.м.), Элому Бобул дар Эрон ва Байнанаҳрайн (ҳазораи III п.а.м.), Мағатҳо ва Нантҳои Ҳиндустон (ҳазораи II п.а.м.), Ин ва Чжоу дар Чин (ҳазораи II п.а.м.) шаҳр-давлатҳои Юнон ва Рими Қадим, Карфаген, Бохтар, Суғд, Хоразм дар Осиёи Марказӣ, Урарту дар Қافқоз (ҳазораи I п.а.м.)” [6, с.6] ва ғайра дохил мешаванд. Бо гузашти марҳалаҳои гуногун мафҳуми шаҳри ҷаҳонӣ тағйир ёфтааст, аммо мавқеи калидии шаҳр— дорои хислати ҷаҳонӣ то ҳол боқӣ мондааст.

Дар Осиёи Хурд, ҳавзаи баҳри Миёназамин ва Ҳинд то охири ҳазораи IV п.а.м. шаҳр-давлатҳо таъсис ва ташаккул ёфтанд. Чунончи, дар “Мисри Қадим шакли хоси кишоварзӣ–кишоварзии ҳавзавӣ тадричан инкишоф ёфта, дар ин минтақа шумораи зиёди шаҳр-давлатҳо ё Номҳо таъсис гаштанд. Байни онҳо муборизаи доимӣ чараён дошта, то охири ҳазораи IV п.а.м. дар қаламрави Миср ҳудуди чихил Ном (шаҳр-давлат) боқӣ монд” [20, С.16].

Яке аз минтақаҳои нахустини пайдоиши давлат ҷануби Байнаҳрайн буд. Дар ин минтақа дар ҳазораи VI-V п.а.м. низоми ҳосси кишоварзӣ ташаккул ёфта, ки бо номи “фарҳанги убайда” дар осори илмӣ маълум аст. Дар ин замина “шаҳр-давлатҳои нахустин зухур намуда, робитаҳои минтақавӣ густариш ёфтанд. Ин робитаҳо хусусан дар шаҳрҳои тичоратии Хет, Баҳрайн, Нивелия, Сурия, Библ, Угарит ва ниҳоят шаҳр-давлати Эбла густариш меёфт” [20, С.32].

Дар Юнони Қадим низоми пурзӯри шаҳрдорӣ ё полисҳо ташаккул ёфта, дипломатияи шаҳрӣ дар самти дастгирии робитаҳо дар ин давра нақши назаррас дошт. Дипломатияи Юнони Қадим дар заминаи “проксенияҳо” – меҳмоннавозони юнонӣ татбиқ гардида, фаъолияти муваффақонаи проксен (намоянда)-и шаҳр дар пешбурди музокираҳо ва мусоидат ба рушди робитаҳои миёни шаҳрҳо ийқос мегардид. Дар баробари ин, рақобати Афина ва Спарта боиси таъсиси иттиҳодияҳои ҳарбӣ – симаххияҳо гардид ва онҳо низ дар низоми сиёсати хориҷии шаҳр-давлатҳои Юнони Қадим ба таври фаъол истифода мегардиданд.

Дар Рими Қадим бошад, дар ибтидо заминаҳои ҳуқуқии робитаҳои байналмилалӣ дар шакли “*jus hospitii*” – ҳуқуқи меҳмонон, “*jus civile*” – ҳуқуқи шаҳрвандон ва “*jus gentium*” – ҳуқуқи халқҳо гузошта шуданд, ки онҳо боиси рушди ҳамкориҳои мутақобила миёни шаҳр-давлатҳои Рим гардид. Дар баробари ин, дар Рими Қадим ниҳодҳои ҳосси дипломатӣ ба мисли фетсиалҳо, легат ва легатсия ташаккул ёфтанд, ки дар пешбурди сиёсати хориҷии Рим мусоидат менамуданд.

Мавқеи ҷуғрофии Осиёи Марказӣ аз замонҳои қадим барои ривоби робитаҳои тичорати байналмилалӣ мутобиқ буд, зеро тавассути минтақа дар асри II п.а.м. аз Чини Қадим ба Аврупо Роҳи Бузурги Абрешим мегузашт. “Мувофиқи маълумоти сафири Чин Вей-Тзе, ки дар ибтидои асри VII ба Самарқанд омада буд, дар бораи тоҷирони касбӣ будани мардумони ин шаҳр сухан гуфтааст. Аз маркази тичоратӣ будани ин минтақа дар асари “Ҳудуд-ул-олам-фил-машриқ-ило-ал-мағриб” маълумоти пурқимат дода шуда, ҷойи бозаргонон будани Бухоро бевосита қайд шудааст” [19, С.12].

Масалан, дар ибтидои асри VII робитаҳои тичоратии шаҳр-давлатҳои минтақа асосан дар самти Арабистон ва Чин рушд намуда буд. “Аз Самарқанд, Бухоро, Фарғона, Тахористон, Чоч, Қубодиён, Хутталон ба ин самтҳо асосан мева, тилло, гиёҳҳои доруворӣ, асп ва дигар молҳо содирот карда мешуданд” [5, С.20-21]. Инчунин, миёни шаҳр-давлатҳои минтақа робитаҳои дипломатӣ низ рушд карда буданд. “Муҳимтарин ҳуҷҷате, ки аз таърихи дипломатияи Вароруд гувоҳӣ медиҳад, дар шакли хунари тасвирӣ дар нигораҳои Афросиёби Самарқанд ҳаққонӣ шудааст. Ин нигора ба асри VII тааллуқ дорад ва то ҳоли

ҳозир ягона санади хаттӣ аз таърихи дипломатияи мардуми тоҷик аст” [3, С.246].

Баъди забти минтакаи Осиёи Марказӣ аз тарафи арабҳо, мустақилияти шаҳрҳои пешрафта то дараҷае ҳифз карда шуд. Махсусан, солҳои 819-821милодӣ бо амри халифа Маъмун намояндаҳои сулолаи Сомониён дар шаҳрҳои бузурги минтақа, аз ҷумла Нух дар Самарқанд, Аҳмад дар Фарғона, Яҳё дар Чоч ва Усрушан, Илёс дар Ҳирот воли таъйин гардиданд [10, С.65].

Омилҳои мазкур нишон медиҳанд, ки то муттаҳид гардидани ҳудудҳои Мовароуннахр Хуросон зери ҳокимияти давлати Сомониён, мавқеи шаҳр-давлатҳо дар робитаҳои байнидавлатӣ ва минтақавӣ хеле бузург буда, дар давраи Сомониён асосан робитаҳои байналмилалӣ тақвият ёфтанд.

Дар давраи Эҳё бошад, шаҳрҳои рушдкардаи Италия, ба мисли Винетсия, Милан, Генуя ва дигар шаҳрҳо, аввалин намояндагӣҳои доимиро дар хориҷа ифтиҳо намуда низоми ҳосси дипломатиро бунёд карданд [24, С.5]. Чунончи, соли 1544 милодӣ гертсоги миланӣ Франческо Сфортса намояндагии доимии дипломатиро дар Генуя таъсис дод. Вале баъди имзои Созишномаи сулҳи Вестфал соли 1648 шаҳрҳои ҷаҳонӣ натавонистанд сиёсати хориҷии мустақилонаи хешро ҳифз намоянд ва дипломатия дар инҳисори давлатҳои нави аврупоӣ қарор гирифт. Пас аз қабули меъёрҳои дипломатии Конгресси Вена соли 1815 милодӣ бошад, маҳз давлатҳо муайянкунандаи афзалиятҳои сиёсати хориҷӣ, назария ва амалияи дипломатия гардиданд.

Бо гузашти вақт, асри ХХI на танҳо ҳислати бузургтарин наовариҳоро дар низоми идории шаҳрҳо ба вучуд овард, балки боиси рушди нуфузи “шаҳри ҷаҳонӣ” гардид. Маҳз шароити имрӯзаи ҷаҳонӣ тамоми имкониятҳоро барои пешбурди дипломатияи шаҳрӣ ба вучуд овардааст. Бо ин роҳ шаҳрҳо метавонанд робитаҳои мустақимро барқарор намуда, лоиҳаҳои муштаракро амалӣ намоянд. Ҳоло шаҳрҳои бузург ё мегаполисҳо дар равандҳои иқтисодӣ ва фарҳангии ҷаҳон ҳамчун субъектҳои мустақили муносибатҳои байналмилалӣ фаъолият доранд.

Дар ибтидои асри ХХI дар назария ва амалияи дипломатия ҳарчи таваҷҷуҳи бештар ба таҳлили мафҳум, моҳият ва амалияи “дипломатияи шаҳрӣ” (city diplomacy) дода шудааст. Дар замони муосири рушди ҷаҳонишавӣ маҳз робитаҳои байнишаҳрӣ мафҳуми “шаҳрҳои ҷаҳонӣ”—ро ташаккул дод ва шаҳрҳо дар навбати худ ба субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ табдил меёбанд.

“Дипломатияи шаҳрӣ дастгоҳе мебошад, ки тавассути он ҳокимияти маҳаллӣ ё иттиҳодияи онҳо ҷиҳати рушди ҳамдилии иҷтимоӣ, ҳалли низоъ ва зиддиятҳо, пешгирӣ ва барқарорсозии баъдичангӣ, бунёди муҳити созгор барои рушд амалӣ мегардад, то шаҳрвандони он тавонанд дар шароити сулҳона, ҷомеаи демократӣ ва некуаҳволӣ зиндагонӣ намоянд” [25].

Ҳоло мафҳуми дипломатияи шаҳриро метавон дар чунин доираҳо баҳогузорӣ намуд:

–Дипломатияи шаҳрӣ дар робитаҳои ду шаҳри алоҳида ифода ёфта, мафҳуми маҳдуд ва ибтидоии ин раванд ба ҳисоб меравад;

–дипломатияи шаҳрӣ дар ҷаъолияти алоҳидаи вилоятҳои саноатӣ, музофотҳои пешрафта, минтақаҳои наздисарҳадӣ инъикос мегардад;

–дипломатияи шаҳрӣ дар ҳамкориҳои мутақобила миёни вилоятҳои мухтор (Италия), субъектаҳои федералӣ (Русия), штатҳо (Амрико), департаментҳо (Фаронса), заминҳои федералӣ (Олмон), кантонҳо (Швейтсария) дида мешавад;

–дипломатияи шаҳриро метавон дар пешбурди сиёсати хориҷии давлатҳои шаҳрмонанд (Сингапур, Монако, Ватикан), шаҳр-давлатҳои ниммустақил (Гонконг, Макао, Тайван), ҷазира-давлатҳо (Малта, Самоа, Науру, Туалу, Фиджӣ) низ таҳлил намуд.

Доир ба мафҳум ва нақши дипломатияи шаҳрӣ дар асри XXI коршиносон ва донишмандон дар китобу мақолаҳои хеш нақши афзояндаи дипломатияи шаҳрӣ, ҳамкориҳои мутақобила миёни шаҳрҳои ҷаҳон, ҷойгоҳи шаҳрҳо дар танзими мушкилоти экологӣ, демографӣ ва нақлиётӣ, ҷорӣ кардани навоариҳоро дар идораи шаҳрҳо таҳлил намудаанд.

Масалан, китоби Лорентсо Килгрэн Гранди ба мавзӯи “City diplomacy” (дипломатияи шаҳрӣ) баҳшида шуда, дар он нӯх масъалаи асосӣ, аз қабилӣ дипломатияи шаҳрӣ: интиҳоби стратегӣ (City Diplomacy: A Strategic Choice); таҳаввули таърихӣ, ҳуқуқӣ ва ҷуғрофии дипломатияи шаҳрӣ (The Historical, Legal, and Geographic Evolution of City Diplomacy); ҳамкориҳои ғайримарказӣ (Decentralized Cooperation); дипломатияи шаҳрӣ барои сулҳ (City Diplomacy for Peace); дипломатияи шаҳрии иқтисодӣ (Economic City Diplomacy); дипломатияи шаҳрии ҳушманд (Smart City Diplomacy); дипломатияи шаҳрии ҳифзи муҳити зист (Environmental City Diplomacy); дипломатияи шаҳрии фарҳангӣ (Cultural City Diplomacy); дипломатияи шаҳрӣ ва муҳоҷират (City Diplomacy and Migration) мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор гирифтаанд [23].

Раффаел Маркетти дар китоби худ “City diplomacy: from city-state to global city” [14] (Дипломатияи шаҳрӣ: аз шаҳр-давлат ба шаҳри ҷаҳонӣ) нақши шаҳрҳоро дар равандҳои байналмилалӣ дар охири асри XX ва ибтидои XXI нишон дода, хусусиятҳои дипломатияи шаҳрӣ, воридшавии шаҳрҳо ба низомии муносибатҳои байналмилалӣ ва усулҳои ҳамкориҳои мутақобилаи шаҳрҳоро таҳлил намудааст.

Муҳаққиқи дигар Бенҷамин Леффел [21] дар мақолаи худ панҷ ҷанбаи ҷаъолшавии дипломатияи шаҳриро ишора менамояд. Якум, шаҳрҳо барои таъмини риояи меъёрҳои умумиҷаҳонӣ талош менамоянд, дар лаҳзае, ки

давлатҳои миллӣ аз иҷрои онҳо барои наметавонанд ё даст мекашанд (талоши шаҳрҳои Амрико барои боқӣ мондан дар Созишномаи Париж). Дуюм, дар мисоли Чин нишон дода мешавад, ки дар давлатҳои ғайридемократӣ воҳидҳои маъмурии демократӣ фаъолият менамоянд. Сеюм, коркарди сиёсати хориҷии воҳидҳои маъмури дар заминаи ризоияти ҳокимияти марказӣ (бастанӣ созишномаҳо дар бораи бародаршаҳрӣ). Чорум, манфиатҳои иқтисодӣ дар дипломатияи шаҳрӣ мавқеи асосиро ишғол намуда, доираи идорӣ ва шаҳрвандон (сарватмандон) барои рушди ҳамкориҳо бо дигар шаҳрҳо (шарикон) талош менамоянд. Панҷум, тавсияҳои сиёсӣ ҷиҳати татбиқи намунаҳои дипломатияи шаҳрӣ оварда шудааст.

Таҳлилҳои мазкур нишон медиҳанд, ки дипломатияи шаҳрӣ метавонад дар самти татбиқи ҳадаф ва вазифаҳои сиёсати хориҷии давлат таъсиргузор бошад. Ин падида шароити истифода аз тамоми имкониятҳоро барои давлат дар пешбурди фаъолияти байналмилалӣ фароҳам меорад. Аз ин рӯ, омӯзиши паҳлуҳои таърихӣ ва муосири дипломатияи шаҳрӣ барои дарки усулҳои муассири он имкон фароҳам меорад.

Дар шароити рушди босуръати робитаҳои мутақобила ва тавсеаи фазои муносибатҳои байналмилалӣ, дастгирии робитаҳои устувор миёни шаҳрҳо имкон медиҳад, ки дар заминаи рушди дипломатияи шаҳрӣ сатҳи татбиқи лоиҳаҳои иқтисодӣ-тиҷоратӣ, фарҳангӣ-башардӯстона, илмӣ-техникӣ, сармоягузорӣ, тандурустӣ-варзишӣ баланд бардошта шаванд. Ҳоло созмонҳои байналмилалӣ, ширкатҳои фаромиллӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ҳаракатҳои экологӣ мустақиман бо аҳолии шаҳрҳо муколама намуда, доираи васеи масъалаҳои кории худро татбиқ менамоянд.

Ҷанӯз соли 1913 Иттиҳоди байналмилалии шаҳрҳо, соли 1957 Федератсияи умумиҷаҳонии шаҳрҳои муттаҳида ва соли 1985 бошад, Ассотсиатсияи умумиҷаҳонии шаҳрҳои бузург – “Метрополис” созмон дода шуданд. Ин созмонҳо соли 2004 бо ҳам муттаҳид шуда, номи Созмони умумиҷаҳонии шаҳрҳои муттаҳида ва ҳокимияти маҳаллӣ (The World Organization of United Cities and Local Governments (UCLG))-ро гирифтанд [22].

Созмони умумиҷаҳонии шаҳрҳои муттаҳида ва ҳокимияти маҳаллӣ дар ҳамкорӣ бо СММ тавонист, ки масъалаи “Шаҳрҳо ва ҷомеаҳои устувор”-ро ҳамчун ҳадафҳои ғизаҳуми Барномаи рушди устувори СММ то соли 2030 ворид намояд [26] ва дипломатияи шаҳрӣ ба Рӯзномаи ин созмони ҷаҳонӣ табдил ёфт. Бо дарназардошти ин омил, Барномаи кории Созмони умумиҷаҳонии шаҳрҳои муттаҳида ва ҳокимияти маҳаллӣ дар атрофи ин масъалаҳо муайян карда шуд:

- баланд бардоштани нақш ва нуфузи ҳокимияти худидории маҳаллӣ ва таъмини намояндагии онҳо дар равандҳои умумиҷаҳонӣ;

- ворид кардани тағйиротҳо дар унсурҳои асосии инфрасохтори шаҳрҳо ба хоҳири дастгирии равандҳои демократӣ, фаъолияти пурсамар, навоварии ҳокимияти маҳаллӣ ва наздикии онҳо ба шаҳрвандон;

- таъмини самаранок ва демократии равандҳои умумиҷаҳонӣ дар шаҳрҳо.

Аз давраи ислоҳоти созмон дар соли 2004 қароргоҳи Созмони умумиҷаҳонии шаҳрҳои муттаҳида ва ҳокимияти маҳаллӣ дар шаҳри Барселонаи Испания ҷойгир буда, идораҳои минтақавии он бошад, дар шаҳрҳои Бразилиа, Брюссел, Истанбул, Чакарта, Қазон, Ла-Пас, Оттава ва Работ мустақар гардидаанд. Созмони мазкур тақрибан 240 000 узв дар беш аз 140 давлати ҷаҳон дошта, шиори он “Садои ягона дар самти ҳифзи фаъолияти демократии ҳокимияти ҳудудории маҳаллӣ будан” аст. Маҳз бо дарназардошти фаъолияти ин созмон, марҳалаҳои асосии дипломатияи шаҳрӣ муайян карда мешавад ва давраҳои рушди ин соҳа дар сомонии расмӣ ин созмон чунин муайян гардидааст [22]:

–солҳои 1913-1950 бунёди заминаҳои ниҳодии ҳамкорӣҳои мутақобилаи шаҳрҳо бо дигар иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ (Иттиҳоди байналмилалӣи шаҳрҳо – Union Internationale des Villes);

–солҳои 1951-1990 Ҳаракати байналмилалӣи воҳидҳои маъмурӣ дар шакли ассотсиатсия (CAring House USA) ва Иттиҳодияҳо (Le Monde Bilingue, la fédération de Villes Jumelées) фаъолияти густурдaro дар соҳаҳои махсус оғоз намуданд ва намояндагҳои худро берун аз қаламрави Аврупо ва Амрикои Шимолӣ ба хоҳири дастгирии рушди баъдичангӣ таъсис доданд;

–солҳои 1991-2003 бунёди G4, G4+ ва CAMVAL боиси ҳамроҳангии фаъолияти мақомоти маҳаллӣ бо созмонҳои байналмилалӣ (дар самти дастгирии шаҳрҳо) дар саҳнаи ҷаҳонӣ гардид;

–солҳои 2004-2013 муттаҳид гардидани ду созмони бузурги ҳокимияти маҳаллӣ–Иттиҳоди байналмилалӣи ҳокимияти маҳаллӣ ва Созмони муттаҳидаи шаҳрҳо бо дастгирии созмони пойтахтҳо–МЕТРОПОЛИС қадами бузур дар самти мувофиқакунии фаъолияти ҳокимияти маҳаллӣ дар саҳнаи ҷаҳонӣ гардид ва ин созмон номи Созмони умумиҷаҳонии шаҳрҳои муттаҳида ва ҳокимияти маҳаллиро гирифт;–

–солҳои 2014-2022 давраи фаъоли иштироки шаҳрҳои ҷаҳон дар равандҳои ҷаҳонӣ ва ҳамкорӣҳои байналмилалӣ гардидааст, зеро соли 2015 Маҷмааи умумии СММ “Шабаккаи шаҳрҳои пурзӯр” (Strong Cities Network)-ро ба хоҳири мубориза бар зидди амалҳои хушунатомез ва ифротгарой дар сатҳи маҳаллӣ таъсис дод [17, с.2].

Дар замони муосир нақш ва ҷойгоҳи дипломатияи шаҳрӣро як қатор омилҳои зерин низ муайян менамоянд, ки аз дигаргунии равандҳои ҷаҳонӣшавӣ, ҳамгирӣ,

танзими мушкилиҳои умумиҷаҳонӣ (демографӣ ва экологӣ) ва рақобат бо таҳдиду хатарҳо сарчашма мегиранд:

–**шаҳрҳои шарик**–усули анъанавии дипломатияи шаҳрӣ буда, заминаи асосӣ барои тақвияти ҳамкориҳои мутақобилаи байнишаҳрӣ (берун аз ҳудуди давлат) ба шумор меравад;

–**бародаршаҳрӣ**–усули муҳимтарини дипломатияи шаҳрӣ буда, алоқамандии шаҳрҳои ҷаҳонро барои кумак ва касби таҷрибаи идории мақомоти ҳокимияти иҷроияи шаҳр таъмин менамояд;

–**ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ**. Имрӯз дар фазои ҷаҳонӣ як қатор созмону ташкилотҳои фаъолият менамоянд, ки ҳадафи асосии онҳо ташкили вохӯриҳои раисони шаҳрҳо, коркарди меъёрҳо барои пешбурди сиёсати хориҷии шаҳрҳо, дастгирии иштироки шаҳрҳо дар равандҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, таъмини муттаҳидии шаҳрҳо ва тақвияти ҳамкориҳои байнишаҳрӣ ба ҳисоб мераванд;

шаҳрҳо ҳамчун **марказҳои баргузориҳои ҷорабинӣҳои сатҳи байналмилалӣ** (конфронсҳо, симпозиумҳо, намоишгоҳҳо) ё маркази ҷойгиршавии қароргоҳҳои созмонҳои байналмилалӣ;

–**шаҳрҳои ҳушманд**–имкони ворид намудани навовариҳои электронӣ дар соҳаҳои ҳаётан муҳими иҷтимоӣ (пардохтҳои электронии хизматрасониҳои коммуналӣ), иқтисодӣ (гузариш ба иқтисоди рақамӣ) ва амниятӣ (технологияи назоратӣ ва муайянкунандаи шахсият)-и шаҳрҳо мебошад;

–**шаҳрҳои бетарафи иқлимӣ** (тоза аз партовҳои зарарнок). Дар ин замина шаҳрҳои Дрездени Олмон, Валенсияи Испания ва Анталаяи Туркия нақша доранд, ки то соли 2030 ба қатори “Сад шаҳри ҳушманд ва бетарафи иқлимӣ” ворид гарданд [4];

–**шаҳрҳои муколамавӣ**–муколамаи Минск (Minsk Dialogue) сахнаи муҳими баррасии масъалаҳои амниятӣ ва ҳарбӣ-сиёсии Аврупои Шарқӣ ба хотири таъсиси низоми амниятӣ, дастёбӣ ба сулҳ ва пешгирии низоъҳои мусаллаҳона дар минтақа ба ҳисоб меравад;

–**шаҳрҳои равандсоз**–раванди Истанбул (Istanbul process) сахнаи муҳими баррасии равандҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ба хотири танзими мушкилоти байналмилалӣ, пешгирии хатару таҳдидҳои ҷаҳонӣ ва тақвияти ҳамкориҳои байнидавлатӣ мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таҷрибаи истифодаи усулҳои дипломатияи шаҳрӣ дар сиёсати хориҷӣ рӯи қор гирифта мешаванд ва дар ин самт фаъолияти байналмилалӣ шаҳри Душанбе нақши асосӣ дорад. Имрӯз пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон – шаҳри Душанбе ба қатори шаҳрҳои бузурги пешрафта ва марказҳои муҳими муколамаи масъалаҳои умумиҷаҳонӣ қарор гирифтааст. Шаҳрдорӣ бо роҳбарии Рустами Эмомалӣ дар самти густариши дипломатияи шаҳри Душанбе ба дастовардҳои назаррас ноил гардидааст. Бинобар ин, таҳлили дипломатияи шаҳрӣ дар мисоли Душанбе аҳамияти илмӣ ва амалӣ дорад.

Таҳлили ҳамкориҳои байналмилалӣ шаҳри Душанбе нишон медиҳад, ки пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз се усули анъанавӣ дипломатияи шаҳрӣ рӯйи қор мегирад, ки дар сомонӣ расмӣ шаҳрдорӣ [11] низ ишора шудааст.

Яқум, самти шаҳрҳои шарик мебошад. Имрӯз шаҳри Душанбе дар пешбурди сиёсати хориҷӣ кишвар ғайр буда, бо шаҳрҳои Москва, Оренбург, Тошканд ва Остона шаҳрҳои шарик ба ҳисоб меравад ва дар доираи ин ҳамшарикӣ ҳамкориҳои густурда ба роҳ монда мешаванд;

Дуюм, самти бародаршаҳрӣ аст. Дар ин замина шаҳри Душанбе бо шаҳрҳои Боку (аз 3 мартӣ соли 2022), Остона (аз 23 сентябри соли 2021), Хайнан (аз 12 декабри соли 2018), Чиндао (аз 18 сентябри соли 2018), Ашқобод (аз 2 ноябри соли 2017), Сямён (аз 20 июни соли 2013), Анқара (аз 11 декабри соли 2003), Минск (аз 21 июли соли 1998), Урумчӣ (аз 31 августи соли 1997), Техрон (аз моҳи июли соли 1995), Шероз (аз 16 февралӣ соли 1992), Санкт-Петербург (аз 6 октябри соли 1991), Мазори Шариф (аз 13 июли соли 1991), Ройтлинген (аз 24 мартӣ соли 1990), Боулдер (аз 8 майи соли 1987), Клагенфурт (аз соли 1972), Лохур (аз 15 сентябри соли 1976), Монастир (аз 24 ноябри соли 1967), Санъо (аз 25 июни соли 1967) ва Лусака (аз моҳи августи соли 1966) созишномаи бародаршаҳрӣ баста, ҳамкориҳои судмандро дастгирӣ менамояд. Инчунин, “дар доираи сафари расмӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Ҷумҳурии Ислонии Покистон Ёддошти тафохум дар бораи барқарор намудани муносибатҳои бародаршаҳрӣ байни шаҳрҳои Душанбе ва Ислонобод ба имзо расид” [15, с.7].

Сеюм, самти ҳамкорӣ дар доираи созмонҳои байналмилалӣ. Дар асоси ин усул, шаҳри Душанбе бо чунин созмонҳои байналмилалӣ, ки дар самти тақвияти дипломатияи шаҳрӣ ғайрӣ мекунанд, ҳамкориҳои судмандро ба роҳ мондааст:

1.Созмони умумиҷаҳонӣ шаҳрҳои муттаҳида ва ҳокимиятҳои маҳаллӣ (United Cities and Local Governments) (аз соли 2006);

2. Созмони байналмилалӣ бародаршаҳрҳо (Sister-Cities International) (аз соли 2004);

3. Маҷмааи байналмилалӣ пойтахтҳо ва бузургшаҳрҳо (аз соли 1998);

4.Ташкилоти Боулдер–Душанбе бародаршаҳрҳо (Boulder–Dushanbe Sister Cities)(аз соли1982);

5. Федератсияи умумиҷаҳонӣ шаҳрҳои сайёҳӣ.

Дар ин замина рӯзҳои 9-10 мартӣ соли 2022 дар шаҳри Душанбе Иҷлосияи VI-уми Маҷмааи умумӣ “Форуми раисони шаҳри Осиё” баргузор гардид [7]. Дар ин чорабинӣ Раиси шаҳри Душанбе Рустами Эмомалӣ суҳанронӣ намуда, ҳолат ва дурнамои ҳамкориҳои байнишаҳрии Осиёро баҳогузорӣ намуд. Дар ин форум роҳбарону намоёндогони беш аз 40 шаҳри қитъаи Осиё ҳузуран ва маҷозӣ иштирок

намуданд. Дар охири чорабинӣ Ёломиаи Душанбе ба хотири муайянсозии ҳамкориҳои шаҳрҳои Осиё дар соли оянда қабул гардид.

Дар баробари ин, таҷрибаи шаҳри Душанбе дар самтҳои пешбурди фаъолияти байналмилалӣ заминаҳои мусоидро барои коркард ва истифодаи дигар усулҳои дипломатияи шаҳрӣ фароҳам меорад. Имрӯз шаҳри Душанбе дар баргузориҳои чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ, конфронсҳои ҳалли мушкилоти минтақавӣ ва умумиҷаҳонӣ, намоишгоҳҳои молу маҳсулот, баргузориҳои мусобикаҳои фарҳангӣ ва варзишӣ таҷрибаи бузург дорад. Аз ин рӯ, тақвияти чунин усулҳои дипломатияи шаҳрӣ метавонад дар болоравии нуфузи шаҳри Душанбе месоидат намояд.

1. Пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон–шаҳри Душанбе ба маркази муҳими баргузориҳои чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ (конфронсҳо, симпозиумҳо, намоишгоҳҳо) табдил ёфтааст. Таъри 31 соли Истиқлоли давлатӣ дар шаҳри Душанбе шумораи зиёди чорабиниҳои сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ дар сатҳи баланд доир гардидааст. Махсусан, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Ёмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ қайд намуд: “14-уми декабри соли ҷорӣ Маҷмаи Умумии СММ дар бораи «Соли байналмилалии ҳифзи пирияҳо» ёлон қардани соли 2025 ва 21-уми март ҳамчун «Рӯзи ҷаҳонии пирияҳо», ки аз ҷониби Тоҷикистон пешниҳод шуда буд, яқдилона қарор қабул қард. Вобаста ба ин мавзӯ, соли 2025 дар шаҳри Душанбе конфронси сатҳи баланди СММ баргузор мегардад” [13, с.29].

2. Имрӯз дар самти табдили Душанбе ба як шаҳри ҳушманд низ ҷораҳои зарурӣ андешида шуда истодааст. Чунончи, дар асоси қарори Раиси шаҳри Душанбе аз 7 майи соли 2019, таҳти №276 “Қорхонаи воҳиди давлатии “Шаҳри ҳушманд (Smart city)”-и мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Душанбе таъсис дода шудааст [12]. Қорхонаи мазкур ба хотири баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои электронӣ тавассути технологияи иттилоотӣ-иртиботӣ, таъмини амнияти шаҳрвандон ва ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ фаъолият дорад.

3. Шаҳрдории Душанбе ба хотири ворид гардидани шаҳр ба қатори шаҳрҳои бетарафи иқлимӣ (тоза аз партовҳои зарарнок) ҷораҳои зарурӣ андешида истодааст ва дар ин самт ба хотири касби таҷриба бо дигар шаҳрҳои муваффақ ҳамкорӣ менамояд. Аз соли 2019 маъмурияти шаҳри Душанбе бо барномаи “Шаҳри сабз”-и Бонки Аврупоии Таҷдид ва Рушд ба хотири коркард ва татбиқи Нақшаи амали “Шаҳри сабз”-и Душанбе ҳамкорӣ дорад [18]. Барномаи мазкур барои беҳтар намудани 7 соҳаи асосии шаҳрдорӣ–энергетика, таъмини оби ошомиданӣ, нақлиёт, биносозӣ, саноат, партовгоҳҳо, истифодаи замин ва гуногунрагии табиати шаҳр фаъолият менамояд.

4. Душанбе ҳамчун шаҳри муқоламавии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ба шумор меравад. Моҳи декабри соли 2022 дар шаҳри Душанбе даври 10-уми Муқоламаи Амниятии Ҳирот (Herat Security Dialogue) доир гардид [8], ки масъалаҳои муҳими амниятӣ дар Афғонистон ва Осиёи Марказӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Аз

ин рӯ, бояд Мукаламаи Душанбе (Dushanbe Dialogue) ҳамчун сахнаи баррасӣ ва баҳогузори масъалаҳои амнияти минтақа ва ҷаҳон тақвият дода шавад ва бо ин роҳ Душанбе дар фаъолияти байналмилалӣ хеш аз ин фишанги дипломатияи шаҳрӣ бештар истифода наояд.

5. Душанбе ҳамчун шаҳри равандсозӣ муносибатҳои байналмилалӣ мебошад. Дар санаи 29-30 март соли 2021 дар шаҳри Душанбе Конфронси байналмилалӣ “Қалби Осиё–Раванди Истанбул” доир ба “Пурзӯркунии раванди сулҳ ва рушд” доир гардид [16]. Бо дарназардошти ин, тақвияти Раванди Душанбе (Dushanbe Process) ҳамчун сахнаи баррасии мушкилиҳои ҷаҳонӣ тақвият дода шавад. Ин омил метавонад ҷиҳати муаррифии пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон–шаҳри Душанбе ҳамчун шаҳри иқдомгузор дар танзими мушкилоти ҷаҳонӣ мусоидат наояд.

Бо дарназардошти фаъолияти байналмилалӣ шаҳри Душанбе метавон гуфт, ки дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дипломатияи шаҳрӣ нақши устуворро касб намуда истодааст. Маъмурияти шаҳри Душанбе низ барои табилии пойтахти Тоҷикистон–шаҳри Душанбе ба як шаҳри пешрафта ва наовар бо дигар шаҳрҳо ва ҷаҳонҳои байналмилалӣ ҳамкориҳои мутақобила бо роҳ мондааст.

Ҷанбаҳои таърихӣ ва муосир, мафҳум ва назария, таҷрибаи амалӣ ва фаъолияти байналмилалӣ шаҳри Душанbero таҳлил намуда, метавон гуфт, шаҳрҳо ҳамчун субъекти муносибатҳои байналмилалӣ фаъолият менамоянд. Дар ин самт дипломатияи шаҳрӣ ба яке аз афзалиятҳои сиёсати хориҷӣ табиӣ ёфтааст ва аз усулҳои ин соҳаи дипломатия ҷиҳати дастгирии робитаҳои дӯстона ва ҳамшарикӣ ба хоҳири таъмини рушд, некуаҳволии шаҳрвандон ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли ба таври васеъ истифода мегардад.

АДАБИЁТ

1. Алборова М.Б. Дипломатия городов, как важный фактор развития современных международных отношений в условиях цифровой цивилизации [Текст] М.Б. Алборова // International Journal of Humanities and Natural Sciences. – 2019. - vol.8-1. – С. 136-139.

2. Анвари С. Дипломатияи рақамӣ: ташаккули мафҳум ва таҷрибаи истифодабарӣ [Матн] / С. Анвари // Паёми МТС назди Президенти ҶТ “Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз”. – Душанбе. - №2 (78). – 2022. - С. 39-53.

3. Дипломатияи Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз. Ҷилди 1. [Матн] / Зери назари Ҳ.Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 296 с.

4. Дрезден станет климатически нейтральным к 2030 году [Электронный ресурс] URL: https://ru.euronews.com/2022/11/28/dresden-projects?utm_source=telegram.messenger&utm_campaign=feeds_bcs_topstories&utm_medium=referral (дата обращения: 07.12.2022).

5. Ёров А.Ш. Бухарский эмират на мировом рынке (вторая половина XIX-начало XX столетия) [Текст]/А.Ш. Ёров.–Душанбе: Сармад-кампания, 2017. – 158 с.
6. Ёров А.Ш. Сухане чанд оид ба вижагиҳои тичоратӣ ва фарҳангии Тоҷикон (дар нимаи дуоми асри XIX – аввали асри XX) [Матн] / А.Ш. Ёров. – Душанбе: 2018. – 100 с.
7. Иҷлосияи VI Маҷмааи умумии “Форуми раисони шаҳрҳои Осӣ” [Манбаи электронӣ] URL: dsc.tj/2022/03/10/ичлосияи-vi-маҷмааи-умумии-форуми-раис/ (санаи муроҷиат: 16.12.22).
8. Как прошел "Гератский диалог по безопасности" в Душанбе [Электронный ресурс] URL: <https://tj.sputniknews.ru/20221201/dusha-gerat-dialog-video-1053219670.-html> (дата обращения: 16.12.2022).
9. Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, таҳти №332 тасдиқ шудааст. [Манбаи электронӣ] URL: <https://mfa.tj/-tg/main/view/988/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (санаи муроҷиат: 05.11.2022).
10. Мамадазимов А. Открытый мир таджиков. Книга 1. Стратегия Саманидов [Текст] / А. Мамадазимов. – Душанбе: Илм, 2021. – 368 с.
11. Муносибатҳои хориҷии шаҳри Душанбе [Манбаи электронӣ] URL: <https://dushanbe.tj/> (санаи муроҷиат: 13.01.2023).
12. Об учреждении государственного унитарного предприятия «Умный город (Smart city)» [Электронный ресурс] URL: <http://dsc.tj/ru/o-nasS> (дата обращения: 28.12.2022).
13. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 23.12.2022, шаҳри Душанбе. – С. 29.
14. Раффаэле Маркетти: Дипломатия городов. Монография. Перевод Ю.А. Караулова. [Текст] / Под редакции М.М. Лебедева. – М.: Кнорус, 2022. [Электронный ресурс] URL: <https://www.labirint.ru/books/847383/> (дата обращения: 16.11.2022).
15. Сайфиддини С. Исломобод-бистуякумин бародаршаҳри Душанбе // Мароми пойтахт. – №47 (731). – 21.12.2022. – С. 7.
16. Сердце Азии – Стамбульский процесс [Электронный ресурс] URL: <https://www.eurasian-research.org/publication/heart-of-asia-istanbul-process/?lang=ru#:~:text=«Сердце%20Азии%20%20Стамбульский%20процесс»,конференции%202011%20года%20в%20Стамбуле> (дата обращения: 20.12.2022).
17. Сеть сильных городов // Институт стратегического диалога.—Лондон: 2020. – С. 2. [Электронный ресурс] URL: <https://www.isdgglobal.org/>, <https://strongcitiesnetwork.org/en/> (дата обращения: 23.01.2022).
18. Умная экология [Электронный ресурс] URL: <http://dsc.tj/ru/umnaya-ekologiya/> (дата обращения: 20.01.2022).

- 19.Худуд-ул-олам. Дурдонаҳои наср.—Душанбе: 1987. — С. 53-64. // Ёров А.Ш. Сухане чанд оид ба вижагиҳои тичоратӣ ва фарҳангии Тоҷикон (дар нимаи дуюми асри XIX—аввали асри XX) [Матн] / А.Ш. Ёров. — Душанбе: 2018. — 100 с.
- 20.Шарипов А.Н. Таърихи муносибатҳои байналхалқӣ (давраи қадим ва асрҳои миёна) [Матн] / А.Н. Шарипов.—Душанбе: 2016. — 216 с.
- 21.Benjamin L. Principles of Modern City Diplomacy and the Expanding Role of Cities in Foreign Policy [Text] / L. Benjamin // Hague Journal of Diplomacy – January 14, 2022. [Electronic resource] URL: <https://jia.sipa.columbia.edu/principles-modern-city-diplomacy-and-expanding-role-cities-foreign-policy>.(accessed: 30.10.2022).
- 22.Centenary of the International Municipal Movement 1913-2013 [Electronic resource] URL: <https://www.uclg.org/en/centenary> (accessed: 24.11.2022).
- 23.Lorenzo K.G. City Diplomacy [Electronic resource] URL: <https://link.springer-/book/10.1007/978-3-030-60717-3>.(accessed: 04.01.2023).
- 24.Rogier van der Pluijm, Jan Melissen. City diplomacy: The expanding role of cities in international politics [Text] / Rogier van der Pluijm, Melissen Jan // Netherlands Institute of International relations Clingendael. – Hague, April 2007. – 45 p.
- 25.Soja E. Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory [Text] / E. Soja. - N.Y.: Verso, 1989.
- 26.The 2030 Agenda for Sustainable Development [Electronic resource] URL: <https://www.uclg.org/en/issues/2030-agenda-sustainable-development>_____ (accessed: 23.01.2023).

ГОРОДСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ: РАЗВИТИЕ КОНЦЕПЦИИ И ПРАКТИКА В СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ

АНВАРИ САФАРИ,

кандидат исторических наук, преподаватель кафедры внешней политики
факультета международных отношений ТНУ
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Маяковского, дом 70/2;
тел: (+ 992) 918-97-31-81; email: anvari.safar@mail.ru.

В статье анализируется дипломатия как один из древнейших механизмов управления международной среды и как процесс изучения формирования новых сфер дипломатии в современном времени. При этом также анализируются международные связи, которые обеспечивают успешное сотрудничество стран мира. Усиление роли мировых городов в международных отношениях привело к развитию теории и практики городской дипломатии. В статье ставится цель представить понятие городской дипломатии. Автор старается доказать, что города стали важными действующими субъектами на мировой арене. Автор

считает, что города применяют специальный дипломатический аппарат, и что городская дипломатия становится все более и более профессиональной для дипломатической деятельности.

Ключевые слова: *Таджикистан, Душанбе, сферовая дипломатия, дипломатия городов, города партнёры, города побратимы, между городное сотрудничество, умные города, урбанизация, мировые города, города-государства, местное самоуправление.*

CITY DIPLOMACY: DEVELOPMENT OF THE CONCEPT AND PRACTICE IN MODERN TIMES

ANVARI SAFARI,

Candidate of historical science, teacher of the department of diplomacy and foreign policy, the faculty of International relations, TNU

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Mayakovski street, home 70\2;

tel.: (+ 992) 918 97 31 81; email: anvari.safar@mail.ru.

The article analyzes diplomacy as one of the oldest mechanisms for managing the international environment and the process of studying the formation of new areas of diplomacy in modern times. This process also analyzes the international contacts that ensure the successful cooperation of the cities of the world. The strengthening of the role of world cities in international relations has led to the development of the theory and practice of city diplomacy. The paper aims to introduce the concept of city diplomacy. The author tried to prove that cities have become important actors on the world stage. The author believes that cities use a special diplomatic apparatus, and that city diplomacy is becoming more and more professional diplomatic activity.

Key words: *Tajikistan, Dushanbe, sphere diplomacy, city diplomacy, cities partners, sister-cities, intercity cooperation, smart cities, urbanization, global cities, city-states, local government*

УДК: 341.24

**МОҲИЯТИ ТАШАББУСҶОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН ДАР СОҶАИ ОБУ ИҚЛИМ**

ШАРИФЗОДА САИДҶОМИД САФАР,

номзади илмҳои таърих, сардори Раёсати омӯзиши
масъалаҳои амнияти минтақавии Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: (+992) 938-48-58-46; e-mail: sayhomid.tj.93@mail.ru

Дар мақола моҳияти ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи обу иқлим мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф дар мақола чор масъалаи асосиро ҷиҳати инъикоси моҳияти ташаббусҳои Тоҷикистон дар соҳаи обу иқлим баррасӣ намуда, дар ин замина бо ҷамъоварии доираи васеи маълумот мубрам ва саривақтӣ будани онҳоро ба таври зарурӣ нишон додааст. Бо таҳлили ҷанбаҳои гуногуни ташаббусҳои Тоҷикистон, дар мақола саҳми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар ҳалли мушкилоти обу иқлим нишон дода шуда, пешниҳодҳои мушаххас дар самти эътирофи ӯ ба ҳайси асосгузори дипломатияи обӣ ироа гардидааст.

Калидвожаҳо: моҳият, ташаббус, об, иқлим, саривақтӣ, саҳм, мушкилот, асосгузори дипломатияи обӣ, эътироф, норасоӣ, тағйирёбии иқлим, рушди устувор, иқтисоди сабз, захираҳои бузурги обӣ, иқтисоди гидроэнергетикӣ, раванди оби Душанбе.

Дар замони муосир масъалаи норасоӣ ва мушкилоти об дар сайёра ба яке аз самтҳои меҳвари фаъолияти созмону ниҳодҳои байналмилалӣ ва кишварҳои алоҳидаи дунё табдил ёфтааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки онҳо моҳияти асосии масъалаи норасоии об ва то кадом андоза вобаста будани инсониятро аз ин неъмат бебаҳо, ки омили мавҷудияти ҳаёт дар рӯи Замин аст, дарк намудаанд.

Аз ҷониби дигар, суръати баланди зиёд шудани шумораи аҳолии сайёра талаботро нисбат ба оби ошомиданӣ ва истифодаи пуршиддати онро дар самтҳои истеҳсолот, маишӣ ва кишоварзӣ зиёд намуда, инсониятро ба бӯхрони глобалии об мувҷеҳ намудааст. Аз ин рӯ, мушкилоти норасоии оби ошомиданӣ ва дигар масоили вобаста ба тағйирёбии иқлим барои башар масъалаи мубрам гардидааст.

Дар заминаи расидан ба ҳадафҳои рушди устувор ва мутобиқати ҷаҳолияти байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки тайи беш аз ду даҳсола мешавад, ки бо татбиқи пайгиронаи дипломатияи об ҳамчун кишвари ташаббускор эътироф гардидааст, якчанд нуктаи муҳимро таъкид намудан бамаврид аст, ки моҳияти ташаббусҳои байналмилалии кишвари моро дар ҳалли мушкилоти обу иқлим дар сатҳи ҷаҳонӣ нишон медиҳад.

Асосан моҳияти ташаббусҳои байналмилалии Тоҷикистонро дар ҳалли масоили обу иқлим дар чанд ҷанба нишод додан мумкин аст:

Якун, мавқеъгирии пайгирона дар ҳалли мушкилоти обу иқлим дар сайёра. Таъкид намудан бамаврид аст, ки дар марҳалаи нави пайгирии ҳадафмандона дар самти ҳалли мушкилоти обу иқлим дар сайёра ва 9 майи соли 1992 [7] қабул гардидани Конвенсияи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим (КҚТИ СММ), ки равишҳои танзими ҷаҳолияти кишварҳоро дар самти ҳалли масоили иқлим инъикос менамояд, то Саммити иқлими СММ, ки санаҳои 23-27 сентябри соли 2019 дар шаҳри Нью-Йорки ИМА баргузор гардид, Тоҷикистон аввалин кишваре мебошад, ки бо татбиқи пайгиронаи *дипломатияи об* панҷ ташаббуси худро дар сатҳи байналмилалӣ пешниҳод намуда, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун асосгузори дипломатияи об эътироф шудааст.

Дар ин замина Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар зарфи ду даҳсолаи охир аз сатҳи Маҷмаи Умумии СММ то конфронсу форумҳои байналмилалӣ зиёда аз 20 суҳанронӣ бевосита дар самти ҳалли мушкилоти обу иқлимро дар кишварҳои бонифузи дунё, ИМА, Шветсария, Дания, Бразилия, Маҷористон ва Фаронса анҷом додааст. Инчунин, бо дарназардошти сатҳи кишвари мо дар пешбурди дипломатияи ҳамкориро дар соҳаи об, Душанбе ба "Пойтахти оби ҷаҳон" [11] ва "Раванди Душанбе" ба сифати платформаи муҳим дар ҳалли мушкилоти обу иқлим табдил ёфта, эътирофи байналмилалиро соҳиб мебошад.

Дар ин росто баргузори конфронсҳои зеринро аз қабилӣ:

- Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳамкориҳои минтақавӣ дар ҳавзаи дарёҳои сарҳадгузар (соли 2005, шаҳри Душанбе);
- Конфронси байналмилалӣ оид ба кам кардани офатиҳои табиӣ марбут ба об (соли 2008, шаҳри Душанбе);
- Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба шарҳи ҳулосагии миёнамуҳлати фарогири ҷараёни иҷрои Даҳсолаи байналмилалии амалиёт «Об барои ҳаёт, солҳои 2005-2015» (соли 2010, шаҳри Душанбе);
- Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи об (соли 2013, шаҳри Душанбе);

- Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд аз рӯи натиҷаҳои татбиқи амалии Даҳсолаи байналмилалӣ амалиёт «Об барои ҳаёт, солҳои 2005-2015» (соли 2014, шаҳри Душанбе);

- Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба Даҳсолаи байналмилалӣ амалиёт «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» (20.06.2018, шаҳри Душанбе);

- Конфронси дуҷуми байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, 2018–2028» (07.06.2022, шаҳри Душанбе);

- Конфронси СММ оид ба шарҳи фарогири миёнамуҳлати ҳадафҳои Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018–2028” (аз 22 то 24 март соли 2023, шаҳри Нью-Йорк);

- Тибқи Қатъномаи СММ эълон гардидани “Соли 2025–Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо”, ки дар Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид рӯзи 14 декабри соли 2022 қабул гардида, соли 2025 дар шаҳри Душанбе Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба масъалаҳои ҳифзи пирияхҳо баргузор мегардад, ёдовар шудан бамаврид аст.[2]

Илова бар ин, бо ташаббуси Тоҷикистон ва тибқи қатъномаҳои марбутаи Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид бахшида ба тафсири чарағии амалисозии Даҳсолаи байналмилалӣ амалиёт «Об барои ҳаёт» ва ба ифтихори эълон шудани соли 2013 ба ҳайси Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об ва бистумин солгарди эълони Рӯзи байналмилалӣ захираҳои об, Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, 2018–2028” ва Соли 2025–Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо дар ҷаҳорҷӯбаи иҷлосияҳои 64-ум (соли 2010), 67-ум (соли 2013), 69-уми (соли 2015), 71-уми (соли 2016), ва 77-уми (соли 2022)-и Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид муколамаҳои сатҳи баланд доир гардидаанд. [14]

Мавриди зикр аст, ки тибқи қатъномаи СММ шуруъ аз соли 2025 ҷаҳон се рӯз пайи ҳам аз 21 то 23 март ҷашнҳои марбут ба об, яъне Рӯзи пирияхҳо, Рӯзи захираҳои об ва Рӯзи обухавошиносиро таҷлил хоҳад кард. [13] Зиёда аз ин, конфронси оби СММ, ки аз 22 то 24 март соли 2023 таҳти раёсати Тоҷикистон ва Подшоҳии Нидерланд гузаронида шуд, дуҷумин конфронс дар сатҳи ҷаҳонӣ мебошад. Хотиррасон бояд кард, ки Конфронси Созмон оид ба мавзӯи об охири бор дар шаҳри Мар де Платаи Аргентина соли 1977 доир гардида буд. Яъне баъд аз 46 сол Конфронси об дар Созмони Милали Муттаҳид дубора баргузор гардид, ки дар саҳифаҳои таърихи он Тоҷикистон мавқеи меҳвариро касб намуд. [12]. Инчунин, дар доираи Рӯзномаи амалиёти об кишвари мо аз уҳдадорихи дар он муқарраргардида истикбол карда, пайгирии татбиқи васеи онҳоро зарур мешуморад.

Рӯзномаи Амал оид ба об дар се ҳамоиши калидии дарпешистодаи Созмони Милали Муттаҳид, яъне Саммити ҳадафҳои рушди устувор–2023, Саммити Оянда–2024 ва Саммити ҷаҳонӣ оид ба масоили иҷтимоӣ–2025 ва тавассути Форумҳои солонаи сиёсии сатҳи баланд оид ба ҳадафҳои рушди устувор, конфронсҳои ҷонибҳои манфиатдор оид ба масоили иқлим, гуногунии биологӣ, инчунин, дигар равандҳои Созмони Милали Муттаҳид ва албатта, “Раванди оби Душанбе” ба таври мушаххас пайгирӣ карда мешавад.

Баргузориҳои Конфронси навбатӣ оид ба татбиқи Даҳсолаи байналмилалӣ об, ки соли 2024 дар шаҳри Душанбе баргузор мешавад, дар самти талошҳои пайгириҳои Тоҷикистон дар татбиқи Ҳадафҳои Рушди Устувор саҳми бузург хоҳад гузошт. [10]

Дуюм, мутобиқати ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти обу иқлим ба меъёрҳо ва Рӯзномаҳои Рушди Устувор дар сатҳи байналмилалӣ. Бояд зикр намуд, ки баъди анҷоми Ҳадафҳои рушди ҳазорсола, санаи 25 сентябри соли 2015 тибқи Қатъномаи СММ Рӯзномаи нави ҷаҳонӣ “Ҳадафҳои Рушди Устувор” (ҲРУ) қабул гардид, ки он аз 17 ҳадаф бо фарогирии 169 масъала буда, то давраи соли 2030-ро дар бар мегирад. Маҳз ташаббусҳои байналмилалӣ мо ба ҳадафҳои 6-ум “Таъмини дастрасӣ ва истифодаи оқилонаи об ва беҳдошт барои ҳама” [17] ва 13-уми ҲРУ таҳти унвони “Андешидани чораҳои таъхирнопазир дар мубориза бо тағйирёбии иқлим ва оқибатҳои он”, [16] инчунин, муқаррароти банди 1-уми Конвенсияи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим аз соли 1992, [6] “Бо эътирофи он, ки тағйирёбии иқлими Замин ва натиҷаҳои манфии он боиси нигаронии умумии инсоният мебошанд”, ки Тоҷикистон соли 1998 ба он ҳамроҳ шудааст [9] ва ҳадафҳои Барномаи СММ оид ба муҳити зист, ки соли 1972 қабул гардидааст, [5] мутобиқат менамояд.

Бояд зикр намуд, ки Осиёи Марказӣ дорои захираҳои бузурги обӣ мебошад ва Тоҷикистон чун кишвари дорои захираҳои фаровони обӣ ин минтақа, ки 60% захираи обиро дар бар мегирад, ҷонибдори истифодаи одилона ва оқилонаи ин захираҳо тавассути ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ мебошад ва татбиқи пайгириҳои дипломатия дар соҳаи обро ягона василаи ҳалли мушкилот дар ин самт медонад. Маҳз ба ин хотир дар Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бунёдгузори он Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад, **“дипломатияи ҳамкорӣ дар соҳаи об”** дар бахши авлавиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор гирифтааст. Дар ин замина таъкид намудан бамаврид аст, ки дар Концепсияи сиёсати хориҷии ҳеҷ як кишвари дунё мисли Тоҷикистон ба таври мушаххас масъалаи “дипломатияи об” баррасӣ нагардидааст. Аз ин рӯ, Тоҷикистон ягона кишвари пешбарандаи **дипломатияи об** мебошад.

Дарвоқеъ, Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи муқаррароти ҳуқуқи байналмилалӣ барои истифодаи сарватҳои табиӣ худ, аз ҷумла захираҳои оби қаламраваш ҷиҳати рушди устувори кишвар ва таъмини зиндагии шоистаи мардум ҳуқуқи комил дорад [3]. Аммо ин ҳуқуқи худро дар мавриди истифодаи захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти манфиатҳои муштараки минтақавӣ ва бар пояи усулҳои ҳамҷаворӣ, эҳтиром ва дарки воқеии манфиатҳои мутақобила, муколама ва ҳамкорӣ дар ҳалли мушкилоти мавҷуда амалӣ менамояд ва ҷун кишвари болооб ва манбаи асосии ташаккули захираҳои оби Осиёи Марказӣ ҳеҷ гоҳ барои таъмини минтақа бо об монеа эҷод намекунад.[4]

Сеюм, Тоҷикистон моҳиятан “дипломатияи об”-ро аз назария ба амалия табдил додааст, яъне Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳандозии густурдаи дипломатияи ҳамкорӣ дар соҳаи об, ҳадафи бозидани нақши ҷаҳон дар ҳалли мушкилоти вобаста ба об дар сатҳи ҷаҳониро пайгирӣ мекунад.

❖ Тоҷикистон мафҳуми дипломатияи обро ба сатҳи амалӣ боло бароварда, онро бо таври воқеӣ муқаммал намуд, ҷунки ғояи дипломатияи об аз фаҳмиши анъанавӣ ё классикии он фарқ дошта, роҳандозии ҷунин технологияҳои нави гуфтушунидро тақозо мекунад, ки он тавонад ба анҷоми муваффақонаи ихтилофу муноқишаҳо оид ба идора ва истифодаи захираҳои оби дарёҳои фаромиллӣ мусоидат намоянд;

❖ Ташаббусҳои Тоҷикистон ҷиҳати эҷоди заминаи устувор барои ҳамроҳангсозӣ ва ҳавасмандгардонии талошҳо ба мақсади ҳалли мушкилоти марбут ба мудирияти масъалаҳои об мусоидат менамояд;

❖ Ташаббусҳои Тоҷикистон ба ҷалби таваҷҷуҳи бештар ва фарогир ҷиҳати татбиқи Ҷаҳади Рушди Устувор ва вазифаҳои он мусоидат хоҳад кард.

Масъалаҳои номбурда дар соҳаи об ҳадафи стратегияи навро барои инсоният ва таъмини ҳаёти арзандаи одамон эҷод намудаанд.

Чорум, мусоидати саривақтии ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи обу иқлим ҷиҳати бақои ҳаёт ва рушди устувори инсоният. Пеш аз ҳама, бояд иброн намуд, ки ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли масъалаҳои марбут ба об ҷиҳати бақои ҳаёт ва рушди устувори инсоният фаротар аз манфиатҳои миллии кишвари мо буда, ба нафъи ҷомеаи ҷаҳонӣ низ мутобикат менамоянд, аз ин рӯ, онҳо аҳаммияти зиёди башардӯстӣ доранд, зеро аз рӯйи имкониятҳои фаровони захираҳои оби кишвари мо дорои захираҳои бузурги оби ошомиданӣ аст.

Моҳияти дигари ин масъала дар он аст, ки ташаббусҳои Тоҷикистон дар соҳаи об дар ҳоле пешниҳод мегарданд, ки инсоният ба мушкилоти зерин мувоҷеҳ мебошад:

❖ Афзоиши шумораи аҳоли, тавсеаи масоҳати заминҳои кишоварзӣ, истифодаи ғайриоқилонаи захираҳои обӣ, тағйирёбии иқлим ва мушкилоти муҳитзистӣ, масъалаи норасоии оби тоза, баҳрабардорӣ аз рӯдҳои хурду бузурги фаромарзӣ ва дигар масъалаҳои вобаста ба об ба омилҳои таъсиргузор ба низоми муносибатҳои байналмилалӣ табдил ёфтаанд;

❖ Ҷамарӯза талаботи мардум нисбат ба оби ошомиданӣ дар қиёс бо имкониятҳои табиӣ сайёраи Замин зиёд мегардад;

❖ Суръати инкишофи истеъмоли оби ошомиданӣ ду маротиба аз инкишофи аҳолии сайёра зиёд мебошад;

❖ Тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Тандурустӣ 90% бемориҳои инсонӣ аз ҳисоби оби ифлос ва истифодаи нодурусти он дар воситаҳои маишӣ сарчашма мегиранд. Соле 2,2 миллион нафар аз истифодаи обҳои ифлос ба ҳалокат мерасанд. Аз тарафи дигар, вобаста ба тағйирёбии иқлим ҳоло натавонанд кишварҳои хурд, балки кишварҳои бузурги олам низ ба мушкилоти рӯзафзун дучор омадаанд.

Имрӯз баландии 80% аз 1190 ҷазираҳои Малдив, ки дар ҷануби Осиё ҷойгир аст, танҳо як метр аз сатҳи баҳр баланд мебошанд, ки бо дарназардошти боло рафтани сатҳи оби уқёнус хеле осебпазиранд. Баландтарин мавзеи ҷазираҳо 2,4 м ба ҳисоб меравад. Тибқи маълумоти расмӣ дар 90% ҷазираҳои Малдив гармшавӣ ба назар расида, шусташавии соҳилҳо 97%-ро ташкил медиҳад. Ин дар ҳолест, ки даромад, ғизо ва зиндагии онҳо маҳз аз ҳамин вобаста мебошад.

Тибқи маълумоти олимони дар соли 2100 сатҳи Уқёнуси ҷаҳонӣ метавонад ба 1,1 метр боло равад. Агар ин пешгӯӣ дуруст барояд, ҷазираҳои ҳалқашакли паҳнои Уқёнуси Ҳинд дар рӯ ба рӯӣ хатари бузург мебошанд.[8]

Бо эътирофи он, ки тағйирёбии иқлими Замин ва натиҷаҳои манфии он боиси нигаронии умумии инсоният мебошанд, инчунин, ба масъалаҳои зерин таваҷҷуҳ зиҳир намудан мумкин аст:[6]

Дар ҳоле, ки баъзе аз минтақаҳо аз лиҳози оби ошомиданӣ таъминанд, аз 10/3 нафар дар ҷаҳон ба манбаъҳои бехатар ва идорашавандаи оби ошомиданӣ ва аз 10/6 нафарашон ба ҳадамоти санитарӣ дастрасӣ надоранд. Пешгӯӣ мешавад, ки то соли 2025 ҳадди ақал 3,5 миллиард нафар, тақрибан нисфи шумораи аҳолии сайёраи Замин аз норасоии оби тоза танқисӣ мекашанд. Ҳоло бошад, беш аз миллиард нафар ба оби нӯшокӣ дастрасӣ надоранд.

Зарари мустақими иқтисодӣ аз офатҳои тақрибан 3 триллион долларро ташкил дод. Офатҳои марбут ба иқлим ва геофизикӣ дар байни солҳои 1998 ва 2017 тахминан 1,3 миллион нафарро аз байн бурданд. Ба гуфтаи Созмони Байналмилалӣ Меҳнат афзоиши фишори гармӣ метавонад боиси аз даст додани ҳосилнокии ҷаҳонӣ ба 80 миллион ҷойи кори пурра дар соли 2030 гардад. Сармоягузори дар ҳаҷми 6 миллиард доллари ИМА тайи 15 сол вобаста

ба паст кардани хатари камбизоатӣ боиси он мегардад, ки то анҷоми муҳлати сармоягузорӣ 360 миллиард доллари ИМА ғоида ба даст ояд.

Таҳлукаи иқтисодии глобалӣ вобаста ба зарарҳои лоиҳавии марбут ба тағйирёбии иқлим аз соли 2010 ҳамасола 36 миллиард доллари ИМА-ро дар бар мегирад. Тамоюли болозикр рушд ёфта, то соли 2030 ба 100 дарсад (ғоиз) боло рафта, то ба 157 миллиард доллар баробар мегардад.[18] Тибки пешгӯйии олимон зарари ИМА аз ҳисоби обҳезӣ ба ҳадди 25% боло меравад. Аллакай дар соли 2050 ИМА ҳамасола дар натиҷаи обҳезӣ \$40 млрд зарар хоҳад дид, ки ҳоло ин нишондод \$32 млрд мебошад. Дар асоси маълумоти олимон аз ҳисоби гармшавӣ тақрибан 7 млн амрикоӣ азият хоҳад кашид, ки 97% бештар аз имрӯз мебошад. Аз ҳама зиёд обҳезӣ дар штатҳои Техас ва Флорида то 50% боло меравад. [15]

Нишондодҳои болозикр шаҳодат аз он медиҳанд, ки ҳатто кишварҳои бузурги олам, ба монанди ИМА низ аз оқибатҳои тағйирёбии иқлим безарар нахоҳанд буд.

Зиёда аз ин, дар зарфи даҳсолаи оянда аҳаммият ва арзиши об ҳамчун омили муҳими Рушди Устувор мавриди баррасӣ қарор мегирад ва Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои захираҳои обӣ аз як ҷониб, барои ҳалли мушкилоти марбут ба об дар сатҳи ҷаҳонӣ талош намуда, аз ҷониби дигар, аҳаммияти ин захираи табиӣ ва неъматӣ бебаҳоро ба ҷаҳониён таъкид месозад. Инчунин, об дар шароити муносири муносибатҳои байналмилалӣ бо дарназардошти рӯдҳои фаромарзӣ омили низоъ ва ташаннуч дар муносибати кишварҳо мегардад, зеро дар ҷаҳон ҳоло 276 рӯд сарҳадгузар мебошад, ки аз онҳо 23 дарсад дар Африқо, 22 дарсад дар Осиё, 25 дар Аврупо, 17 дар Амрикои Шимолӣ ва 13 дар Амрикои Ҷанубӣ ҷойгиранд. Дар маҷмӯъ, ҳоло 148 кишвари дунё худудҳое доранд, ки қисми ин ё он ҳавзаи обие ба ҳисоб мераванд, ки ба таври муштарак истифода мегардад [1].

Аз ин рӯ, дар робита ба дарёфти роҳҳои ҳалли мушкилоти марбут ба тағйирёбии иқлим, пешниҳодҳоеро, ки аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳамоишҳои сатҳи байналмилалӣ ироа намудаанд, зарур мешуморем:

❖ Дастгирии истифодаи васеи манбаъҳои таҷдидшавандаи энергия, ки барои рушди “иқтисоди сабз” заминаи мусоид мегузорад;

❖ Мусоидати ҳамаҷонибаи кишварҳои мададрасон ва сохторҳои байналмилаливу минтақавии молиявӣ ба татбиқи амалии стратегияву барномаҳои миллии мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим;

❖ Пурзӯр кардани мониторинги манбаъҳои пайдоиши захираҳои об, бахусус пиряхҳо;

❖ Таҳким баҳшидан ба ҳамкориҳои байналмилалӣ дар масъалаҳои ҳифзи манбаъҳои обӣ ва ба ин мақсад мавриди амал қарор додани пешниҳоди мо дар бораи таъсис додани Бунёди байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо, ки алақай амалӣ гардид;

❖ Аз ҷониби кишварҳои мутараққӣ ва созмонҳои байналмилалӣ ба кишварҳои рӯбатараққӣ ва камтараққӣ расонидани кумакҳои молиявӣ ва техникаӣ ҳамаҷониба ҷиҳати мониторингу ҳифзи пирияхҳо ва дигар манбаъҳои захираҳои об.[12]

Дар маҷмӯъ, таъкид намудан бамаврид аст, ки Тоҷикистон дар оянда низ талошҳои пайгиронаро ҷиҳати нигоҳ доштани нақш ва мавқеи устувори худ дар самти ҳалли мушкилоти обу иқлим дар сатҳи байналмилалӣ анҷом дода, афзори асосиро дар ин самт татбиқи босамари дипломатияи ҳамкорӣ дар соҳаи об медонад.

Вобаста ба татбиқи самараноки дипломатияи об ва таъмини шинохти мусбати Тоҷикистон дар сатҳи байналмилалӣ пешниҳодҳои зеринро саривақтӣ ва зарурӣ мешуморем:

❖ Дар заминаи татбиқи “Дипломатияи ҳамкорӣ дар соҳаи об” бояд дар *“Энсиклопедияи озоди Википедия”* саҳифаи махсус ё портали иттилоотӣ бо номи **“дипломатия обӣ”** бо се забон кушода шуда, дар он дастовардҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар самти татбиқи дипломатияи об мунтазам ҷой дода шаванд;

❖ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун **Асосгузори дипломатияи обӣ** дар сатҳи байналмилалӣ муаррифӣ гардад, зеро маҳз ӯ мафҳуми дипломатияи обро ба сатҳи амалӣ боло бурда, онро бо таври воқеӣ мукамал намуд, чунки ғояи дипломатияи об аз ҷаҳмиши суннатӣ ё классикии он фарқ дошта, роҳандозии технологияҳои нави гуфтушунидро тақозо менамуд, ки онро Президенти Тоҷикистон дар амал татбиқ намуданд;

❖ Бо дарназардошти тағйири вазъи минтақа ва ҷаҳон, инчунин, саҳми байналмилалӣ кишварӣ мо дар татбиқи амалии *“Дипломатияи обӣ”* ва дастовардҳои Тоҷикистон дар ин самт, бояд Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷдиди назар карда шуда, ҳадафҳои “Дипломатияи ҳамкорӣ дар соҳаи об” ба таври мушаххас оварда шаванд;

❖ Ҷиҳати боло бурдани эътибори Тоҷикистон ба ҳайси кишварӣ дорои сарчашмаҳои бузурги оби ошомиданӣ бояд дар тамоми минтақаҳои мамлакат аҳоли аз низомии мукаммали таъминоти оби ошомиданӣ бархӯрдор бошанд, зеро новобаста аз имконоти бузурги захираҳои оби ошомиданӣ қисми зиёди аҳолии кишвар бо оби ошомиданӣ таъмин нестанд;

❖ Бо дарназардошти он, ки 93% дарсади қаламрави Тоҷикистонро кӯҳсор ташкил менамояд ва баъзе аз ин митақаҳои кӯҳӣ ҳатто ҳок надоранд, аммо аз оби фаровон бархӯрдор мебошанд, бо истифода аз таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи

дунё *истеҳсоли гидропоникии маҳсулоти кишоварзӣ* (яъне усули бе хок парвариш кардани рустаниҳо дар муҳити сунъӣ) ба роҳ монда шавад, ки он ба таъмини амнияти озуқавории кишвар бетаъсир нахоҳад буд.

АДАБИЁТ

1. Водное сотрудничество в противостоянии вызовам XXI века. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.un.org/ru/chronicle/article/22259>. (дата обращения: 11.05.2023).
2. Иштирок дар Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028”. 20.06.2018. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/17821>. (санаи мурочиат: 10.03.2023).
3. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву. Ст. 193. Суверенное право государств разрабатывать свои природные ресурсы. [Электронный ресурс]. URL: https://www.un.org/depts/los/-convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf. (дата обращения: 19.04.2023).
4. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [манбаи электронӣ]. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/988/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston>. (санаи мурочиат: 10.04.2023).
5. Программа ООН по окружающей среде. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.unepcom.ru/unep/unep/competence.html>. (дата обращения: 29.04.2023).
6. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата, принята 9 мая 1992 года. [Электронный ресурс]. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/climate_framework_conv.shtml. (дата обращения: 13.05.2023).
7. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 года. [Электронный ресурс]. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml. (дата обращения: 20.05.2023).
8. Самая уязвимая страна в мире: власти предупредили о риске исчезновения Мальдив из-за изменения климата. 19 мая 2021 г. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.forbes.ru/newsroom/obshchestvo/429771-samaya-uyazvimaya-strana-v-mire-vlasti-predupredili-o-riske>. (дата обращения: 30.04.2023).
9. Суханронӣ дар Конфронси сеюми ҷаҳонӣ бахшида ба проблемаи иқлим 03.09.2009, Швейтсария. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/2638>. (санаи мурочиат: 15.05.2023).

10. Суханронӣ дар маросими пӯшидашавии Конфронси оби СММ-2023. 25.03.2023, ИМА. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/30293>.
11. Суханронӣ дар маросими пӯшидашавии Форуми байналмилалӣ оид ба масъалаҳои оби тоза, 01.09.2003, шаҳри Душанбе. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6642>. (санаи мурочиат: 18.04.2023).
12. Суханронӣ дар муҳофизаҳои умумии Иҷлосияи 75-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид, 23.09.2020, шаҳри Душанбе. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/23974>. (санаи мурочиат: 20.05.2023).
13. Суханронӣ дар чорабинии канории “Ҳаритаи роҳ барои соли 2025: Соли байналмилалӣ ҳифзи пирахҳо”. 22.03.2023, ИМА. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/30277>. (санаи мурочиат: 12.05.2023).
14. Суханронӣ дар чорабинии сатҳи баланд дар ҳошияи Саммити СММ оид ба мавзӯи «Ҳавасмандгардонии раванди татбиқи амалӣ ва дастбӣ ба Ҳадафҳои Рушди Устувор дар соҳаи об». 27.09.2015, ИМА. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/9992>. (санаи мурочиат: 17.05.2023).
15. США предупредили об «ошеломляющем» ударе природы. [Электронный ресурс]. URL: <https://iz.ru/1288089/2022-02-07/ssha-predupredili-ob-oshelomliaiushchem-udare-prirody>. (дата обращения: 14.04.2023).
16. Цели в области устойчивого развития. Цель 13: Принятие срочных мер по борьбе с изменением климата и его последствиями. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/climate-change/>. (дата обращения: 18.05.2023).
17. Цели в области устойчивого развития. Цель 6: Обеспечение наличия и рационального использования водных ресурсов и санитарии для всех. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/water-and-sanitation/>. (дата обращения: 16.05.2023).
18. Climate Action Summit, 23 September UN General Assembly Hall. [Electronic resource]. URL: <https://www.un.org/en/summits2019/pdf/Climate-Action-Summit.pdf>.

СУТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИНИЦИАТИВ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ОБЛАСТИ ВОДЫ И КЛИМАТА

ШАРИФЗОДА САИДХОМИД САФАР,

кандидат исторических наук, начальник Управления изучения вопросов региональной безопасности ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 89;

тел: (+992) 938-48-58-46; e-mail: sayhomid.tj.93@mail.ru

В статье анализируется значение международных инициатив Республики Таджикистан в области воды и климата. В статье автор рассмотрел четыре основных вопроса, чтобы отразить суть инициатив Таджикистана в области воды и климата, и в этом контексте, собрав широкий спектр данных, показал их актуальность и своевременность. Анализируя различные аспекты инициатив Таджикистана, в статье показан вклад Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в решении водно-климатических проблем, а также внесены конкретные предложения признать Эмомали Рахмона основоположником водной дипломатии.

Ключевые слова: сущность, инициатива, вода, климат, своевременность, вклад, проблема, основоположник водной дипломатии, признание, дефицит, изменение климата, устойчивое развитие, зеленая экономика, большие водные ресурсы, гидроэнергетический потенциал, Душанбинский процесс.

THE ESSENCE OF INTERNATIONAL INITIATIVES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE FIELD OF WATER AND CLIMATE

SHARIFZODA SAIDHOMID SAFAR,

Candidate of Historical Sciences, Head of the Department of Study of Regional Security Issues, of the CSR under the President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave., 89;

tel: (+992) 938-48-58-46; e-mail: sayhomid.tj.93@mail.ru

The article analyzes the importance of international initiatives of the Republic of Tajikistan in the field of water and climate. In the article, the author discussed four main issues in order to reflect the essence of Tajikistan's initiatives in the field of water and climate, and in this context, by collecting a wide range of information, he showed their relevant and timely.

Analyzing various aspects of Tajikistan's initiatives, the article shows the contribution of the Leader of the nation, Emomali Rahmon, the President of the Republic of Tajikistan, in solving water and climate problems, and made specific proposals to recognize Emomali Rahmon as the founder of water diplomacy.

Key words: essence, initiative, water, climate, timeliness, contribution, problem, founder of water diplomacy, recognition, deficit, climate change, sustainable development, green economy, large water resources, hydropower potential, Dushanbe process.

**МЕСТО ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В ПОЛИТИЧЕСКИХ
ПРОЦЕССАХ ТАДЖИКИСТАНА**

ЭРГАШЕВА ФАРИЗА МАМАДИЕВНА,

кандидат политических наук, доцент кафедры управления
человеческими ресурсами Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан
734003, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33,
тел.: (+992) 918 62 78 77; e-mail: farizaerg@gmail.com

Автор представляет различные аспекты управления человеческими ресурсами на государственной службе Таджикистана и обосновывает место и роль государственных служащих в политических процессах современного Таджикистана. В статье акцентируется внимание на вопросах формирования новых форматов и подходов, направленных на модернизацию системы государственной службы, и отмечается ее значимость в реализации национальной стратегии развития страны.

Автор предлагает разработать и принять новую стратегию по кадровой политике, демонстрирующую твердую волю политической власти в создании профессиональной государственной службы, отвечающей ожиданиям общества и представляет свои предложения и рекомендации к документу.

Ключевые слова: стратегические цели, экономика, государственная служба, управление человеческими ресурсами, государственный служащий, структурное подразделение, государственный орган, человеческий потенциал, кадровая политика.

Происходящие в стране политические процессы демонстрируют твердую волю государственной власти в создании профессиональной государственной службы страны, отвечающей современным ожиданиям и требованиям таджикского общества. Осуществление этой задачи представляется сложным, многосторонним, и в чём-то противоречивым процессом из-за постоянно меняющегося мира, каждодневного внедрения в жизнь инновационных технологий, включая Интернет и широкий доступ к социальным сетям.

В этом контексте роль государственной службы возрастает в разы и, как одна из ее задач, определяется своевременное реагирование на социально-политические вызовы. Различные аспекты политических процессов, реализация стратегических целей развития экономики страны, осуществление задач

национальной стратегии развития повышают значимость государственной службы и оценивают ее, как феномен политической жизни страны.

Таджикистан целенаправленно работает над реализацией стратегических целей развития экономики. Сегодня инициативы Лидера Нации по обеспечению энергетической независимости, выхода из коммуникационного тупика, продовольственной безопасности и превращению Таджикистана из аграрного государства в индустриально-аграрное, последовательно претворяются в жизнь.

Предполагается, что достижение поставленных целей станет основой для обеспечения экономической стабильности, создания новых рабочих мест, повышения экспортного потенциала страны и ее конкурентоспособности на мировом рынке труда. Так, например, в отношении цели по индустриализации страны, Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон, в своем Послании к Маджлиси Оли Республики Таджикистан 26 декабря 2019 года отметил: «Времена и потребности меняются, и мы должны стремиться к индустриализации [...] страны» [1]. История развития человечества показывает, что такое решение оправдано веками: «Эффективность производства индустриальной эпохи в пятьдесят раз выше, чем продуктивность фермерского хозяйства» [2].

Безусловно, достижение столь амбициозных целей возможно при наличии профессиональных, компетентных, мотивированных и беспристрастных государственных управленцев, нацеленных на беззаветное служение народу. Именно поэтому вопросам эффективного управления человеческими ресурсами уделяется большое внимание как со стороны политической власти, так и со стороны гражданского общества.

Профессионализм, компетентность и эффективность государственной службы зависят, в том числе и от качественного исполнения процедур управления человеческими ресурсами, так как роль государственного служащего в социально-экономическом развитии трудно переоценить. Он является главным ресурсом любого государственного органа. А это означает, что его необходимо постоянно обучать, мотивировать, повышать его потенциал, думать о развитии его карьерного роста. Это, в свою очередь, подразумевает обязательные инвестиции в мероприятия, связанные с кадровой политикой.

Исследование показало, что для обеспечения прозрачности государственной службы и эффективного функционирования органов государственной власти в Таджикистане заложена прочная законодательная база, в том числе, и по вопросам управления человеческими ресурсами;

созданы все условия для повышения профессионального уровня государственных служащих и компетентного выполнения ими своих функциональных обязанностей. Сегодня разработан четкий механизм подготовки, переподготовки и повышения квалификации государственных служащих. Определены конкретные процедуры оценки деятельности и аттестации, способствующие мотивации и стимулированию слуг народа. Детально расписан механизм работы института резерва кадров, позволяющий систематизировать и отслеживать карьерный рост государственных служащих.

Отрадно отметить, что законодательство Таджикистана в сфере государственной службы соответствует, а в некоторых случаях даже превосходит, законодательство развитых стран. Государственная служба Таджикистана, одной из первых в регионе, разработала свою Единую систему управления человеческими ресурсами, которая систематизировала все процессы и механизмы работы с персоналом и способствует единообразному их исполнению. Система позволяет определить взаимосвязь между функциями, процедурами управления человеческими ресурсами и содействует осуществлению принципа прозрачности.

Таким образом, теоретически концептуальные, ключевые характеристики детально расписаны. Однако, на практике оказалось намного сложнее создать эффективную государственную службу, нацеленную на результат.

Казалось бы, не должно быть никаких проблем или препятствий для привлечения граждан на государственную службу и их рационального вовлечения в социально-экономические процессы по достижению целей национальной стратегии развития страны.

Анализ ситуации показывает, что для наличия системы действительно профессиональной, этичной, беспристрастной государственной службы нам необходимы новые подходы к менеджменту, современные методы работы с кадрами, дополнительные механизмы координации действий и мониторинга.

Больше беспокойство вызывает тот факт, что, несмотря на предпринимаемые меры, для молодых людей работа в государственном секторе не видится столь привлекательной. Они стремятся найти работу в частном секторе, в банковской системе, в международных организациях, но не на государственной службе.

Такое положение дел наталкивает нас на мысль, что нельзя останавливаться на достигнутом, необходимо продолжать совершенствование законодательных основ государственной службы; разработку и реализацию кадровых вопросов, и совершенствование механизмов работы с персоналом; внедрять профессиональную этику; искать новые, инновационные методы привлечения талантливой молодежи в свои ряды.

Современный, постоянно изменяющийся мир, доступ к широким средствам информации, новейшие технологии привлекают молодых людей перспективой работы в команде, где будут созданы условия для саморазвития, где им будет предоставлена возможность самореализоваться, демонстрировать свои способности, где им доверяют, и где они могут почувствовать себя ответственными на конкретный участок работы.

Мы должны менять традиционные подходы в работе с кадрами. Властные методы управления, не допускающие инакомыслия, не приветствующие творческого подхода, исключая проявления самостоятельности уже не смогут привлечь и удержать в команде талантливую, креативно мыслящую, способную молодежь.

Разработка специальных нормативных правовых актов по регулированию карьерного роста государственного служащего рассматривалась нами как положительная мера, регулирующая процессы привлечения на государственную службу молодых специалистов, закончивших вузы. Однако, сегодня назрела необходимость полностью обновить подход и формат обеспечения карьерного роста государственных служащих, позволяющий не только заинтересовать их повышением по карьерной лестнице, но и воспитать их в духе патриотизма, честности и уважения к национальным ценностям и интересам гражданского общества.

Еще одна актуальная проблема связана с отсутствием механизмов адаптации человеческих ресурсов страны к стандартам современного международного рынка труда. А это означает не только то, что в государственной структуре должны быть созданы все условия, отвечающие мировым стандартам, но и то, что молодые люди должны осознавать, что их опыт и навыки, полученные в этом государственном органе, могут служить для них гарантом качества. Они должны гордиться тем, что работают именно здесь, а не в Алиф банке, Formula 55, Crow или др.

Отрадно, что сегодня большая часть руководителей высшего и среднего уровня политической власти с пониманием относятся к тому, что «основной целью управления человеческими ресурсами является, прежде всего, работа с кадрами, способными и заинтересованными в выполнении функций, задач и планов органов государственной власти» [3].

Новый виток в развитии государственной службы Таджикистана должен отличаться более внимательным и трепетным отношением к молодым, креативно мыслящим государственным служащим, которые готовы брать на себя ответственность, принимать решения и не отступать перед трудностями.

Автор предлагает укрепить и развивать эту тенденцию с целью рационального использования человеческого потенциала и обеспечения

достаточного количества государственных управленцев, способных содействовать эффективному функционированию государственной власти и, как следствие, укреплению доверия гражданского общества к политической власти.

С этой целью видится логичным дальнейшее развитие управления человеческими ресурсами через совокупность совершенствования механизмов и форм работы по укреплению и развитию потенциала персонала, создания команды профессиональных и компетентных специалистов, отвечающих ожиданиям гражданского общества и способных достичь поставленных правительством стратегических целей развития экономики страны.

Безусловно, «многое в успешном развитии государственного органа зависит от целенаправленной работы с персоналом» [4], от эффективного использования методов и механизмов управления человеческими ресурсами в пользу, как государственного служащего, так и самого государственного органа.

В этой связи важно понимание того, что сам государственный служащий будет только тогда работать самозабвенно и с отдачей, когда интересы государственного органа будут соответствовать его личным интересам. Это должно стать едва ли не главным принципом работы с персоналом. И, если государственные структуры страны настроены на результат, то следует помнить, что мотивация должна стать одним из главных принципов работы с сотрудниками, нацеленными на результативность выполняемых функциональных обязанностей.

Автор предлагает сделать акцент на государственного служащего, как на личность, с его профессиональными и персональными характеристиками, с его субъективным отношением к выполняемому объему работ и личным отношением к тому, как выполнять и на каком уровне выполнять свои обязанности.

Акцентирование на личности государственного служащего, в свою очередь, поможет в создании сильной команды высококвалифицированных специалистов, объединенных одной целью и имеющих общие ценности.

Правильное построение работы с человеческими ресурсами обеспечит повышение производительности труда и достижение намеченных стратегических целей развития страны. При этом, «специфика управленческих методов и их основное отличие от экономических методов управления выражается в том, что через них руководители оказывают непосредственное влияние на объект управления и поведение исполнителей» [5]. Основная цель такого подхода - формирование поведенческо-этических норм государственных служащих по отношению к целям и задачам государственного органа.

Безусловно, «правильное управление человеческими ресурсами способствует формированию устойчивого конкурентного преимущества. Персонал государственного органа, т.е. люди, которые в ней работают, могут в значительной мере повысить ее конкурентоспособность! Однако надо отметить, что для этого необходимо принципиально изменить способ мышления персонала, его отношение к рабочей силе государственного органа и его взгляды на взаимоотношения в коллективе» [6].

Таджикская модель государственной службы предполагает использование потенциала государственного служащего в интересах политической власти, в интересах выполнения национальной стратегии, достижения целей и задач, поставленных перед государством. Трудно представить выполнение этого без участия руководства и кадровой службы государственных органов, призванных обеспечить условия «...для эффективного и наиболее полного использования его интеллектуальных и физических возможностей, повышения качества жизни, укрепления трудовых отношений, изменения мотивации и получения от работников максимальной отдачи» [7].

Для более эффективной работы в этом направлении предлагается вернуться к вопросу о разработке и принятию стратегического документа по кадровой политике страны, нацеленного на планомерное и целенаправленное воспитание профессиональных и компетентных кадров для государства, определяющего приоритетные направления деятельности по вопросу работы с человеческими ресурсами и распределению зон ответственности по реализации мероприятий по достижению стратегических целей страны.

Первый такой документ - Концепция государственной кадровой политики Республики Таджикистан [8], - был принят указом Президента Республики Таджикистан от 31 декабря 2008 г. Для исполнения этого стратегического документа была принята Программа реализации Концепции государственной кадровой политики Республики Таджикистан на 2009-2016 годы [9], которая предусматривала механизм ее реализации, и, помимо всего прочего, предусматривала необходимые меры по развитию инфраструктуры образования государственных служащих и повышению квалификации кадров данной отрасли.

Новый документ должен:

- основываться на предварительном детальном анализе реализации предыдущих документов по кадровой политике, что поможет в разработке стратегии с учетом опыта прежних лет, реальных возможностей, а также национальных, культурных и исторических особенностей и традиций страны;

- вобрать в себя весь положительный опыт по реализации предыдущей Концепции;
- учесть глобальные изменения, произошедшие в мире за последние три десятилетия;
- определить механизмы правильного использования интеллектуальных и индивидуальных способностей государственного служащего;
- учесть, что своевременное определение зон ответственности станет гарантом рационального использования имеющихся ресурсов и получения ожидаемых результатов;
- разработать реальные и измеримые индикаторы мониторинга и оценки реализации запланированных мероприятий;
- учесть, что управление человеческими ресурсами представляет собой совокупность принципов и механизмов воздействия на работоспособность и поведение государственных служащих;
- отражать четкий механизм адаптации служащих народа к новым реалиям современного мира.

В целом, документ должен соответствовать стратегическим целям развития страны. Только так он сможет содействовать в отборе и расстановке специалистов, сочетающих в себе профессиональные и личностные качества, компетентность и креативность, гибкость и социальную дееспособность, умение быстро решать задачи и эффективно использовать полученные знания и навыки на практике.

В этом контексте важно, что «в последнее время в Таджикистане наметилась тенденция к устойчивому развитию государства за счет системной работы с человеческими ресурсами. Руководители государственных органов уже осознали тот факт, что «наряду с хорошо проработанной стратегией, современными технологиями, модернизацией и специфическими процессами приоритетом остается работа с человеческими ресурсами» [10].

Таким образом, дальнейшее развитие государственной службы, по нашему мнению, должно быть неразрывно связано с процессами управления человеческими ресурсами, разработанными с акцентом на государственную службу, способную конкурировать с частным рынком.

Правильно поставленная работа, разработка эффективных методов деятельности с человеческими ресурсами являются вкладом государственной службы в достижение стратегических целей экономики страны. Этот вклад неразрывно связан с дальнейшим развитием, направленным на повышение эффективности государственной службы в качестве основного механизма государственного управления, управления человеческими ресурсами, нравственных и этических основ служения государству и гражданскому обществу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли, 26.12.2019. Электронный ресурс: <http://www.president.tj/ru/node/21977>, Дата обращения: 17.04.2022
2. Стивен Р. Кови, Восьмой навык: От эффективности к величию, 3-ье издание, М., Альпина Бизнес Букс, 2009, С.29
3. Бирман Л.А., Управление человеческими ресурсами, учебное пособие, Издательский дом Дело, М., 2018, С.344
4. Некоторые аспекты разработки стратегии управления человеческими ресурсами, vivakadry.com, 2011, Источник: Кадры предприятия №6, 2006, Электронный ресурс: <http://www.menpooper.ru/index/sovet/tech/10891,0.h>, Дата обращения: 17.04.2022
5. Веснин В.Р. Управление персоналом. Теория и практика. Учебник, ООО «Издательство Проспект», М., 2007, с.26.
6. Герасимов К.Б. Управление человеческими ресурсами, учебное пособие, Самара: Изд-во Самарский государственный аэрокосмический университет, 2012, С235
7. Модели управления персоналом (человеческими ресурсами), Электронный ресурс: https://studwood.net/768212/menedzhment/modeli_ugravleniya_personalom_chelovecheskimi_resursami, Дата обращения: 28.11.2022
8. Концепция государственной кадровой политики Республики Таджикистан, Электронный ресурс: <https://www.ilo.org/dyn/youthpol>, Дата обращения: 17.04.2022
9. Программа реализации Концепции государственной кадровой политики Республики Таджикистан на 2009-2016 годы, Электронный ресурс: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=118221, Дата обращения: 17.04.2022
10. А. А. Гершанок, А. М. Ощепков, Менеджмент, Пермь, 2018, 310 с. – Электронный ресурс: <http://www.psu.ru/files/docs/sci>, Дата обращения: 17.04.2022

ҶОЙГОҶИ ЗАХИРАҶОИ ИНСОНӢ ДАР РАВАНДИ СИЁСИИ ТОҶИКИСТОН

ЭРГАШЕВА ФАРИЗА МАМАДИЕВНА,

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсенти кафедраи идоракунии захираҳои инсонии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734003, Тоҷикистон, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33,
тел.: (+992) 918 62 78 77; e-mail: farizaerg@gmail.com

Муаллиф ҷанбаҳои гуногуни идоракунии захираҳои инсониро дар хизмати давлатии Тоҷикистон муаррифӣ намуда, ҷойгоҳ ва нақши хизматчиёни давлатиро дар равандҳои сиёсии Тоҷикистони муосир асоснок кардааст. Дар мақола ба ташаккули шакли равишҳои нав, ки ба таъдиди низоми хизмати давлатӣ нигаронида шудаанд, таваҷҷӯҳ намуда, аҳамияти он дар татбиқи стратегияи миллии рушди кишвар қайд карда шудааст.

Муаллиф таҳия ва қабули стратегияи нави сиёсати кадриро пешниҳод намуда, азми қавии мақомоти сиёсӣ дар бунёди хизмати касбии давлатӣ, ки ба интизориҳои ҷомеа ҷавобгӯ мебошад, нишон дода, тавсияҳои худро оид ба ин санад пешниҳод менамояд.

Калидвожаҳо: ҳадафҳои стратегӣ, иқтисод, хизмати давлатӣ, идоракунии захираҳои инсонӣ, хизматчиӣ давлатӣ, воҳиди сохторӣ, мақомоти давлатӣ, иқтисодори инсонӣ, сиёсати кадрӣ.

THE PLACE OF HUMAN RESOURCES IN THE POLITICAL PROCESSES OF TAJIKISTAN

ERGASHEVA FARIZA MAMADIEVNA,

Candidate of Political Science, Associate Professor of the Human Resources Management Department of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,

734003, Tajikistan, Dushanbe city, Said Nosir st., 33,
tel.: (+992) 918-62-78-77 e-mail: farizaerg@gmail.com

The author presents various aspects of the human resource management in the Civil Service of Tajikistan and substantiates the place and role of the Civil Servants in the political processes of modern Tajikistan. The article focuses on the problems of forming new formats of the Human Resource Management aimed at modernizing the Civil Service System, and notes its importance in the implementation of the national development strategy of the country.

The author proposes to develop and adopt a new strategy for the country's personnel policy, demonstrating the strong will of the political authorities in creating a professional Civil Service that meets the expectations of society, and presents his proposals and recommendations to the document.

Keywords: strategic goals, economics, Civil Service, Human Resource Management, Civil Servant, structural unit, government agency, human potential, personnel policy.

**ТАЪСИРИ ОМИЛҲОИ ДИНӢ БА СУБОТИ СИЁСИИ
КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ****ҲУСАЙНЗОДА АМИНҶОН БУРИХОН,**

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсенти кафедраи сиёсатшиносии
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ
735360, Тоҷикистон, шаҳри Кӯлоб, кӯчаи С.Сафаров 16;
тел.: 987-93-20-88; e-mail: aminjonsharifov86@gmail.com

Минтақаи Осиеи Марказӣ майдони бархӯрди тарҳҳои гуногуни фарҳангӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва тамаддунӣ мебошад. Аз ин рӯ, минтақаи мазкурро майдони бархӯрди манфиатҳои геополитикии абарқудратҳои минтақавию ҷаҳонӣ арзёбӣ менамоянд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйирёбии равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ минтақаи Осиеи Марказӣ тайи ду даҳсолаи охир ба мушкилоти хеле ҷиддӣ мувочеҳ гардидааст. Қисме аз масъалаҳои мазкур аз давраи гузариши вобаста бошанд, қисми дигараи аз раванди бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ ва равандҳои сиёсии минтақавию ҷаҳонӣ сарчашма мегиранд. Омилҳои динӣ, ки дар зерин таъсири муборизаҳои геополитикӣ пайдо мегарданд, ба минтақаи мазкур аз ҳама беиштар таъсиргузоранд. Зеро созмонҳои экстремистӣ террористӣ, ки мафкураи бунёдгариҳои динӣ ва тундгариҳои исломиро паҳн менамоянд, дар муддати ду даҳсолаи охир ба амният ва суботи кишварҳои минтақа ба таври ҷиддӣ таҳдид намуда истодаанд.

Дин дар кишварҳои Осиеи Марказӣ дар ҳаёти аҳолии мавқеи муҳим дорад. Ҳарчанд ин гуна баррасӣ баҳснок ҳам бошад, сатҳи баланди диндорӣ аҳолии дар аксар маврид имкон медиҳад, ки фарҳанг ва анъанаҳои миллӣ ҳифз карда шаванд. зеро дар тули ҳазор соли сипаришуда дини ислом бо фарҳанги халқҳои Осиеи Марказӣ ҷунон тавҷам гардидааст, ки дар бисёре аз мавридҳо бо унсурҳои миллӣ мувофиқат менамоянд. Ҳизбу ҳаракатҳои ифротгарой ва террористӣ аз ҷунин ҳолат сӯйиштифода намуда, дар байни қишрҳои гуногуни ҷомеа идеологияи радикалистӣро паҳн намуда истодаанд.

Калидвожаҳо: *Осиеи Марказӣ, исломгарой, ифротгарой, тундгарой, омили динӣ, ташилотҳои террористӣ, ҳизбу ҳаракатҳои ифротгарой, манфиатҳои геополитикӣ, суботи сиёсӣ, амниятӣ миллӣ.*

Баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ дар минтақаи Осиеи Марказӣ бархӯрди лоиҳаҳои гуногуни фарҳангӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва тамаддунӣ шиддат

гирифта [3, с.82], чунин вазъ минтақаи мазкурро ба майдони бархӯрди манфиатҳои геополитикии абаркудратҳои минтақавию ҷаҳонӣ табдил додааст. Ба Осиёи Марказӣ аз лиҳози узвияти кишварҳои минтақа дар созмонҳои байналмилалӣ назар афканем, минтақаи мазкурро ба фазои пасошӯравӣ (Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ), фазои аврупоӣ (Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо), ҷаҳони ислом (Созмони Конфронси Исломи, Созмони Ҳамкориҳои Иқтисодӣ), қисми таркибии лоиҳаи Авруосиё (Иттиҳодияи гумрукӣ, Созмони Ҳамкориҳои Шанхай) ва ғайра дохил намудан мумкин аст. Дар минтақаи мазкур фарҳангҳои исломӣ, форсию тоҷикӣ, туркӣ ва ғайра арзи вуҷуд доранд.

Гузашта аз ин, минтақа дар зери таъсири тамаддунҳои ҷаҳонӣ қарор дорад. Аз як сӯ, Ҷумҳурии Мардумии Чин бо тамаддуни конфутсианӣ ё дини даосизм, аз ҷониби дигар, кишварҳои исломӣ бо тамаддуни исломӣ, аз ҷониби Ғарб кишварҳои авропоӣ ва амрикоӣ бо тамаддуни ғарбӣ, аз ҷониби Федератсияи Русия тамаддуни славянӣ ва православӣ ба минтақаи мазкур таъсир мерасонанд. Равандҳои сиёсии кишварҳои минтақа низ дар зери таъсири омилҳои мазкур ба дигаргунӣ мувочех мегарданд ва аз онҳо вобаста мебошанд. Аммо омилҳои динӣ, ки дар зери таъсири тамаддуни исломӣ пайдо мегарданд, ба минтақаи мазкур аз ҳама бештар таъсиргузоранд, зеро бунёдгариҳои исломӣ ва тундгариҳои исломӣ тайи чанд даҳсолаи охир ба амният ва суботи кишварҳои минтақа ба таври ҷиддӣ таҳдид намуда истодаанд.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйирёбии равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ минтақаи Осиёи Марказӣ тайи ду даҳсолаи охир ба мушкилоти хеле ҷиддӣ мувочех гардидааст. Қисме аз масъалаҳои мазкур аз давраи гузариш вобаста бошанд, қисми дигараш аз раванди бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ ва равандҳои сиёсии минтақавию ҷаҳонӣ сарчашма мегиранд. Аз ҷумла, мушкилҳои иқтисодӣ, масъалаҳои экологӣ, таҳдиду хатарҳои терроризм ва ифротгариҳои динию сиёсӣ, паҳншавии ғояҳои тундгариҳои динӣ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, муҳочирати корӣ, бекорӣ ва ғайра мисол шуда метавонанд. Дар миёни мушкилоти ҷойдошта масъалаи нахзати ислом ва таъсири омилҳои динӣ низ хеле таъсиргузор аст. Асосан, ноустувории сиёсии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар алоҳидагӣ ва минтақаи мазкур дар маҷмӯъ, аз таъсири омилҳои динӣ вобастаанд. Яъне омилҳои динӣ дар минтақаи мазкур ба омилҳои бесуботкунандаи ҳаёти сиёсии ҷомеа табдил ёфтаанд. «Фаъолияти ташкилотҳои террористию ифротгариҳои «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Ҳаракати Исломии Ёзбекистон», «Ҳизби Нахзати Исломии Тоҷикистон» ва ғайра инчунин, фаъолияти таҳрибкоронаи пайравони ҳизбу ҳаракатҳои террористию ифротгариҳои минтақаҳои дигари даргир, аз қабилҳои ташкилоти террористии «Давлати исломӣ», ҷунбиши «Толибон» ва монанди инҳо хавфу хатари терроризм ва ифротгариҳои динию сиёсиро хеле ҷиддӣ намудааст» [4, с.38].

Аз моҳи сентябри соли 2001 то ба ҳол, яъне пас аз он, ки беш навад дарсади ҳудуди Афғонистон зери назорати ҷунбиши “Толибон” қарор гирифт, масъалаи таъмини амният ва суботи сиёсӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус ҳифзу ҳимояи сарҳади давлатӣ, пешгирии таблиғи ғояҳои радикалӣ ва экстремистӣ боз ҳам ҷиддитар гардиданд. Аморати Исломии Афғонистон, ки аз ҷониби ҳеҷ як давлат то ҳанӯз эътироф нагардидааст, бо режими сиёсии асримиёнагии худ на танҳо шубҳаҳои амниятиро бештар месозад, балки хавфи ба лонаи террористону тундгароёни хушунатомез табдил ёфтани ин кишварро бештар мекунад. Ҳатто дар оянда хавфи аз ҷониби абарқудратҳо истифода шудани ҷунбиши “Толибон” хеле зиёд аст, зеро таҳлилу мушоҳидаҳо собит намудаанд, ки дар шароити имрӯза ҳамаи ташкилотҳои террористиро экстремистӣ бо мақсади амалӣ намудани мақсадҳои геополитикӣ аз ҷониби баъзе субъектҳои ҷаҳонӣ истифода бурда мешаванд. Яке аз сабабҳои асосии пайдоиши ин зумра созмонҳо низ бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ мебошад [7; 8; 9]. Чунин тамоюлот боиси тезутунд гардидани авзои сиёсӣ шуда, ба устувории сиёсии давлатҳои Осиёи Марказӣ таъсири манфӣ мерасонанд. Ҳамзамон, қобили зикр аст, ки кишварҳои Осиёи Марказӣ аз лиҳози осебпазирии худ низ таваҷҷуҳи ҳизбу ҳаракатҳои террористиро ифротгароии исломӣ ва нерӯҳои исломиро ба худ ҷалб намудаанд. Махсусан, бунёдгароёни исломӣ ва тундгароёни исломӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ паноҳгоҳи хубе мебоханд пайдо намоянд.

Осебпазирии минтақаи Осиёи Марказӣ дар муносибат бо таҳдиду хатарҳои терроризму ифротгароии динию сиёсӣ аз шарту шароитҳои зерин вобаста мебошад:

–якум, сохтори сиёсӣ ва сохтори конституционии давлатҳои минтақа демократӣ ва дунявӣ эълон гардидаанд, ки исломи тундгаро ва ташкилотҳои ифротгароӣ террористии исломӣ дар муқобили онҳо мубориза мебаранд. Мутаассифона, фаҳму дарки моҳияти давлати демократӣ ва дунявӣ дар сатҳи афкори ҷамъиятӣ ҳанӯз ҳам дар сатҳи зарурӣ қарор надорад. Чунин вазъ ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ террористӣ имкон медиҳад, ки озодиҳои ҷомеаи демократиро ҳамчун пайти муносиб истифода намуда, давлати дунявиро ҳамчун давлати динситез вонамуд созанд;

–дуюм, кишварҳои Осиёи Марказӣ давлатҳои пасошӯравӣ ба шумор мераванд, ки онҳо аъзои ИДМ, СҶШ ва СААД буда, асосан иттифоқчиёни Федератсияи Русия мебошанд. Чунин вазъият дар раванди муборизаҳои геополитикии Шарқу Ғарб, Иёлотҳои Муттаҳидаи Америкаву Федератсияи Русия ва монанди инҳо метавонад ба минтақаи мазкур мушкilotи гуногунро эҷод намояд;

—сеюм, аксари аҳолии кишварҳои Осиёи Марказӣ асосан ба дини ислом пайравӣ менамоянд ва аз ин рӯ, Осиёи Марказиро минтақаи мусалмонӣ номидан мумкин аст. Чунин ҳолат барои ҳизбу ҳаракатҳои тундгарои исломӣ шароити мусоид фароҳам меоварад;

—ҷаҳорум, дар кишварҳои минтақа мушкилоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ мавҷуданд, ки онҳо барои тавсеаи тундгароии исломӣ заминаи мусоид эҷод менамоянд. Бинобар ин, зимни омӯзиши таъсири омилҳои динӣ ба суботи сиёсии кишварҳои минтақа осебапазирии онҳо бояд ба инобат гирифта шавад.

Дин дар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ҳаёти аҳоли мавқеи муҳим дорад. Ҳарчанд ин гуна баррасӣ баҳснок ҳам бошад, сатҳи баланди диндорӣ аҳоли дар аксар маврид имкон медиҳад, ки фарҳанг ва анъанаҳои миллии ҳифз карда шаванд, зеро дар тули ҳазор соли сипаришуда дини ислом бо фарҳанги халқиятҳои Осиёи Марказӣ чунон махлут гардидааст, ки дар бисёре аз мавридҳо чун ифодакунандаи унсурҳои миллии баромад менамояд. Аммо пайдоиши ҳизбу ҳаракатҳои тундгаро ва ифротгаро дар ин маврид истисно мебошанд, зеро онҳо ҳамчун ҷаҳонбинии динии тундгароӣ ва ҳамчун ҷараёнҳои ғоявию динии мустанликадорони ҷаҳони ислом аз берун ба ин кишварҳои минтақа интиқол дода шудаанд.

Ба тӯфайли фаъолияти муассисаҳои динӣ, Осиёи Марказӣ дар гузашта бо сатҳи баланди илму маърифати худ машҳур буд. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, вуруди ин кишварҳо ба ҳаёти Иттиҳоди Шуравӣ рушди илмӣ ва иқтисодии минтақаро суръат бахшид. Дастовардҳои бисёрсолаи мақомоти ҳокимияти шуравӣ дар кишварҳои минтақа ҳоло ҳам истифода мешаванд. Пас аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ панҷ ҷумҳурии минтақа ба давлатҳои мустакил табдил ёфтанд. Бар хилофи минтақаи Қафқоз, дар ин ҷо созмонҳои динӣ бо давлат ихтилофдоранд ва сабабгори пайдоиши низоъҳои сиёсӣ мегарданд. Муноқишаи сиёсӣ бо унсурҳои қавмӣ ва диниву мазҳабӣ дар давраи ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон мисоли ин гуфтаҳоаст. Дар ҳолатҳои дигар бошад, ташкилотҳои динӣ кӯшиш мекарданд ғояҳо ва арзишҳои худро дар муборизаи сиёсӣ бо давлате, ки роҳи дунявиятро интиҳоб кардааст, истифода намоянд.

Ғояпардозони муборизаи миллии ва мазҳабии халқҳои Осиёи Марказӣ бар зидди низоми сиёсии шуравӣ афсарони ҳарбии собиқ империяи Усмонӣён буданд. Ҳаракати босмачигарӣ зуд аз ҷониби артиши шуравӣ қатъ карда шуд ва сулҳ барқарор шуд. Дар замони Шуравӣ ҳаракатҳои мазҳабӣ аз ҷониби давлат ба фишорҳои гуногун мувҷеҳ мешуданд. Унсурҳои исломӣ аз сабаби дур аз марказ мондан, ба таври пинҳонӣ фаъолиятро идома доданд. Ба мақомоти марказии Иттиҳоди Шуравӣ назорат аз болои ҷараёнҳои мазҳабӣ дар чунин минтақаҳои дурдаст душвор буд, аммо ҷунбишҳои мазҳабӣ бо мақсади ҷалб кардани тавачҷуҳи зиёд он қадар фаъол набуданд.

Соли 1943 Идораи динии мусалмонони Осиёи Миёна ва Қазоқистон таъсис дода шуд. Ин созмон созмонҳои динии панҷ кишвари минтақаро дар як низом муттаҳид мекард. Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ созмони мазкур ба идораҳои миллии динӣ тақсим шуд. Соли 1991 дар минтақаи таҳаввулоти идеологии аҳоли оғоз ёфт, аммо ҳамаи давлатҳои минтақа давлатҳои дунявӣ эълон карда шуданд. Тавре ки муҳаққиқ Н.А.Борисов қайд менамояд, мушкилоти сершумори амният, пеш аз ҳама, тундгароии исломӣ, ки натиҷаи тағйироти дардноки сиёсӣ дар Иттиҳоди Шуравӣ ба шумор мерафтанд, вазифаи муҳимми сиёсӣ идеологиву ҷустуҷӯи механизмҳои ноил шудан ба пешгӯӣ ва идоракунии низомҳои сиёсиро муайян карданд [1, с. 349].

Соли 1989 дар водии Фарғона, дар ҷануби ҶШС Ўзбекистон ҷунбиши динӣ ба амал омад. Муноқишаро низои байни миллатҳо эътироф мекунанд. Идораи динии мусалмонони Осиёи Марказӣ дар ҳалли низоъ ғаёлона ширкат варзида, инчунин, дар ғаёолиятҳои башардӯстонаи давлатҳо кумак кардааст. Ба тӯфайли ғаёолиятҳои он ғурезаҳо аз ҳар ду ҷониб ба минтақаҳои беҳатар кӯчонида шуданд ва ба онҳо маводи ғизоӣ ва доруворӣ низ аз ҷониби ин ташкилоти динӣ таъмин карда шуд.

Аввалин кишвари Осиёи Марказӣ, ки дар он дар миёни давлат ва намояндагони дин муноқиша рӯй дод, Ҷумҳурии Ўзбекистон мебошад. Хусусияти қонунгузории Ўзбекистон дар он аст, ки мақоми давлати дунявӣ дар конститутсияи он пешбинӣ нашудааст. Аммо моддаҳо ва муқаррароти Конститутсия табиати дунявӣ доштани давлат ва ҳамаи ҳуқуқу озодиҳоро қафолат медиҳанд. Пас аз ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ, дар Ўзбекистон ҳизбҳои сиёсии дорои идеологияи исломӣ пайдо шуданд, ки дар муқобили ҳукумат қарор гирифта буданд. Таъқиботи сиёсии ҳизбҳои муҳолиф дар муқобили ҳамин ҳизбҳои динӣ равона карда шуда буданд. Зиёд гардидани таъқибот ба муҳоҷирати оммавии муҳолифин оварда расонд. Соли 1996 руҳониёни муҳолиф созмони «Ҳаракати Исломии Ўзбекистон»-ро таъсис доданд, ки баъдтар он дар аксари кишварҳои ҷаҳон террористӣ эътироф карда шуд. Ин созмон дар тамоми минтақа густариш ёфтааст, ки дар ҷанги шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар тазоҳурот дар Ҷумҳурии Қирғизистон, дар набардҳои маҳаллии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон ва инчунин, дар Ҷумҳурии Ўзбекистон ширкат кардааст. Мақомоти Ҷумҳурии Ўзбекистон аъзои «Ҳаракати Исломии Ўзбекистон»-ро дар ҳамлаҳои террористии дар кишвар рӯйдода айбдор кардаанд. Соли 1999 дар пойтахти Ҷумҳурии Ўзбекистон силсилатарқишҳо ба амал омаданд. Ин ҳамла боиси он гардид, ки созмонҳои исломӣ дар қаламрави кишвар сарқӯб карда шаванд. Ҳатто Шурои уламои мусалмонони Ўзбекистон, сарфи назар аз хусусияти дунявии ғаёолият ва садоқат ба давлат, мавриди таъқиб қарор гирифт [11, с.1259].

Вазъи нисбатан устувор дар Ҷумҳурии Қазоқистон ба вучуд омад. Дар ин кишвар ташкилотҳои динӣ дар доираи Конститутсия ва қонун дар бораи фаъолияти динӣ ва иттиҳодияҳои динӣ фаъолият мекунад. Ҷумҳурии Қазоқистон давлати дунявӣ аст. Ташкилоти марказии динӣ Идораи динии мусалмонони Қазоқистон мебошад. Инчунин, дар кишвар як қатор созмонҳои мусалмонӣ мавҷуданд, ки узви Идораи динии мусалмонони Қазоқистон нестанд. Намояндагони дигар ҳаракатҳои мазҳабӣ аз ҷониби ташкилотҳои худ намояндагӣ карда мешаванд, аксар вақт аъзои дигар ташкилотҳои калонтар мебошанд. Масалан, аксари насронӣён дар Ҷумҳурии Қазоқистон мазҳаби православиرو эътироф мекунад; ташкилотҳои православӣ епархияҳои Калисои Православии Рус мебошанд. Як қатор калисоҳои католикӣ ва протестантӣ инчунин, епархияҳои муассисаҳои асосии худро иҷро мекунад, ки қароргоҳи марказиашон дар хориҷи кишвар ҷойгир аст.

Идораи динии мусалмонони Ҷумҳурии Қазоқистон аз исломи анъанавӣ пайравӣ мекунад ва бо давлат содиқона ҳамкорӣ мекунад, ки ин боиси интиқодҳои мунтазами ин созмон мегардад. Бо вучуди як қатор мушкилот, дар муносибатҳо давлат ин созмонро фаъолона дастгирӣ мекунад. Дар Қазоқистон то соли 2011 беш аз 100 созмони хурди динӣ мавҷуд буданд, ки майдони идеологии Идораи динии мусалмонони Қазоқистонро тарк карданд.

Соли 2011 дар қаламрави Ҷумҳурии Қазоқистон чанд амали террористӣ содир карда шуд. Сабаби бархе аз онҳо ангеаҳои мазҳабӣ доштанд. Ин ҳолат ва хусусияти ҳамлаҳо давлатро маҷбур сохт, ки сиёсати динии худро аз нав дида барояд. Худи ҳамон рӯз пас аз нахустин амали террористӣ Агентии Ҷумҳурии Қазоқистон оид ба корҳои дин таъсис дода шуд ва пас аз шаш моҳ Қонун дар бораи фаъолияти динӣ ва иттиҳодияҳои динӣ бо таҳрири нав эътибор пайдо кард. Қонуни қаблӣ дар бораи озодии дин ва иттиҳодияҳои динӣ эътибори худро аз даст дод ва раванди азнавбақайдгирӣ иттиҳодияҳои динӣ оғоз ёфт. Рушди минбаъдаи рӯйдодҳо нишонаи ташвиши ҷиддии мушкилоти диниро дар ҷумҳурӣ нишон медиҳад. Баъд аз чунин ҳодисаҳо сарқӯб намудани ақаллиятҳои динӣ оғоз ёфт. Ташкилотҳои динию мазҳабие, ки дар онҳо идеологияи салафия, ваҳҳобия, исломгарой эҳсос мегардид, зери фишори ҷиддӣ қарор гирифтанд. Баъзе роҳбарони ин ташкилотҳои динӣ ҳаёс карда шуданд. Ҳатто қабл аз ҳамлаҳо, бисёр созмонҳои мусалмонӣ наметавонишанд сабти ном ё биноеро иҷора гиранд, зеро онҳо узви Идораи динии мусалмонони Қазоқистон набуданд. Чунин мавқеъгирӣ нишон медиҳад, ки Қазоқистон бо кумаки Идораи динии мусалмонони Қазоқистон меҳаҳад тамоми созмонҳои мусалмонии кишварро таҳти назорат дошта бошад. Чунин сиёсат қобили қабул дониста мешавад, зеро афзоиши терроризми байналмилалӣ бо истифода аз ғояҳои тундгароии динӣ ба амнияти ҳар давлати аҳолиаш мусалмон таҳдид мекунад.

Минбаъд созмонҳои динии дигар низ мавриди таъкиб қарор дода мешаванд. Ташкилотҳои ғайридавлатии аз ҷониби давлат маблағгузоришаванда дар соҳаи иттилоотӣ бар зидди намояндагони ҳаракатҳои ғайрианъанавии динии насронӣ ва динҳои ғайрииброҳимӣ ҷанги таблиғиро оғоз кардаанд. Созмонҳои динӣ, ба монанди «Шоҳидони Яҳво», «Адвентистони рӯзи ҳафт», «Ҳара Кришна», «Калисои Ҳаёти Нав» ва «Грейс» ва ғайра зери назорати мақомоти амнияти давлатӣ ва инчунин, зери назари расонаҳо қарор гирифтанд.

Дар давраи аз соли 2013 то 2016 дар сиёсати динии Ҷумҳурии Қазоқистон вазъияти муътадил ба амал омад. Ҳамаи созмонҳои динӣ дубора аз қайди давлатӣ гузаронида шуданд. Тобистони соли 2016 дар шаҳри Ақтобе ғайриинтизор амали террористӣ ба вуқӯ пайваст, ки ба санҷиши навбатии ташкилотҳои динии исломӣ оварда расонид. Муноқишаи сиёсии байни дин ва давлат бо таъсиси Вазорати қорҳои дин ва ҷомеаи шаҳрвандии Ҷумҳурии Қазоқистон хотима ёфт, ки он 13 сентябри соли 2016 ба қори худ шуруъ кард. Ин вазорат ба низоми мақомоти иҷроия шомил аст ва он ҳама масъалаҳо ва мушкилоти сиёсати динии давлат, инчунин, робита бо ташкилотҳои диниро танзим менамояд.

Дар кишвари Туркменистон сиёсати боз ҳам содатари ҳамкории дин ва давлат сурат мегирад. Аксари мардум дини мубини исломро пайравӣ мекунад, аммо дар кишвар мақомоти мустақили мутамарказ вуҷуд надорад. Соли 1994 Шуро оид ба қорҳои дин таъсис дода шуд, ки ба он муфтии Туркменистон шомил карда шудааст. Ин мақом тобеи Президенти Туркменистон буд. Дар солҳои Истиқлоли давлатӣ дар Туркменистон ҳеҷ гуна низоъҳои сиёсӣ вуҷуд надоштанд, зеро дар ин кишвар сатҳи пасти муҳолифат вуҷуд дорад. Хусусияти ислом дар Туркменистон тавре зоҳир мешавад, ки он ҳамчун як ҷузъи фарҳанги миллий ғайриҷанҷил мекунад, на ҳамчун як ниҳоди таблиғкунандаи ғояҳои шахшуда. Инчунин, бояд қайд кард, ки ҳамаи имомхатибони Туркменистон узви муфтиёт ҳастанд ва он дар навбати худ узви Шурои Президентӣ мебошад. Ин вазъ онҳоро воқеан ба мақоми хизматчиёни давлатӣ, ки аз давлат маош мегиранд, мегузаронад. Қонун дар бораи озодии дин ва иттиҳодияҳои динӣ, ки соли 2016 қабул шудааст, назоратро аз болои ғайриҷанҷили ташкилотҳои динӣ ғайриҷанҷил карда, дар ташкили давлати дунявӣ имкониятҳои беҳтарро фароҳам овард. Дар асоси муқаррароти қонуни мазкур, баъзе созмонҳои динӣ аз бақайдгирӣ нагузаштанд ва баъзеи онҳоро тамоман саботи ном накарданд. Аз 124 созмони динии Туркменистон, 101-тои он ба муфтиёт, 13 калисои православии Рус, 1 калисои католикии Рим ва боқимонда ба дигар равишҳои мазҳабӣ тааллуқ доранд.

Дар Ҷумҳурии Қирғизистон низ аксари аҳоли дини мубини исломро пайравӣ менамоянд. Дар кишвар Идораи динии мусалмонони Ҷумҳурии Қирғизистонро фаъолият менамояд. Дар ҷумҳурӣ ташкилотҳои динии ғайриисломӣ низ вучуд доранд. Қариб дар ҳеҷ як муноқишае, ки дар мамлакат рӯй додаанд, иштироки ташкилотҳои динӣ ҷой надоштанд. Ҳангоми ду инқилоби солҳои 2005 ва 2010, пешвоёни дин ба хотима додан ба зӯрварӣ даъват кардаанд. Соли 2010 Идораи динии мусалмонони Қирғизистон аз Президенти ҷумҳурии Қирғизистон Боқиев даъват кард, ки бо муҳолифин музокира намояд ва қудратро тарк кунад. Бо вучуди ин, ҳар сол Идораи динии мусалмонони Ҷумҳурии Қирғизистон дар байни аҳолии Ҷумҳурии Қирғизистон нуфуз пайдо мекунад. Ин созмони динӣ баланд бардоштани маърифат ва рушди некуахлоқии мардумро вазифаи худ интихоб намудааст. Идораи динии мусалмонони Қирғизистон инчунин, байни Қирғизистон ва Бонки Байналмилалӣ Исломӣ, ки ба иқтисодиёти кишвар сармоягузорӣ мекунад, созишнома бастааст.

Дар баробари он, ки андешаҳои тундгароёнаи бунёдгароҳо дар миёни баъзе доираҳои мусалмонони маҳаллӣ ҷонибдорӣ пайдо намуданд, инчунин, ҷуғрофияи наздики Ҷумҳурии Исломии Афғонистону дигар кишварҳои исломӣ маблағгузориҳои онҳо ба фаъолияти сиёсии ваҳҳобиён боиси тавсеаи бунёдгароии исломӣ дар Осиёи Марказӣ гардид. Ба андешаи муҳаққиқ О.Сидиров, баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз як ҷониб, фазои холии идеологӣ (*набудани барномаи идеологии ба талаботи замона ҷавобгӯӣ*) агар ба мушоҳида расад, аз ҷониби дигар камфаъолияти мазҳабҳои маҳаллӣ низ сабаби ташаккули тундгароӣ дар дини ислом гардидааст [6, с.16]. Бо андешаҳои мазкур пурра розӣ шудан мумкин аст, зеро дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ бунёдгароёни исломӣ ба осонӣ тавонистанд, ки идеологияи исломгароиро дар миёни аҳоли паҳн намоянд. Ҷанги шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки яке аз ҷонибҳои онро пайравони дини ислом ташкил медоданд, натиҷаи чунин фаъолнокии бунёдгароёни исломӣ буд. Халои идеологияе, ки баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ба амал омад, оҳиста-оҳиста бо таълимоти динӣ пурра гардонида шуд, ки дар натиҷа ҳаракатҳои динӣ на танҳо аз мавҷудияти худ дарак доданд, балки дар фазои иҷтимоӣ сиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ ба нуруи сиёсӣ табдил ёфтанд. Гузашта аз ин, дар замони шуравӣ дар зерӣ таъсири идеологияи коммунистӣ, ки хусусияти атеистӣ дошт, мусалмонони Осиёи Марказӣ имкони дар бораи дини мубини ислом маълумот пайдо намуданро надоштанд. Аз ин рӯ, ҳар чизе, ки медонистанд ва кӯр-кӯрона пайравӣ мекарданд, тасаввуроте буданд, ки аз даҳони дигарон шунида шуда буд. Чунин ноогоҳии мардум аз асли дину ойин ва моҳияти диндорӣ мусалмонӣ аксари шаҳрвандонро ба доми фиреби тундгароёни исломӣ

гирифтор намуд. Айни замон низ чунин исломгарой ба мушоҳида мерасад, махсусан, гаравидани ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ тундгарой боиси ташвиш аст, аммо дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ он хеле ташвишвар буд ва хусусияти оммавӣ дошт.

Бояд гуфт, ки ифротгароӣ динӣ сиёсӣ барои анҷом додани муборизаи сиёсӣ ва амалӣ намудани мақсадҳои худ стратегияи ягона надоранд. Бинобар ин, бо дарназардошти идеологияи экстремистӣ ва фаъолияти амалии онҳо се стратегияи аз ҳамдигар фарқкунандаро нишон медиҳанд. Стратегияи якум маъмулан, стратегияи таблиғоти фаъл номида мешавад. Стратегияи дуюм даъват ба исломо инкор намуда, аксари аҳолии мамлакатро ҷӯхил мешуморад. Стратегияи сеюми экстремистӣ бо роҳи пинҳонӣ ташкил намудани ташкилоти экстремистӣ, зиёд намудани сафи пайравону ҷонибдорон, махсусан, дар сафи артиш ва дастгоҳи идоракунии давлатӣ, омода намудани табaddулоти давлатӣ, ғасби ҳокимият ва ҷорӣ намудани меъёрҳои шариат дар ҷомеаҳо дар бар мегирад [10, с.268].

Фаълнокии динӣ аҳоли аз як ҷониб, ва фаълнокии бунёдгароӣ исломӣ аз ҷониби дигар, раванди тундгароӣ исломо тезониданд, ки дар солҳои минбаъда барои давлатҳои тозаистиклол мушкilotи зиёд эҷод шуд. Оғоз гардидани сиёсикунонии динӣ ислом дар минтақаи Осиёи Марказӣ бо марҳалаҳои аввали давлатсозӣ миллатсозӣ рост омад, ки дар ин гуна шароит ҷомеаҳо як қатор масъалаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, пеш аз ҳама, дигаргуниҳо ва ислоҳоти иқтисодӣ иҷтимоӣ ва сиёсӣ иедологӣ ҳамроҳӣ менамуд. Дар муносибат бо кишварҳои Осиёи Марказӣ ин гуна мушкилиҳоро муҳаққиқон А.К. Зайферт ва И.Д. Звягелская ба таври зерин нишон дода буданд:

–дар он кишварҳое, ки раванди давлатсозӣ миллатсозӣ ҳанӯз идома доранд, ҳувияти миллӣ ва ҳувияти исломо аз ҳам ҷудо намудан хеле мушкил аст. Яъне аҳолии ин мамлакатҳо ҳанӯз ҳам ба ғояҳои бунёдгароӣ динӣ майл менамоянд;

– дар кишварҳои мазкур дигаргуниҳои иқтисодӣ бо мушкилиҳои зиёд рӯ ба рӯ мешаванд, ки дар натиҷа шиддати иҷтимоӣ ба вучуд меоранд. Қонеъ нагардидани талаботи иҷтимоӣ иқтисодӣ аҳоли барои ҳизбу ҳаракатҳои тундгаро шароити хуб фароҳам меоранд ва аз ин гуна вазъият суиистифода намуда, аз ҳисоби қишрҳои осебпазири аҳоли сафи тундгароёнро пурра месозанд;

–ҳанӯз ҳам дар миёни роҳбарияти сиёсӣ ҳукуматҳои дунявӣ ва пайравони исломи сиёсӣ даъвоҳои сиёсӣ ва муборизаҳои сиёсӣ идома доранд, ки чунин вазъият барои фаългардии бунёдгарой ва тундгароӣ исломӣ боис мешавад;

—сарварони сиёсии давлатҳои Осиёи Марказӣ, ки ҳокимияти онҳо хусусияти дунявӣ доранд, дар самти таҳкими ниҳодҳои демократӣ ва таъмини волоияти қонун муваффақияти камтар доранд. Чунин ҳолат бо он асоснок карда мешавад, ки ҷомеаҳои мазкур дар давраи гузариш қарор доранд ва ин давра даҳсолаҳо метавонад тул кашад. Аз ин рӯ, дар давраи гузариш қарор доштани давлатҳои Осиёи Марказӣ боиси он мегардад, ки дар бархе аз мавридҳо муборизаҳои сиёсӣ ба ғоидаи тундгароёни исломӣ анҷом ёбанд [2, с.77].

Бархӯрди манофеи идеологии нерӯҳои хориҷӣ бори дигар зарурати ташаккул додани ғайолияти идеологии давлатро асоснок менамояд. Таҷрибаи ҷаҳонӣ ва қонуниятҳои рушди таърихӣ исбот намуданд, ки пояҳои ҳама гуна идеология, аз ҷумла идеологияи давлати миллию соҳибистиклол дар асоси илму дониш метавонад мустаҳкам гардад. Рушди илму дониш ва беҳтар намудани сатҳи сифати таълиму тарбия имкон медиҳад, ки: *а) сирру асрори ғайолияти таҳрибии созмонҳои террористию экстремистӣ, бахусус аз ҷониби онҳо истифода гардидани назарфиребию дуруғпардозӣ ғош карда шавад; б) фарҳанги иттилоотию тафаккури танқидии ҷавонон ташаккул ёбад; в) зирази сиёсию геополитикӣ дар замири насли ҷавонон рушд ёбад; д) пешии роҳи қуҳнашавии донишҳо гирифта шуда, ҷомеа аз хурофоту таассуб озод карда шавад* [12, с.24].

Кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳамчун минтақаи мусалмонӣ, пеш аз ҳама, ҷомеаҳои сермиллат ё худ дорои таркиби гуногуни этникӣ маҳсуб меёфт. Чунин вазъият аз сиёсати миллии Ҳукумати Шуравӣ вобаста буд, ки ҳамгирии этникиро яке аз афзалиятҳои сиёсати миллий медонист. Аммо баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ масъалаи муносибатҳои этникӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои этникӣ ва ҳавфи ба амал омадани низоъҳои этникӣ шиддатнок гардид. Дар шароити ҳассос давлатҳои тозаистиклол барномаҳои давлатии танзимкунандаи муносибатҳои байниэтникиро ҳанӯз таҳия накарда буданд. Аз ин рӯ, дини мубини ислом дар аввалҳои ин марҳалаи таърихӣ ба ҳайси танзимгари ин гуна муносибатҳо баромад мекард, ки минбаъд чунин шакли ғайолият ба зехну тафаккури одамон таъсиргузори намуд. Ақаллиятҳои миллий ва этникӣ ҳувияти динию миллиро як мешумориданд ва таърихи худро бо таърихи дини ислом омехта медонистанд. Бинобар ин, дар аввалин ғурсат ба эҳё суннатҳои исломӣ, ки ба қавли онҳо анъанаҳои миллий мебошанд, шуруъ намуданд. Дар ин миён масъалаи зиёрати Каъба ва адои маросими ҳаҷ ҳамчун анъанаи миллий эҳё мегардад. Дар ин давра на танҳо шаҳрвандони қаторӣ, балки кормандони мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва арбобони сиёсӣ низ барои анҷом додани зиёрати Каъба кӯшиш менамоянд.

Дар баробари омилҳои дигар бухронҳои иҷтимоию иқтисодӣ низ сабаби таваҷҷуҳи бештар зоҳир намудани аҳоли ба дини ислом шудаанд. Махсусан,

мушкилоти иқтисодие, ки масъалаҳои бо ҷойи қор таъмин намудани аҳолиро душвор намудаанд, барои тундгароеӣ динӣ имкониятҳои хуб фароҳам овардаанд. Дар баробари ин, дар сатҳи пасти қарор гирифтани зиндагии аҳоли, зиёд шудани тафовутҳо дар миёни даромадҳои синфи доро ва қишри нодор боиси нигаронии аҳоли гардидааст. Дар ҷунин шароит шаҳрвандони қаторӣ дар ҷустуҷӯи роҳи ҳалли масъалаҳои ҳаётии худ шуда, дар аксар маврид тундгароеӣ исломӣ онҳоро муттаҳид намуда, агар кумаки молӣ ҳам ба онҳо нарасонида бошанд, бо роҳи назарфиребии сиёсӣ ва бо мақсадҳои ғаразнок ба онҳо дар бораи роҳи ҳалли масъала маслиҳатҳои гуногун дода, ба ғайолиятҳои сиёсӣ идеологӣ ҳамроҳ менамоянд.

Муҳаққиқи қазоқистонӣ О.Сидиров бар он бовар аст, ки зуҳури бунёдгарии исломӣ дар Осиёи Марказӣ бештар дар зерин таъсири омилҳои дохилӣ ба амал омадааст. Ӯ омилҳои дохилиро ба таври зерин нишон додааст: бухронҳои сиёсӣ; вазъияти мураккаби иқтисодӣ; мубориза барои ба даст овардани ҳокимият дар миёни нерӯҳои сиёсии минтақавӣ; камбудии ҷойҳои қорӣ дар шароити зиёд будани қувваи қорӣ; ғанитар шудани сарватмандон ва нодор шудани камбизоатон (тафовут дар миёни даромадҳои аҳоли); зичии зиёди аҳоли; дар сатҳи зарурӣ қарор надоштани қорҳои идеологӣ мақомоти ҳокимияти давлатӣ; афзоиши амалҳои коррупсионӣ; сатҳи пасти саводнокии имомхатибони маҳаллӣ дар муқоиса бо таълиғгарони бунёдгарии исломӣ [6, с.19].

Ҳамин тариқ, таъсири омилҳои диниро ба равандҳои сиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода, вобаста ба хусусиятҳои ташаккули он ҳулосаҳои зеринро пешниҳод намудан мумкин аст:

–омили исломӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, бо вучуди маҳдудиятҳои он, як навъ воқеияти иҷтимоӣ ва сиёсӣ мебошад, ки имрӯз қардани он мушкил аст. Бо дарназардошти баланд гардидани таъсири омилҳои динӣ ба равандҳои сиёсии минтақавию ҷаҳонӣ, аксари олимону муҳаққиқон дар атрофи эҳёи дин ва ё наҳзати анъанаҳои асримиёнагӣ суҳбат намуда истодаанд;

–раванди сиёсикунонии дин дар ҳар як минтақа хусусиятҳои худро дорад, аммо ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, дар онҳо умумияти зиёдеро пайдо намудан мумкин аст. Дар ин маврид аксари олимони ибронӣ медоранд, ки дар миқёси васеъ ба роҳ монда шудани сиёсикунонии дини мубини ислом дар зерин таъсири модернизатсияи ҷаҳони ислом, глобализатсияи сиёсӣ ва тавсеаи низомии сармоядорӣ ба амал омадааст;

–дар раванди модернизатсияи ғарбӣ, ки онро баъзан ғарбикунонӣ (вестернизатсия) низ номидаанд, арзишҳои ғарбӣ ба ҷомеаҳои исломӣ ва мусалмонӣ ворид шудаанд, ки дар ҷунин шароити сиёсикунонии ислом ва минбаъд ташаккули тундгарӣ дар таркиби он ҳамчун ақсуламал дар муқобили

ҷунин равандҳо баромад менамояд. Аммо аз ҷониби дигар, паст гардидани иқтидори модернизатсияи ҷаҳони ислом ва дар натиҷа қонеъ нагардидани талаботи объективии ҷомеаҳои шарқӣ боиси ҷустуҷӯи тарҳҳои дигари рушду инкишоф шудаанд. Ҷунин равандҳои сиёсии минтақавию ҷаҳонӣ хусусиятҳои сиёсии дини исломро бештар намуда, унсурҳои сиёсии онро дар муборизаи идеологӣ баровардаанд. Барои мисол, Инқилоби исломии Ҷумҳурии Ислामीи Эрон дар соли 1979, воқеаҳои соли 1992 дар Ҷумҳурии Мардумии Демократии Алҷазоир рухдода, ҷанги шахрвандӣ дар Ҷумҳурии Лубнон, ҷанги тулонӣ дар Ҷумҳурии Ислामीи Афғонистон ва ғайра ҳамчун муносибати оштинопазири модернизатсия бо исломи сиёсӣ мебошанд. Бо дарназардошти ин, дини исломро имрӯз на танҳо ҳамчун дин ва ҳамчун маҷмуи меъёрҳои ҷамъиятӣ, балки ҳамчун сиёсат низ муаррифӣ намудан мумкин аст;

– ташиқилкунанда ва паҳнкунандаи асосии исломгарой ва терроризм дар минтақаи Осиёи Марказӣ тундгароёни исломӣ мебошанд. Маҳз тундгароии исломӣ яке аз воситаҳои муҳимтарини ғасбгароии сиёсии кишварҳои хориҷӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ ба шумор меравад, ки он дар ҳаёти динию мазҳабии кишварҳои мазкур ҳамчун неруҳои иҷтимоию сиёсӣ ворид гардида, барои мусалмонони ин минтақа барномаҳои иҷтимоию сиёсии худро пешниҳод ва матраҳ намудаанд. Ҳамаи инро ба инобат гирифта, хавфу хатари ифротгароии динӣ ва тундгароии динро ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллии кишварҳои Осиёи Марказӣ муаррифӣ намудан мумкин аст.

АДАБИЁТ

1. Борисов Н.А. Институциональные трансформации на постсоветском пространстве: в поисках формулы политической стабильности // Политическая рефлексия, теория и методология научных исследований. – М.: РОСПЭН, 2017. – 383 с.
2. Зайферт А.К., Звягельская А.Д. Примирение Европы и ислама в Евразии // Восток. Афразийские общества: история и современность. – 2004. – №5. – С.76-91.
3. Казанцев А.А. Центральная Азия: институциональная структура международных взаимодействий в становящемся регионе // Полис. Политические исследования. – 2005. – №2. – С.78-88.
4. Савичев Ю.Н. Геополитическая ситуация в центрально-азиатском регионе и политика РФ // Вестник РУДН. Серия: История России. – 2016. – №3. – С.36-46.
5. Саидов Ш.Ш. Исламский фактор и его влияние на политические процессы центральноазиатского региона (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Ш.Ш. Саидов. – Душанбе, 2014. – 24 с.

6. Сидиров О. Исламский фактор во внутривостановической стабильности государств Центральной Азии // Центральная Азия и Кавказ. – 2007. –№1 (49). –С.15-24.

7. Сафарализода Х.К. Внешние угрозы как результат столкновения геополитических интересов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 6. – С. 276-284.

8. Сафарализода Х.К. Транснациональные угрозы, столкновение геополитических интересов и перспективы обеспечения национальной безопасности // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – № 8. – С. 275-282.

9. Сафарализода Х.К. Проблемы осознания и восприятия угроз в современном обществе // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2021. – № 3-2. – С. 240-249.

10. Сафарализода Х.К., Ашурзода Д.Х. Политизация религии как фактор появления религиозно-политического экстремизма и ее влияние на национальную безопасность страны // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – № 6. – С. 264-271.

11. Халлыев М.М. Религиозный фактор в политических процессах Центральной Азии // Постсоветские исследования. – 2019. –Т.2. –№5. –С.1258-1266.

12. Хушвахтзода К.Х., Сафарализода Х.К. Обеспечения идеологической безопасности–важная предпосылка борьбы с терроризмом и экстремизмом//Социальные сети интернета как реальная угроза национальной безопасности: Материалы республиканской научно-теоретической конференции (город Душанбе, 29 ноября 2022 года). – Душанбе, 2022. – С. 22-28.

ВЛИЯНИЕ РЕЛИГИОЗНЫХ ФАКТОРОВ НА ПОЛИТИЧЕСКУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКИХ СТРАН

ХУСАЙНЗОДА АМИНДЖОН БУРИХОН,

кандидат политических наук, доцент кафедры политологии
Кулябского государственного университета имени Абуабдуллохи Рудаки
735360, Таджикистан, город Куляб, улица С. Сафарова 16;
тел: (+992) 987-93-20-88; e-mail: aminjonsharifov86@gmail.com

Центральноазиатский регион является местом столкновения различных культурных, политических, экономических и цивилизационных проектов. Поэтому в этом регионе происходит столкновение геополитических интересов региональных и мировых сверхдержав. В условиях глобализации и изменения мировых политических процессов регион Центральной Азии последние два десятилетия сталкивается с очень серьезными проблемами. Часть этих вопросов зависит от переходного периода, другая часть берет свое начало в процессе столкновения геополитических интересов, региональных и глобальных политических процессов. Наибольшее влияние на этот регион оказывают религиозные факторы, возникающие под влиянием геополитической борьбы. Потому что экстремистские и террористические организации, распространяющие идеологию религиозного фундаментализма и исламского радикализма, на протяжении последних двух десятилетий серьезно угрожают безопасности и стабильности стран региона. Религия играет важную роль в жизни населения стран Центральной Азии. Хотя такое соображение является спорным, высокий уровень религиозности населения в большинстве случаев позволяет сохранять национальную культуру и традиции. Потому что за последние тысячи лет религия ислам настолько слилась с культурой народов Средней Азии, что во многих случаях они совпадают с национальными элементами. Этим положением пользуются экстремистские и террористические партии и движения, распространяющие радикальную идеологию среди различных слоев общества.

Ключевые слова: Центральная Азия, исламизм, экстремизм, радикализм, религиозный фактор, террористические организации, экстремистские партии и движения, геополитические интересы, политическая стабильность, национальная безопасность.

IMPACT OF RELIGIOUS FACTORS ON THE POLITICAL STABILITY OF THE CENTRAL ASIAN COUNTRIES

HUSAYNZODA AMINJON BURIKHON,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of
Political Science of the Kulob State University named after Abuabdullohi Rudaki.

735360, Tajikistan, Kulob city, S.Safarov str., 16;

tel: (+992) 987-93-20-88; e-mail: aminjonsharifov86@gmail.com

The Central Asian region is a place of collision of various cultural, political, economic and civilizational projects. Therefore, in this region there is a clash of geopolitical interests of regional and world superpowers. In the context of globalization and changing world political processes, the Central Asian region has

been facing very serious problems for the past two decades. Some of these issues depend on the transition period, the other part originates in the process of clash of geopolitical interests, regional and global political processes. The greatest influence on this region is exerted by religious factors arising under the influence of geopolitical struggle. Because extremist and terrorist organizations that spread the ideology of religious fundamentalism and Islamic radicalism have seriously threatened the security and the stability of the countries of the region over the past two decades. Religion plays an important role in the life of the population of the Central Asian countries. Although this consideration is controversial, the high level of religiosity of the population in most cases allows the preservation of national culture and traditions. Because over the past thousand years, the religion of Islam has merged so much with the culture of the peoples of Central Asia, that in many cases they coincide with national elements. This position is used by extremist and terrorist parties and movements, that spread radical ideology among various sectors of society.

Keywords: *Central Asia, Islamism, extremism, radicalism, religious factor, terrorist organizations, extremist parties and movements, geopolitical interests, political stability, national security.*

**МАСЪАЛАҶОИ МАРҶИЛАБАНДИИ ТАШАККУЛИ ДАВЛАТИ
СОҶИБИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН**

ШЕРМАТОВ БАҶРОМ ГРЕЗОВИЧ,

номзади илмӣси сиёсӣ, дотсенти кафедраи сиёсатшиносии
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни
734003, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121;
тел.: (+992) 918-67-48-64

Дар ин мақола асосҳои иҷтимоию таърихии ташаккули давлати соҳибистиқлоли тоҷикон баррасӣ шудааст. Ба эътиқоди муаллиф, асоси ҳар як истиқлолияти давлатӣ, пеш аз ҳама, шуур ва ҷаҳонбинӣ аст, ки мардум барои иҷрои вазифаҳои худ дар ҷомеа талош мекунанд, ки сарнавишти онро бидони монеа ҳал кунанд. Ҳамин тавр, омилҳои иҷтимоӣ, таърихӣ ва сиёсӣ ба ин раванд, аз ҷумла ба рушди истиқлолият дар маҷмӯъ таъсир мерасонанд. Таҳлилу баррасиҳо нишон медиҳанд, ки миллати тоҷик пас аз суқути Сомониён аз шикастаҳои зиёде пушти сар кардааст. Аз охири асри IX ва ибтидои асри X истилогарони хориҷӣ қӯшиш карданд, ки ба иттиҳоди миллати тоҷик таъсир расонанд ва онро дар ҳолати парокандагӣ нигоҳ доранд. Таърихи гузашта гувоҳӣ медиҳад, ки миллати мо зери тасарруфи мугулиёну шайбониёну манғитиён қарор дошта, истиқлолияти худро нигоҳ надоштааст.

Бояд гуфт, ки танҳо пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ дар соли 1991 Тоҷикистон соҳибистиқлол гардид ва имрӯз узви комилҳуқуқи Созмони Милали Муттаҳид ва беш аз 150 кишвари ҷаҳон истиқлолияти кишвари моро эътироф кардаанд. Зимнан, Тоҷикистон бо беш аз 200 кишвари ҷаҳони наздику дур равобити иқтисодӣ, сиёсӣ, низомӣ ва фарҳангӣ дорад.

Калидвожаҳо: *ҷаҳорҷӯба, иҷтимоӣ, таърихӣ, ташаккул, давлатҳо, истиқлолият, истиқлолият, тоҷикон, шуур, идеология, объективӣ, омилҳои иҷтимоӣ, рушд, истилогари хориҷӣ, давлати Сомониён, тоҷикон, асри X, истилои муғул, шайбонӣ, манғитҳо, иттиҳодия.*

Таҳлили таҷрибаи таърихӣ ва манбаъҳои муътамади илмӣ собит месозанд, ки истиқлолхоҳӣ ҳамчун категорияи равонию сиёсӣ ифодакунандаи руҳияест, ки ҷомеаҳо бо тақия ба он неруи равонӣ ва иҷтимоии худро қавӣ гардонида, ҳадафҳояшонро марҳила ба марҳила амалӣ месозанд. Хусусияти ин падида дар он аст, ки дар ҷомеа ва низомҳо руҳбаландии иҷтимоӣ устувор гардида, субъектҳои сиёсат бештар ба он меҳваре тавачҷуҳ менамоянд, ки ин ғояро тақвият мебахшад [1, с.9].

Заминабахши ҳама гуна истиклолияти давлатӣ, пеш аз ҳама, мафкура ва ҷаҳонбинист, ки инсонҳоро дар шинохти асолат ва рисолати хеш муваффақ гардонида, талош ва кӯшиши онҳоро баҳри мустақилона муайян намудани тақдири худ, дарёфти роҳи муваффақият баҳри расидан ба саодати комил, раҳидан аз вобастагӣ тобеият тақон мебахшад. Маҳз аз ҳамин сабаб, омилҳои иҷтимоӣ таърихӣ ва сиёсӣ ба ин раванд таъсири ҳалкунанда дошта, дар густариши истиклолҳои таъсиргузор мебошанд. Ба андешаи ҳуқуқшиносии шинохтаи ватанӣ А. Имомов соҳибхатирӣ давлатӣ дар заминаи соҳибхатирӣ ҳалқ амалӣ мегардад ва яке аз шаклҳои ифодагарии соҳибхатирӣ ҳалқ соҳибхатирӣ милли мебошад[2, с.195]. Бо ҳамин роҳ мо робитаи байни мафҳумҳои соҳибхатирӣ давлатӣ, милли ва ҳалқиро ошкор мекунем, ки чун ҷузъҳои пайвастандаи занҷири истиклол баҳри таҳкими он хизмат мекунанд.

Маълум аст, ки раванди ташаккулёбӣ, омилҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва иқтисодии таъсиргузор ба рушди давлатдорӣ милли дар заминаи қонуниятҳои умумипазируфта метавонад ҷараён дошта бошад. Истиклолҳои ҳамчун ҳислате, ки дар ботини инсонҳои комил ҷой дорад, руҳияи фарогирандаи тамоми ҷомеа гашта, ба он имконият медиҳад то моҳият ва мақсади мавҷудияти худро шиносад, зеро саодати комили ҳама гуна ҷомеа фақат ҳамоно вақт ба даст меояд, ки агар онҳо имконияти мусоиди мавҷудияти мустақилонаро дошта бошанд. Ҷуноне, ки сиёсатшиносии тоҷик А.Н. Муҳаммад қайд мекунад, «...истиклол арзишест, ки решаи асосии он истиклоли шахсӣ аст. Истиклол ҳосии инсон аст ва ҷомеае, ки истиклолашро аз даст дода бошад, бад-ин маъност, ки афроди он ҷомеа аз истиклоли худ беҳабаранд»[3, с.23]. Маҳз аз ҳамин сабаб ба «истиклол» ҳамчун арзиши муҳими сиёсӣ баҳогузори намуда, ба даст овардани онро омилҳои муҳими рушди арзандаи устувор метавон эътироф намуд. А.Ғ. Холиқов соҳибхатирӣ давлатиро «ҳамчун истиклолияти комили давлат дар муносибатҳои дохилӣ ва хориҷӣ» маънидод намуда, дар ин замина давлатро ҳамчун падидаи томи комилҳуқуқ маънидод мекунад[4, с.97]. Давлат дар ҳамоно вақт ба маънии томи ин институти сиёсӣ ташаккул меёбад, ки агар тавонад мустақилияти худро дар муайян намудани самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ нигоҳ дорад. Фаҳмиши классикӣ соҳибистиклолӣ низ маҳз дар ҳамин нуҳуфта аст.

Таҷрибаи таърихӣ сиёсӣ собит менамояд, ки ташаккул ва рушди давлатдорӣ милли ва мустақил дар Тоҷикистон натиҷаи шароитҳои мушаххаси таърихӣ, ҳамгироии зичи ҷомеа, талошҳои созанда, руҳияи истиклолҳои буда, тағйирпазирӣ ин раванд аз омилҳои гуногуни дохилӣ ва берунӣ, объективӣ ва субъективӣ низ вобаста мебошад. Аз ин рӯ, инкор намудани хусусиятҳои ҳар як марҳилаи рушд омилҳои таҳдидовар ба истиклолияти комил буда, ба инобат нагирiftани онҳо метавонад боиси пайдоиши мушкилиҳо ва бухронҳои амиқ иҷтимоӣ сиёсӣ дар раванди минбаъдаи давлатсозӣ гарданд. Зеро “дар сарҳади ду

тамаддуни аз назари иқтисод тафовутдошта (капитализм ва сотсиализм), ду идеологияи таърихан ноошно (дуниявият ва ислом) ва гурӯҳи забонҳои аз қадим дар рақобатбуда (забонҳои форсӣ ва туркӣ), давлати Тоҷикистон қарор гирифта, баъд аз пошхӯрии давлати Шуравӣ як нуктаи ниҳоят дарднок ва осонгирро мемонд”[5, с.98]. Ин воқеияти ҷуғрофию маданӣ ва сиёсӣ тақозо мекард, ки вижагиҳои таъсиррасони беруна ба инобат гирифта шуда, манфиатҳои миллию давлатӣ ҳифз карда шаванд.

Таҳлили заминаҳои таърихию сиёсии ташаккули давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон нишон медиҳад, ки решаҳои истиқлолхоҳӣ аз замонҳои қадим маншаъ гирифта, давра ба давра он бо таъсири омилҳои гуногун гоҳ авҷ гирифта, рӯ ба пастравӣ дошт, вале ҳаргиз он аз байн нарафтааст. Таҷрибаи таърихӣ собит месозад, ки собиқаи давлатдорӣ тоҷикон таърихи беш аз ҳазорсола дошта, ба ақидаи Пешвои Миллат Эмомалӣ Раҳмон “Сулолаи Сомониён дар мутамарказонии ҳокимияти давлатӣ нақши ҳалқунанда бозидоаст. Дар таърихи ҳалқи тоҷик ин сулола қореро анҷом додааст, ки ба қори анҷомдода дар самти ташаккули давлати мутамаркази Рус баробар аст. Ин раванд бо як қатор дигаргуниҳои ҷиддии таърихӣ фарқ мекунад. Дар маҷмӯъ, раванди дуру дарози ташаккули тоҷикон ҳамчун миллати ягона ба анҷом расид[6, с.10]. Лозим ба ёдоварист, ки маҳз дар ҳамин давра забони адабии тоҷик рушду нумӯъ ёфта, дар низоми давлатдорӣ васеъ истифода мешуд. Ҷунончи олимон таъкид менамоянд, умумияти забонӣ яке аз омилҳои муҳими ташаккули давлатдорӣ ба ҳисоб рафта, ифодакунандаи руҳияи иҷтимоӣю равонии ҷомеа баҳри ҳамгироии қулл мебошад. Вобаста ба ин масъала, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуда буданд, ки: “Забони мо дар марҳилаҳои ҳассоси ҳалқамон ҳамеша нақши тақдирсоз бозидо, аҷдоди бошарафу тамаддунсози моро аз гирдобҳои ҳаводиси ғуртазодӣ асрҳои миёна то имрӯз эмин нигоҳ доштааст”[7, с.56].

Нақши давлати Сомониёнро дар ташаккули давлати Сомониён ва таърихи давлатдорӣ тоҷикон махсус қайд намуда, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон менависад, ки “Ягон миллат ва ҳалқият бе рӯйоварӣ ба тамаддуни якҷояи инсоният наметавонад ба зинаи баландӣ фарҳанг бароида, ҳудро дар тули таърихи ҳазорсола ҳифз намоёнд. Бузургии миллати тоҷик ҳам дар он аст, ки дар муддати таърихи ҳазорсола тавонист ҳуҷуми ғосибони бегонаро мардонавор паси сар намуда, дар як вақт синтези тамаддуни бегонаро бо дастовардҳои абадии фарҳанги худ таъмин намуда, ба марҳилаҳои сифатан нави рушд ворид шавад”[8, с.127]. Гуфтаҳои боло аз он дарак медиҳанд, ки замони Сомониён воқеан ҳам заминаҳои иҷтимоӣ, таърихӣ ва сиёсиро баҳри тақвияти минбаъдаи давлатдорӣ миллий, ташаккули афкори миллии истиқлолхоҳӣ, ки муддати дуру дарози таърихӣ мафкураи миллатро тарк накарда будаанд гузоштааст. Ин аст, ки ҷун сухан сарӣ ташаккули давлатдорӣ миллий равад, бевосита ин раванди тақдирсозро ба замони Сомониён мутаалиқ медонанд.

Дар ҷаҳорҷӯбаи таҳқиқоти мазкур, ки заминаҳои иҷтимоӣ таърихӣ ташаккулёбии давлатдорӣ тоҷикон мавриди назар қарор дорад, нақши муҳими таърихӣ давлати Сомониён тасдиқ гардида, истиқлоли комили давлат ба даст оварда шудааст. Таҷрибаи таърихӣ собит месозад, ки дар ин давра бо мақсади таъмини истиқлолияти фарҳангӣ, яке аз масъалаҳои муҳими давлатӣ ҷамъ овардани мероси гузаштагон, адабиёти илмӣ бадеӣ, дастхатҳо ва дигар офаридаҳои аҳамияти таърихӣ фарҳангидошта буд ва ин хазинаи бузург таҳти назорати вазирон ва мутасаддиёни дарбор қарор дошт[9].

Ин, албатта, таҳдиде ба душманони ин миллат ба ҳисоб мерафт ва онҳо таҳти барномаҳои мукамалшудаи худ муборизаро алайҳи тафаккури императории ин миллат давом медоданд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки баъд аз шикасти давлати Сомониён зиёда аз ҳазор сол миллати тоҷик даврони бедавлатиро аз сар гузаронид. Сар карда аз охири асри IX ва аввали асри X ишғолгарони аҷнабӣ ҳамаҷониба кӯшиш мекарданд, то ба муттаҳидшавии миллат таъсир расонида, онро дар шароити парокандагӣ нигоҳ доранд. Таърихӣ гузашта нишон медиҳад, ки тули муддатҳои дарози таърихӣ миллати мо дар зери зулми муғулҳо, шайбониҳо ва манғитиҳо қарор дошта, давлатдорӣ мустақили худро надоштанд.

Аз садаи XII сар карда ғосибони бегона мероси ғании фарҳангӣ ва адабии миллати тоҷикро ғорат намуда, садди роҳи рушди он ҳамчун миллати тамаддунсозу давлатдор мегаштанд. Сохтори мавҷудаи феодалӣ, тақсмоти ҳудудҳои таърихӣ ба хонигарӣ, аморат ва бекигарӣҳои алоҳида, ки байни худ доимо дар низоъ ва кашмакишиҳо қарор доштанд, вазъи сиёсӣ иҷтимоиро баҳри рушди минбаъда ҳалалдор мекарданд. Вале ба ин ҳама нигоҳ накарда, дар ҳама давраи замон талоши нигоҳ доштани ҳувияти миллӣ, ҳифзи забон, фарҳанг ва ҳастии таърихӣ василаҳои муҳими нигоҳ доштани ягонагии миллӣ гашта, баъди ҳазорсолаҳо бошад ҳам, баҳри амалӣ гаштани ин ормони миллӣ мусоидат намуд. Муаррихи тоҷик И. Шарипов бо таъкид ба манбаъҳои таърихӣ қайд мекунад, ки дар давлатдорӣҳои турку муғул дар давраи асрҳои XI-XIX “тамоми дастҳои идоракунии давлатӣ асосан аз ҳисоби тоҷикони босавод, ки мактабҳои бузурги фалсафӣ ахлоқии замони худро дар марказҳои тамаддуни он замон гузашта буданд ва шахсиятҳои таҷрибадор ва бофарҳанг ҳисобида мешуданд, интиҳоб шуда, низоми идоракунӣ, фаъолияти молиявӣ, мукотиба ва муносибатҳои байналмилалӣ тавассути тоҷикон амалӣ карда мешуданд”[10, с.19]. Ин далели таърихӣ бори дигар тасдиқ мекунад, ки тоҷикон новобаста ба он, ки соҳиби давлат набуданд, дар идоракунии давлат бевосита иштирок мекарданд.

Дар ин масири пурпечутоби таърихӣ ҳавадиси муҳими асрҳои XIX ва XX низ аҳамияти бағоят бузург доранд. Аз он ҷумла, ҳамроҳшавии Осӣи Марказӣ ба ҳайати империяи Русия, Инқилоби Октябр, ташаккул ва пойдорӣ беш аз 70-солаи давлати

Шуравӣ, ки имконияти ҳамзистиро дар муҳити ягонаи идеологию сиёсӣ бо дигар халқу миллат муҳайё карда буд, дар шинохти ҷаҳон, тағйири ақида, шиносӣ бо фарҳангҳои гуногун, тарзи ҳаёт ва зиндагӣ, таъмини рушди иқтисодию иҷтимоии Тоҷикистони шуравӣ низ нақши бориз дошт. Баҳодихӣ ба даврони шуравии рушди миллати тоҷик гуногун буда, дар баъзе ҳолатҳо баҳсбарангез ва ҳатто хусусияти инкоркунандаи рушдро низ доранд.

Дар муқобили ақидаҳои манфӣ таърихшиноси тоҷик Х.С. Аъзамов менависад, ки фақат дар натиҷаи ғалабаи Инқилоби Октябри Кабир соли 1917, барқарор намудани Ҳокимияти Шуравӣ аввал дар қисми шимолӣ (с.1917), баъдтар дар қисми боқимондаи Тоҷикистон (с.1920) аз нав соҳиби давлати худ гардид”[11, с.159]. Соли 1924 ташкил ёфтани Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон ва соли 1929 ба Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистӣ табдил ёфтани он марҳилаҳои муҳимми аввалин қадамҳои ба ҷониби мустақилияти нисбӣ буд. Бинобар, ин ба ақидаи мо, маҳз ҳамин марҳила густариши минбаъдаи худшиносӣ ва ифтихори миллию давлатдориро дар умқи ҷомеа пойдор намуда, имкониятҳои мусоиди рушди иқтисодию иҷтимоиро баҳри таъмини заминаи истиқлоли имрӯза гузоштааст.

Дар ин масир нақши Садриддин Айний ва Бобочон Ғафуров дар ташаккули миллати тоҷик бағоят бузург буда, тавассути асарҳои оламшумули худ онҳо тавонистанд ҳақиқати таърихӣ миллати тоҷикро ҳамчун миллати соҳибмаърифату тамаддунсоз муаррифӣ намоянд.

Масири мушкили эҳёи давлатдорӣ тоҷиконро Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон таҳлил намуда, менависад, ки: “Дар ин раванди таърихӣ нақши Инқилоби Октябр калон буда, ба миллати ҷабрида имконият дод, то аз сари нав эҳё шавад. Баъд аз ҳазор соли шикасти давлати Сомониён тоҷикон давлатдорӣ худро соҳиб гашта, онро дар харитаи ҷаҳон қайд намуданд. Бо шарофати Инқилоби Октябр Тоҷикистон худуди таърихӣ худро соҳиб гашта, аз зулм озод шуд. Дар одамон ташаббус барои фаъолият ва фазо барои эҷоду меҳнат фароҳам гашт”[12, с.219]. Шакли давлати миллий низ дар шароити комилан нави таърихӣ дар бисёр ҷанбаҳо маҳз аз ҳамин давра маншаъ мегирад. Ҷуноне дар “Луғати фалсафии нав” оварда шудааст, “Давлати миллий шакл ва дараҷаи муайяни инкишофи давлат буда, ба истиқлоли миллий асос ёфтааст ва иродаи ин миллатро ифода менамояд. Бинобар ҳамин ҳам марҳилаи ташаккули давлати миллий ҳамчун шакли худмуайянкунӣ сиёсии миллатҳо пас аз имзои шартномаи Вестфал вусъат меёбад. Дар шакли идеалӣ ҷунин давлат дар заминаи принсипи “як миллат- як давлат” асос меёбад[13, с.68].

Заминаҳои иҷтимоию таърихӣ ва сиёсии ташаккули давлатдорӣ навини тоҷиконро таҳлил намуда, метавон ин масири пурпечутобро ба марҳилаҳои зерин ҷудо намуд:

- марҳалаи аввал аз сентябри соли 1991 оғоз ёфта, то моҳи ноябри соли 1992 то баргузори иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон идома ёфт. Ин марҳила марҳилаи муташанниҷи сиёсӣ, кашмакашҳои гурӯҳӣ, ҳизбӣ ва маҳалгарой

буд. Ҷалаҷ гардидани ҳокимияти сиёсӣ, ки дар натиҷаи таҳрики қувваҳои беруна ва амали хоинонаи қувваҳои дохилӣ бавучудодада, боиси хунрезӣ, қатлу қуштор ва дар маҷмуъ, поймол гардидани арзишҳои вобаста ба эҳтироми қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ гашта буд. Дар низоми давлатдорӣ, ба ҷузъ аз мақоми қонунгузор, ягон ниҳоди дигар ҷаъолият надошт ва ё ҷаъолияти қонунии онҳоро ҷомаа эътироф намекард. Дар натиҷа бӯҳрони шадидаи ҳокимият ба вучуд омада, кишварро хатари ҷиддии парокандагӣ таҳдид мекард[14, с.62].

- марҳалаи дуум солҳои 1992-1993-ро дар бар гирифта, марҳилаи пойдор намудани ҳокимияти қонунӣ, бақорандозии механизмҳои ҳокимияти сиёсӣ, ташаққули муносибатҳои нави иҷтимоӣ дар робита ба ҳокимият ва идорақунӣ маҳсуб меёбад. Илм собит намудааст, ки стратегияи тағйири вазъият мақсади дигарқуниҳоро дар сохтор ва фарҳанг дар бар гирифта, бояд усулҳои ба даст овардани ин дигарқуниҳоро низ таъмин намояд[15, с.47]. Тамарқуз намудан ба маъсалаҳои асосӣ дар вазъиятҳои бӯҳронӣ ба мушкилӣ даст медиҳад. Зеро вазъи зудтағйирёбанда таҳлилу ҳулосабарориро мушкил гардонид, баҳри баҳодиҳии бошууроа ҳалал мерасонад. Маҳз аз ҳамин сабаб омӯзиши вазъ муҳим буда, тақозо менамояд, ки дар ин доира ҳудудҳои сохторӣ ва замонӣ муайян карда шаванд;

- марҳалаи сеум солҳои 1994-1995-ро дар бар гирифта, ба ин марҳила заминағузории асосҳои демократию ҳуқуқбунёди ва дунявияти давлат, оғози баъзе ислохотҳои сиёсӣ ва таҳкими минбаъдаи рушди соҳибистиклолӣ ҳос мебошад. Дар ин марҳила раванди ғуфтушунидаи байни тоҷикон мунтазам устувор гардида, ҷаъолияти давлат дар самти устувори артиш, пешбарии ислохоти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, бозгашти ғурезагон қадамҳои ҷиддӣ ғузошт. Дар ин марҳила, шаклғирии усулҳои нави идорақунӣ бо дарназардошти ҳусусиятҳои марҳилаи нав зарур буд, зеро бӯҳрони ҳокимияти сиёсӣ ноқобилии ҳудро вобаста ба маъсалаҳои идорақунии самаранок, аз байн рафтани низом ва назорат дар иҷрои уҳдадорҳои қонунӣ, эътироф нагардидан аз ҷониби аҳоли, таъмин карда натавонистани волоияти қонун ва амнияи шаҳрвандон таҷассум ёфта, ҷомааро ба вартаи ногузири ҳалокат наздик карда буд. Ҷуноне ки Ҷ. Ҷуқуяма қайд мекунад, «идорақунии нодурусти давлат принципи соҳибистиклолиро вайрон мекунад»[16, с.163]. Аз ҳамин сабаб ҳам марҳилаи нав қорқарди роҳҳои нави таҳияи ҷаъолиятро тақозо менамуд;

Марҳалаи чорум аз охири соли 1996 оғоз шуда, то июни соли 1997 идома ёфта, бо имзои Созишноаи умумии истикрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ба анҷом мерасад. 27 июни соли 1997 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, роҳбари Иттиҳоди нерӯҳои муҳолифин С.А. Нурий ва намояндаи маҳсуси Қотиби Генералии СММ Герд Меррем дар Маскав ба ин созишнома имзо ғузоштанд. Мазмуни асосии ҳуҷҷати мазкур хотима ғузоштан ба ҷанги бародарқуш дар Тоҷикистон, оғози марҳилаи иҷрои созишҳои пештар бадастомада, авфи ҳамдигар, баргардонидани

гурезагон, гузаронидани интиҳоботи шаффофу демократӣ ва барқарор намудани иқтисодиёти касодшуда буд.

Имзои созишномаи мазкур собит намуд, ки сулҳ ва ваҳдати миллӣ барои тамоми тоҷикистониён арзиши беназир дошта, баҳри таҳкими он ҳама дар якҷоягӣ, новобаста ба манфиатҳои гуруҳиё ҳизбӣ бояд вазифадор бошад [17, с.5].

Марҳалабандии пешниҳодшуда аз диди муддати фарогирӣ мумкин аст шубҳабарангез бошад ва шояд аз ҷониби баъзе коршиносон қабул нагардад. Вале масъала сари он аст, ки ин муддатҳои кӯтоҳи таърихӣ тавонистаанд бо аҳаммияти сиёсии худ барои давлати соҳибистиклол, паси сар намудани таҳдиду хатарҳо ва роҳ ба сӯйи мустақилияти комил пеш гирифтани Тоҷикистон аҳаммияти махсус пайдо намоянд. Масалан, марҳилаи якум, ки ҳамагӣ яксолро дар бармегирад, бошинохт ва эътирофи байналмилалӣ Тоҷикистон вобаста мебошад. 2-юми март соли 1992 Тоҷикистон расман ба узвияти СММ пазируфта шуд. Ин вазъи ҳуқуқӣ ба кишвари мо имконият меод ҳамчун давлати соҳибистиклол аз тамомияти арзӣ ва манфиатҳои сиёсӣ иқтисодии худ мустақилона дифоъ намояд, бо давлатҳои дигар шартномаҳо дар ин самт бандад ва ҳамкорихоро ба роҳ монем. Ҳамин буд, ки 15 майи соли 1992 Созишнома дар бораи амнияти дастаҷамъиро ба имзо расонид, ки ҳадафи он таъмини амнияти дастаҷамъӣ дар фазои ҷаҳиди Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил буд.

АДАБИЁТ

1. Хидирзода М.У. Истиқлолият ва стратегияҳои муваффақ.- Душанбе, 2017.- С.9.
2. Имомов А. Ҳуқуқи конституционӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2004.- С.195.
3. Муҳаммад Абдурахмон. Истиқлоли сиёсӣ ва таҳкими давлатдорӣ миллӣ.- Душанбе, 2016.- С.23
4. Холиқов А.Ғ. Андешаи давлати миллӣ.- Душанбе, 2013. - С.97.
5. Холиқов А.Ғ. Андешаи давлати миллӣ.- Душанбе, 2013.С.98.
6. Эмомали Раҳмон. 1100-летия образования государства Саманидов. В книге: 1100-летия образования государства Саманидов. -Санкт-Петербург, 1990. - С. 10.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2013.-С.56.
8. Эмомали Раҳмон. Таджики в зеркале истории. Книга первая: От Арийцев до Саманидов.- Душанбе-Лондон. 1999.-С.127.
9. Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя, средневековая и новейшая история.- Душанбе, 1998; Раҳмонов Э.Ш. 1100-летие образования государства Саманидов.- Санкт-Петербург, 1998; Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи Аҷам.- Душанбе, 1997; Расулов Қ.Р. Саҳми давлати Сомониён дар пешрафти афкори сиёсӣ, илм ва фарҳанги Осиёи Марказӣ.- Душанбе, 1994; Таҳиров Ф.Т. Истории государства и права Таджикистана. - Душанбе, 2001 и др.

10. Шарипов И. Становление таджикской государственности. Душанбе, 2013. С.19.
11. Азамов Х.С. Демократическое и правовое государство. Душанбе, 2011. С.159.
12. Эмомали Рахмон. Таджики в зеркале истории. Книга первая: «От Арийцев до Саманидов». – Душанбе – Лондон, 1999. – С.219.
13. Ниг.: Философский словарь. – М., 7 изд., 2010. – С.68.
14. Хидирзода М.У. Нақши иҷтимоӣ ва ҳуҷуқии ҲУ1 дар тағйирпазирии муносибатҳои иҷтимоӣ/Паёми Донишгоҳи давлатии Қӯрғонтеппа ба номи Н.Хисрав. №1/3(47).- Қӯрғонтеппа, 2017.- С.62.
15. Мастенбрук У. Управление конфликтными ситуациями и развитие организации: Пер.с англ. - М., 1996. - С.47.
16. Фукуяма Ф. Сильное государство. - М., 2006. - С.163.
17. Ниг.:Общее Соглашение об становлении мира и национального согласия в Таджикистане.- Душанбе, 1997.- С.5.

ПОСТОНОВОЧНЫЕ ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА ТАДЖИКИСТАН

ШЕРМАТОВ БАХРОМ ГРЕЗОВИЧ,

кандидат политических наук, и.о. доцент кафедры политологии государственного
педагогического университета

Таджикистана имени Садриддина Айни
734003, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 121;
тел.: (+992) 918-67-48-64

В данной статье речь идет о социально-исторических предпосылках формирования таджикского независимого государства. По мнению автора, основа любой государственной независимости, прежде всего, является сознание и мировоззрение, которых люди с целью осуществления своих задач в обществе стараются решить судьбу без всяческих барьеров. Таким образом, социальные, исторические и политические факторы оказывают влияние на этом процессе, включая в развитие независимости в целом. Как показывают анализы и рассмотрение, таджикской нации преодолевали многие неудачи после коллапса Саманидов. Начиная с конца IX и начала X-го столетия иностранные завоеватели старались повлиять на объединение таджикской нации и сохранять его в состоянии распада. Прошлое история показывает, что наша нация находилась под управлением монголы, шайбониды и мангиты и не сохранили свои независимости.

Следует отметить, что лишь после распада Советского Союза в 1991 Таджикистана приобрела независимость, и на сегодняшний день является

полноценным членом Организации Объединенной Нации и более 150 стран мира признавали независимость нашей страны. Наряду с этим, Таджикистан имеет экономическую, политическую, военную и культурную отношения с более 200 стран ближнего и дальнего стран мира.

Ключевые слова: *основа, социальный, исторический, формирования, государства, независимость, государственная независимость, таджики, сознание, мировоззрение, задача, социальные факторы, развитие, иностранные завоеватели, государство Саманидов, таджикская государства, X столетия, завоевание монголов, шайбониды, мангиты, объединение.*

STATED QUESTIONS AND FORMATIONS OF THE INDEPENDENT STATE OF TAJIKISTAN

SHERMATOV BAHROM GREZOVICH,

candidate of political sciences, associate professor of the
Department of Political Science of the State Pedagogical
University of Tajikistan named after Sadriddin Aini
734003, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 121;
tel.: (+992) 918-67-48-64.

This article deals with the socio-historical basis of the formation of the Tajik independent state. According to the author, the basis of any state independence, first of all, is the consciousness and worldview, which people in order to carry out their tasks in society are trying to solve the fate without any barriers. Thus, social, historical and political factors influence this process, including the development of independence in General. Analysis and review show that the Tajik nation has overcome many setbacks after the collapse of the Samanids. Since the end of the 9th and the beginning of the 10th century, foreign conquerors have tried to influence the union of the Tajik nation and keep it in a state of disintegration. Past history shows that our nation was under the control of mongol, shaibony and mangit and has not kept their independence.

It should be noted that only after the collapse of the Soviet Union in 1991, Tajikistan gained independence, and today is a full member of the United Nations and more than 150 countries recognized the independence of our country. At the same time, Tajikistan has economic, political, military and cultural relations with more than 200 countries of the near and far world.

Keywords: *framework, social, historical, formation, States, independence, independence, Tajiks, consciousness, ideology, objective, social factors, development, foreign conqueror, the state of the Samanids Tajik state, tenth century, the conquest mongol, shaibony, mangiets, union.*

ИШТИРОКИ СИЁСӢ: МОҶИЯТИ СОҶТОРӢ ВА ФУНКЦИОНАЛИИ ОН

МИРЗОЕВА НҶШОФАРИН ЗАФАРОВНА,

докторанти РНд шуъбаи сиёсатшиносии

Пажӯҳишгоҳи фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи АМИТ
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;
тел: (+992) 904-37-98-98; e-mail: nushofarin.mirzoeva@bk.ru

Мақолаи мазкур ба таҳлили ҷанбаҳои сохторӣ ва функционалии иштироки сиёсӣ бахшида шудааст. Дар он мафҳумҳои «рафтори сиёсӣ», «фаъолияти сиёсӣ» ва «амали сиёсӣ» ҳамчун шакли муайяни иштирок дар ҳаёти сиёсии ҷомеа мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Иштироки сиёсӣ ҳамчун унсuri муҳимми демократия ба шумор рафта, коммуникатсияи байни ҳокимият ва омро ба танзим мебарорад. Аз ҳамин лиҳоз, иштироки сиёсӣ дар замони рушди технологияҳои иттилоотӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ метавонад дар шакли моделҳои нав амалӣ гашта, хусусиятҳои функционалии фарохтар дошта бошад.

Калидвожаҳо: демократия, иштироки сиёсӣ, иштироки шаҳрвандӣ, воқеияти сиёсӣ, фаъолияти сиёсӣ, амали сиёсӣ, рафтори сиёсӣ, ҷомеашиносӣ, муносибатҳои демократӣ, принцип, тафаккури ҷомеа, қарори сиёсӣ, аъзои ҷомеа, технологияҳои иттилоотӣ, ҷомеаи иттилоотӣ.

Иштироки сиёсӣ дар илмҳои сиёсӣ зухуротест, ки вобаста ба моҳияти худ бо дигар шаклҳои фаъолнокии шахс дар ҳаёти ҷомеа робитаи зич дорад. Барои муайян намуни ин хусусият таҳлили қиёсии чунин мафҳумҳо, аз қабилӣ рафтори сиёсӣ, фаъолияти сиёсӣ ва амали сиёсӣ низ зарур мебошанд. Ин амал барои муайян намудани моҳияти сохторӣ ва мазмунӣ функционалии иштироки сиёсӣ зарур мебошад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки вобаста ба масъалаи мазкур мавқеҳои гуногуни илмӣ мавҷуданд, ки ҳар кадоми онҳо аз нуктаҳои назари гуногун пайвастагӣ, тавбаъм будан ва аз якдигар фарқ кардани онҳоро қайд мекунанд. Масалан, олими рус Н.П.Денисюк қайд мекунад: «Мафҳумҳои «иштироки сиёсӣ» ва «фаъолияти сиёсӣ» дар адабиёти илмӣ на ҳамеша ҷудо карда мешаванд. Мафҳуми «иштироки сиёсӣ» дар доираи таҳқиқоти дорои тамоюли рафторӣ ташаккул ёфтааст, ки нуктаи меҳвари таҳлили онро фард ташкил медиҳад. Мафҳуми «фаъолияти сиёсӣ» дар маҷмуи таҳқиқоте ташаккул

ёфтааст, ки дар онҳо таҳлил на аз фарди алоҳида, балки аз ҷомеа ҳамчун маҷмуи том оғоз мегардад. Фаъолияти гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва фарди алоҳида бо кӯшиши такмил ва ё тағйир додани тартиботи иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсӣ вобаста аст. Амалҳои сиёсӣ бо ифодаи манфиатҳои гурӯҳҳои гуногун алоқаманданд».[4] Дар асоси иқтибоси зикргардида метавон хулоса намуд, ки фаъолияти сиёсӣ доираи васеи фарогирӣ дошта, ҷомеаро ҳамчун ҷузъи том дар бар мегирад. Ҳар амале, ки дар доираи фаъолияти сиёсӣ амалӣ мегардад, на манфиатҳои фарди алоҳида, балки манфиатҳои тамоми ҷомеаро ифода мекунад. Қиёси иштироқи фаъолияти сиёсӣ аз нигоҳи Н.П.Денисюк нишон медиҳад, ки дуҷумлӣ назар ба якҷумлӣ ҷанбаи бештари ҷамъиятию сиёсӣ дорад.

Муҳаққиқи дигари рус Г.В.Голосов рафтори интиҳобкунадагонро ҷангоми маъракаи интиҳобот таҳлил намуда, менависад: «Дар илми сиёсӣ се равиши асосии концептуалиро, ки табиати иштироқи сиёсиро зерӣ таъсири омилҳои гуногун маънидод мекунад, ҷудо кардан мумкин аст: сотсиологӣ, ки дар он омилҳои асосиро сохтори иҷтимоӣ ва нақши фард дар он ишғол мекунад, иҷтимоӣ психологӣ, ки тибқи он иштироқи сиёсӣ дар асоси муайян намудани ҳувиёти фард амалӣ мешавад, ратсионалию инструменталӣ, ки дар он омилҳои асосии иштироқи сиёсии фард манфиатҳои шахсии ӯ мансуб меёбанд)». [2,44-56] Ба ақидаи мо, таснифи пешниҳоднамуда аз диди сохторӣ ва функционалӣ ифодаи хусусияти фарогир доштани иштироқи сиёсӣ мебошад. Он дар заминаи таъсири омилҳои гуногун, аз қабилӣ манфиат, шинохти мансубияти шахс ва ғайра иштироқи сиёсиро асоснок мекунад. Дар робита ба ин, метавон нуктаи назари Н.П.Денисюкро ёдовар шуд: «Амалҳои сиёсӣ бо ифодаи манфиатҳои гурӯҳҳои гуногун вобастаанд. Аз он, ки кадом идеологияро иштирокчиёни раванди сиёсӣ пайгирӣ мекунад, масири фаъолияти онҳо муайян карда мешавад, ки онҳо инқилобро меҷӯянд ва ё ислохотро. Дар дилхоҳ низомии сиёсӣ қоидаҳои муайяни бозӣ мавҷуданд, ки иштирокчиёни раванди сиёсӣ онҳоро бояд риоя кунанд». [5] Ақидаи мазкур собит мекунад, ки воқеан ҳам манфиатҳо асоси иштироқи сиёсии шахсро ташкил дода, имкон медиҳад, ки дар заминаи шинохти мансубияти худ ба ин ё он гурӯҳи иҷтимоӣ ҳадафҳо ва манфиатҳои гурӯҳи ташаккул ёбанд.

Олими дигари рус В.А.Мелник дар робита ба масъалаи таҳлилшаванда менависад: «Фаъолияти сиёсӣ шакли дилхоҳи фаъолнокии сиёсӣ—бошуурона ё бешуурона, мутаҷаккил ё номутаҷаккилро дар бар мегирад, ки дар соҳаи сиёсат ба амал меояд. Ҳамзамон бо ин, дар ин мо ягон монеаро барои истифодаи мафҳуми «рафтори сиёсӣ» намебинем, ки тавассути он зухуроте таҷассум мегардад, ки бо воқуниши субъектҳои сиёсат ба таъсирҳои беруна алоқаманд мебошанд. Ҳамин тариқ, «рафтори сиёсӣ» тамоми шаклҳои фаъолнокии субъектҳоро дар сиёсат ифода мекунад. Фард ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ доимо шакли муайяни рафтор доранд, вале на ҳама вақт онҳо фаъолият

мекунад. Агар ин рафтор хусусияти бошууроно ва мақсаднок дошта бошад, пас он амали сиёсӣ аст, вале агар амали онҳо хусусияти бешууроно ва бе ҳадаф дошта бошад, пас онро ҳамчун таҷассуми рафтори бешууронои сиёсӣ маънидод намудан мумкин аст». [8,343]

Муҳаққиқи рус В.А.Мелник дар робита ба масъалаи таҳлилшаванда менависад: «Фаъолияти сиёсӣ шакли дилхоҳи фаъолнокии сиёсӣ–бошууроно ё бешууроно, мутаҷаққил ё номуҷаққилро дар бар мегирад, ки дар соҳаи сиёсат ба амал меояд. Ҳамзамон бо ин, дар ин мо ягон монеаро барои истифодаи мафҳуми «рафтори сиёсӣ» намебинем, ки тавассути он зухуроте таҷассум мегардад, ки бо воқуниши субъектҳои сиёсат ба таъсирҳои беруна алоқаманд мебошанд. Ҳамин тариқ, мафҳуми «рафтори сиёсӣ» тамоми шаклҳои фаъолнокии субъектҳо дар сиёсат ифода мекунад. Фард ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ доимо шакли муайяни рафтор доранд, вале на ҳама вақт онҳо фаъолият мекунад. Агар ин рафтор хусусияти бошууроно ва мақсаднок дошта бошад, пас он амали сиёсӣ аст. Вале агар амали онҳо хусусияти бешууроно ва беҳадаф дошта бошад, пас онро ҳамчун таҷассуми рафтори бешууронои сиёсӣ маънидод намудан мумкин аст». [9,343]

Муҳаққиқ Л.С.Санистебан бошад, таърифи зерини иштироки сиёсиро пешниҳод мекунад: «Мафҳуми «иштироки сиёсӣ» барои тавсифи шаклҳои бошууронои рафтори сиёсӣ истифода бурда мешавад. Зери мафҳуми “иштироки сиёсӣ” ширкати шахрвандон дар ташаққули ниҳодҳои ҳокимият, эътирофи қонунмандии ҳокимият, ташаққули сиёсате ки аз ҷониби гурӯҳи ҳукмрон амалӣ карда мешавад ва назорати татбиқи он фаҳмида мешавад».[6,97] Мазмунан, дар таърифи пешниҳоднамудаи олими зикргардида умумияти ақидавӣ бо ақидаҳои олимони дар зербоби яқум овардашуда эҳсос карда мешавад. Ин умумият дар дарки иштироки сиёсӣ ҳамчун василаи амалигардонии муносибатҳои ҳокимият, иштирок дар ташаққули он ва пешбурди назорат аз болои фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ фаҳмида мешавад.

Таҳлил ва муқоисаи ду ақидаи зикршуда нишон медиҳад, ки онҳо ба рафтори сиёсӣ хосияти бошууроно ва ҳадафмадонро хос медонанд. Дар ин замина ҳам иштироки сиёсӣ ва ҳам амали сиёсии дорои чунин хосиятҳо ҳамчун рафтори сиёсӣ маънидод мешавад. Аз ин нуктаи назар наздикии мафҳумҳои «иштироки сиёсӣ» ва «амали сиёсӣ» муайян карда мешавад.

Ҳамин тариқ, дар заминаи таҳлили мафҳумҳои “иштироки сиёсӣ”, “фаъолияти сиёсӣ” ва “амали сиёсӣ” хулоса намудан мумкин аст, ки мафҳумҳои зикргардида ба ҳамдигар дар робитаи зичи сохторию функционалӣ қарор доранд. Фаъолияти сиёсӣ ҳамчун шакли фаъолияти маънидод карда мешавад, ки тавассути иштирок дар ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои гуногун, аз қабилӣ ҷамъомаду ҷамъиҳои, роҳпаймоӣҳо, муҳоҷимӣҳои

рӯйирост, иштирок дар ҷаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, ташкил ва баргузори маъракаи интихобот, раъйпурсӣ, мурочиатҳои расмӣ ба мақомоти давлатӣ, таъсиррасонӣ ба онҳо дар раванди қабули қарор, паҳн намудани маълумот дар бораи сиёсати татбиқшаванда, роҳбарии ҳаракатҳои гуногуни иҷтимоӣ сиёсӣ, ҷалби дигарон ба равандҳои сиёсӣ ва ғайра амалӣ карда мешаванд. Ҷаъолияти сиёсӣ метавонад дар сатҳи касбӣ низ амалӣ карда шавад, ки он ҷаъолияти нухбагон ва сарварони сиёсиро ифода мекунад. Донишмандони рус В.М.Юрченко ва В.Ю.Шпак ҷаъолияти сиёсиро маънидод намуда, қайд мекунад, ки: “Сохтори ҷаъолияти сиёсӣ аз маҷмуи шароит ва омилҳои объективӣ субъективӣ иборат мебошад:

- мавҷудияти объект ва субъекти амал;
- муносибати байни онҳо;
- ангеа ва усулҳои таъсиррасонии субъект ба объект;
- мақсадҳо ва барномаҳо;
- иҷрои ҳуди амал;
- натиҷаи ҷаъолият ва назорат аз болои раванди ҷаъолияти натиҷаҳои он”.

[10,32]

Таҳлили сохтори ҷаъолияти сиёсии аз ҷониби олимони мазкур пешниҳодшуда гуфтаҳои болоро дар ин мавзӯ таъкият мебахшанд.

Аз диди функционалӣ маълум мешавад, ки ҳама гуна ҷаъолияти сиёсӣ тавассути иштироки сиёсии субъекти сиёсат татбиқ гашта, амалхоеро дар бар мегирад, ки маҳз дар натиҷаи ширкати бевоситаи субъект дар равандҳо ва ҳодисоту зухуроти сиёсӣ ба амал меояд. Яъне ҷузъи таркибии сохторӣ дар ҷаъолияти сиёсӣ маҳз иштироки сиёсӣ маҳсуб меёбад. Сатҳи иштироки сиёсӣ аз ин нуқтаи назар ифода ва муайянкунандаи самтҳои ҷаъолияти сиёсӣ низ маҳсуб меёбад.

Амали сиёсӣ бошад, раванди ҷаъолиятест, ки ҳангоми иштироки сиёсӣ шахс онро ба вучуд меорад. Дар риштаи муносибатҳои сиёсӣ амали сиёсӣ ифодаи ҳаракатҳо ва талошҳои муайяни субъект мебошад, ки дар ҷараёни иштироқаш дар ҷаъолияти сиёсӣ мушоҳида карда мешаванд. Масалан, оташ задани парчами давлатии кишвари муҳолиф аз ҷониби сарвари ҳизби сиёсии кишвари дигар дар рафти иштироқаш дар роҳпаймоии эътирозӣ ё таҳқири парчами ҳизби ҳукмрон дар ҷараёни инқилобҳои ранга ва ғайраҳо.

Амали сиёсӣ дар аксари мавридҳо хусусияти мушаххас ва алоҳида дошта, амали юошууруна ва мақсадноки шахсони алоҳидаро ҷиҳати таъсиррасонӣ ба вазъи сиёсӣ, раванди қабули қарори сиёсӣ ва ҷаъолияти мақомоту ниҳодҳои давлатӣ ифода мекунад. Муҳаққиқ Л.С.Санистебен дар ин бора қайд мекунад: “Тибқи таърифи нисбатан паҳншуда амали сиёсӣ даҳолати бошууруна ва ихтиёрии фард ва ё гурӯҳро ба муносибатҳои ҳокимият ва итоати низоми мушаххаси сиёсӣ ифода мекунад”.[7,4]

Ҳамзамон бо ин, ба инобат гирифтани зарур аст, ки ҳама гуна ҷаъолияти маҷмуи амалхост, ки аз ҷониби субъект амалӣ карда мешавад. Амалҳои сиёсӣ метавонанд ратсионалӣ ва ирратсионалӣ бошанд. Амалҳои сиёсии ратсионалӣ бошуурона, мақсаднок ва дар доираи мақсаду вазифа ва имкониятҳои субъект мебошанд. Амалҳои ирратсионалӣ бошанд, ба эҳсосот асос меёбанд.

Ҳамчунин, амалҳои сиёсӣ метавонанд мутаҷаққил ва ё стихиявӣ бошанд. Онҳо метавонанд қисми раванди сиёсӣ бошанд, ё амали муҳтори субъект ва ё ғуруҳи иҷтимоии муайян бошанд. Дар назарияи муосири илми сиёсӣ ба омӯзиши моделҳои асосии иштироки сиёсӣ диққати ҷиддӣ дода мешавад. Зеро маҳз тарҳе, ки тавассути он шахс воридаи сиёсат мегардад, барои муайян намудани хусусияти минбаъдаи равандҳои сиёсӣ аҳаммияти хос дорад. Ҷомеашиноси маъруф М.Вебер навъҳои амалҳои сиёсиро ба таври зерин ҷудо кардааст:

– “амали мақсадноки ақлгароёна, ки барои ба даст овардани мақсадҳои имконпазир анҷом дода мешавад;

– амалҳои арзишии ақлгароёна, ки дар доираи талаботи ба худ пешниҳоднамудаи субъект амалӣ карда мешавад;

– амали аффе́ктивӣ, ки натиҷаи эҳсосот мебошад;

– амали анъанавӣ, ки тавассути одат муайян карда мешавад”. [1,84-89]

Нуктаи дигари ҷолиб дар ақидаҳои М.Вебер дар он аст, ки ӯ вобаста ба табиати амалҳои сиёсӣ хусусияти қонунмандии ҳокимиятро муайян мекунад. Дар робита ба ин, олими рус И.С.Голубев қайд мекунад: “Амали иҷтимоии аффе́ктивӣ қонунмандии харизматикӣ, анъанавӣ - қонунмандии анъанавӣ, амали мақсадноки ақлгароёна ва арзишии ақлгароёна қонунмандии қонуниро асос мегузоранд”. [3] Вобаста ба ин, ҳулоса намудан мумкин аст, ки амали сиёсӣ ҳамчун зинаи нахустини иштирок ва ҷаъолияти сиёсӣ дар шаклгирии минбаъдаи муносибатҳои сиёсӣ ва равандҳо нақши муҳим дорад.

Таҳлили вобастагии сохтори мафҳумҳои амали сиёсӣ, иштироки сиёсӣ ва ҷаъолияти сиёсӣ нишон медиҳанд, ки дарёфти умумият ва пайваستاгии онҳо баҳри таҳқиқи пурраи масъалаи иштироки сиёсӣ нақши муҳим дошта, имкон медиҳад, ки мавзӯи маъмур ҳамаҷаъа ба раъсӣ ва нақши иштироки сиёсӣ дар заңҷираи муносибатҳои иҷтимоӣ сиёсии дар ҷомеа маъҷудбуда дақиқ муайян карда шавад.

Ҳамин тариқ, дар заминаи таҳлили сохтори функсионалии иштироки сиёсӣ ва хусусиятҳои он муайян намудем, ки омӯзиши масъалаи маъмур барои дақиқ намудани хусусияти иштироки сиёсӣ ҳамчун зухуроти сиёсӣ аҳаммияти хосси илмӣ амалӣ дошта, моҳияти онро ҳамчун мавзӯи дорои хусусияти байнифаннӣ асоснок мекунад. Таҳлили гузаронидашуда имкон дод, ки:

– ҷанбаҳои фарқкунанда ва ба ҳам алоқаманди чунин мафҳумҳо, аз қабилӣ “рафтори сиёсӣ”, “амали сиёсӣ” ва “иштироки сиёсӣ” бо истифода аз методҳои киёсӣ ва тавсифӣ муайян ва асоснок карда шаванд. Ин имкон дод, ки занҷири муносибати байни онҳо низ ошкор ва асоснок карда шуда, вобаста ба он ҳулосаҳои асоснок бароварда шаванд;

– нуктаи назари олимони гуногун вобаста ба иштироки сиёсӣ таҳлилу киёс карда шуда, моделҳои асосии иштироки сиёсӣ тасниф ва раванди истифодаи онҳо дақиқ карда шаванд. Дар натиҷа, имкон фароҳам омад, ки сатҳи татбиқи моделҳои зикргардида бо мисолҳои дақиқ аз ҳаёти воқеии кишварҳои дигар асоснок карда шаванд;

– шаклҳои иштироки сиёсӣ тасниф карда шуда, ҳар яки онҳо вобаста ба теъдоди иштирокчиён, мақсаду ҳадафҳои иштирок ва тарзу усули амалинамоии иштироки сиёсӣ гурӯҳбандӣ карда шуданд;

– ҷанбаи функционалии иштироки таҳлил карда шуда, чунин функцияҳои он, аз қабилӣ иҷтимоишавии сиёсӣ, коммуитарӣ, коммуникатсионӣ, инструменталӣ ва маърифатии он дақиқ муайян ва асоснок карда шудаанд.

Дар баробари ин, ба инобат гирифтани зарур аст, ки иштироки сиёсӣ дар замони рушди технологияҳои иттилоотӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ метавонад дар шаклу моделҳои нав амалӣ гашта, ҷанбаи функционалии боз ҳам фарохтар дошта бошад. Вобаста ба ин, метавон ҷанбаи маърифатиро иттилоотии иштироки сиёсиро низ ҷудо намуд, ки дорои ҷузъи қавии таркибии расонаӣ мебошад. Ҷанбаи мазкур дар замони муосир тавассути ташкил ва амалинамоии шаклҳои дигари иштироки сиёсӣ, ки хусусияти ширкати бевосита надорад, қавӣ гардида истодааст. Дар ҷомеаи иттилоотӣ иштироки ҷомеа асосан тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ амалӣ гашта, муоширати дар ин миён ташкилшаванда хусусияти маҷозӣ дорад. Ҷанбаи мазкур дар раванди таҳлили хусусиятҳои амалии иштироки сиёсӣ мавриди омӯзиши иловагӣ қарор хоҳад гирифт.

АДАБИЁТ

Вебер, М. Избранное. Образ общества [Текст] / М. Вебер. – М.: Юрист, 1994. – С. 84-89. – 704 с.

Голосов Г.В. Поведение избирателей в России: теоретические перспективы и результаты региональных выборов [Текст] / Г.В.Голосов// - Полис. - М., 1997. - № 5. - С. 44–56.

Голубев А.С. Феномен легитимности власти в политической теории Макса Вебера: философские аспекты [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://elib.bsu.by/bitstream/> (дата обращения: 1.02.23)

Денисюк Н.П. Политическая деятельность и политическое участие. [Электронный ресурс] /Н.П.Денисюк/ Режим доступа: <https://elib.bsu.by/bitstream> (дата обращения: 23.01.23).

Денисюк Н.П. Политическая деятельность и политическое участие. [Электронный ресурс] /Н.П.Денисюк/ Режим доступа: <https://elib.bsu.by/bitstream> (дата обращения: 23.01.23).

Санистебан Л. С. Основы политической науки / пер. с исп. В.Л.Заболотного. [Текст] Л.С.Санистебан - М.: МП Владан, 1992. –С.97. 123 с.

Санистебан Л.С. Основы политической науки. [Текст] /Л.С.Санистебан - М.: Владан, 1992. – С.4. 123 с.

Мельник В.А. Политология: учебник. [Текст] / В.А.Мельник - Минск: Выш. шк., 2002. - С.343. С. 416-429

Мельник В.А. Политология: учебник. [Текст] / В.А.Мельник - Минск: Выш. шк., 2002. - С.343. С. 416-429

Юрченко В.М.,Шпак В.Ю. Политическая деятельность как общепринятое явление и политологическая категория человек.[Текст]/- В.М.Юрченко,В.Ю.Шпак/Сообщество. Управление. – 2006, - №4. –С.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ: ЕЕ СТРУКТУРНАЯ И ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СУЩНОСТЬ

МИРЗОЕВА НУШОФАРИН ЗАФАРОВНА,

докторант РНд отдела политических наук Институт философии,
политологии и права НАНТ

734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 33;

тел: (+992) 904-37-98-98; nushofarin.mirzoeva@bk.ru

Данная статья посвящена анализу структурно-функциональных аспектов политического участия. В ней проанализированы понятия «политическое поведение», «политическая деятельность» и «политическое действие» как определенная форма участия в политической жизни общества. Политическое участие считается важным элементом демократии и регулирует коммуникацию между правительством и общественностью. С этой точки зрения политическое участие в условиях развития информационных технологий и информационного общества может реализовываться в новых формах и моделях и иметь более широкие функциональные характеристики.

Ключевые слова: демократия, политическое участие, гражданское участие, политическая реальность, политическая деятельность,

политическое действие, политическое поведение, социология, демократические отношения, принцип, общественное мышление, политическое решение, члены общества, информационные технологии, информационное общество.

POLITICAL PARTICIPATION: ITS STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ESSENCE

MIRZOEVA NUSHOFARIN ZAFAROVNA,

Doctoral PHd of the department of political sciences
Institute of Philosophy, Political Science and Law of NAST
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave., 33;
tel: (+992) 904-37-98-98; e-mail: nushofarin.mirzoeva@bk.ru

This article is devoted to the analysis of the structural and functional aspects of political participation. It analyzes the concepts of "political behavior", "political activity" and "political action" as a certain form of participation in the political life of society. Political participation is considered as an essential element of democracy and regulates communication between the government and the public. From this point of view, political participation in the development of information technologies and the information society can be implemented in a new forms and models and have broader functional characteristics.

Keywords: *democracy, political participation, civic participation, political reality, political activity, political action, political behavior, sociology, democratic relations, principle, public thinking, political decision, members of society, information technology, information society.*

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ЕЁ ВЫЗОВЫ РЫНКУ ТРУДА

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ,

заместитель директора Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел.: (+992) 907-98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru

РУСТАМДЖОНИ САИДУЛЛОИ КУЗРАТЗОДА,

заместитель начальника Управления анализа макроэкономических вопросов
Центра стратегических исследований при Президенте Республики
Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел.: (+992) 901-31-38-68; e-mail: caidullozoda1992@mail.ru

В данной статье анализируются основные теории цифровизации и их положительное и отрицательное влияние на экономику, в том числе на рынок труда, с учѐтом возможностей их полезности в будущем. Вне зависимости от положительных факторов цифровизации в стране и в мире существуют и отрицательные факторы, которые необходимы для совершенствования этого направления, например, рост уровня безработицы в странах с высоким естественным приростом и наличием большого количества иммигрантов может оказывать влияние. Для полного достижения и развития этого направления считаем необходимым выполнить некоторые задачи, которые собраны в данной статье.

Ключевые слова: *Цифровая трансформация, организация, информационно-коммуникационные технологии, интернет-экономика, потребность, потребительские свойства, технико-экономические показатели, веб-экономика, научно-техническая революция, новые технологии, этапы, рынок труда, эффективность, рабочая сила.*

Цифровая трансформация, происходящая во всѐм мире, представляет собой комплексное явление, коренным образом меняющее жизнь людей, организацию и функционирование бизнеса и государственного управления в целом. При этом сама эта трансформация тесно связана с тенденцией развития информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), которые предъявляют и новые вызовы человечеству. Причѐм эта взаимосвязь и механизм еѐ

осуществления остаются недостаточно изученными, что обуславливает потребность в развитии инструментария её выявления, оценки и управления.

Согласно определению А. Енговатовой, «цифровая экономика – это экономика, основанная на новых методах генерации, обработки, хранения и передачи данных, а также на цифровых компьютерных технологиях» [6]. Таким образом, мы можем сказать, что цифровая экономика — это общий термин, описывающий, как традиционную экономическую деятельность (производство, распределение, торговля), которая трансформируется с помощью Интернета [5]. В технической литературе понятие цифровой экономики обозначается другими терминами, например, интернет-экономика, новая экономика, веб-экономика.

Не вдаваясь в эти дискуссии, остановимся на том определении, которое, на наш взгляд, наиболее корректно с точки зрения экономической теории: цифровая экономика – это часть совокупности экономических отношений, которая опосредована ИКТ, сотовой связью и интернетом.

Важно отметить, что процесс внедрения новых технологий, в том числе и цифровых, носит двойственный характер, то есть им свойственен дуализм, проявлением которого, на наш взгляд, выступают следующие основные моменты: с одной стороны – научно-техническая революция, новые технологии создают необходимые условия для будущего развития человечества, в том числе мировой экономики, определяя перспективы её развития, а с другой – предопределяет появление новых рисков и новых вызовов.

НТР (научно-техническая революция) позволяет расширить границы возможностей и способностей человека влиять на те, или иные социально-экономические процессы, создания новых технологий и отраслей: nano-технологии, искусственный интеллект, квантовая механика, 3D технологии и т.д. Эти технологии позволяют обеспечить интеграцию научных знаний различных направлений и сфер деятельности общества, в том числе и экономику, формируя цифровую экономику, способствующую внедрению этих технологий в промышленное производство. Сегодня уже 56% топ-менеджеров крупных компаний в мире планируют расширить применение цифровых технологий. Так, например, среди крупнейших немецких компаний 91% заявляют об инвестициях в создание цифровых фабрик [10.]. Мировыми лидерами в области цифровой трансформации промышленности являются страны Азиатско-Тихоокеанского региона (Китай, Япония, Южная Корея), Великобритания, страны Европейского союза (Германия, Франция), США и Канада. В современный период Tesla, Xiaomi, Illumina, Alibaba, Counsyl, SunEdison, Fencent, Yuno Therapeutics, Solar City, Netflix являются ведущими компаниями, сыгравшими большую роль в развитии новых технологий и цифровизации в мире. В 2018 году, по данным Всемирного банка, 5% мирового ВВП или свыше 3,5 трлн долл. является общим объёмом цифровой экономики и к 2025 году цифровизация составит 50% мировой экономики.

Важно отметить, что использование термина «цифровизация» в более широком его значении, напоминающем изменения в сложившейся парадигме, вызванные все более и более распространенным применением цифровых технологий, приписывают Роберту Вакхалови, который использовал определение цифрового общества в статье, опубликованной в 1971 году [3, с 15].

А термин «цифровая экономика» был впервые введён Николасом Негропonte – американским информатиком, профессором Массачусетского технологического университета в 1995 году [8].

Вполне естественно, что развитие цифровой экономики повлечёт коренные изменения в структуре производственных отношений, социальных отношений, главными из которых выступают трудовые отношения. Следовательно, возникает вопрос: Какое влияние окажут новые технологии на состояние рынка труда в целом и на спрос рабочей силы, в частности?

В развитых странах поляризация рабочих мест была связана с сокращением производства и рабочих мест средней квалификации и увеличением сферы услуг и рабочих мест более высокой квалификации, в то время как в странах со средним уровнем дохода наблюдался рост производства и рабочих мест средней квалификации. Не всю поляризацию рабочих мест можно объяснить технологическими изменениями, многое также является результатом торговли и международной конкуренции.

Различные источники выявили некоторые общие черты в профилях цифровых работников по всему миру. Они, как правило, моложе по сравнению с общей рабочей силой. В странах Восточной Европы цифровым работникам в среднем за 30, а в таких странах, как Российская Федерация и Польша, они широко представлены в более молодой возрастной группе (18–26 лет) [7]. В Китае профиль цифровых работников аналогичен Восточной Европе [9].

Республика Таджикистан в данный период времени является самым молодым государством, так как средний возраст населения приходится до 30 лет. В связи с экономическими изменениями в сторону новых технологий, молодёжь так же обучается и переквалифицируется на специальности в области цифровых технологий. В ближайшем будущем, когда на рынке труда Таджикистана повысится потребность в высококачественных специалистах в области ИКТ, он будет удовлетворён.

Республика Таджикистан с 2018 года начала процесс трансформации экономики к цифровой экономике. В Национальной стратегии развития страны на период до 2030 года определены основные пути и шаги цифровизации экономики, где предусматривается три этапа перехода к инновационному устойчивому развитию экономики: на основе достижения поставленных целей, отражённых в

стратегии; привлечения инвестиций; подготовки кадров в соответствии требований рынка труда, - будет осуществлена трансформация экономики.

Важно отметить мнение таджикского эксперта Асомиддина Асоева, который говорит, что цифровая экономика обладает высоким потенциалом для достижения целей устойчивого развития в целом и социального благосостояния страны в частности. Важным фактором успеха в этом направлении является «participatory development» или «развитие через широкое участие всех заинтересованных сторон».

В ежегодном Послании Маджлиси Оли Президент Республики Таджикистан, Лидер нации, уважаемый Эмомали Рахмон отметил, что: «С учётом современных процессов, мы должны усилить работы по реализации цифровой экономики и внедрению цифровых технологий в социально-экономические сферы» [1]. «На основе Послания и Постановления Республики Таджикистан от 31 января 2019 года, №39 "Об итогах социально-экономического развития Республики Таджикистан в 2018 году и задачах на 2019 год" была разработана и утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2019 года, №642 Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан. Концепция основывается на Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года и представляет собой общее видение использования современных цифровых технологий в целях достижения высшей цели долгосрочного развития Таджикистана» [2]. Для создания устойчивого экономического развития и повышения конкурентоспособности Республики Таджикистан востребовано широкое внедрение использования цифровых технологий, особенно "прорывных".

При реализации Концепции цифровой экономики до 2040 года Республики Таджикистан основными отраслями экономики в трансформационном процессе цифровизации являются такие, как промышленность, энергетика, транспорт, сельское хозяйство, образование, здравоохранение, торговля и туризм.

В результате ускоренного развития цифровых технологий перспективное направление в сфере занятости получила удалённая работа. В Республике Таджикистан с внесением новых поправок в закон «О содействии занятости населения», к статье 1 данного закона добавлен новый абзац со следующим содержанием «удалённая работа», которая регулирует отношения, связанные с осуществлением трудового процесса вне места нахождения работодателя с использованием информационно-коммуникационных технологий в рабочем процессе [4]. Также во второй части законопроекта с целью усовершенствования статьи 4 действующего закона был добавлен новый параграф, согласно которому работники, занятые удалённой работой, относятся к группе занятого или приравненного к нему населения.

Сегодня термины «удалённый работник», «дистанционный работник», «фрилансер» по значимости занимают особое место в сфере занятости и в условиях

эпидемиологической обстановки получили приоритетное положение в сравнении с другими формами занятости. Это самый быстрорастущий сегмент альтернативной работы, здесь работа обеспечивается технологической «платформой», которая напрямую связывает работников с клиентами.

Несмотря на то, что цифровая экономика способствует созданию новых форм занятости, формирует новые требования к качеству рабочей силы и её компетенциям, она же создаёт ещё и другие, более сложные проблемы. Эти проблемы связаны с несбалансированным цифровым развитием всех сфер жизни общества, многие человеческие ресурсы не успевают овладевать необходимыми для их рабочей деятельности навыками, что затрудняет осуществление труда. Следовательно, необходимо подготовить образовательные учреждения к современным навыкам работы, подготовке новых специальностей, которые появляются на рынке труда в процессе цифровизации экономики Таджикистана.

Понимая, что 70% населения Таджикистана проживает в сельской местности, цифровая трансформация является основным вектором в экономическом развитии страны и в период формирования и развития цифровой экономики в Республике Таджикистан особое внимание должно уделяться проблемам занятости, безработицы в трудоизбыточном регионе и цифровой готовности населения.

Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан «предусматривает укрепление цифровых основ, как создание современной цифровой инфраструктуры и обеспечение повсеместного широкополосного доступа, развитие современных систем связи, создание дата-центров и цифровых платформ», что особенно востребовано в сфере труда.

Одной из приоритетных целей Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 г. является продуктивная занятость. На наш взгляд, для успешного достижения цели в качестве первоочередных задач необходимо обеспечить развитие онлайн-услуг в области трудоустройства, обучения, переобучения и повышения квалификации, а также внедрение процесса цифровизации трудовых договоров и электронной трудовой книжки.

Цифровизация изменит и структуру рынка труда, однозначно в лучшую сторону, информационные технологии приведут к формированию новых профессий и реорганизации старых.

Рынок труда Республики Таджикистан пополняют новые трудовые ресурсы, так при 10 млн численности населения в марте 2022 года 2560,2 тыс. человек составляют трудовые ресурсы, из них 97,9% заняты.

В 2021 году из стен высших учебных заведений выпущено на рынок труда 42,4 тыс. человек подготовленных кадров, из них девушки 15,8. тыс человек, что составляет 37, 3% от общего количества. Учреждениями среднего профессионального образования выпуск составил 30,2 тыс. человек, что на 48,8%

больше чем в 2017 году. Рынок труда так же был пополнен специалистами рабочих профессий, так, в 2021 году - 11115 человек, из них девушки составляют 24,8%.

Цифровизация в области рынка труда даст возможность решить проблемы трудоустройства молодых специалистов, при этом необходимы стремительные и срочные преобразования в образовательных программах всех ВУЗов и внедрение такой дисциплины, как «Цифровая экономика».

Подводя итог, можно сказать, что распространение и проникновение цифровизации в экономику коренным образом изменило организацию работы. Способ организации и выполнения работы, навыки, необходимые для выполнения работы, трудовые отношения, система социальной защиты, формализация неформальных секторов и качество работы претерпели значительные изменения. Пандемия COVID-19 также ускорила эту цифровую трансформацию. Однако не все пострадали в равной степени. В то время как цифровизация обещает демократизировать работу и предоставить возможности для многих, менее представленных групп, таких, как женщины, этнические меньшинства, люди с ограниченными возможностями и беженцы, - они отстают с точки зрения цифровых возможностей. Кроме того, многие страны с низким и средним уровнем дохода не имеют инфраструктуры и ресурсов, чтобы догнать страны с высоким уровнем дохода. Цифровизация может принести такие значительные результаты и создать положительные возможности

1) Цифровизация позволяет снизить уровень коррупции. В большинстве случаев коррупционные действия имеют место при оплате наличными. В случае оплаты валютных операций есть возможность снижения случаев коррупции.

2) Позволяет экономить время сотрудников и повышать производительность труда. Конечно, в большинстве сервисов выполнение заказа занимает много времени. Ещё чаще обработка платежей занимает много времени.

3) Позволяет снизить затраты. В процессе цифровизации работодатель привлекая работников на дистанционную занятость, сокращает затраты на формирование рабочего места, затраты на электроэнергию, мебель, офис и канцтовары и появляется возможность в повышении заработной платы сотрудника.

4) Повышается возможность предоставлять качественные услуги в области трудоустройства, повышения квалификации и образования. Привлечение высококвалифицированных кадров всех регионов мира на основе дистанционной занятости.

Однако оцифровка также может вызвать множество проблем:

Возможности кражи информации и предоставления информации другим людям посредством кибератак. В большинстве таких случаев это возможно, потому что опыт развитых стран показывает, что, несмотря на мощную защиту, у них тоже может быть шанс на поражение.

Рост безработицы. Особенно в странах с высоким естественным приростом и высокой безработицей. Таким образом, с развитием искусственного интеллекта, цифрового управления и вымиранием старых профессий на рынке труда может высвободиться большое количество людей. Повысится потребность в переквалификации и переобучении работников новым востребованным профессиям и их трудоустройство.

Недоступность услуг и неосведомленность большинства граждан о цифровых операциях, особенно старшего поколения Таджикистана. Уровень образованности в области цифровизации среди населения заставляет желать лучшего, в некоторых случаях не имеют навыков в использовании компьютеров, банкоматов и смартфонов. Но эта ситуация конечно же разрешима и требует только времени.

Важно отметить, что независимо от существующих проблем, а также влияющих факторов в этом направлении, Республика Таджикистан также является самостоятельным членом современного мира. С этой точки зрения, для дальнейшего развития этого направления необходимо провести следующие действия:

- повышение уровня цифровой грамотности населения страны и повторное объяснение его эффективности на предприятиях и в других организациях, включая эффективное обучение информационным технологиям в сельской местности;
- увеличение инфраструктуры информационных технологий и обеспечение её доступности в стране
- подготовка и увеличение количества специалистов высокого уровня в области информационных и экономических знаний;
- оказание всех государственных услуг посредством цифровых сервисов;
- разработка и анализ новых моделей управления и бизнес-деятельности посредством цифровой деятельности;
- организация специальной рабочей группы и создание системы защиты информации в стране и т.д., позволяющие развивать это направление в стране.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Парламенту Республики Таджикистан "О направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан" от 26.12.2018. - Душанбе.
2. Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан от 30 декабря 2019 года, №642.
3. Баранов Д.Н. Сущность и содержание категории «цифровая экономика» // Вестник Московского университета им. С.Ю.Витте. Серия 1: экономика и управление. – 2018. – №2 (25). – С.15-23.

4. В Таджикистане узаконят дистанционную работу: <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/power/20201020/v-tadzhikistane-uzakonyat-distantionnuyu-rabotu>.

5. Bukht, Rumana; Heeks, Richard (3 August 2017). "Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy". Rochester, NY. SSRN 3431732. Brekke, Jaya; Alsindi, Wassim (2021). "Cryptoeconomics".

6. Engovatova A (2017) Digital economy: the way specialists comprehend this term [Tsifrovaya ekonomika: kak spetsialisti ponimaut etot termin] Rambler news. <https://finance.rambler.ru/economics> Accessed 21 April 2019.

7. Eskarne Arregui Pabollet et al., 'The Changing Nature of Work and Skills in the Digital Age', Publications Office of the European Union, (2021); Mariya Aleksynska, 'Digital Work in Eastern Europe', ILO Working Paper 32, (2021)

8. Negroponte N. Being Digital. N.Y.: Knopf, 1995, 256 p.

9. Yiu Por (Vincent) Chen, 'Online Digital Labour Platforms in China: Working Conditions, Policy Issues and Prospects', ILO Working Paper 24(2021).

10. <https://packiot.com/91-of-manufacturing-companies-have-increased-their-digital-transformation-investments-tells-report/>.

ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ ВА ТАҲДИДӢ ОН БА БОЗОРИ МЕҲНАТ

ҶУРАХОНЗОДА САОДАТ,

муовини директори Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 907-986-913; e-mail: s.mutieva@mail.ru

РУСТАМҶОНИ САЙДУЛЛОИ ҚУЗРАТЗОДА,

муовини сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои макроиқтисодии Маркази
тадқиқотии стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: (+992) 901-31-38-68; e-mail: caidullozoda1992@mail.ru

Дар мақолаи мазкур назарияҳои асосии рақамисозӣ ва таъсири мусбиату манфии он ба иқтисодиёт, аз ҷумла ба бозори меҳнатро ба инобат гирифта имкониятҳои дар оянда манфиатовар будани он таҳлил гардидааст. Навобаста аз омилҳои мусбати рақамикунонӣ дар кишвар ва дар ҷаҳон омилҳои манфии он низ мавҷуд мебошад, ки барои тақмил додани ин самт лозим мебошад.

Аз ҷумла зиёд гардидани сатҳи бекорӣ дар кишварҳои афзоиши табиӣ зиёд дошта ва мавҷуд будани шумораи зиёди муҳоҷирон таъсиррасонанда буда метавонад. Барои пурра ноил гардидан ва рушд додани ин самт иҷрои як

қатор вазифаҳоро ҷатмӣ мешуморем, ки дар мақолаи мазкур гирд оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: табдилоти рақамӣ, ташиқил, технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, иқтисодиёти интернет, талабот, ҳосиятҳои истеъмоли, нишондиҳандаҳои техникӣ ва иқтисодӣ, иқтисоди веб, инқилоби илмӣю технологӣ, технологияҳои нав, марҳалаҳо, бозори меҳнат, самаранокӣ, қувваи корӣ.

SOME ISSUES OF MODERNIZATION OF PRODUCTION PROCESSES

JURAKHONZODA SAODAT JURAKHON,

Deputy Director of the Center for strategic Research under
the President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave., 89;

тел.: (+992) 907-98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru

RUSTAMJONI SAIDULLOI KUZRATZADA,

Deputy Head of the Department for Analysis of Macroeconomic Issues of
the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave., 89;

tel: (+992) 901-31-38-68; e-mail: caidullozoda1992@mail.ru

This article analyzes the main theories of digitalization and its positive and negative impact on the economy, including the labor market, taking into account the possibilities of its usefulness in the future. Regardless of the positive factors of digitalization in the country and in the world, there are also negative factors that are necessary to improve this direction. Including rising unemployment rates in countries with high natural growth and large numbers of immigrants can have an impact. For the full achievement and development of this direction, we consider it necessary to complete some of the tasks that are collected in this article.

Keywords: Digital transformation, organization, Information and communication technologies, Internet economy, need, consumer properties, technical and economic indicators, web economy, Scientific and technological revolution, new technologies, stages, labor market, efficiency, labor force

**АРЗӢБИИ ТАМОЮЛӢОИ РУШДИ СОӢИБКОРӢ ДАР СОӢАИ
КИШОВАРЗӢ**

РАӢМАТЗОДА РУСТАМ,

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, коршиноси Раёсати таҳлили масъалаҳои
рушди соҳавии МТС-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: (+992) 55-502-20-00; email: farzona070489@mail.ru

ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ,

сардори Раёсати таҳлилии масъалаҳои соҳибкорӣ ва рушди баҳши хусусии
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: (+992) 988-55-26-90; e-mail: o-amin@mail.ru

Дар мақола тамоюлҳои рушди соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ бо дарназардошти шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ, мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст. Муаллиф дар заминаи таҳқиқоти худ бо далелҳои мушаххас масъалаҳои асосии рушди соҳибкориро дар соҳаи мазкур муайян намудааст, ки дар ҳаллу ҷасли онҳо ба пешрафти минбаъдаи ин баҳши муҳими иқтисодиёт тақони ҷиддӣ хоҳад бахшид.

Калидвожаҳо: соҳибкорӣ, кишоварзӣ, баҳши хусусӣ, ислоҳот, захираҳои истеҳсоли, коркарди ашёи хом, истифодаи оқилонаи замин, амнияти озуқаворӣ.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо вучуди тағйирёбии вазъи сиёсӣ ва иқтисодӣ ва амниятии ҷаҳон, дар роҳи пешрафти бемайлони иқтисодӣ, расидан ба ҳадафҳои стратегӣ ва ба ин васила таъмин намудани зиндагии шоистаи аҳоли, аз ҷумла, тавассути рушди баҳши хусусӣ ва соҳибкорӣ бо қадамҳои устувор пеш меравад. Аммо, бо вучуди ин, вазъи зудтағйирёбандаи сиёсӣ ва иқтисодии ҷаҳон, аз ҷумла, вусъат гирифтани таҳримҳои иқтисодӣ ва тичоратӣ ва дар ин асос қанда шудани занҷираҳои мавҷудаи таъминоти молу маҳсулот, тағйирёбии иқлим ва оқибатҳои вобаста ба он, аз ҷумла, камобиву хушксолии паёпай, камчини маводи хӯрокворӣ ва ба таври бесобиқа боло рафтани нархҳо, хусусан нархи маводи озуқаворӣ, ҳар як кишварро водор месозад, ки ба таъмини амнияти озуқаворӣ аз пештара дида, боз ҳам бештар тавачҷуҳ зоҳир намояд.

Чунин вазъ тақозо менамояд, ки ҳар як ваҷаб замини дар ихтиёри кишоварзон қарордошта, бояд самараноку оқилона истифода гардида, аз ҳар як порчаи он, хусусан заминҳои обӣ ба таври ҳатман ду – се ҳосил рӯёнида шавад.

Тибқи омили расмӣ, ҳоло 24,6 дарсади ММД ва 570,7 ҳазор нафар ё 44,7 [1] дарсади ашхоси машғули кор дар иқтисодиёти мамлакат бевосита ба соҳаи кишоварзӣ рост меояд [2]. Чунин неруи бузург дар сурати созмондиҳии илмӣ ва оқилонаи истифодаи об, замин ва дастгирии давлатӣ қодир аст, ки на танҳо амнияти хӯроквориро пурра таъмин намояд, балки соҳаи кишоварзӣ кишварро ба сатҳи ҷаҳонӣ барорад.

Дар шароити кунунӣ ноил гардидан ба чунин ҳадафҳо, хусусан таъмини амнияти озуқаворӣ, аз бисёр ҷиҳат ба рушди бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ дар тамоми соҳаҳои иқтисодиёт, аз ҷумла соҳаи кишоварзӣ вобастагии зиҷ дорад, чунки ҳоло тақрибан 56 дарсади субъектҳои соҳибкорӣ дар кишвар ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) (ХДФ) рост меояд [3]. Илова бар ин, 70 дарсади заминҳои истифодаи кишоварзӣ ва 82 дарсади заминҳои киштзор дар ихтиёри ХДФ ҳамчун соҳибкории инфиродӣ дар соҳаи кишоварзӣ қарор дорад [4]. Ҳамзамон, ҳиссаи бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ дар ташакулли маҷмуи умумии маҳсулоти кишоварзӣ, тақрибан 94–95 дарсадро ташкил медиҳад, ки далели возеҳу равшани нақши муҳим доштани соҳибкорӣ дар рушди соҳаи кишоварзӣ дарак медиҳад.

Аз ин нуқтаи назар ҳарчанд, ки ин бахши муҳимми иқтисодиёт тараққӣ кунад, ҳамон андоза қафолати рушду минбаъдаи соҳаи кишоварзӣ ва дар ин замина амнияти озуқаворӣ кишвар таъмин хоҳад гашт. Бинобар ин, дар даврони соҳибистиқлолӣ ҷиҳати таъмини рушди соҳаи кишоварзӣ бо таъя ба рушди бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ як силсила ислоҳоти муҳим ва ҷиддӣ амалӣ карда шуданд, ки мақсади асосии онҳо, пеш аз ҳама, афзоиши мунтазами истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва коркарди ниҳии он, муҳайё сохтани ҷойҳои нави корӣ, истифодаи самараноки захираҳои мавҷуда ва ба ин васила таъмин амнияти хӯроквории мамлакат ба ҳисоб меравад.

Дар натиҷаи чораҳои амалигардида истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ мунтазам тамоюл ба афзоиш дошта, соли 2022-ум 49,3 миллиард миллион сомони ро ташкил дод, ки ин рақам дар муқоиса бо соли 2021 тақрибан 24 дарсад зиёд мебошад.

Динамикаи тағйирёбии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯйи шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ дар ҷадвали зерин ба таври зайл нишон дода шудааст:

Ҷадвали 1.

Динамикаи тағйирёбии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯйи шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ дар солҳои 1991–2021, млн. сомонӣ

	Солҳо						2021
	1991	2005	2010	2015	2017	2018	
Баҳши ҷамъиятӣ	549,9	412280	961,2	1276,5	1187,4	1216,0	3314,1
Хоҷагиҳои аҳоли	12436,2	1681519	8058,5	13267,4	14426,6	15509,0	18448,0
ХДФ	–	680158	4053,5	7318,9	8962,0	9645,3	15854,5
Ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ	12986,1	2773957	13073,2	21862,8	24576	26370,3	37616,6
Ҳиссаи баҳши ҷамъиятӣ дар ҳаҷми умумӣ, %	4,3	14,9	7,3	5,8	4,8	4,6	9
Ҳиссаи хоҷагиҳои аҳоли дар ҳаҷми умумӣ, %	95,7	60,6	61,6	60,7	58,7	58,8	49
Ҳиссаи ХДФ дар ҳаҷми умумӣ, %	–	24,5	31,0	33,5	36,5	36,6	42

Манбаъ: Ҷадвал дар асоси маълумоти Маҷмуаи омили кишоварзӣ барои солҳои 2010, 2010, 2021 тартиб дода шудааст. С–16,18,19.[5]

Чуноне аз ҷадвал мушоҳида мегардад, соли 2021 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ 37616,6 миллион сомони ро ташкил додааст, ки ин рақам нисбат ба соли 1991 тақрибан 3 маротиба зиёд мебошад. Дар давраи таҳлилӣ ҳиссаи хоҷагиҳои аҳоли, ки чун субъекти соҳибкорӣ дар баҳши аграрӣ мушаххас нагардидааст, дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ 49,0 дарсад ва дар ХДФ 42,0 дарсадро ташкил додааст, ки ин 91 дарсади ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзиро дар бармегирад. Рақамҳои овардашуда баёнги аз нақши муҳим доштани хоҷагиҳои аҳоли нисбат ба ХДФ дар раванди таъмини амнияти озукаворӣ мебошад. Ҳол он, ки 70 дарсади заминҳои истифодаи кишоварзӣ ва 82 дарсади заминҳои киштзор дар ихтиёри ХДФ қарор доранд.

Ҳамасола дар натиҷаи андешидани тадбирҳои муассири давлатӣ доир ба беҳтар намудани фазои соҳибкорию сармоягузорӣ, шумораи субъектҳои соҳибкорӣ, хусусан, дар соҳаи кишоварзӣ мунтазам афзуда, соли 2022-ум 343,3 ҳазор ададро ташкил дода, аз он 56 дарсадаш ба ХДФ рост меояд. Тағйирёбии шумораи субъектҳои соҳибкорию барои солҳои 2010–2022 дар ҷадвали зерин ба таври зайл нишон додашудааст:

Ҷадвали 2.

Нишондиҳандаи афзоиши субъектҳои соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии
Тоҷикистон дар солҳои 2010–2022, адад

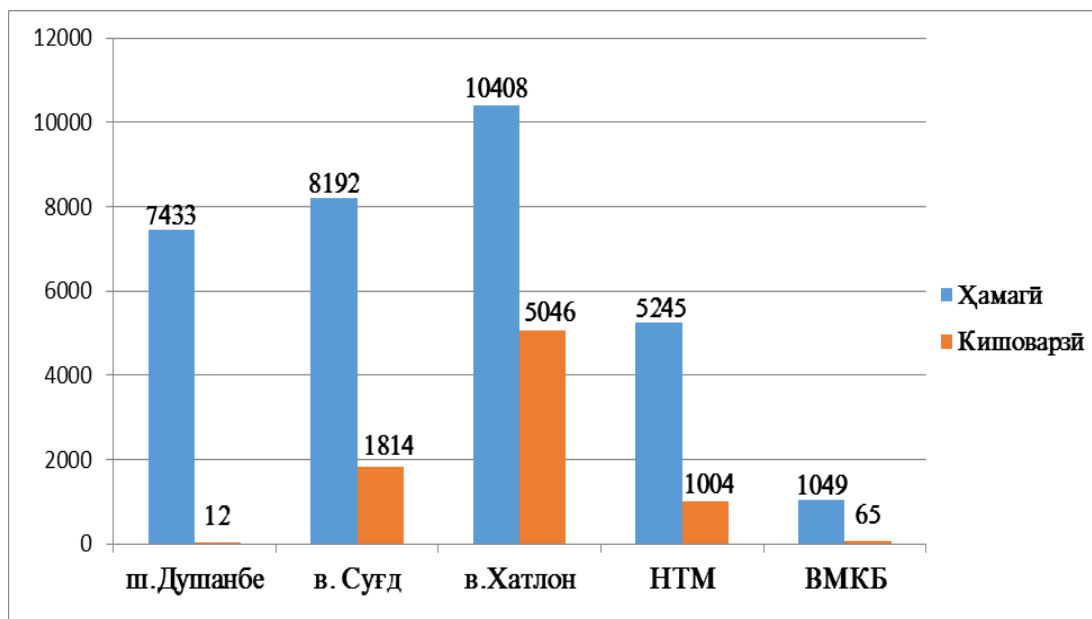
Навъи фаъолият	2010	2012	2014	2016	2018	2019	2022	2010/ 2022
Шаҳодатнома бо дарназардошти шартҳои махсус	52670	35502	31352	31730	33572	34604	88000	1,6 мар.
Патент	55913	76424	82874	90862	101367	105338	47100	–16%
Шаҳси ҳуқуқӣ	12107	25920	31925	30842	31173	30928	37353	3,1мар.
ХДФ	51372	73806	97122	133131	149774	155621	172000	3,4 мар.
Ҳамагӣ	172062	187160	243647	275653	315887	326491	344453	2,1 мар.
Ҳиссаи шаҳодатнома дар шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ	30,6	19,0	12,9	11,5	10,6	10,6	25,6	
Ҳиссаи низомии патентӣ дар шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ	32,5	40,8	34,0	33,0	32,1	32,3	13,7	
Ҳиссаи шаҳсони ҳуқуқӣ дар шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ	7,0	13,8	13,1	11,2	9,9	9,5	10,8	
Ҳиссаи ХДФ дар шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ	29,9	39,4	39,9	48,3	47,4	47,6	50,0	

Манбаъ: Манбаъ: Маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2010-2019. Вазъи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмуаи оморӣ, Душанбе, 2022. С–63,66 [6].

Тавре аз ҷадвал ба назар мерасад, давоми солҳои 2010–2022 шумораи соҳибкории тибқи шаҳодатнома фаъолияткунанда 1,6 маротиба, шахсони ҳуқуқӣ тақрибан 3,1 баробар ва ХДФ 3,4 маротиба зиёд гардидааст. Дар ин давра шумораи соҳибкории дар асоси патент фаъолияткунанда бо сабабҳои гуногун, аз ҷумла гузариш ба низомии шаҳодатнома 16 дарсад коҳиш ёфтааст.

Соли 2022 аз шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ 25,6% ба соҳибкории тибқи шаҳодатнома фаъолияткунанда, 13,7% низомии патентӣ ва 50 дарсад ба ХДФ рост меояд. Рақамҳои дар боло зикргардида дар муқоиса ба нишондиҳандаҳои соли 2010, аз ҷумла шахсони ҳуқуқӣ 2,5 ва ХДФ бошанд, 17,7 банди дарсадӣ зиёд гардидааст. Дар давраи таҳлилӣ соҳибкории тибқи патент фаъолияткунанда 0,2 ва низомии шаҳодатнома бошанд, 5,0 банди дарсадӣ кам гардидаанд.

Аз рақамҳои оводашуда хулоса мегардад, ки ҳоло бо дарназардошти ХДФ тақрибан 90 дарсади субъектҳои соҳибкориро дар кишвар соҳибкорони инфиродӣ ташкил дода, шахсони ҳуқуқӣ, ки пойдевори бахши хусусӣ ба ҳисоб мераванд, ҳамагӣ 10 дарсадро дар мегираду ҳалос. Аз шумораи умумии соҳибкорони мақоми шахси ҳуқуқидошта дар кишвар тақрибан, 25 дарсадаш ба соҳаи кишоварзӣ рост меояд.

Манбаъ: Маълумоти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020. [7]

Расми 1. Соҳибкдороне, ки ба истехсолу парвариши маҳсулоти кишоварзӣ машғуланд, ва дорандаи мақоми шахси ҳуқуқӣ мебошанд дар соли 2020.

Аз рақамҳои 1 айён мегардад, ки соли 2020 аз шумораи умумии соҳибкорони мақоми шахси ҳуқуқидошта дар кишвар ҳамагӣ 7941 адад ё тақрибан 25 дарсадаш ба соҳаи кишоварзӣ рост меояду ҳалос [8]. Дар шумораи умумии шахсони ҳуқуқӣ ҳиссаи шаҳри Душанбе, 0,2 фоиз, Суғд 22,8%, Хатлон 63,6%, НТМ 12,6% ва ВМКБ бошад, 0,8 дарсадро ташкил медиҳад.

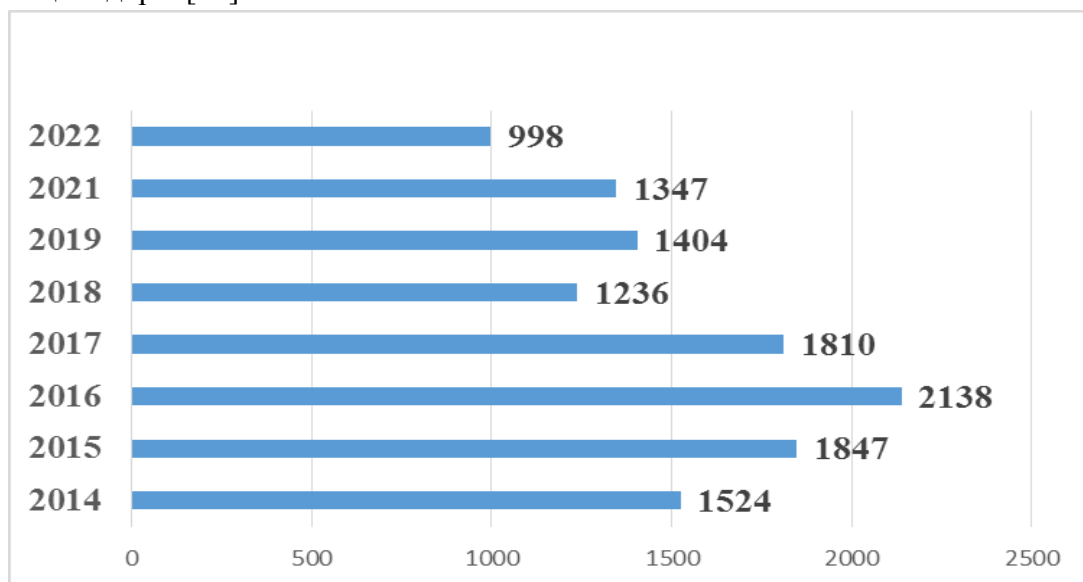
Аз рақамҳои овардашуда ҳулоса мегардад, ки ҳоло 75 дарсади субъектҳои соҳибкорӣ дар баҳши аграриро ХДФ ҳамчун соҳибкории хурди инфиродӣ ташкил дода, ба истехсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар шакли ашёи хом машғул мебошанд.

Дар маҷмӯъ, ҳаминро метавон қайд намуд, ки дар давраи таҳлилӣ беш аз 90 дарсади субъектҳои соҳибкориро бо дарназардошти ХДФ дар кишвар соҳибкорони инфиродӣ, ки дар соли тақвимӣ ҳаҷми даромади умумиашон, аз ҷумла бо патент фаъолияткунанда 200 ҳазор сомонӣ ва бо шаҳодатнома фаъолияткунанда наметавонад аз 1 миллион сомонӣ бештар бошад, ташкил дода, шахсони ҳуқуқӣ, ки пойдевори баҳши хусусӣ ба ҳисоб мераванд, ҳамагӣ 10 дарсад ташкил додааст [9].

Тавре, ки болотар қайд карда гузаштем, ҳоло 56 дарсади субъектҳои соҳибкорӣ дар кишварро ХДФ ҳамчун соҳибкории инфиродӣ дар соҳаи кишоварзӣ ташкил дода, дар таъмини амнияти озуқавории кишвар нақши муҳим доранд. Бо вучуди мушоҳида гардидани тамоюлҳои мусбат дар рушди фаъолияти ХДФ ҳамчун соҳибкории инфиродӣ, ҳоло ҳам, мушкилоти масъалаҳои зиёди ҳалталаб дар ин самт ҷой дорад, муҳимтарини онҳоро чунин худлса намудан мумкин аст:

- дастрасии маҳдуд ба воситаҳои молиявӣ, хусусан қарзҳои дарозмуҳлат;
- дастрасии ба техникаву мошинолотии кишоварзӣ бо сабаби баланд будани арзиши онҳо;
- дастрасӣ ба тухмиҳои хушсифат;
- мунтазам боло рафтани нархи сӯзишворӣ ва дигар воситаҳои истехсолӣ;
- надоштани молу мулки ба сифати гарав итифодашаванда дар муассисаҳои қарзгиранда;
- паст будани маърифати молиявӣ иқтисодӣ ва ҳуқуқии аксари соҳибкорони дар ин соҳа фаъолияткунанда;
- мустақиман пайдо намудани нуктаҳои фурӯши маҳсулот дар бозорҳо;
- Зиёд будани шахсони миёнарав дар бозори фурӯши маҳсулот;
- надонистани имтиёзу сабукиҳои дар доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти соҳибкорӣ пешбинигардида (пардохтҳои андозию гумруқӣ, низоми содакардашудаи андозбандӣ, ворид гаштан ба моратория ва ғайра).

Тавре, ки қаблан баён доштем, ҳоло ҳиссаи шахсони ҳуқуқӣ, ки пойдевори баҳши хусусӣ ба ҳисоб мераванд, дар шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ ҳамагӣ 10 дарсад ташкил медиҳаду ҳалос. Дар баробар ин, солҳои охир шумораи онҳо, аз ҷумла дар соҳаи кишоварзӣ низ мунтазам таъҷил ба қоҳиш доран[10].

Диаграммаи 1. Таъҷили барҳамхурии соҳибкорони мақоми шахси ҳуқуқидошта дар солҳои 2014–2022

Рақамҳои омории диаграммаи мазкур, нишон медиҳанд давоми солҳои 2014–2022 дар маҷмӯъ, 12304 адад субъектҳои соҳибкории мақоми шахси ҳуқуқидошта бо сабабҳои гузариш ба шакли соҳибкории инфироди ва таъсири дигар омилҳои фаъолияти худро қатъ намудаанд.

Ба андешаи мо, мунтазам зиёд гардидани барҳамхурии шумораи соҳибкорони мақоми шахси ҳуқуқидошта агар, аз як тараф ба таъмини рушди иқтисоди миллӣ монеа эҷод кунад, аз ҷониби дигар дар раванди саноатикунории босурати кишвар, ки ҳамчун ҳадафи ҷоруми миллӣ ва таъмини амнияти озуқаворӣ, таъсири манфӣ хоҳад расонид. Илова бар ин, танҳо соли 2022 28,3 ҳазор адад субъектҳои соҳибкории инфиродӣ ва ҳудуди 1000 корхонаҳои аҳамияти иҷтимоиву иқтисодидошта бо сабабҳои гуногун фаъолияти худро қатъ намуданд, ки нисбат ба соли 2021 қариб 800 ва корхонаҳои барҳамхӯрда бошад 100 адад зиёд мебошад. Вазъи баамаломадаро коршиносони масоили иқтисодӣ дар таъсири омилҳои зерин арзёбӣ менамоянд, аз ҷумла:

-норасои ва бо тадриҷ баланшавии нархи воситаҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла сӯзишворӣ, нуриҳои менералӣ, тухмии хушсифат;

-дастрасии мустақим надоштан ба бозори фурӯш, зиёд будани ашхоси миёнарав;

-дарёфти бозори яклухтфӯруши дар дохил ва берун аз кишвар;

-ташкил ва инкишофи фармоишҳои давлатии хариди мол, сатҳи пасти дастрасӣ ба иттилоот дар робита ба тағйирёбии вазъи бозор (нобаробарии нарх, рақобатпазирии маҳсулот, талабот ва пешниҳод) инчунин тақвияти муносибатҳои маркетингӣ;

-мавҷуд набудани суғуртабандии ҳатмӣ дар объектҳо ва ашхоси ҳуқуқӣ ва воқеӣ, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои табиӣ зарар мебинанд;

-низоми сусти идораи давлатӣ, хусусан дар самти суғурта, андозбандии муносиб ва дастгирии молиявӣ дар шакли субсидияҳо;

-рушди оқифояи коркарди ниҳоеи истеҳсоли маҳсулот;

-паст будани қобилияти пардохтпазирии корхонаҳои кишоварзӣ;

-надоштани маблағҳои озоди гардон ва паст будани музди меҳнат;

-иқтисодии ноқифояи захираҳои қарзӣ молиявӣ ва баланд будани меъёри дарсадҳои қарзҳои бонкӣ;

-ба сифати гарав истифода нагардидани сертификати ҳуқуқӣ истифодабарии замин ва иншооти бунёдшаванда дар муассисаҳои қарздиҳанда;

-норасоии техника ва мошинолотӣ муносири кишоварзӣ бо сабаби баланд будани арзиши он, инчунин кӯҳнаву фарсуда шудани қисмати зиёди онҳо;

-сатҳи пасти оғаҳмандӣ, донишу малакаи иқтисодӣ ва ҳуқуқии соҳибкорон, дар раванди дастрасӣ ба манбаҳои молиявӣ, самаранок истифода намудани захираҳо, ҷалби сармоя, дастрасӣ, ва идоракунии захираҳои молиявӣ-қарзӣ, ба роҳ мондани ҳамкори бо ташкилотҳои қарзӣ ва маърифати пешбурди фаъолияти тижорат мувофиқи талаботи замон;

-паст будани маърифати молиявӣ иқтисодӣ ва ҳуқуқии соҳибкорон.

Ҳамин тавр, маҳз бо ҳамин сабабҳо, ҳоло ба ташкили фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан соҳибкории истеҳсолӣ ва дар соҳа кишоварзӣ мароқи ҷиддӣ зоҳир карда намешавад. Чунки дар чунин ҳолат, ҷиғуна метавон фаъолияти соҳибкорӣ ва истеҳсоли маҳсулоти кишоварзиро рушду раванк дод.?

Бинобар ин, таҳлилу арзёбӣ ва дарёфти роҳу услҳои навини таъмини рушди минбаъдаи соҳаи мазкур, бо таъя ба рушди бахши хусусӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан дар доираи шаклҳои мухталифи фаъолияти хоҷагидорӣ, аз ҷумла кооперативҳои истеҳсолӣ ва ХДФ, ки 70 дарсади заминҳои истифодаи кишоварзӣ ва 82 дарсади заминҳои мазраъро дар ихтиёр доранд, аз ҷумлаи масъалаҳои муҳим ва саривақти ба ҳисоб меравад[11].

АДАБИЁТ

1. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи, оморӣ, Душанбе, 2022, С–22;
2. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи оморӣ, Душанбе, 2022, С–82;
3. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи оморӣ, Душанбе, 2022, С–67;
4. Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи, оморӣ, Душанбе, 2021, С–19;
5. Ҷадвал дар асоси маҷмааи оморӣ кишоварзӣ, дар солҳои 2010,2010, 2021 тартиб дода шудааст;
6. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи оморӣ, Душанбе, 2022, С–63,66;
7. Маълумоти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии ҚТ дар соли 2020;
8. Маълумоти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии ҚТ дар соли 2020;
9. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2010 –2022;
10. Маълумоти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идоракунии анволи давлатии ҚТ дар солҳои 2014 ва вазъи иҷтимоию иқтисодии ҚТ, маҷмӯаи оморӣ, Душанбе, 2022;
11. Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи оморӣ, Душанбе, 2021.С–19.

**ОЦЕНКА ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В
СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ**

РАХМАТЗОДА РУСТАМ,

д.э.н., профессор, эксперт Управления отраслевого развития ЦСИ при
Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел: (+992) 55-502-20-00; email:farzona070489@mail.ru

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ,

начальник Управления исследовании проблем предпринимательства и развития
частного сектора ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел.(+992) 988-55-26-90, e–mail: o–amin@mail.ru

В статье анализируются и оцениваются тенденции развития предпринимательства в сфере сельского хозяйства с учетом формы хозяйственной деятельности. В контексте своего исследования автор обозначил основные вопросы развития бизнеса в данной сфере с конкретными фактами, решение которых даст серьезный импульс дальнейшему развитию этой важной отрасли экономики.

Ключевые слова: *предпринимательство, сельское хозяйство, частный сектор, реформы, производственные ресурсы, переработка сырья, рациональное использование земли, продовольственная безопасность.*

ASSESSMENT OF TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN AGRICULTURE

RAHMATZODA RUSTAM,

d.e.s., professor, expert specialist of the Department of Industry Development
Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 89;
tel: (+992) 55-502-20-00; email: farzona070489@mail.ru

ODINAEV AMIN IBRAGIMOVICH,

deputy head of Department of entrepreneurship issue research and private sector
development Center for Strategic Research under the
President of the Republic Tajikistan,
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave., 89
tel. (+992) 988552690, e-mail: o-amin@mail.ru

The article analyzes and evaluates the trends in the development of entrepreneurship in the field of agriculture, taking into account the form of economic activity. In the context of his research, the author outlined the main issues of business development in this area with specific facts, the solution of which will give a serious impetus to the further development of this important sector of the economy.

Keywords: *entrepreneurship, agriculture, private sector, reforms, productive resources, processing of raw materials, rational use of land, food security.*

**НАҚШИ МИНТАҚАҶОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДИ ДАР
САНОАТИКУНОНИИ БОСУРЪАТИ КИШВАР**

МУРТАЗОЕВ ОРАЗ ҚАРАҶОНОВИЧ,

номзади илмӣи иқтисодӣ, дотсент, сардори раёсати таҳлили
масъалаҳои макроиқтисодии Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992 37) 221-15-71; e-mail: oraz.murtazoev@hotmail.com

АБДУРАҶМОН ҲАКИМЗОДА,

унвонҷӯии кафедраи маркетинг, тиҷорат ва сервис
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
734061, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Дехотӣ ½;
тел.: (+992) 907-70-48-90, e-mail: hakimzod-90@mail.ru.

Дар мақолаи мазкур рушди истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, ҳадафҳои асосии таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, нақш ва мавқеи онҳо дар саноатикунони босуръати иқтисодиёти кишвар мавриди таҳқиқ ва арзёбӣ қарор гирифтааст.

Муаллифон қайд намудаанд, ки ҳадафҳои таъсис ва рушди минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар кишвар ин ворид намудани технологияи муосири инноватсионӣ, истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, махсусан молҳои воридотивазкунанда, ҷалби сармояи хориҷӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва истифодаи таҷрибаи пешқадами кишварҳои тарақикардаи ҷаҳон дар самти саноат ва ғайра мебошад.

Айни замон саҳми МОИ дар рушди истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва таъмини бозори истеъмолӣ бо маҳсулоти ватанӣ назаррас буда, бо ҳадафи ҷоруми стратегии кишвар саноатикунони босуръати иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат мекунад.

Калидвожаҳо: саноат, маҳсулоти саноатӣ, минтақаҳои озоди иқтисодӣ, воридотивазкунӣ, соҳибкорӣ, сармоягузорӣ, ҷойҳои нави корӣ.

Баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи саноат куллан тағир ёфта, ба рушди истеҳсолоти ватанӣ ва содироти маҳсулоти тайёр равона гардид. Ворид намудани технологияҳои инноватсионӣ, истифодаи захираҳои зиёди ашёи хоми маҳаллӣ, коркарди он ва истифодаи васеи захираҳои меҳнатӣ ба рушди соҳаи саноати кишвар

заминаҳои мусоид фароҳам меоварад. Дар ин раванд ба соҳибкорони соҳаи истеҳсолот ва саноат аз имтиёзҳои зиёди андозии гумрукии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бархурдор гардиданд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми наватӣ ба Маҷлиси Олӣ қайд намуданд: “Мо саноатикунони босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегияи кишвар қабул кардем, зеро рушди саноат барои таъмин намудани устувории иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтисодии содиrotии мамлакат ва рақобатнокӣ он замина мегузорад”. [1]

Сатҳу сифати зиндагии аҳоли аз дараҷаи тараққиёти иқтисодии давлат вобаста аст. Дар наватӣ худ, эҷод ва истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ба баланд шудани рақобатпазирии иқтисодиёт ва рушди иқтисодии кишвар мусоидат мекунад. [10] Бинобар ин, бо мақсади амалӣ намудани ҳадафҳои дарозмуҳлат ва афзалиятҳои рушди иқтисодиёти кишвар Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 таҳия гардид.

Вобаста ба рушди соҳаи саноат дар Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд гардидааст: “Имрӯз саноати Тоҷикистон ба симои хосси миллии давлати мустақил соҳиб гардидааст. Акнун он бояд ба тамоми хусусиятҳои мақоми нав мувофиқ шуда, дар доираи чорабиниҳои ташкилии техникаи аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда, ки самаранокӣ истеҳсолотро бо устувории занҷири арзиши иловашуда ва баланд бардоштани дараҷаи коркарди маҳсулот аз ашё то ба маҳсулоти тайёр бурда расонидани онро таъмин карда тавонанд, фаъолият намояд.” [4]

Дар доираи сиёсати пешгирифти давлату Ҳукумат доир ба дастгирии фаъолияти соҳибкориву сармоягузори дар замони соҳибистиклолӣ тадбирҳои зарурӣ амалӣ гардида, дар ин самт барои соҳибкорон имтиёзу сабукиҳои зиёд ҷорӣ карда шуданд. Ҷиҳати ҳимояву дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ ва ҷалби сармоя аз ҷониби Ҳукумати кишвар Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ қайд карданд: “То имрӯз ба соҳибкорон беш аз 120 намуни имтиёзу сабукиҳои андозиву гумрукӣ пешниҳод шуда, шумораи сохторҳои бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ аз 4 ба 1 кам гардида, хизматрасонӣ дар ин самт ба таври ройгон ба роҳ монда шудааст. Дар соли 2022 маблағи имтиёзҳои андозиву гумрукии истифодагардида зиёда аз 12 миллиард сомони ро ташкил медиҳад. Аз ҷумла, аз ҳисоби паст ва бекор кардани меъёрҳои 5 намуни андоз зиёда аз 1,5 миллиард сомонӣ ҳамчун дастгирӣ дар ихтиёри субъектҳои соҳибкорӣ боқӣ мемонад. Дар натиҷа соли

2022 шумораи субъектҳои соҳибкорӣ ба 339 ҳазор расид, ки нисбат ба соли 2018 беш аз 76 ҳазор зиёд мебошад.” [2]

Имрӯз саноати Тоҷикистон ба симои хосси миллии давлати мустақил соҳиб гардидааст. Акнун он бояд ба тамоми хусусиятҳои мақоми нав мутобик шуда, дар доираи ҷорабиниҳои ташкилию техникаи илман асоснокшуда, ки самаранокии истеҳсолотро бо устувории занҷири арзиши иловашуда ва баланд бардоштани дараҷаи коркарди маҳсулот аз ашё то ба маҳсулоти тайёр таъмин карда, метавонад фаъолият намояд. Зеро дар шароити муосир модели воқеии рушди рақобат ба шиддатнокии ҳамкориҳои бисёр иштирокчиёни гуногуни раванди таҳия, эҷод ва тижоратикунонии инноватсия асос ёфтааст, ки ҷустуҷӯи шакл ва самтҳои таҳкими онро тақозо мекунад [3, - С. 269]. Аз ин лиҳоз, минтақаҳои озоди иқтисодӣ ин ҳудуди махсусе, ки як қисми қаламрави мамлакатро, ки речаи гумрукӣ ва тижоратии бебӯҷ дошта, дар он ширкатҳои хориҷие, ки ба истеҳсоли маҳсулоти ба содирот нигаронидашуда машғуланд, як қатор имтиёзҳои андозӣ ва молиявиро соҳибанд.

Ҳадаф ва сабабҳои таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ (МОИ) дар ҳар маврид гуногунанд. Баъзе давлатҳо бо ёрии МОИ кӯшиш мекунанд, ки ба сатҳи бекорӣ таъсири мусбат расонида, мушкилоти минтақаҳоро доир ба дараҷаи тараққиёти иҷтимоию иқтисодӣ, хифзи манфиатҳои истеҳсолкунандагони миллий бартараф намоянд. Дар дигар кишварҳо МОИ барои паҳн намудани таҷрибаи пешқадами хориҷӣ, идоракунии, ҷалб намудани технологияи муосири инноватсионӣ таъсис дода мешаванд. Аммо бар хилофи мамлакатҳои тараққикарда дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ба ташкили МОИ ҷиҳати ҷалби сармояи хориҷӣ, воридоти технологияҳои инноватсионӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ диққати калон дода мешавад.

Бо мақсади расидан ба афзалиятҳои миллий тавассути рушди минтақаҳои кишвар, баланд бардоштани иқтидори истеҳсолии соҳаи саноати кишвар ва дар ин раванд ҷалби сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон панҷ минтақаи озоди иқтисодӣ: “Суғд”, “Данғара”, “Панҷ”, “Ишкошим” ва “Кӯлоб” таъсис дода шудааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон МОИ бо мақсади таъмини шароити мусоид барои суръат бахшидани рушди иқтисодии кишвар, аз ҷумла, бо мақсадҳои ҷалби сармояи хориҷӣ, таъмини шуғли аҳоли, ҷалби техника ва технологияи инноватсионӣ, истифодаи таҷрибаи нешқадами хориҷӣ, муттаҳидсозӣ ва истифодаи маҷмуии сармояи давлатӣ, тижоратӣ ва хориҷӣ, ҷорӣ намудани ихтироот ва коркарди илмию техникаи ватаниву хориҷӣ, рушди истеҳсолоти молҳои истеъмоли ва хизматрасониҳо, афзун намудани содироти маҳсулот ва ғайра ташкил карда шудаанд.

Минтақаҳои озоди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон намунаи дастгирии воқеии мақсадноки давлатӣ ба соҳибкории хусусӣ мебошанд. Ташкили МОИ

воситаи муассири сиёсати саноатии давлат барои таъмини ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ дар минтақа мебошад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини рушди устувори иқтисодиёт ба соҳаи саноат таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, саноатикунони босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегии кишвар қабул намудааст, ки барои таъмин намудани устувори иқтисодиёти миллӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротии мамлакат ва рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ саҳми арзанда гузошта истодааст.

Дар шароити муосир самти афзалиятноки ислоҳоти сохтории иқтисодиёт ва пешбурди сиёсати иҷтимоию иқтисодӣ, пеш аз ҳама, таъмини шароити мусоид барои рушди устувори иқтисодиёт соҳаи саноат ба ҳисоб меравад.

Ҷадвали 1.

Шумораи корхонаҳои саноатӣ аз рӯи навъҳои асосии фаъолияти иқтисодии соҳаҳои саноат, (адад)

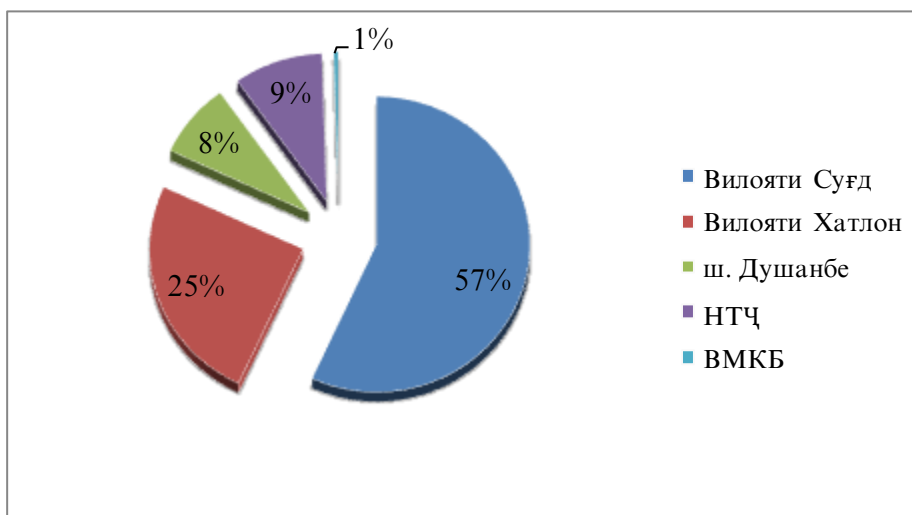
Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2022 нисбат ба 2018, %
	2018	2019	2020	2021	2022	
Саноат, ҳамагӣ, аз он ҷумла:	2161	2164	2283	2397	2795	129
Саноати истихроҷи маъдан	249	250	264	291	307	123
Саноати коркард, аз ҷумла:	1806	1746	1846	1927	2323	128
- истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ	468	462	501	515	523	111
- истеҳсоли маҳсулоти нассоҷӣ ва дӯзандагӣ	390	368	397	414	428	109
Истеҳсолу тақсими неруи барқ, газ ва об	106	168	173	179	165	155

Сарчашма: аз тарафи муаллиф дар асоси таҳлили маълумоти Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: АОНПҶТ, 2022.- С. 252-255 ҳисоб карда шудааст.

Шумораи корхонаҳои саноатӣ дар соли 2022-ум 2795 ададро ташкил дода, назар ба соли 2018-ум 129% зиёд мебошад. Шумораи корхонаҳои саноати истихроҷи маъдан дар соли 2022-ум 307 ададро ташкил дода, назар ба соли 2018-ум 123% афзоиш ёфтааст. Шумораи корхонаҳои саноати коркард дар соли 2022-ум 2323 ададро ташкил дод, ки назар ба соли 2018-ум 128% зиёд мебошад.

Теъдоди корхонаҳои истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ дар соли 2022-ум 523 ададро ташкил дода, назар ба соли 2018-ум 111% афзоиш ёфтааст. Истеҳсоли маҳсулоти нассочӣ ва дӯзандагӣ дар соли 2022-ум 428 ададро ташкил дод, ки назар ба соли 2018-ум 109% зиёд мебошад. Истеҳсолу тақсими неруи барқ, газ ва об бошад, дар соли 2022-ум 165 ададро ташкил дод, ки назар ба соли 2018-ум 155 афзоиш ёфтааст. Дар соли 2022 шумораи коргоҳу корхонаҳои истеҳсоли ба 2795 расида, аз ҷумла, дар соҳаҳои истихроҷ 307 адад, коркард 2323 адад, таъминоти неруи барқ, газ, буғ ва тозакунии ҳаво 71 адад ва таъминоти об ва коркарди партовҳо 94 адад фаъолият кардаанд.[6]

Дар сохтори ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати ҷумҳурӣ ҳиссаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии вилояти Суғд 56,9%, Хатлон 25,0%, ш. Душанбе 8,2%, НТҚ 9,5% ва ВМКБ 0,4%-ро ташкил медиҳад.

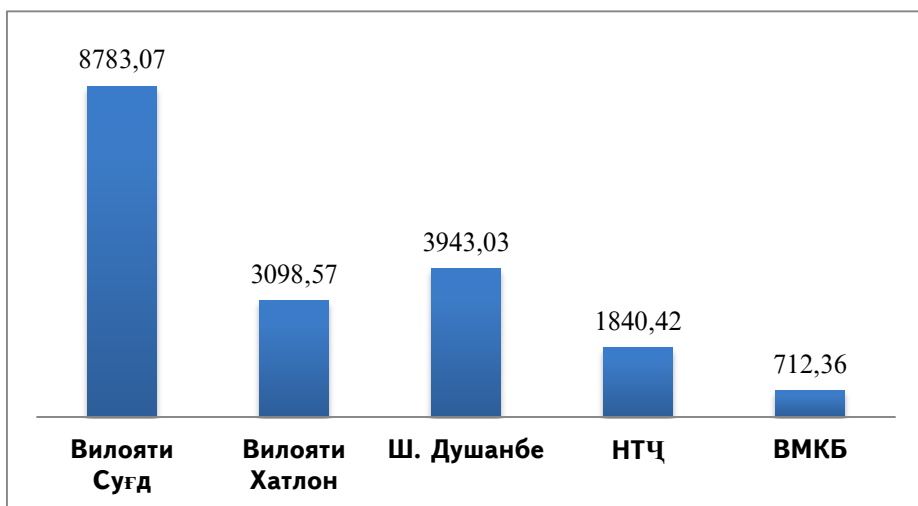

Расми 1. Вазни қиёсии минтақаҳо дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 2022 (бо %)

Сарчашма: аз тарафи муаллиф дар асоси маълумоти Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2022//Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҚТ, 2023. – С.20 ҳисоб карда шудааст.

Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳоли дар сатҳи ҷумҳурӣ 4472,62 сомони ро ташкил медиҳад. Таҳлили истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳоли фарқи гуногунро нишон дод.

Бояд қайд қайд кард, ки яке аз ҳадафҳои асосии таъсис ва рушди МОИ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин рушди соҳаи саноат ва таъмини бозори истеъмолӣ бо маҳсулоти хушсифати ватанӣ мебошад.

Расми 2. Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳоли дар сатҳи ҷумҳурӣ дар соли 2022 (млн. сомонӣ)

Сарчашма: аз тарафи муаллиф дар асоси маълумоти Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2022//Ҳисоботи омории Душанбе, АОИПҶТ, 2023. – С.20 ҳисоб карда шудааст.

Айни замон фаъолияти истеҳсолии субъектҳои МОИ кофӣ набошанд ҳам, вале саҳми онҳо дар амалисозии саноатикунории босуръати иқтисодиёти кишвар ба чашм мерасад.

Ҷадвали 2.

Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар минтақаҳои озоди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2018 - 2022, (ҳазор. сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					Суръати афзоиш соли 2022/2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот	141,7	198, 5	199,7	733,1	485	3,4 маротиба

Сарҷаиша: Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2021//Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҚТ, 2022. – С.41.; Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2022//Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҚТ, 2023. – С.46.

Бояд қайд кард, ки ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар МОИ-и кишвар дар соли 2022 ба 485 млн. сомонӣ баробар гардид, ки назар ба соли 2018-ум 3,4 маротиба афзоиш ёфтааст. Аз шумораи умумии панҷ МОИ-и кишвар истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар МОИ “Суғд” дар соли 2022 ба 295409,1 ҳазор сомонӣ баробар гардид, ки назар ба соли 2018-ум 3,5 маротиба зиёд мебошад. Дар МОИ “Данғара” истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 2022 ба 19070,0 ҳазор сомонӣ баробар гардид, назар ба соли 2018-ум 3 маротиба афзоиш ёфтааст.[9]

Дар МОИ “Панҷ” дар соли 2022 истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба 4679,7 ҳазор сомонӣ баробар гардида, назар ба соли 2018-ум 16 маротиба афзоиш ёфтааст. Бояд қайд кард, ки МОИ “Кӯлоб” соли 2019 таъсис дода шуда, истеҳсоли маҳсулоти санотӣ дар минтақаи мазкур танҳо дар соли 2022-ум 29,5 ҳазор сомониро ташкил дод. Мутаассифона, дар МОИ “Ишкошим” то ҳол субъектҳои бақайдгирифташуда ба фаъолияти истеҳсоли оғоз накардаанд.[6]

Ҷадвали 3.

Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар минтақаҳои озодаи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2018 - 2022, (ҳазор. сомонӣ)

№	Минтақаҳои озодаи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон	Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, ҳазор сомонӣ				
		Солҳо				
		2018	2019	2020	2021	2022
1.	МОИ “Суғд”	116,1	163260,8	165266,8	295409,1	408464,6
2.	МОИ “Данғара”	25,3	34339,3	34483,7	19070,0	71742,8
3.	МОИ “Панҷ”	293000	886,7	48,0	-	4679,7
4.	МОИ “Кӯлоб”	-	-	-	-	29,5
5.	МОИ “Ишкошим”	-	-	-	-	-
Ҳамагӣ		293141,4	198486,8	199798,5	314479,1	484916,6

Сарҷаиша: Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2021//Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҚТ, 2022.–С.41.; Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2022 // Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҚТ, 2023. – С.46.

Ҳоло дар МОИ - и “Суғд” маҳсулот, ба монанди гелиоколлекторҳои офтобӣ, кубурҳои пластикӣ, ноқилҳои барқӣ, рангҳои беруни девор ва колерҳо, профилҳои пластикӣ барои дару тиреза, қуттиҳои пластмасӣ барои нигоҳ доштани меваҳои тарутоза, маҳсулоти гӯшти ва ғайра истеҳсол карда мешаванд.[8]

Ҷадвали 4.

Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар МОИ “Суғд”
дар солҳои 2018 – 2022 (ҳаз. сомонӣ)

Минтақаи озоди иқтисодии “Суғд”	Субъектҳо	Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, ҳазор сомонӣ					Суръати афзоиш соли 2022/2018 маротиба
		Солҳо					
		2018	2019	2020	2021	2022	
	ҚММ «Реал»	4942,1	9651,1	10154,4	14513,8	23037,8	4, 6
	ҚММ «Равзана Пласт»	874,5	1513,9	1193,0	891,0	1238,3	1,4
	ҚММ «Фортуна Ко»	3340,2	6875,6	5534,6	6417,9	7401,2	2, 2
	ҚММ КМ «Силкоат Бойя»	9785,8	10799,0	7755,2	8654,7	12083,7	1,2
ҚММ КМ «Стар Пласт	11968,3	14823,4	7918,6	6594,0	4923,6	0, 4	
ҚММ КМ ТТ «Таҷпроф»	45896,8	90790,2	94105,1	197182,9	259538,3	5,6	

Сарчашма: Вазъи иқтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2021//Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҚТ, 2022.–С.41.; Вазъи иқтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2022 // Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҚТ, 2023. – С.46.

Дар соли 2022 дар МОИ “Суғд” 15 корхонаи саноатӣ фаъолият намуда, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 408464,6 ҳазор сомони ро ташкил дод, ки назар ба соли 2021-ум 38,1 дарсад зиёд мебошад. Аз он ҷумла, корхонаҳои саноатии ҚДММ “Реал” ба маблағи 23037,8 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Равзана Пластик” - 1238,3 ҳазор сомонӣ, ҚДММ КМ “Силкоат Бойя” - 12083,7 ҳазор сомонӣ, ҚДММ КМ “Стар Пласт” - 4923,6 ҳазор сомонӣ, ҚДММ КМ ТТ “Таҷпроф” - 259538,3 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Фартуна Ко” – 7401,2 ҳазор

сомонӣ, ҚДММ “Тоҷикполиэтилен” – 1309,7 ҳазор сомонӣ, ҚДММ КМ ТТ “Афранг пластик” – 39792,3 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Ариана метал пласт” – 22031,0 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Донаи алмос” – 8018,5 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Сӯғдиён агро” – 1340,0 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Азияполитекс” – 470 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Покзарф” – 74,7 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Ҷаҳони нав” – 22,1 ҳазор сомонӣ маҳсулот истеҳсол намудаанд. [6]

Айни замон дар МОИ “Панҷ” 11 корхона ба қайд гирифта шуда, аз онҳо 4 субъекти ватанӣ, 3 корхонаи хориҷӣ ва 4 корхонаи муштарақ мебошанд. Аз шумораи субъектҳои бақайдгирифташуда дар соли 2022 дар минтақаи мазкур 3 корхонаи саноатӣ ба фаъолияти истеҳсоли машғул шуда, ба маблағи 4679,7 ҳазор сомонӣ маҳсулот истеҳсол намудаанд.

Дар соли 2022 дар минтақаи мазкур ҚДММ “Технологияҳои офтобӣ” – 492,3 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Тоҷикистон Таҳор пластик” – 182,9 ҳазор сомонӣ ва ҚСП “Фон дарё” – 4004,5 ҳазор сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истеҳсол намудаанд. Корҳои сохтмонӣ ба маблағи 1500,0 ҳазор сомонӣ иҷро карда шудаанд. [6]

Ҷадвали 5.

Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар МОИ “Панҷ” дар солҳои 2018 - 2022, (ҳаз. сомонӣ)

Нишондиҳанда	Солҳо					Суръати афзоиш соли 2022/2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот	293	886,7	48,0	–	4679,7	16 маротиба

Сарчашма: Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2021//Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҚТ, 2022.–С.45., Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон январ - декабри соли 2022//Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҚТ, 2023. – С.46.

Дар соли 2022 дар МОИ “Данғара” 11 корхонаи саноатӣ фаъолият намуда, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 71742,8 ҳазор сомониро ташкил дод. Аз ҷумла, ҚДММ “Тоҷпласт – 1” ба маблағи 10846,0 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Миср – 2001” ба маблағи 235,6 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Детйен Бетон” ба маблағи 3757,1 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Ауфен” ба маблағи 53585,0 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Ғаюр саноат” ба маблағи 1495,9 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Пештоз Посоргод Тоҷикистон” ба маблағи 342,1 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Техно полоиш” ба маблағи 900,6 ҳазор сомонӣ ва ҚДММ “Грин – голд” ба маблағи 2,0 ҳазор сомонӣ маҳсулот истеҳсол кардаанд.

Мувофиқи маълумоти оморӣ дар соли 2022 дар МОИ “Ишкошим” ҳамагӣ 5 субъект ба қайд гирифта шуда, корҳои сохтмонӣ ба маблағи 1441, 0 ҳазор сомонӣ амалӣ шудааст. [6]

Ба ақидаи мо мушкилоти асосии рушди минтақаи мазкур, пеш аз ҳама, дар инфрасохтори рушднаффта (нақлиётӣ, бозорӣ, иҷтимоӣ), мавҷуд набудани захираҳои молиявӣ, мушкилоти шароитҳои иқлимӣ, танзими ғайрисамаранок ва идоракунӣ доир ба ҷалби сармоягузoron дар бунёди инфрасохтор, самаранокӣ пасти хароҷоти буҷавӣ, нокифоя будани иттилоотонидани сармоягузoronи иқтдорӣ, рекламаи сусти имиёзҳои МОИ, нарасидани кадрҳои соҳибтахассус ва ҳавасмандгардонии сусти барои кормандони маъмурияти МОИ ба шумор меравад.[7]

Ҷадвали 6.

**Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар МОИ “Данғара”
дар солҳои 2018 – 2022 (ҳаз. сомонӣ)**

Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара”	Корхонаҳо	Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, ҳазор сомонӣ					Суръати афзоиш соли 2022/2018 маротиба
		Солҳо					
		2018	2019	2020	2021	2022	
	ҶДММ “Грин - Голд”	1953,6	1745,0	522,0	2630,0	2,0	-
	ҶДММ “Ауфен”	2147,0	17536,0	19888,0	44026,0	53585,0	25
	ҶДММ “Миср – 2001”	275,0	335,0	228,2	229,3	235,6	0,8
	ҶДММ “Детйен Бетон”	1726,2	3071,2	1757,0	3416,8	3757,1	2,1
	ҶДММ “Тоҷпласт – 1”	6561,7	9520,0	10229,0	19070,0	10846,0	1,6
	ҶДММ “Тоҷпласт – 2”	1000,0	1000,0	1000,0	1000,0	1000,0	1,0
	ҶДММ “Тоҷпласт – 3”	1000,0	1000,0	1000,0	1000,0	1000,0	1,0

Сарҷаишма: Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2021//Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҶТ, 2022.–С.45., Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2022//Ҳисоботи оморӣ. Душанбе, АОНПҶТ, 2023. – С.46.

Айни замон дар МОИ “Кӯлоб” ду корхонаи саноатӣ: ҶДММ “Тоҷик Алмос” ва ҶДММ “Кӯлоб Агросаноат” ба қайд гирифта шуда, дар соли 2022 истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 29,5 ҳазор сомони ро ташкил дод. Дар соли 2022 дар минтақаи мазкур корҳои сохтмонӣ ба маблағи 12460,0 ҳазор сомонӣ амалӣ гардидааст.[6]

Бояд тазакур дод, ки айни замон вазъи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар МОИ “Суғд” ва “Данғара” нисбатан назаррас буда, минтақаҳои “Панҷ” ва “Ишкошим” ғайриқаноатбахш баҳогузори карда мешаванд. МОИ “Кӯлоб”, ки наватъсис аст, айни замон дар он ду корхонаи истеҳсолӣ ба қайд гирифта шуд, дар соли 2022 аз ҷониби як корхона ғайриқаноатбахш истеҳсолӣ ба қайд гирифта шудааст. Ғайриқаноатбахш МОИ “Ишкошим” ҳамонро ғайриқаноатбахш баҳогузори карда шуда, андешидани ҷораҳои зарури шарти зарури ба шумор меравад.

Ҳамин тариқ, натиҷаи ғайриқаноатбахш истеҳсолӣ дар МОИ Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки онҳо дар марҳалаи ташаққул ва рушд қарор дошта, дар таъмини бозори истеъмолӣ бо маҳсулоти ватанӣ ва амалӣ намудани ҳадафи ҷоруми стратегии кишвар– саноатикунони босуръати иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми худро гузошта истодаанд. Ҳамзамон, масъалаҳои пешрафти бахшҳои воқеи иқтисодиёт ва таъмини рушди устувори иқтисодиро дар маддӣ аввали ҳадафи стратегии мамлакат қарор гирифта, сатҳи рақобатпазирии миллиро таъмин месозад ва тавасути ташаққул додани саноати милли ва самаранок бунёд намудани корхонаҳои саноатиро фароҳам меоварад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати милли - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 26.12.2019, ш. Душанбе. [Сарчашмаи электронӣ] <http://prezident.tj/node/21975>
2. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати милли - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 23.12.2022, ш. Душанбе. [Сарчашмаи электронӣ] <http://prezident.tj/node/29823>
3. Муртазоев О.Қ. Механизмы экономической интеграции субъектов инноваци-онного процесса региональной промышленной системы// -Таджикистан и современный мир/Вестник Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан - Душанбе: «АРЖАНГ», 2018. - № 3(62). - С.269-279.
4. Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе 2018, №159.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ” аз 25 марти соли 2011, № 700 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2011, №3, мод. 167).

6. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон январ-декабри 2022. Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2023, С.- 21.
7. Мушкилоти рушди минтақаи озои иқтисодии “Ишқошим”/Абдурахмон Ҳ.//Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Душанбе, 2022. №1 (40). – С. 107-111.
8. Фаёлияти истехсолию тичоратии минтақаҳои озои иқтисодӣ / Ҳамитов М.С., Ҳакимов А.А., Абдурахмон Ҳ. // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Душанбе, 2019. 2 (27) – С. 12-18.
9. Нақши соҳибкории истехсолӣ дар сохтори иқтисоди миллӣ”/Абдурахмон Ҳ. // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Душанбе, 2023. №1 (45). – С. 75-82.
10. Юсупова М.А. Роль СЭЗ в индустриально-инновационном развитии регионов/ Экономика Таджикистана//Вестник Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана. - Душанбе, 2022. - № 2. – С. 222-228.

РОЛЬ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В УСКОРЕНИЕ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

МУРТАЗОВ ОРАЗ КАРАХАНОВИЧ,

кандидат экономических наук, доцент, начальник управления изучения
макроэкономических вопросов Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел.:(+992 37)221-15-71; e-mail: oraz.murtazoev@hotmail.com

АБДУРАХМОН ҲАКИМЗОДА,

соискатель кафедры маркетинга, коммерция и сервиса
Таджикского государственного университета коммерции
734061, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Дехоти ½;
тел.: (+992) 907-70-48-90; e-mail: hakimzod-90@mail.ru.

В данной статье исследуются и анализируются развитие промышленного производства, основные цели создания свободных экономических зон в Республике Таджикистан, их роль и место в ускоренной индустриализации экономики страны.

Авторы отмечают, что целями создания и развития свободных экономических зон в стране являются внедрение современных инновационных технологий, производство промышленной продукции, прежде всего импортных товаров, привлечение иностранного капитала, создание новых рабочих мест и

использование передового опыта развитых стран мира в области промышленности и др.

В настоящее время вклад СЭЗ в развитие промышленного производства и поставку отечественной продукции на потребительский рынок значителен и соответствует четвертой стратегической цели страны – ускоренной индустриализации экономики Республики Таджикистан.

Ключевые слова: *промышленность, промышленная продукция, свободные экономические зоны, импортозамещение, предпринимательство, инвестиции, новые рабочие места.*

THE ROLE OF FREE ECONOMIC ZONES IN ACCELERATING THE INDUSTRIALIZATION OF THE COUNTRY

MURTAZOEV ORAZ QARAKHONOVICH,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Head of the Department of Analysis of Macroeconomic Issues of the

Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;

tel.: (+992 37)221-15-71; e-mail: oraz.murtazoev@hotmail.com

ABDURAKHMON HAKIMZODA,

Competitor of the Department of Marketing, Commerce and

Service Tajik State University of Commerce,

734061, Tajikistan, Dushanbe city, Dehoti str. ½;

tel.: (+992) 907-70-48-90; e-mail: hakimzod-90@mail.ru.

This article explores and analyzes the development of industrial production, the main goals of creating free economic zones in the Republic of Tajikistan, their role and place in the accelerated industrialization of the country's economy.

The authors note that the goals of creating and developing free economic zones in the country are the introduction of modern innovative technologies, the production of industrial products, primarily imported goods, the attraction of foreign capital, the creation of new jobs and the use of advanced experience of developed countries in the field of industry, etc.

At present, the contribution of the FEZ to the development of industrial production and the supply of domestic products to the consumer market is significant and corresponds to the fourth strategic goal of the country - the accelerated industrialization of the economy of the Republic of Tajikistan.

Keywords: *industry, industrial production, free economic zones, import substitution, entrepreneurship, investment, new workplaces.*

УДК: 330.336.338.

АРӢБИИ ТАҶРИБАИ ҶАҶОНИИ РУШДИ СОҶИБКОРӢ ДАР СОҶАИ КИШОВАРӢ

ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҶИМОВИЧ,

сардори Раёсати таҳлилий масъалаҳои соҳибкорӣ ва рушди баҳши хусусии
Маркази тадқиқоти сататегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел. (+992) 988-55-26-90; e-mail: o-amin@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои рушди соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ бо дарназадошти омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ, мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтаанд. Дар ин замина муаллиф роҳу усул ва самтҳои асосии дастгирии давлатии соҳибкории кишоварзиро дар кишварҳои аз лиҳози иқтисоди пешрафта, инчунин, Осиёи Марказиро мӯйян намудааст, ки истифодаи онҳо барои Ҷумҳурии Тоҷикистон муфид хоҳад буд.

Калидвожаҳо: соҳаи кишоварзӣ, соҳибкорӣ, тиҷорати аграрӣ, комплекси агросаноатӣ, қарзҳои имтиёзнок, сармоягузорӣ, кооперативҳои истеҳсолӣ.

Рушди соҳибкории хурду миёна, аз ҷумла дар соҳаи кишоварзӣ низ дар кишварҳои аз лиҳози иқтисодӣ пешрафта бо суръати баланд пеш меравад, зеро Ҳукумат ва дигар сохторҳои марбутаи давлатӣ ба ин баҳши муҳимми иқтисод аҳамияти ҷиддӣ зоҳир намуда, дастгириву ташаббускори ҳамаҷонибаи ҳаллу фасли масъалаҳо дар ин самт мебошанд. Дар ин мамлакатҳо, вобаста ба дастгирӣ ва рушди соҳибкории хурду миёна, барномаву имтиёзҳои зиёде амал мекунанд. Ҳоло дар ин кишварҳо аз 50–70 дарсади ММД ва ба шуғл фаро гирифтани аксари аҳоли низ бевосита аз ҳисоби соҳибкории хурду миёна таъмин карда мешаванд [1].

Бояд тазаққур дод, ки рушду тараққии бомуваффақияти соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ танҳо дар сурате имконпазир буда метавонад, ки агар самарабахшии сиёсати давлатии дастгирии соҳибкорӣ дар самтҳои зерин васеъ татбиқ карда шавад:

— Вобастагии баланди соҳаи кишоварзӣ аз шароити табиӣю иқлимӣ, инчунин, тараққиёти сусти соҳаи нигоҳдорӣ, боркашонӣ, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ дар кишвар;

— Тақсим ё дар ихтиёри ҳазорон ХДФ-ии хурд қарор доштани замини кишт, чунин вазъ имкони маблағгузориҳои ҳаҷман калон ё ҷалби ҳарчи

бештари сармоягузорию ба рушди истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ маҳдуд мекунад;

— Ҷараёни сусти ҷалби сармоя, хусусан, дар самти коркард ва содироти маҳсулот ва рушди нокифояи сертификатсияи маҳсулот мутобиқи стандартҳои байналмилалӣ;

— Набудани содироти назаррас бо дарназардошти арзиши баланди иловашуда, ки ҳамчун омили асосии боздорандаи ҳаҷми афзоиши даромад мебошад;

— Тичорати агарарӣ ба танзими доимӣ ва фаъоли дастгирии давлатӣ ниёз дорад, зеро соҳаи мазкур аз таъсири шароитҳои тағйирёбии иқлимӣ осебазир аст;

— Татбиқи сусти суғуртакунонии ҳатмӣ, аз ҷумла, суғуртабандии давлатии ҳатмӣ (*дастгирии молиявӣ ё ҷорӣ намудани суғуртаи ҳатмӣ ба фаъолияти соҳибкории истеҳсолии кишоварзӣ дар ҳолати таъсири манфии офатҳои табиӣ*);

— Паст будани донишу малака, сатҳи ҷаҳонбинӣ, маърифати молиявӣ иқтисодӣ, рақамикунонӣ ва ҳуқуқи соҳибкорон, инчунин надонишани нозукиҳои конунгузорию танзими фаъолияти соҳибкорӣ;

— Ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ бо тағйир додани шароити ҳаёт ва фаъолияти қисми зиёди аҳолии мамлакат алоқаманд аст, чунки ин соҳа на танҳо соҳаи истеҳсолот, балки соҳаи иҷтимоӣ низ ҳисобида мешавад, чунки дар ин соҳа беш аз 70 дарсади аҳолии мамлакат умр ба сар мебаранд;

— Фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор вазифаҳои муҳимро иҷро мекунад, аз ҷумла, истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ, шугли аҳоли, нигоҳдорӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми деҳот. Масалан, агар танҳо дар соли 2021 аз ҷониби субъектҳои соҳибкорӣ 34,3 ҳазор ҷойҳои нави кори таъсис ёфта бошад, пас аз он 9 ҳазор ё беш аз 26 дарсадаш ба ХДФ рост меояд [2].

— Ниҳоят соҳибкорӣ захираи назаррас ва субъекти мустақили иқтисодиёти кишвар буда, 70 дарсад маҷмуи маҳсулоти дохилӣ қариб 80 дарсади пардохтҳои андозии бучети давлатӣ ва 68 дарсади аҳолии аз лиҳози иқтисодӣ фаъол низ аз ҳисоби бахши хусусӣ таъмин карда мешаванд.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки самаранокии соҳибкорӣ бештар дар кишварҳои амалӣ карда мешавад, ки дар он ҷо дараҷаи қавии либерализатсияи фаъолияти иқтисодӣ бо самаранокии баланди ниҳодҳои давлатӣ, инчунин, дастгирии фаъолони давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва татбиқи сиёсати ҳавасмандгардонии рақобат дар бозори дохилӣ таъмин бошад.

Дар амалияи таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ аслан ду роҳи таъсисии ХДФ, аз ҷумла, амрикоӣ ва аврупоӣ вучуд дорад. Роҳи амрикоӣ тараққиёт аввалин ва дарозтарин буда, дар натиҷаи мустамликадорӣ ба вучуд омадааст. Ҳоло бо

чунин роҳи тараққиқӣ дар кишварҳои Зеландияи Нав, Канада, ИМА, Австралия ҲДФ ташкил гардида, бо самаранокии ғайриодӣ худ аз ҷумлаи пешсафони бозори ҷаҳонӣ мебошанд. Дар кишварҳои аврупоӣ бошад, ҲДФ тавассути рушди капитализм дар соҳаи кишоварзӣ (*сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ, андушти сармоя, афзоиши истеҳсоли маҳсулот*) ташаккул ёфтаанд [3]. Дар ин кишварҳо, пеш аз он, ки ҲДФ ташкил карда шавад, сарвари ояндаи онро зарур аст, ки имкониятҳои корӣ ва молиявии худро арзёбӣ намуда, самти маҳсусгардонидани ғайриодӣ истеҳсолотро дар заминаи андозаи оптималии замин муайян кунад.

Барои қисми зиёди ҲДФ ғайриодӣкунанда масъалаи андозҳои оптималии замин бо дарназардошти маҳсусгардонии истеҳсолот, аз ҷумлаи вазифа ва муваффақиятҳои асосӣ барои ғайриодӣи оянда, ба ҳисоб меравад.

Шароити имрӯза роҳбарони ҲДФ-ро водор месозад, ки тавассути озмоиш ва ҳатой ба чунин андозаҳои замин, ки имкон медиҳад, ки ба таъмини кори безарар ва рушди ҲДФ ноил гарданд, расиданд.

Интиҳоби дурусти андозаи ҲДФ имкон медиҳад, ки ҳарчоти қами меҳнат ба ҳар воҳиди маҳсулот, оқилона истифода бурдани замин ва дигар воситаҳои истеҳсоли таъмин гардад.

Дар баҳши аграрии ИМА ғайриодӣи ҲДФ дар шаклҳои зерин ба роҳ монда шудааст: *хурдтарин, хурд, миёна, қалон ва қалонтарин*.

Ҳиссаи ҳоҷаҳои хурде, ки дар давоми сол ба маблағи на қамтар аз 2,5 ҳазор доллари амриқӣ маҳсулот мефурӯшанд, қоряқи шумораи умумии онҳоро ишғол намуда, на бештар аз як дарсади (дарсади) маҳсулоти умумии кишоварзиро истеҳсол мекунанд.

Ба қатерияи дуом ҳоҷаҳои дозил мешаванд, ки қолна аз фурӯши маҳсулот қамтар аз 5 ҳазор доллари амриқӣ ва ҳоҷаҳои, ки аз 5–20 ҳазор доллар даромад ба даст меоранд.

Ба гурӯҳи ҳоҷаҳои миёна ҳоҷаҳои доҳил мешаванд, ки даромади қолнашон аз фурӯшанд маҳсулот 20– 40 ҳазор долларро ташкил дода бошад. Ба қатерияҳои ҳоҷаҳои қалон (ё тиқоратӣ) қорҳонаҳои доҳил мешаванд, ки қолна дар ҳақми аз 40–200 ҳазор доллар маҳсулот мефурӯшанд.

Ниҳоят ба сифати ҳоҷаҳои қалонтарин ҳоҷаҳои баромад мекунанд, ки ҳақми фурӯши маҳсулоташон бештар аз 200 000 долларро ташкил диҳад. Ҳарчанд ҳиссаи онҳо дар шумораи умумии ҳоҷаҳо қамтар бошад ҳам, вале сеяқи ҳақми истеҳсоли тамоми маҳсулоти кишоварзӣ ба онҳо рост меояд.

Дар ИМА қариб сеяқи ҳоҷагидорон ба таври ҳамешагӣ аз меҳнати қироя истифода бурда, боқимонда ҳоҷаҳо бошанд, аз меҳнати қирояи мавсимӣ вазеъ истифода мебаранд. Ҳадафи асосии ҳоҷагидорони Америқо асосан бо ҳарчи қамтарин ба даст овардани даромади барзиёд ва муътадил нигоҳ

доштани вазъи бозор дар соҳаи истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ нигаронида шудааст.

Майдони заминҳои қорам дар давлати Исроил 411 ҳазор гектарро ташкил намудааст, ки ин қариб 20 дарсади тамоми қаламрави кишварро дарбар мегирад. Дар ин кишвар, дар майдони 7 ҳазор гектар ё 2 дарсади майдони умумии заминҳои кишт кишоварзии органикӣ гузаронида мешавад. Майдони кишти сабзавот 45 ҳазор гектарро ташкил медиҳад. Майдони умумии гармхонаҳо дар ин мамлакат 150 ҳазор гектар буда, 10 дарсади онҳо аз ҷониби Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 30 дарсад аз тарафи Фонди миллии Изроил маблағгузорӣ карда мешавад. Ҳоло 2,5 дарсади ММД, 3,6 дарсади содирот ва 3,7 дарсади аҳолии машғули қор дар давлати Исроил аз ҳисоби соҳаи кишоварзӣ таъмин карда мешавад вале бо вучуди ин, ин кишвар 95 дарсади талаботи аҳолии ҳудро ба хӯрокворӣ, аз ҷумла бо сабзавоти тарутоза, мева, тухм, гӯшти мурғ, шир ва дигар маҳсулот аз ҳисоби истеҳсолоти ватанӣ таъмин менамояд.

Дар давлати Исроил як деҳқон барои беш аз 100 нафар аҳоли маҳсулоти озуқаворӣ истеҳсол менамояд. Дар соҳаи кишоварзии ин кишвар 72 ҳазор нафар қорқарон ба шуғл фарогирифта шуда, аз онҳо тақрибан 21 ҳазор нафараи ҳамчун қорқари қироа аз ҳориҷи кишвар мебошанд [4].

Дар ин ҷо, ХДФ-ро дар шаклҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст: қибутзим ё қоммунаҳои дастаҷамъӣ (*одна из форм коллективного ведения сельского хозяйства*). Ба ин шакли ҳоҷагӣ истеҳсоли беш аз 33 дарсади маҳсулоти кишоварзӣ рӯст меояд. Мошавим–(ширқатҳои қооперативӣ, ҳоҷагӣҳои инфироқии оилавӣ) дохил шуда, аз ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ 50 дарсадаш ба ин шакли ҳоҷагидорӣ рӯст меояд. Ниҳоят ХДФ, ки ҳудашон муқтақилона майдони замини дар ихтиёрдошташонро қорқард ва кишт меқунанд. Майдони замини дар ихтиёри ин ҳоҷагӣҳо қарордошта аз 2,5 то 6 гектарро ташкил медиҳад [5].

Ҳоло дар давлати Исроил 954 адад фермаи ширӣ амалӣ намуда, дар онҳо тақрибан 120 сар қорвои қалони шохдори зоти Исроил–Голштейн парвариш карда мешаванд. Аа шумораи умумии фермаҳои ширӣ 163 адад қооперативи истеҳсолӣ ва 790 ададашро ҳоҷагӣҳои хурд ташкил медиҳад. Илова бар ин, дар самти ҳосилноқии пахта дар ҷаҳон ҷойи аввалро ишғол менамояд. Истеҳсолқунандагон ва қорқардқунандагони шир дар доираи як иттиҳодия бо номи Шурои шир муқтаҳид буда, ба ҳайати он вазоратҳои кишоварзӣ, молия тандурустӣ, саноат ва савдо шомил мебошанд.

Бо қарори Шурои шир қвотаи нархҳои асосии фурӯши он тасдиқ карда мешавад. Меҳанизми мазқур имқон медиҳад, ки танзими бозори шир таъмин карда шуда, маҳсулоти зиёдатӣ истеҳсол карда нашавад. Инқунин, Шуроҳои зироатқорон, парандапарварон, асалпарварон, зайтунпарварон, пахтақорон,

тоқпарварон ва қорқарди ниҳони он амал мекунад. Дар ин кишвар Маркази илмӣ–таҳқиқотӣ бо номи Волкани фаъолият намуда, дар он 500 нафар, аз ҷумла 200 нафар қорманди илмӣ машғули пажӯҳишанд. Дар баробари ин, 80 дарсади хизматрасонӣ ба деҳқонон ва 40 дарсади истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ аз ҳисоби давлат ҷуброн карда мешавад.

Ҳамин тавр, дараҷаи интенсификасияи истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ ин кишвар дар ҷаҳон яке аз баландтарин нишондиҳанда ба ҳисоб меравад. Дар ин ҷо як қорғари соҳаи кишоварзӣ қодир аст, ки 110 қасро хӯронад. Ин рақам дар ИМА 25 ва дар Русия 93-ро ташкил медиҳад. Ҳосилнокии аз як гектар замин дар Исроил ба ҳисоби миёна 30 маротиба бештар аз дигар кишварҳо мебошад [6].

Таҳлилу омӯзиши осори илмии муаллифони ватанию хориҷӣ нишон медиҳанд, ки қисми асосии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ИМА, Канада, Шветсия, Дания ва Ҷопон дар ҳоҷагиҳои оилавӣ ба роҳ монда шудааст. Барои давлатҳои тараққиқардаи капиталистӣ шаклҳои гуногуни ташкиливу ҳуқуқӣ ҳос аст. Ҳоҷагиҳои оилавӣ, муштарак ва қорператсияҳои истеҳсолӣ дар ин кишварҳои фаъолияти самаранок доранд. Тақрибан дар ҳамаи кишварҳои аз лиҳози иқтисодӣ пешрафтаи Ғарб шаклҳои ҳоҷагиҳои оилавӣ ва дигаргунсозии онҳо дар соҳаи кишоварзӣ ҳукмфармо мебошанд. Дар ин кишварҳо ҳоҷагиҳои оилавӣ истеҳсолкунандаи асосии маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳисоб мераванд. Дар ин ин ҷо ҳатто ҷамъиятҳои саҳомӣ бо ҳоҷагиҳои оилавӣ дар шакли қооперативҳои истеҳсолӣ бо фарогирии чанди ҳоҷагиҳои оилавӣ робитаи зич доранд.

Андозаи ХДФ-и кишварҳои хориҷӣ ва самти маҳсусгардонидани фаъолияти онҳоро шароити табииву иқлимӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва иҷтимоии кишварҳо инъикос мекунад. Дар сохтори ташкилӣ–истеҳсолии соҳаи кишоварзӣ ИМА ва Иттиҳоди Аврупо қооперативҳои истеҳсолӣ мавқеи асосиро ишғол менамоянд. Дар кишварҳои Аврупои Ғарбӣ ба ҳисоби миёна ҳар як ҳоҷагидор узви се-қор қооперативи истеҳсолии гуногунхтисос буда, қариб нисфи даромади худро аз фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ маҳз тавассути қооперативҳо ба даст меоварад. Қооперативҳои дар самтҳои зерин фаъолияткунанда, аз ҷумла тичорат, таъминот ва истеҳсолот яке аз шаклҳои асосии қоопертивҳои истеҳсолӣ дар ин кишварҳо ҳисобида мешавад. Ҳамин тавр, қариб сеяки маҳсулоти кишоварзӣ тавассути қооперативҳои истеҳсолӣ фурӯхта мешавад [7].

Ҷараёни ҳоҷагиҳои қооперативӣ дар дар Британия, Фаронса, Олмон, Ҳолланд, Испания, Португалия, Дания, Канада, Шветсия васеъ паҳн шудааст. Дар Шветсия қооперативҳо барои рушди фаъолияти ХДФ-хурд қумакҳои зиёди молию молиявӣ мерасонанд. Дар Финляндия фаъолияти қооперативҳо васеъ

инкишоф ёфта, барои фаъолияти ХДФ дар шакли кафолати фурӯши маҳсулоти истеҳсолшуда, таъмини хӯроки чорво, таҷхизот, нуриҳои маъданӣ ва коркарди маҳсулоти истеҳсолшуда шароити мусоид фароҳам меоваранд. Ба ҳамин монанд дар Ҷопон низ кооперативҳо дар шаклҳои гуногун васеъ паҳн шудаанд, ки бо ёрии онҳо деҳқонон эҳтиёҷоти худро, аз ҷумла бо нуриҳои маъданӣ, заҳрхимикатҳо, техника, хӯроки омехтаи чорво, инчунин, хизматрасониҳои зарурии ветеринарию агрономӣ низ қонеъ мегардонанд.

Соҳаи кишоварзии Ҳолланд тараққиқардатарин дар ҷаҳон арзёбӣ карда мешавад. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии ин кишвар нисбат ба давлати Италия панҷ баробар ва ИМА бошад тақрибан се маротиба зиёд мебошад. Кишоварзӣ яке аз соҳаҳои афзалиятноки Ҳолланд ба ҳисоб рафта, дар он даҳ дарсади аҳолии қувваи қобили меҳнати кишвар ба кор машғул буда, 135 ҳазор корхона аслан дар шакли кооперативҳо ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ сафарбар карда шудаанд.

Соҳаи кишоварзии Нидерланд дар иқтисодиёти кишвар саҳми арзанда гузошта, дар рейтингҳои ҷаҳонӣ аз ҷиҳати навоарӣ, рушди соҳибкорӣ, рақобатпазирӣ ва касбият мавқеи пешсафро ишғол мекунад. Дар соли 2021 Нидерланд мавқеи пешсафӣ худро дар бозори ҷаҳонии ашӯи хоми кишоварзӣ ва хӯрокворӣ мустақкам намуда, ҳаҷми гардиши умумии бахши кишоварзӣ беш аз 130 миллиард евроро ташкил дод.

Нидерланд мақоми бузургтарин дар Иттиҳодияи Аврупо ва дувумин содиркунандаи маҳсулоти кишоварзӣ ва хӯрокворӣ дар ҷаҳон пас аз ИМА-ро доро мебошад. Содироти маҳсулоти кишоварзӣ ва ўроквории Нидерланд дар соли 2021 104,7 миллиард евроро ташкил дод. Ҳиссаи маҳсулоти кишоварзӣ ва хӯрокворӣ дар сохтори умумии ҳаҷми содироти Нидерланд 22 дарсад мебошад.

Дар Дания рушди соҳаи кишоварзӣ дар сатҳи баланд қарор дорад. Ҳаҷми маҳсулоти кишоварзии дар ин кишвар истеҳсолгардида ба таъмини талаботи 15 миллион нафар баробар мебошад, ҳол он, ки аҳолиаш тақрибан 6 миллион нафарро ташкил медиҳад.

Дар рушди соҳаи кишоварзии Дания кооперативҳо, хусусан дар соҳаи тичорат, ки таърихи беш аз садсола дорад, нақши бузург дошта, қисми зиёди майдони заминҳои кишт дар ихтиёр мебошанд. Парвариши чорвои ширдеҳу гӯштӣ яке аз самтҳои асосии соҳаи кишоварзии ин кишвар буда, 80–90 дарсади маҷмуи маҳсулоти кишоварзиро дарбар мегирад [8].

Соҳаи кишоварзӣ дар Зеландияи Нав модели рушди саноатиро ба худ касб кардааст. Тақрибан 5 дарсади қаламрави кишваро чарогоҳҳо ва заминҳои қорам ташкил медиҳанд. Ин кишвар аз рӯйи ҳаҷми истеҳсоли шир дар ҷаҳон ҷойи 8-умро ишғол намуда, 2,2 дарсади шири дар ҷаҳон тавлидгардида ба ин мамлакат рост меояд. Дар Зеландияи Нав ба пажӯшиши илмӣ ва татбиқи васеи технологияҳои навтарин дар соҳаи кишоварзӣ аҳаммияти ҷиддӣ дода мешавад.

Дар ин самт давлат ба ҳоҷагиҳои кишоварзӣ кумакупи ӯ худ субсидия пешниҳод накарда, инчунин, нархро низ танзим намекунад. Бинобар ин, соҳаи кишоварзӣ мувофиқи қонунҳои иқтисоди бозорӣ озодона амал мекунад.

Дар рушди соҳаи кишоварзӣ кооперативҳо, ки аз соли 1970 пайдо шудаанд, аз ҷумла дар соҳаҳои истеҳсоли, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзи нақши барҷаста доранд [9]. Дар Фаронса ҳам ҳоҷагиҳои кооперативӣ, ки дар асри XII ба вуҷуд омаданд, дар рушди соҳаи кишоварзӣ нақши бисёр муҳим мебозанд. Самти фаъолияти кооперативҳо ба қабул, коркард, истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ нигаронида шудаанд. Давлат рушди мунтазами кооперативҳо дар сатҳи қонунгузорӣ васеъ дастгирӣ мекунад. Фаронса аз ҷиҳати ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар Аврупои Ғарбӣ ҷойи якум ва дар ҷаҳон баъд аз ИМА ва Канада ҷойи сеюмро ишғол мекунад. Дар ин кишвар ҳоҷагиҳои деҳқониро ба ду гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст, аз ҷумла, ҳоҷагиҳои хурд ва калон. Масоҳати миёнаи заминҳои ҳоҷагиҳои хурд камтар аз 10–50 гектар ва ҳоҷагиҳои калон зиёда аз 50 гектарро ташкил медиҳанд. Аз майдони умумии заминҳои таъйиноти кишоварзӣ беш аз 52 дарсадаш ба ҳоҷагиҳои калон рост омада, истеҳсоли 70 дарсади маҳсулоти кишоварзиро дар ихтиёр доранд. Илова бар ин, дар Фаронса 3,5 ҳазор ҳоҷагии кооперативӣ дар соҳаи кишоварзӣ мавҷуд буда, ҳиссаи онҳо дар бозори маҳсулоти кишоварзӣ 60 дарсад ва бозори воситаҳои истеҳсоли барои соҳаи кишоварзӣ 40 дарсадро ташкил медиҳад.

Дар Италия рушди сермаҳсули соҳаи кишоварзӣ дар сатҳи хеле баланд ба роҳ монда шудааст. Ин кишвар талаботи аҳолии худро ба маҳсулоти озуқвории истеҳсоли ватанӣ 75 дарсад таъмин намуда, 5–6 дарсади аҳолии машғули кор дар мамлакат аз ҳисоби соҳаи кишоварзӣ таъмин карда мешавад. Дар соҳаи кишоварзӣ шакли иҷоравии ҳоҷагидорӣ бештар маъмул буда, ҳиссаи он дар ММД 10 дарсадро ташкил медиҳад. Ҳоҷагиҳои хурди деҳқонӣ шакли асосии ташкили истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ буда, майдони камтар аз 5 гектар заминро дар ихтиёр доранд, аммо бештари маҳсулот дар корхонаҳои миёна ва калони кишоварзӣ истеҳсол карда мешаванд. Дар Италия қариб аз 3 то 4 ҳиссаи ҳаҷми маҳсулоти кишоварзиро ҳоҷагиҳои кооперативӣ истеҳсол менамоянд.

Ҳоҷагиҳои фермерӣ яке аз шаклҳои асосии истеҳсолкунандаи маҳсулоти кишоварзии Белгия ба ҳисоб меравад. Дар ин кишвар тақрибан 2 дарсади аҳолии машғули кор дар соҳаи кишоварзӣ аҳолиро бо озуқавории асосӣ таъмин мекунад. Бинобар ин, қисми зиёди маҳсулоти озуқавории истеҳсолшуда ба хориҷи кишвар содирот карда мешавад. Ҳоҷагиҳои кооперативӣ хусусан дар соҳаҳои таъминот, фурӯш, хизматрасониҳо, истифодаи муштаракӣ замин ва коркарди маҳсулот то ҳадди ниҳойи васеъ паҳн шудааст. Барои иштироки

фаъоли ҳоҷагиҳои хурди деҳқонӣ дар ҳоҷагиҳои кооперативӣ давлат фазои мусоид ва имтиёзу ҳавасмандихоро мунтазам ҷорӣ менамояд.

Дар Британия тақрибан 70 дарсад ҳоҷагиҳои деҳқонон узви бист кооперативи калони таъминотӣ мебошанд. Тавассути ҳатти кооперативҳои маркетингӣ қариб 20 дарсади маҳсулоти кишоварзӣ фурӯхта мешавад. Аксари кооперативҳо аз ҳисоби саҳми аъзои кооператив Ҷоида мегиранд ва дар ҳолатҳои зарурӣ кооперативҳо аз қарзҳои хурди бонкӣ истифода мебаранд. Дар ин кишвар 240 ҳазор адад ХДФ фаъолият намуда, дар онҳо 500 ҳазор аҳоли машғули кор мебошанд. Андозаи ҳоҷагиҳо дар Британия нисбат ба дигар кишварҳои Аврупо калонтар буда, майдони замини дар ихтиёрдоштаи ҳар як ҳоҷагӣ тақрибан 100 гектарро ташкил медиҳад. Илова бар ин, дар ин кишвар иттиҳодияҳои бузург дар соҳаи кишоварзӣ фаъолият намуда, майдони замини дар ихтиёрдоштаи онҳо 1,6 ҳазор гектарро ташкил медиҳад [10].

Дар давлати Шветсия тақрибан ҳамаи ХДФ аъзои иттиҳодияҳои шириву гӯштӣ ва ассотсиатсияҳои маҳаллӣ буда, 80–85 дарсади маҳсулоти истеҳсолнамудаи онҳо тавассути ҳоҷагиҳои кооперативӣ ба фурӯш бароварда мешавад.

Дар рушди иқтисодиёти бисёре аз кишварҳои аз лиҳози иқтисодӣ тараққикарда ҳоҷагиҳои кооперативӣ мавқеи хоссаро ишғол намуда, 80 дарсади коркарди маҳсулоти гӯштӣ ва ҷорвои зинда ба ин шакли ҳоҷагидорӣ рост меояд. Дар Шветсия ва Финляндия 65–70 дарсади тухми мурғ, 60–80 дарсади истеҳсоли ғалларо ҳоҷагиҳои кооперативӣ истеҳсол менамоянд. Ин рақам дар Дания, аз ҷумла истеҳсоли ғалла 50 дарсад ва меваю сабзавот 50–55 дарсадро ташкил медиҳад.

Ҳоҷагиҳои кооперативӣ дар Норвегия ва Финляндия коркарди тамоми ширу гушт ва 55 дарсади тамоми саноати хӯроквориро дар ихтиёр доранд. Ҳамин тавр, дар Шветсия амалан содироти пураи шир ва маҳсулоти ширӣ, инчунин, тақрибан 80 дарсад ғалла ва тухми паранда низ аз ҷониби ҳоҷагиҳои кооперативӣ анҷом дода мешавад. Ҳамин тавр, нақши ҳоҷагиҳои кооперативӣ дар тамоми ҷаҳон торафт афзоиш ёфта, мустаҳкам мешаванд.

Дар Аргентина ба рушди ҳоҷагиҳои фермерӣ тавачҷуи махсус зоҳир карда мешавад. Андозаи миёнаи майдони замини дар ихтиёри ҳоҷагиҳои кишоварзӣ қарордошта аз 100 то 60 ҳазор гектарро ташкил медиҳад. Дар ин кишвар ҳамаи заминҳо ҳамчун моликияти хусусӣ эътироф гардидаанд. Ҳамасола соҳибмулкони кӯшиш менамоянд, ки бо нархҳои мусоид заминро ба иҷора диҳанд. Хоҳишмандон доир ба гирифтани иҷораи замин ҳеле зиёд буда, беш аз 70 дарсадро ташкил медиҳанд [11].

Дар рушди ҳоҷагиҳои фермерии Аргентина Институти миллии технологияи кишоварзӣ (INTA) ҳиссаи бузург мегузорад. INTA муассисаи давлатии илмӣ буда, фаъолиятҳои бевосита ба омӯзиш, мутабиқнамои ва

татбиқи хатҳои нави технологӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ равона карда шудааст. Он дар байни хоҷагидорон обрӯю эътибори баланд дошта, дар рушди кишоварзӣ таъсири ҳалкунанда мерасонад. Кормандони нисоди мазкур технологияҳои парвариши зироатҳоро ба шароити гуногуни иқлимии минтақаҳо мутобиқ мекунанд. INTA мунтазам барои роҳбарони хоҷагиҳои деҳқонӣ, аз ҷумла доир ба ҷорӣ намудани хатҳои нави технологӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ, семинарҳои омӯзишӣ мегузаронанд.

ИНТА инчунин, дар татбиқи лоиҳаҳои дарозмудати бузурги давлатӣ низ иштирок мекунад. Ҳоло дар ин кишвар барномаи «Коркарди маҳсулоти кишоварзӣ дар хоҷагиҳо» татбиқ шуда истодааст, ки таҳиякунандаи он INTA мебошад. Ҳадафи асосии барномаи мазкур пешгирии фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ дар шакли ашёи хом ва дар ин замина васеъ ба роҳ мондани коркарди он то ҳадди ниҳой мебошад. Ин ба хоҷагидорон имкон медиҳад, ки дар заминаи коркарди ашёи хом фоидаи барзиёд гиранд. Илова бар, ин мақомоти давлатии кишварҳои Ғарб ба хоҷагиҳои кооперативӣ тавассути пешниҳоди имтиёзҳои андозию гумрукӣ ва қарзҳои имтиёзнок ғайолана ёрӣ мерасонанд. Масалан, дар Фаронса ба хоҷагиҳои кооперативӣ ҳангоми харидани техникаи кишоварзӣ дар ҳаҷми 20 дарсад тахфиф дода мешавад.

Дар амалияи хориҷӣ ду шакли дастгирии давлатии кишоварзӣ мавҷуд аст: Шимолӣ–Амрикоӣ ва Ғарбӣ–Аврупоӣ. Мувофиқи модели Шимолӣ–Амрикоӣ давлат нархи қафолатноки маҳсулоти кишоварзиро барои хоҷагиҳо муқаррар намуда, ҳангоми зарурат уҳдадор мешавад, ки маҳсулотро мустақилона бихарад. Мувофиқи модели Ғарбӣ–Аврупоӣ давлат ба деҳқонон танҳо дар доираи квотаҳои муқарраршуда субсидия медиҳад. Мутаносибан ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ барзиёд аз меъёри муқараргардидаи квота субсидия дода намешавад. Дар низоми кишварҳои хориҷӣ то 60 дарсади кумақпулиҳо барои нигоҳдории нарх равона карда мешавад. Дар ин кишварҳо дастгирии давлатии хоҷагиҳои кишоварзӣ тавассути ҷунин воситаҳо ба роҳ монда шудааст, аз ҷумла тадбиқи содакардашудаи сиёсати андоз ва нархгузорӣ, таъмини захираҳои қарзӣ–молиявӣ ва пешниҳоди субсидия. Ҳадаф аз ҷорӣ намудани ҷунин механизмҳо на танҳо баланд бардоштани сатҳи ҳавасмандӣ дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, балки нигоҳ доштани сатҳи баланди даромаднокии хоҷагидорон, хусусан тавассути сиёсати нархгузорӣ мебошад. Дар ИМА самтҳои асосии дастгирии давлатӣ аз инҳо иборатанд:

–таъмини даромади хоҷагидорон дар сатҳи даромади шахсоне, ки дар соҳаи кишоварзӣ кор намеkunанд;

–ҷудо намудани тухмиҳои зироатҳои афзалиятнок;

–муқаррар намудани сиёсати нархгузорӣ вобаста ба бист навъи маҳсулоти кишоварзӣ. Дар сурати поён рафтани нарх аз нархи муқаррарӣ ба ҳоҷагидорон субсидия дода мешавад;

–дастгирии соҳавии илму маориф ва ҷорӣ намудани хатҳои нави технологӣ;

–нигоҳ доштани рақобатпазирии баланди маҳсулоти кишоварзии мамлакат дар бозори ҷаҳонӣ. Дар ин масир давлат то 70 дарсади хароҷоти кишоварзонро зерӣ дотатсия қарор медиҳад.

Бо меъёри пасттарин дастрас намудани қарз яке аз омилҳои муҳимми рушди соҳибқарӣ дар соҳаи кишоварзӣ маҳсуб меёбад. Ҳоло дар Белгия барои ҳоҷагҳои фермерӣ бо меъёри 7 дарсад, ҳоҷагҳои кооперативӣ 3 дарсади солона муқаррар карда шудааст.

Дар Фаронса барои дастгирии ҳоҷагҳои кишоварзӣ 6 навъи қарзҳои имтиёзноки дарозмудат мавҷуд буда, меъри он 3,7-8,0 дарсадро ташкил медиҳад. Барои соҳибқарони ҷавони дар соҳаи кишоварзӣ фаъолияткунанда 2,7 дарсад пешбинӣ шудааст. Дар ин кишвар аз ҳаҷми умумии қарзҳои имтиёзнок 70 дарсадаш бевосита барои модернизатсия ҳоҷагҳои фермерӣ равона карда мешавад.

Дар Британия низомии қарзҳои кишоварзӣ бо қарзҳои ипотекаӣ тавассути гузоштани замин ҳамчун гарав алоқамандандии зиёда дошта, муҳлати қарз аз 5 то 40 солро дарбар мегирад.

Дар Финляндия дастгирии давлатии бахши кишоварзӣ тавассути Фонди кишоварзӣ сурат мегирад. Фонд ба кишоварзон бо дарназардошти хусусиятҳои минтақавӣ барои харидани техникаву мошинолоти кишоварзӣ, сохтмони бинову иншоот, қарқарди замин ва ташкили самарбахши ҷорводорӣ қарзҳоро бо меъёри 4–7 дарсади солона пешниҳод менамояд.

Дар Олмон қарзҳои имтиёзноро барои рушди соҳаи кишоварзӣ бо меъёри 6–7 дарсади солона дарёфт намудан мумкин аст.

Дар Ёзбекистон дар баробари дигар соҳаҳо бахши кишоварзӣ низ як аз соҳаҳои муҳимми иқтисодии ин кишвар ба ҳисоб рафта, ҳиссаи он дар ММД тақрибан 28,5 дарсадро ташкил медиҳад. Илова бар ин, қариб 4,2 миллион нафар ё зиёда аз 30 дарсади шумораи умумии аҳолии машғули қор ба ин соҳа рост меояд.

Тибқи арзёбиҳо то соли 2010-ум 70,6 дарсади ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳоҷагҳои деҳқонӣ (ҳоҷагҳои ёрирасони аҳоли) рост омадааст. Ин рақам дар ҳоҷагҳои фермерӣ 26 дарсад ва дар қорҳонаҳои кишоварзӣ 3,4 дарсадро ташкил намудааст. Дар ин давра андозаи миёнаи майдони замини кишт ба ҳар як ҳоҷаг ба ҳисоби миёна 47,5 гектарро ташкил додааст. Ҳоло ин рақам ба ҳисоби миёна 62,4 гектарро ташкил медиҳад [12].

Аз соли 2017 дар соҳаи кишоварзии ин кишвар як самти нав – низоми кластерӣ ба вуҷуд омад. Ҳадафи асосии ташкили чунин кластерҳо, пеш аз ҳама, ташаккули як занҷирае, ки тамоми равандҳои истеҳсоли маҳсулоти тайёро–аз парвариши ашёи хом то коркард ва истеҳсоли маҳсулоти ниҳой мутаҳид месозад, иборат мебошад. Ҳоло фаъолияти кластерҳо дар самтҳои зерин, аз ҷумла: пахтакорӣ, бофандагӣ, меваю сабзавот, тухмипарварӣ, ғаллакорӣ, гӯшту шир ва ғайра давра ба давра инкишоф ёфта, рушду тараққиёти минбаъдаи он имкон медиҳад, ки зарфияти истеҳсолии соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Ёзбекистон хеле самаранок истифода бурда шавад. Илова бар ин, дар ин давра, яъне аз соли 2017 раванди табдил додани хоҷагиҳои деҳқонӣ ба хоҷагиҳои бисёрсоҳа (многопрофильные хозяйств) фаъолона ҷараён гирифт.

Зери мафҳуми “хоҷагии бисёрсоҳа” хоҷагие фаҳмида мешавад, ки дар баробари истеҳсоли маҳсулот, инчунин, ба коркард, нигоҳдорӣ ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ, иҷрои кор ва хизматрасониҳо ва фаъолияти дигаре, ки қонун манъ накардааст, машғул аст. Ҳоло дар ин кишвар, қисми зиёди хоҷагиҳои фермерӣ дар доираи чунин низом фаъолияти устувор доранд [13].

Кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Қазоқистон як бахшҳои муҳими иқтисоди ин кишвар боқӣ монда, саҳми он дар ММД камтар аз 10 дарсадро ташкил медиҳад. Илова бар ин, 20 дарсади аҳолии машғули кор аз ҳисоби соҳаи мазкур таъмин карда мешавад. Ҳоло, яъне дар соли 2022, дар Қазоқистон 248,6 ҳазор ҲДФ, 26,2 ҳазор соҳибкори инфиродӣ ва 20,1 ҳазор шахси ҳуқуқӣ ба истеҳсол, нигоҳдорӣ, коркард, иҷрои кор ва хизматрасониҳо дар соҳаи кишоварзӣ машғул мебошанд. Ҳиссаи хоҷагиҳои амалкунанда дар сохтори соҳибкории хурду миёна 13,2 дарсадро ташкил медиҳад.

Дар ин кишвар механизмҳои зерини дастгирии давлатӣ дар соҳаи кишоварзӣ амал мекунанд:

- шаклҳои гуногуни суғуртаи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар шароити номусоиди обу ҳаво;

- низоми маҳсуси андозбандӣ дар самти фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ. Низоми мазкур бо тартиби ҳисоби содакардашуда ва пардохти андози иҷтимоӣ, андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ ё воқеӣ, ба истиснои андозҳои, ки дар манбаи пардохт нигоҳ дошта мешаванд, муқаррар шудааст;

- дар низоми маҳсуси андозбандӣ то 70 дарсад кам кардани маблағи пардохти ААИ ба буҷет барои ҲДФ;

- низоми маҳсуси андозбандӣ барои субъектҳои соҳибкории хурде, ки ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ машғуланд ва супорандаи ААИ мебошанд;

- низоми маҳсуси андозбандӣ барои шахсони ҳуқуқӣ–истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ ва кооперативҳои истеъмолии деҳот. Низоми маҳсуси андозбандӣ барои шахсони ҳуқуқӣ–

истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ ва кооперативҳои истеъмолии деҳот ба онҳо имкон медиҳад, ки пардохтҳои андози худро то 30 дарсад ба истисноӣ пардохти андози замин кам кунанд. Илова бар ин, пардохти андоз аз воситаҳои нақлиёт ва объектҳои андозбандӣ, ки бевосита дар раванди истеҳсол, нигоҳдорӣ ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ худӣ машғуланд, озод мебошанд;

— низоми умумии андозбандии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ.

Речаи умумии андозбандии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ имкон медиҳад, ки пардохт аз рӯи навъҳои зерини андоз кам карда шавад:

1. Андоз аз даромади корпоративӣ (*андозе, ки аз даромади солони фонди музди меҳнати шахсони ҳуқуқӣ пардохта мешавад*);

2. Андоз аз арзиши иловашуда дар ҳаҷми 70 дарсаде, ки ба буҷет бояд пардохт карда шавад;

3. Андози иҷтимоӣ ба андозаи 6,5 дарсад.

Соли 2022 ҳаҷми мабалағҳои имтиёзнок ба рушди соҳибкории кишоварзӣ дар ин мамлакат 330 миллиард тангари ташкил намудааст. Корпоратсияи кредитии кишоварзӣ яке аз муассисаҳои асосӣ дар самти пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ба соҳибкории кишоварзӣ ба ҳисоб меравад. Меъёри миёнаи пешниҳоди қарз дар ин корпоратсия ба ҳисоби миёна 6 дарсад ва барои узви оилаҳои камдаромад ё серфарзанд на бештар 4 дарсади солонро ташкил медиҳад [14].

Туркменистон ба рушди соҳаи кишоварзӣ ҳамчун як баҳши муҳими иқтисодиёт таваҷҷуҳи хосса зоҳир менамояд. Ҳоло дар ин кишвар 12,7 дарсади ММД ва 48,2 дарсади аҳолии машғули қор аз ҳисоби соҳаи кишоварзӣ таъмин гардида, рушду тараққиёти он дар заминаи дастоварҳои илмӣ ба роҳ монда шудааст. Дар ин кишвар низоми дастгирии давлатии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ дар чунин шакл амал мекунад: *мусоидат ба қарзҳои имтиёзнок, пардохти 50 дарсади арзиши қорҳои механиконидашуда, кишти тухмӣ, нуриҳои минералӣ, воситаҳои химиявии ҳифзи рустаниҳо, мунтазам баланд бардоштани нархи хариди ғалла, пахта, лаблабуи қанд ва биринҷ, инчунин, аз пардохти ҳама навъи андоз озод будани пардохтҳои рамзӣ (символический платы) барои замин ва об барои обёрӣ*.

Тибқи маълумоти Иттиҳодияи саноатчиён ва соҳибкорон, дар минтақаҳои кишоварзӣ кишвар бунёди беш аз 150 гармхона бо масоҳати умумии 1375 гектар пешбинӣ шудааст. Ҳоло дар ин кишвар беш аз 100 адад гармхона амал мекунад, ки майдони умумии онҳо зиёда аз 350 гектарро ташкил дода, дар таъмини амнияти озуқаворӣ кишвар нақши муҳим доранд.

Ҳамин тавр, дар Туркменистон дар баробари дигар шаклҳои ҳоҷагидорӣ ба афзоиши майдони гармхонаҳо ва васеъ намудани номгӯи маҳсулоти дар

онҳо истеҳсолшаванда ва дар ин замина афзоиши иқтисоди содиротӣ ва рушди ҳамаҷонибаи соҳаи кишоварзӣ аҳамияти бештар зоҳир карда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Қирғизистон ба рушди соҳаи кишоварзӣ ҳамчун бахши асосии таъмини амнияти озуқаворӣ тавачҷуи махсус зоҳир мегардад. Ҳоло 14 дарсади ММД ва 66,2 дарсади аҳолии машғули кор дар ин кишвар бевосита аз ҳисоби рушди соҳаи кишоварзӣ вобаста мебошад. Рақамҳои овардашуда гувоҳи он аст, ки кишоварзӣ дар Қирғизистон на танҳо аҳамияти иқтисодӣ, балки иҷтимоӣ низ ҳам дорад.

Ҳоло дар қаламрави ин кишвар, зиёда аз 440 ҳазор хоҷагӣ ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ машғул буда, аз онҳо 75,6 дарсадашро ҲДФ ва 24,2 дарсад соҳибкорони инфиродӣ ташкил медиҳанд. Дар Қирғизистон дар баробари дигар шакҳои хоҷагидорӣ, ба рушди хоҷагиҳои кооперативӣ тавачҷуи бештар зоҳир карда мешавад. Ҳоло дар ин кишвар 525 адад чунин кооператив бо майдони умумии тақрибан 77 ҳазор гектар замини кишт ғайолият дошта, дар онҳо 32 ҳазор нафар ба кор ҷалб гардидааст.

Аммо, бо вучуди андешидани тадбирҳои зарурӣ, ҳанӯз ҳам хоҷагиҳои кооперативӣ бо сабабҳои гуногун дар рушди соҳаи кишоварзӣ нақши ҳалкунанда надоранд [15]. Дар ин кишвар мутахидшавии ҲДФ ба хоҷагиҳои кооперативӣ, аз ҷумла, дар соҳаҳои харид, кор ва хизматрасониҳо ҷиҳати истифодаи якҷояи техника ва мошинолот кишоварзӣ, хариди нуриҳои минералӣ, тухмӣ ва дигар воситаҳои асосии истеҳсолот бештар ба назар мерасад. Нигоҳдорӣ, коркард, маркетинг, фурӯши маҳсулоти кишоварзиро аслан бозори ғайоли миёнаравонро таъмин мекунад. Миёнаравҳо ҳосилро худашон ҷамъоварӣ намуда, ба мошинҳои махсус бор карда, барои содирот мебаранд, дар ҳоле ки деҳқон танҳо ба истеҳсолот машғул буда, ҳиссаи ками арзиши аслии маҳсулоти худро дар ҳамаи давраи занҷири арзиши иловагӣ мегираду ҳалос.

Ҳамин тавр, ҳоло дар Ҷумҳурии Қирғизистон аз шумораи умумии хоҷагиҳои дар соҳаи кишоварзӣ ғайолияткунанда, 0,1 дарсад ба хоҷагиҳои давлатӣ, 0,10 хоҷагиҳои коллективӣ, 75,6 дарсад ҲДФ ва 24,2 дарсад ба соҳибкорони инфиродӣ рост меояд [16].

Механизмҳои давлатӣ дастгирии соҳибкории кишоварзӣ дар Қирғизистон тавассути чунин барномаҳо ба роҳ монда шудааст:

–Барномаи маблағгузории кишоварзӣ (БМК–10) ва қарзгузорӣ ба рушди КАС. Ҳаҷми қарзгузорӣ дар доираи барномаҳои мазкур 116,6 миллион доллари амрикоиро ташкил дода, пурра аз аз ҳисоби буҷети давлатӣ ҷудо гардида, меъёри миёнасолонии он 6 дарсадро ташкил медиҳад.

–Қарзи молӣ (товарный кредит) аз ҷумла, барои хариди тухмиҳои хушсифат ва дигар воситаҳои истеҳсоли дар ни кишвар амал намуда, меёри миёнасолони қарз 4,5 дарсадро ташкил медиҳад.

–Барномаи дигари қарзӣ дар ин кишвар, барои ҲДФ, ки ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва парвариши чорво машғуланд, қарзи имтиёзнок буда, меёри миёнасолони қарз 7 дарсадро ташкил медиҳад.

–Бегаравгузори ва дастрасии ҲДФ ба қарз аз ҷумлаи дастгириҳои дигари давлатии соҳибкорони кишоварзӣ дар ин кишвар ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тавр, таҷрибаи рушди ҳоҷагидории кишоварзӣ дар кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки ҳатто дар шароити ғайритаваддурӯи иқтисодиёт низ ҷиҳати баланд бардоштани самаранокии соҳаи кишоварзӣ, хусусан дастгирии сатҳи даромаднокии аҳолии машғули кор дар соҳаи кишоварзӣ, кумак ва дастгирии давлатӣ зарур аст.

Таҷрибаи ИМА дар бобати ташкили системаи давлатии танзим ва дастгирии истеҳсолоти кишоварзӣ бисёр шавқовар буда, барои дарки амиқи механизми самарабахши соҳаи кишоварзӣ ибратбахш ва ниҳоят муҳим мебошад. Илова бар ин, дар шароити кунунӣ рушди ҲДФ-ро бидуни ташкили кооператсия ва танзими давлатии фаъолияти онҳо таъмин намудан ғайриимкон аст, чунки ҳоҷагиҳои хурд мустақилона имкони на танҳо харидани техникаву мошинолотӣ зарурӣ, балки дигар воситаҳои истеҳсолот (тухмӣ, заҳрхимикатҳо, сӯзишворӣ)-ро надоранд.

Ташкили ҳоҷагиҳои кооперативӣ ва дастгирии давлатӣ имкон медиҳад, ки ҲДФ ҳамчун воҳиди асосии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ устуворона тараққӣ кунанд ва пайваста комёбиҳои нави илму техникаро дар истеҳсолот ҷорӣ намоянд.

Дар маҷмӯъ, барои тараққиёти пурсамари соҳаи кишоварзии мамлакат, аз ҷумла ҲДФ ва кооператсиякунонии онҳо, ба инобат гирифтани таҷрибаи мусбати рушду инкишофи кишварҳои дар ин самт муваффақ муҳим арзёбӣ карда мешавад.

АДАБИЁТ

1. Международный научно–практический журнал, выпускается. Калинин А.В., Анализ развития и состояние малого и среднего бизнеса в мире, № 4.С. 3–12;
2. Маълумоти шӯрои амнияти ҷумҳурии тоҷикистон, аз 28.12.2021, № 38–38–115;
3. Никитина А. А. Развитие крестьянских (фермерских) хозяйств: на примере Республики Башкортостан :диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Уфа, 2006. 233 С–50;
4. <https://aggeek.net/ru-blog/agrarnyj-sektor-izrailya-kogda-pesok-produktivnee-chernozema;>

5. Кривошеев А. В. Приоритетные направления обеспечения эффективности функционирования крестьянских (фермерских) хозяйств (на материалах Тамбовской области) : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Мичуринск, 2014. 204 с. С–56,57;
6. Кривошеев А. В. Приоритетные направления обеспечения эффективности функционирования крестьянских (фермерских) хозяйств (на материалах Тамбовской области): диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Мичуринск, 2014. 204 с С–56,57;
7. Феронова А. В. Повышение экономической эффективности функционирования крестьянских (фермерских) хозяйств: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Ставрополь, 2008. 203 с. С–29;
8. <http://www.grandgeography.ru/liegs-1175-1.html>;
9. Белоус В. Н. Организационно-экономическое обоснование повышения конкурентоспособности и эффективности крестьянских (фермерских) хозяйств : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва, 2001. 182 с. С–42;
10. <https://geographyofrussia.com/velikobritaniya-selskoe-xozyajstvo/>
11. <https://agroinfo.kz/chem-i-kak-zhivet-fermer-v-argentine/>
12. Никитина А. А. Развитие крестьянских (фермерских) хозяйств: на примере Республики Башкортостан : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Уфа, 2006. 233 с. С–51;
13. <https://podrobno.uz/cat/economic/number/>
14. Указ Президента Республики Узбекистан от 09 октября 2017 г. № УП-5199 «О мерах по коренному совершенствованию системы защиты прав и законных интересов фермерских, деханских хозяйств и владельцев приусадебных земель, эффективного использования посевных площадей сельского хозяйства»;
15. <https://bizmedia.kz/nasha-komanda/>
16. Нацстатком Кыргызстане, 2021;

ОЦЕНКА МИРОВОГО ОПЫТА РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ОБЛАСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ,

начальник Управления исследовании проблем предпринимательства и развития частного сектора ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел. (+992) 988-55-26-90; e-mail: o-amin@mail.ru

В статье анализируются и оцениваются вопросы развития предпринимательство в сфере сельского хозяйства с учетом изучения мирового опыта. В этом контексте автор описывает основные методы и направления государственной поддержки сельскохозяйственного предпринимательства в экономически развитых странах, а также страны Центральной Азии, что их использование будет полезно для Таджикистана.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, предпринимательство, агробизнес, агропромышленный комплекс, льготные кредиты, инвестиции, производственные кооперативы.*

ASSESSMENT OF THE WORLD EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE FIELD OF AGRICULTURE

ODINAEV AMIN IBROHIMOVICH,

deputy head of Department of entrepreneurship issue research and private
sector development Center for Strategic Research under the
President of the Republic Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel.(+992) 988-55-26-90; e-mail: o-amin@mail.ru

The article analyzes and evaluates the development of entrepreneurship in the field of agriculture, taking into account the study of world experience. In this context, the author describes the main methods and directions of state support for agricultural entrepreneurship in economically developed countries, as well as the countries of Central Asia, that their use will be useful for Tajikistan.

Keywords: *agriculture, entrepreneurship, agribusiness, agro-industrial complex, preferential loans, investments, production cooperatives.*

УДК: 330.332.338.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РЫНКА ЛИЗИНГОВЫХ УСЛУГ РЕГИОНА

НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФАРАЛИЕВИЧ,

ведущий специалист Управления исследований проблем предпринимательства
и развития частного сектора ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Рудаки 89;
тел: (+992 372) 221-32-54; kand75@mail.ru

В статье рассматриваются и анализируются основные вопросы развития регионального рынка лизинговых услуг Хатлонской области, Республики Таджикистан, а также уровень использования сельскохозяйственной техники и оборудования, посредством лизинговых услуг. Автор в контексте своего исследования определил приоритетные направления дальнейшего развития рынка лизинговых услуг в регионе, частности в Бохтарской и Кулябских зонах, решение которых, положительно скажется на дальнейшем развитии регионального рынка лизинговых услуг.

Ключевые слова: развития лизинга, лизинговых услуг региона, лизинговых операций, сельскохозяйственной техники, финансовый инструмент.

Основная причина кризиса в аграрном секторе чрезмерно высокая себестоимость производства сельскохозяйственной продукции, зависящая от множества факторов. Одним из основных является, уровня механизации основных технологических процессов, наличия у сельскохозяйственных товаропроизводителей тракторов, комбайнов, сельскохозяйственных машин и оборудования. По экспертным оценкам из-за неудовлетворительного состояния материально-технической базы аграрного сектора, низкого уровня подготовки почв страна ежегодно теряет до трети урожая сельскохозяйственных культур[1]. В современных условиях решение данного вопроса во многом зависит от развития развития лизинга, в частности и регионального рынка лизинговых услуг.

Республика Таджикистан проходит трудный путь экономических преобразований, где начинают развиваться рыночные механизмы. В структуре формирующегося рынка все более заметное место начинает занимать рынок лизинговых услуг. Лизинг стал эффективным рыночным финансовым инструментом, позволяющим обновлять фонды широкому кругу малых и средних предприятий.

Лизинг и прежде применялся в хозяйственной практике нашей страны, но в условиях плановой экономики его использование не было разнообразным и подчинялось централизованно определенным целям.

Наблюдается не только рост объемов лизинговых операций, но и повторение в ходе становления рынка лизинговых услуг в области основных этапов развития института лизинга в ведущих экономически развитых странах[2].

Для обеспечения импортозамещающего производства требовалось импортное оборудование что, в силу названных выше причин, стимулировало рост спроса на лизинг такого оборудования.

Вышеперечисленные тенденции поддерживали развитие лизинга в последующие годы, позволили этому инструменту получить достаточно широкое признание и занять соответствующее место в экономике.

Сложившаяся ситуация в сельском хозяйстве региона вызвала масштабный спрос на лизинговое финансирование. Для лизинговых и кредитных организаций такая ситуация была особенно благоприятна, поскольку этот период характеризовался макроэкономической стабильностью: высокой рентабельностью заемщиков и относительно низким процентом неплатежей и дефолтов по ссудам. В связи с этим значительной конъюнктурной причиной развития лизинга с 2008 года по настоящее время объективно являются высокие темпы роста республиканской экономики.

Как было видно из опыта развития, лизинг и в мировой практике является инструментом преимущественно для малого и среднего бизнеса. Эту нишу лизинг занимает, прежде всего, в силу своей низкой рискованной природы[3].

По мнению ассоциации «Рослизинг», в последние годы именно низкорисковый характер лизинга, а не налоговые льготы, является фундаментальной причиной успешного развития этого инструмента в области. По этой же причине таджикские лизинговые предприятия, по примеру своих коллег в других странах, все более явно тяготеют к работе с предприятиями малого и среднего бизнеса[4].

Современная экономическая ситуация в регионе благоприятна для активного развития лизинга.

Исследованием установлено, что для региона Хатлонской области определены ряд приоритетных направлений развития сельского хозяйства, где доля производителей продукции превосходит удельный вес одноименной продукции других зон, под зон.

В приорите подобраны культуры и отрасли, адаптированные к данной зоне или под зоне и обладают высокой продуктивностью и эффективностью.

В этом плане для долинных районов Курган–Тюбинской регионы приоритетной отраслью считается хлопководство средневолокнистых, особенно тонковолокнистых сортов, где урожайность с единицы площади достигает до 50

ц/га. В этой зоне хлопководства благодаря применению хлопково–люцернового севооборота. Тоже развито с молочное животноводством. Следовательно, в Курган–Тюбинской регионе молочное скотоводство является одной из приоритетных отраслей. В богарной зоне Хуросонского района выращивается виноград[5].

В Кулябской зоне приоритеты отличаются от Курган–Тюбинской, где они разнообразие значительно разнообразнее. В долинных территориях приоритетом являются отрасли скотоводства, в предгорную–богарной зерновые хозяйства и садоводство, в горных –мясное скотоводство.

Отсюда сельскохозяйственные предприятия, дехканские (фермерские) хозяйства и хозяйства населения при лизинговой аренде учитывают собственные приоритеты. Например, предприятия всех форм хозяйствования Курган–Тюбинской зоны заключают лизинговые контракты с компаниями-лизингодателями на приобретение сельскохозяйственной техники используемой для возделывания хлопчатника и оборудования, необходимого в молочном скотоводстве. Здесь превая группа хозяйств на лизинговых условиях приобретают пахотные трактора (не все дехканские (фермерские) хозяйства и хозяйства населения), пропашные трактора, тракторны сеялки, культиваторы, хлопковые бороны, плуги, опрыскиватели, хлопкоуборочные и куракоуборочные машины и другие средства, необходимые для возделывания хлопчатника. Вторая группа хозяйств могут приобретать данный комплекс, оборудования для поения животных, очистки помещения, дойки коров, первичной переработки молока и т.д.

Сельскохозяйственные предприятия, дехканские (фермерские) хозяйства и хозяйства населения Кулябской зоны, возделывающие зерновые культуры на лизинговых условиях, в первую очередь, приобретают зерновые сеялки, опрыскиватели, зерноуборочные комбайны и оборудование для очистки зерна. Эти предприятия могут использовать пахотную технику в качестве разовой аренды.

Подобный подбор при заключении контракта с лизингодателями с экономической точки зрения более адресной сельскохозяйственной техники, машины оборудования, оборудования для животноводческих ферм соответствует интересам приоритетов данной зоны.

Механизм лизинга позволяет удовлетворить потребности в технике и оборудовании вновь создаваемых, малых и средних сельскохозяйственных предприятий. Долголетний опыт использования лизингового механизма в инвестиционной деятельности многих стран мира позволил сделать вывод о его эффективности.

По нашему мнению, в Хатлонской области в рыночных отношениях со всеми их проблемами и трудностями, необходимо отметить именно позитивность лизингового механизма и поэтому целесообразно воспользоваться его возможностями и

более эффективно внедрять его в сельскохозяйственную производственную деятельность.

В последние годы в исследуемой зоне на лизинговых условиях сельскохозяйственная техника с учетом приоритетного направления развития отраслей приобретается за счет иных источников. В настоящее время в Хатлонской области значительная часть техники на условиях лизинга приобретена за счет собственных средств хозяйств[6].

Таблица 1.

Приобретение техники на основе лизинга за счет собственных средств хозяйствами Хатлонской области

№	Наименование техники	Количество, штук		Цена за единицу техники, сомони		Общая сумма, тыс. сомони	
		2015	2021	2015	2021	2015	2021
1	Тракторы	62	72	115272	138372	7146,8	1116,0
2	Зерноуборочные комбайны	2	16	504853	489000	1009,7	1271,4
3	Косилки тракторные	6	25	16974	25100	1018,4	7530,0
4	Пресс-подборщики	6	10	72720	83200	436,3	1248,0
5	Тракторные прицепы	3	7	31855	37824	95,5	378,3
6	Опрыскиватели	-	6	13030	28000	-	140,0
7	Сеялки тракторные	2	11	18525	75000	37,0	825,0
8	Плуги тракторные	29	8	5790	7400	167,9	1036,0
9	Культиваторы	1	3	323700	11900	32,7	71,4

Источник: Годовые отчеты ГУП «Таджикагролизинг» за 2015-2021 гг .

Приведенные данные свидетельствуют о существенном росте в последние годы объема приобретения техники за счет собственных средств хозяйств. В рассматриваемой области на условиях лизинга приобретено техники на сумму 27,3 млн. сомони или в 2,8 раза больше, чем в 2015 году. Рост объема приобретения не может служить фактором достаточного обеспечения сельскохозяйственных предприятий в техникой и оборудованием.

Исследованием установлено, что объем приобретаемой техники на лизинговых условиях в отдельных районах исследуемой зоны имеют тенденцию роста. Примером могут послужить данные о количестве приобретенной техники на

лизинговых условиях за счет собственных средств хозяйств Дангаринского района, что видно из нижеприведенной цифры.

Таблица 2.

Приобретение техники на основе лизинга за счет собственных средств хозяйствами Дангаринского района

Наименование техники	Количество, штук		Цена за единицу, сомони		Общая сумма, тыс. сомони	
	2015	2021	2015	2021	2015	2021
Тракторы	18	11	115272	138372	2074,9	1 522,1
Зерноуборочные комбайны	—	5	—	520000	—	2 600,0
Косилки тракторные	—	4	—	24690	—	98,7
Пресс-подборщики	—	2	—	83200	—	166 4,0
Сеялки тракторные	1	3	18525	101150	18,5	303,5
Плуги тракторные	7	10	6425	7043	44,9	70,4
Культиваторы	1	2	24531	12900	24,5	25,8
Тракторные прицепы	1	2	21885	37824	21,8	75,6

Источник: Годовые отчеты РГУП «Таджикагролизинг» за 2015-2021 годы.

Цифровые материалы таблицы 2 характеризуют уровень роста количества приобретаемой техники на лизинговых условиях за счет собственных средств хозяйств Дангаринского района. Так, в 2021 году хозяйствами анализируемого района был пополнен парк сельскохозяйственной техники на условиях лизинга на общую сумму 4,6 млн. сомони или на 2,2 раза больше чем в показатели 2015 года.

Необходимо отметить, что в Дангаринском районе одной из приоритетных отраслей является зерновое хозяйство. Следовательно, хозяйства этого района больше нуждаются в зерноуборочных комбайнах, зерновых сеялках, зерноуборочном оборудовании, оборудовании малых хранилищ, специальном транспорте.

Аналогичное положение просматривается в сельскохозяйственных предприятиях Дангаринского района, где техника приобретена на лизинговых условиях в объеме 90,0% дехканскими (фермерскими) хозяйствами.

Исследование показывает, что уровень использования технических средств, приобретённых по прямому кредиту и на лизинговых условиях отличаются. Данные 2015–2021 годов показывают, что сельскохозяйственная техника, приобретенная хозяйствами Хатлонской области на лизинговых условиях использовалась более производительней (табл. 3).

Данные таблицы 3. говорят от том, что в анализируемые годы в дехканских (фермерских) хозяйствах Хатлонской области уровень использования сельскохозяйственной техники, приобретённых на лизинговых условиях намного выше, нежели показатели техники, купленные по прямому кредитованию. Так, в 2015 году годовая наработка на единицу сельскохозяйственной техники, купленной на условиях лизинга больше в 1,4 – 3,0 раза соответственно по сравнению с показателями техники, купленные на средства прямого кредитования. Годовая наработка в разрезе техники в 2021 году по сравнению с 2015 годом выражена еще ярче, здесь она увеличилась от 1,5 до 3,7 раза. Наблюдается некоторое снижение относительной величины в использовании силосоуборочных комбайнов и пресс-подборщиков. Однако абсолютная величина годовой наработки этих машин в 2021 году значительно больше, чем в 2015 году.

Таблица 3.

Лизинг техники в сельхозпредприятиях Дангаринского района Хатлонской области в разрезе форм хозяйствования за 2021 год

Виды техники	2015			2021		
	Наработка годовая на единицу техники, га		Уровень использования лизинговой техники, %	Наработка годовая на единицу техники, га		Уровень использования лизинговой техники, %
				Всего	в т.ч. лизинговой техники	
Тракторы	259	388,5	150,0	274,7	424	154,4
В т.ч. пахотные	796	1153	144,9	398	597	150,0
Тракторные прицепы	543	814	149,9	150	300	200,0
Зерноуборочные комбайны	620	930	150,0	08	1424	176,2
Тракторные плуги	248	372	150,0	398	597	150,0
Косилки тракторные	228	310	136,0	257,6	587	227,9
Силосоуборочные комбайны	131	198	151,2	505	627	124,2
Хлопковые сеялки	143	254	177,6	138	296	214,5
Культиваторы	96	288	300,0	84	312	371,4
Пресс-подборщики	1191	2295	192,7	1980	2295	115,9

Источник: Годовой отчет РГУП «Таджикагролизинг» за 2021 год.

Анализ современного состояния лизинга техники в сельском хозяйстве исследуемой области свидетельствуют о недостаточном уровне развития данной формы пополнения парка сельскохозяйственной техники сельских товаропроизводителей. Развитие лизингового кредитования ярко выражена на примере сельскохозяйственных предприятий с учетом уровня приоритета/специализации[7].

Таблица 4.

Удельный вес лизинга техники с учетом специализации хозяйств
Хатлонской области

Уровень специализации хозяйств	2010			2021		
	Стоимость техники, - всего, тыс. сомони	в т.ч на лизинговых условиях тыс. сомони	Удельный вес техники на условиях лизинга, %	Стоимость техники - всего, тыс. сомони	в т.ч на условиях лизинга, тыс. сомони	Удельный вес техники на условиях лизинга, %
Зерновые	100638.7	825.8	0.82	289533.5	2234.9	0.77
Хлопководческие	628992,0	3578.3	0.56	1809584.2	9684.7	0.53
Овощеводческие	15783,0	110.1	0.70	44265.4	297.9	0.67
Бахчеводческие	16773	165.1	0.98	48255.4	440.9	0.91
Садоводческие	8376.5	110.1	1.31	23127.7	297.9	1.28
Виноградарские	8156.5	165.3	2.02	24927.7	416.9	1.67
Животноводческие	58705.9	550.5	0.93	168894.5	1489.9	0.88

Источник: Статистические отчеты форма 6-мех за 2010-2021 годы и отчеты РГУП «Таджикагролизинг» за 2010–2021 годы.

Анализ данных таблицы 4 свидетельствуют о том, что стоимость удельного веса техники, приобретенной на лизинговых условиях в разрезе приоритетов (специализации) сельского хозяйства значительно варьируется. За 2015–2021 годы удельный вес техники, приобретенной на лизинговых условиях к общей стоимости техники составляет 0,56–2,02 и 0,53–1,67 % соответственно, т.е. весьма скромно. В 2021 году удельный вес техники, приобретенных на лизинговых условиях незначительно уменьшилось, что объясняется существенным ростом финансирования покупки техники по прямому кредитованию за счет всех источников.

Современная экономическая ситуация в области благоприятна для активного развития лизинга. Исследованием установлено, что для Хатлонской области определен ряд приоритетных направлений развития сельского хозяйства, где доля производителей продукции превосходит удельный вес одноименной продукции других зон, подзон.

В связи с усилением конкуренции растет и качество услуг лизинговых компаний. Это выражается в сокращении сроков подготовки лизинговых сделок, упрощении обеспечения сделок для лизингополучателя, предоставлении дополнительных услуг с целью индивидуального подхода к лизингополучателю.

Кроме этого, еще одной тенденцией развития лизинговых компаний, обусловленной усилением конкуренции стало движение в районы и хозяйства. По результатам восьмого ежегодного аналитического проекта по исследованию развития рынка лизинговых услуг республики в 2013 году определили объемы нового лизингового бизнеса (стоимость заключенных в течение года договоров лизинга, по которым началось финансирование) по стране в целом и по регионам республики, в частности.

Действительно, одной из особенностей развития лизинга последних нескольких лет стала определенная передислокация бизнеса. Основная часть финансовых ресурсов расположена в столице республика, но при этом лизинговые сделки в большинстве своем осуществляются в других регионах, многие столичные компании открывают филиалы и представительства во многих районных и городах, и это позволяет им существенно приблизиться к потребителям лизинговых услуг, быть более мобильными и внимательными во взаимоотношениях со своими клиентами, работать на перспективу [8].

ЛИТЕРАТУРА

1. Организационно-экономический механизм эффективного функционирования агролизинга, автореферат, Санкт-Петербург – 2010. С–3;
2. Мадаминов А.А. Эффективность использования инвестиции в ДФХ – Душанбе // Кишоварз, 2016, № 2 – с. 63 – 65;
3. Трофимов А. Проблемы технологической модернизации сельскохозяйственных организаций // АПК: экономика, управления, 2019. - № 2. – с. 27 – 35;
4. Информация Российская ассоциация лизинговых компаний «Росагролизинг»;
5. Информация Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан;
6. Годовые отчеты ГУП «Таджикагролизинг» за 2008–2020 гг;
7. Статистические отчеты форма 6–мех за 2010–2020 годы и отчеты РГУП «Таджикагролизинг» за 2008–2020 годы;
8. Заключительные мысли и выводы автора.

**САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ РУШДИ БОЗОРИ МИНТАҚАВИИ
ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ЛИЗИНГӢ**

НАҶМУДИНОВ МАНУЧЕҲР САФАРАЛИЕВИЧ,

мутахассиси пешбари Раёсати таҳлилӣ масъалаҳои соҳибкорӣ ва рушди бахши
хусусии МТС назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел. (+992 372) 221-32-54; kand75@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои асосии рушди бозори минтақавии хизматрасониҳои лизингӣ дар минтақа, инчунин, сатҳи истифодаи техника ва таҷҳизоти кишоварзӣ тавассути хизматрасониҳои лизингӣ мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст.

Муаллиф дар заминаи таҳқиқоти худ самтҳои афзалиятноки рушди минбаъдаи бозори минтақавии хизматрасониҳои лизингиро, хусусан дар минтақаҳои Бохтар ва Кӯлоб бо далелҳои илман асоснокишуда муайян намуда, ки ҳаллу фасли онҳо ба рушди минбаъдаи бозори хизматрасониҳои лизингӣ таъсири мусбат хоҳад расонид.

***Калидвожаҳо:** рушди лизинг, хизматрасониҳои лизингӣ дар минтақа, амалиёти лизингӣ, техникаи кишоварзӣ, воситаҳои молиявӣ.*

**PRIORITY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE REGIONAL
MARKET OF REGIONAL LEASING SERVICES**

NAJMUDINOV MANUCHEHR SAFARALIEVICH,

Leading Specialist Department of entrepreneurship issue research and
private sector development. Center for Strategic Research under the
President of Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave., 89;
tel. (+992 372) 221-32-54; kand75@mail.ru

The article discusses and analyzes the main issues of the development of the regional market for leasing services in the region, as well as the level of use of agricultural machinery and equipment through leasing services. The author, in the context of his research, identified the priority directions for the further development of the leasing services market in the region, in particular in the Bokhtar and Kulob zones, that their decision will positively affect the further development of the leasing services market.

***Keywords:** development of leasing, leasing services in the region, leasing operations, agricultural machinery, financial instrument.*

ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ИНВЕСТИЦИЙ КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

ЗИЯЕВА МАНИЖА ДАВРОНОВНА,

к.э.н., докторант кафедры экономики предприятий и
предпринимательства ТНУ

734025, Таджикистан город Душанбе, проспект Рудаки 17;

тел.: (+992) 918618654, e-mail: z_manija@mail.ru

В статье рассмотрены подходы зарубежных и отечественных ученых к формированию понятия «инвестиции» как важнейшей экономической категории и фактора обеспечения экономического роста, определены основные характеристики инвестиций: ориентированность на прибыль и позитивное влияние на экономический рост. Отмечена необходимость поддержки и активизации инвестиционной деятельности как оптимальной модели предпринимательской деятельности, связанной с перманентным ростом и достижением стратегических целей развития.

Ключевые слова: инвестиции, капитал, капитальные вложения, экономический рост, прибыль, роль, развитие.

Инвестиции и их позитивная роль в обеспечении экономического роста признается всеми научными школами на протяжении всего периода развития экономической мысли. В отечественной экономике реализация, поставленных в СНР Таджикистана до 2030 года, стратегических целей и задач также привязано к вопросам активизации инвестиционных процессов. Кроме того, современное развитие мировой экономики, с присущими ему процессами глобализации и экономической интеграции способствуют еще большему акцентированию и вовлеченности в изучение понятийного аппарата инвестиционной деятельности. В этой связи находим обращение к тематике исследования теоретических подходов к определению самого понятия «инвестиции» и других смежных экономических категорий весьма актуальным.

Учитывая необходимость инвестиций для развития и роста национальных экономик, данная экономическая категория была и остается объектом изучения различных школ и течений в экономике, и это предопределяет наличие множества трактовок понятия инвестиций в научной и аналитической литературе, которые, естественно, в процессе эволюции экономической мысли претерпевают разного рода трансформации. Так, например, понятие «инвестиции» в период становления классической политэкономии было

идентичным понятию «капитал», в «Советский» период истории использовался термин «капиталовложения», а в современной практике рыночного хозяйствования широкое применение получило именно формулировка «инвестиции».

В экономической науке единодушие в понимании экономической сущности инвестиций отсутствует. Современные и классические трактовки понятия инвестиций характеризуются многообразием. При этом неоспоримыми остаются два его постулата – ориентированность на прибыль и позитивное влияние на экономический рост.

Основоположник классической теории А. Смит рассматривал различные вариации движения капитала с точки зрения увеличения богатства народов. По его мнению, это возможно двумя способами либо посредством увеличения числа производительных работников, или увеличением производительной силы этих же работников. В обоих случаях для этого необходимо увеличить капитал как для привлечения дополнительных работников, так и для расширения или модернизации основного капитала [8, с.88]. Исходя из его умозаключений, можно предположить, что под инвестициями он понимал привлечение дополнительного капитала с целью увеличения богатства и это раскрывает основную природу инвестиций как добавочных вложений с целью получения или увеличения прибыли.

Особое место в экономической науке занимает К.Маркс и его фундаментальный труд «Капитал». Являясь противником буржуазного капитализма, он, тем не менее, является ярким представителем классической школы, его рассуждения охватывают все аспекты экономической жизни, однако остановимся на его теории экономического империализма и закона тенденции нормы прибыли к понижению. Выводы, сделанные по этим направлениям, подталкивают нас к такому пониманию инвестиционных процессов – инвестиции должны носить перманентный характер в связи с тенденцией прибыли к снижению, т.е. дополнительные вложения противодействуют этой отрицательной динамике, а эффективное развитие в долгосрочной перспективе должно обеспечиваться за счет направления капитальных потоков в менее развитые страны, которым характерны более высокие нормы прибыли.

Идеи империализма также были развиты В.И. Лениным, и на наш взгляд их практической применение (естественно лишенное какого-либо социалистическо-политического окраса) можно найти и в современной истории, когда крупные предпринимательские структуры начинают искать выходы за рамки своих национальных экономик. Примером могут послужить волны индустриализации в Восточно-азиатских странах.

Далее отметим определение выдающегося западного ученого Дж. М. Кейнса: «...инвестиции... включают всякий прирост ценности капитального имущества независимо от того, состоит ли последнее из основного, оборотного или ликвидного капитала»[6, с.196].

Большинство современных экономистов трактуют инвестиции как вложения свободных денежных средств в различные формы финансового и материального богатства или активы. Однако существует и несколько иной подход к определению понятия «инвестиции». Так, например, К. Р. Макконнелл и С. Л. Брю считают, что в инвестиции входят в основном три компонента: 1) все конечные покупки машин, оборудования и станков предпринимателями; 2) все строительство и 3) изменение запасов|. По их мнению, к инвестициям не относится передача из рук в руки ценных бумаг (в том числе и их купля-продажа), а также и перепродаже уже существующих активов [9, с.137].

Вызывает интерес, но отнюдь не согласие, очень размытое на наш взгляд, определение которое дают Л.ДЖ. Гитман и М.Д. Джонк. По их мнению: «Инвестиции - это любой инструмент, в который можно поместить деньги, рассчитывая сохранить или приумножить их стоимость, и/или обеспечить положительную величину дохода» [17, с.315].

Некоторые ученые рассматривают инвестиции как обмен определенной сегодняшней стоимости на неопределенную, будущую стоимость. Европейская методология допускает распространение термина «инвестиции» и на долгосрочные вложения в ценные бумаги, но при условии, что это вложение будет предполагать участие в управлении компанией, а американский подход к понятию «инвестиции» в приоритете выделяют направленность вложений в объекты недвижимости [4, с.58].

В постсоветском пространстве методология инвестиционной деятельности в современной интерпретации приобрела широкое развитие после 1991 года в связи с переходом к рыночной экономике и в общем смысле инвестиции представляют собой вложение капитала во всех его формах с целью получения дохода в будущем или решения определенных социальных задач. Инвестиции могут осуществляться и в прирост оборотного капитала, и в различные финансовые инструменты, и в отдельные виды нематериальных активов. В связи с этим, можно заключить, что широко распространенная категория «капитальные вложения», под которыми понимались все вложения капитала в воспроизводство основных средств в силу своего узкого назначения, в современной практике могут рассматриваться лишь как одна из форм инвестиций, но не полноценный аналог.

Российские ученые-экономисты изучению инвестиционных аспектов развития экономики также уделяют особое внимание и сходятся во мнении об

актуальности и целесообразности активизации инвестиционных процессов в стране, как важного направления по воспроизводству и наращиванию производственных мощностей, достижения финансовой стабильности и преодоления структурных кризисов.

В российской научной среде циркулирует множество определений термина «инвестиции». Так, И.А. Бланк определяет: «Инвестиции - вложение капитала в денежной, материальной и нематериальной формах в объекты предпринимательской деятельности с целью получения текущего дохода или обеспечения возрастания его стоимости в будущем периоде» [2, с.65].

Я.С. Меркулов считает, что с финансовой и экономической точек зрения инвестирование может быть определено как долгосрочное вложение экономических ресурсов с целью создания и получения чистой прибыли в будущем, превышающей общую начальную величину инвестиций [11, с.37].

По мнению В.Г. Золотогорова: «Инвестиции - это вложение средств (внутренних и внешних) в различные программы и отдельные мероприятия (проекты) с целью организации новых, поддержания и развития действующих производств (производственных мощностей), технической подготовки производства, получения прибыли и других конечных результатов, например, природоохранных, социальных и др.» [3, с.167].

В свою очередь М.Ю. Маковецкий отмечает еще более широкий характер инвестиций и формулирует следующее определение данному термину: «Инвестиции - это вложения сбережений всех участников экономической системы как в объекты предпринимательской и других видов деятельности, так и в ценные бумаги и иные активы с целью извлечения дохода (прибыли) или достижения положительного (социального) эффекта» [10, с.10].

В целом представленные определения носят обобщенный характер и отражают понимание под инвестициями средства, вкладываемые в экономику (процессы и объекты), которые предназначены для обеспечения экономическими ресурсами (новый производственные фонды, прибыль) в будущем.

Вопросы регулирования отношений, связанных с инвестициями в отечественной практике датируются от 10 декабря 1992 года, когда был принят первый вариант Закона Республики Таджикистан «Об иностранных инвестициях в Республике Таджикистан». В последующих периодах в связи с актуальностью активизации и стимулирования инвестиционной деятельности в стране были приняты как поправки, так и новый Закон Республики Таджикистан «Об инвестициях» от 3 августа 2018 года, который регулирует общественные отношения, связанные с инвестициями, и определяет организационные, финансовые, правовые, экономические основы стимулирования и

государственной поддержки инвестиций посредством предоставления равного правового режима и гарантий защиты прав инвесторов.

В отечественной экономической литературе тематика исследования понятия «инвестиции» также вызывает научный интерес и имеет различные толкования.

Таблица 1.

Основные трактовки понятия «инвестиции» в отечественной научной литературе

Год	Автор	Определение
2001	Разыков В.Р., Рахимов Ш.М., Сафаров С.Г.	долгосрочные вложения капитала в материальной, денежной или нематериальной (интеллектуальная собственность) форме с целью извлечения прибыли и (или) социального эффекта [14, с.39]
2004	Тагоев Дж.Х.	вложение капитала (в любой форме проявления) в предпринимательскую или любую другую деятельность (не противоречившую законам и законодательным актам страны, страны - реципиента или эмитента) с целью получения дохода (прибыли), или социального, экологического эффекта [15, с.8]
2008	Бозоров Р.Б.	ценность материального и интеллектуального характера, вкладываемая в объект инвестиционной деятельности с целью получения прибыли или иного положительного эффекта, сопряженной с определенным риском и ограниченной во времени [1, с.41]
2011	Убайдуллоев А.М.	вложения денежных средств в основные и оборотные фонды предприятий (фирм), а также на покупку ценных бумаг с целью получения прибыли (дохода)
2011	Узакова Г.М.	затраты субъектов экономики на реальное имущество, интеллектуальную собственность и финансовые активы, приводящие к положительным или отрицательным результатам с течением времени в форме дохода или убытка[16, с.6]
2013	Музаффаров Б.С.	процесс, деятельность, в ходе которого осуществляется преобразование ресурсов в затраты с учетом целевых установок инвесторов – получения дохода [13, с.9]

2014	Комилов С.Дж.	вложения капитала в любые сферы деятельности, как внутри страны, так и за ее пределами с целью достижения выгоды [7, с.13]
2018	Бозоров Р.Б.	инвестиция - это капитал как материального, так и нематериального характера, вкладываемый в объекты инвестиционной деятельности инвестором с целью получения прибыли или иного положительного эффекта, сопряженного с определенным риском и ограниченного во времени
2019	Шарипов Ш.Р.	денежные, интеллектуальные и имущественные ценности, которые вкладываются в разные виды деятельности для получения дохода либо социальных эффектов [18, с.94]
2020	Мирзоев П.И.	все виды права на имущество, включая денежные средства, ценные бумаги, производственно-технологическое оборудование и результаты интеллектуальной деятельности, принадлежащие инвестору на основе определенного титула, имеющие денежную оценку и вкладываемые им в качестве таковых в объекты предпринимательской или иной деятельности в целях получения прибыли (дохода) и (или) достижения иного значимого результата [12, с.210]

***составлено автором**

На основе вышеизложенного можно сделать вывод о том, что существующие определения инвестиций не противоречат друг другу, более того они скорее дополняют, а иногда и дублируют друг друга. Из чего можно заключить, что экономическая природа инвестиций как вложение средств для достижения будущих выгод однозначно признается всеми авторами. При этом можно выделить несколько характеристик этой категории исходя из смыслового значения данного термина:

во-первых, инвестиции предполагают осуществление вложения средств в настоящем периоде, а отдача от них ожидается в будущих периодах, т.е. сопряжены с наличием определенного временного лага;

во-вторых, инвестиции всегда преследуют цель наращивания вложенных средств (прибыль) или приобретения дополнительных конкуренто-

способствующих эффектов (от лояльности потребителей до экологических эффектов);

в-третьих, инвестиции рассматриваются как вложения средств в различные формы капитала (основной, оборотный, финансовый, нематериальный, человеческий и т.д.), главным условием при котором является то, что этот капитал действительно должен соответствовать критерию, определяющему понятие «капитал», т.е. должен находиться в экономическом обороте;

в-четвертых, инвестиции в силу своей смысловой масштабности давно вышли из статуса сугубо экономического термина и имеют широкое применение в определении многих видов общественно-бытовой жизни граждан (инвестиции в детей, инвестиции на старость и т.д.).

Таким образом, авторская трактовка категории инвестиции имеет цель определить экономическую сущность и роль инвестиций в микро и макро экономических разрезах следующий вид: инвестиции – это ресурсы, нацеленные на достижение мультипликативных эффектов посредством направления на различные аспекты деятельности хозяйствующих объектов.

Хотелось бы подчеркнуть некоторые моменты предложенного определения. Говоря об инвестициях следует отметить ресурсозатратный характер этой категории, а, следовательно, там, где присутствуют затраты, там и присутствуют доходы, т.е. имеет место экономический компромисс и макроэкономический денежный баланс. Второй момент акцентируем на микроэкономическом аспекте инвестиционных ресурсов, которые признаются таковыми на момент именно направления на развитие хозяйствующего объекта. После того как инвестиции будут внедрены и освоены на предприятии, они уже переходят в другую свою ипостась – собственный или уставной капитал объекта.

В отношении инструмента инвестирования мы полностью солидарны с многообразием представленных направлений – основной, оборотный, человеческий, нематериальный, цифровой капитал и еще вероятное множество других капиталов, которые могут возникнуть в ходе дальнейшего развития экономических отношений.

На вышеизложенном можно сделать вывод о том, что, несмотря на отдельные противоречия, большинство авторов сходится под мнением, что инвестиции представляют собой более широкий термин, чем капиталовложения и рассматривают вложения в ценные бумаги как самодостаточный инструмент инвестирования. Более того, в современных развитых рыночных экономиках значительная часть инвестиций — финансовые, а в практике первыми ассоциациями термина инвестиции являются понятия «фондовый рынок», «акции», «ценные бумаги». То есть инвестиционные ресурсы могут быть направлены на различные стороны

объекта инвестирования (его здания, оборудование, бренд, акции) и от этого они не теряют своей экономической сущности как экономического инструмента.

И в тоже время сами инвестиционные ресурсы также могут принимать форму, как материального-вещественного капитала (здания, оборудования, денежный капитал), так и осуществляться в форме нематериальных активов (разновидности интеллектуального капитала, цифровые или электронные ресурсы), главное, чтобы они имели стоимостную ценность и могли быть представлены в денежном эквиваленте.

Инвестиции, рассматриваемые в динамике представляют собой инвестиционную деятельность. Инвестиционная деятельность – это процесс вложения инвестиционных ресурсов и осуществление практических мероприятий по их освоению в целях получения прибыли или иного полезного эффекта. Инвестиции в динамике, т.е. в ходе осуществления инвестиционной деятельности проходят четыре основные стадии, которые по своей экономической природе можно считать схожими с классической схемой движения факторов производства $D - T - D^*$. В данном случае с инвестициями это можно в общем виде преобразить как $ИР - П - ИР^*$, где инвестиционные ресурсы (ИР) в процессе освоения (П – производство или иное преобразование) возвращаются инвестору в виде вложений с дополнительным эффектом ($ИР^*_{+}$ прибыль, убыток)

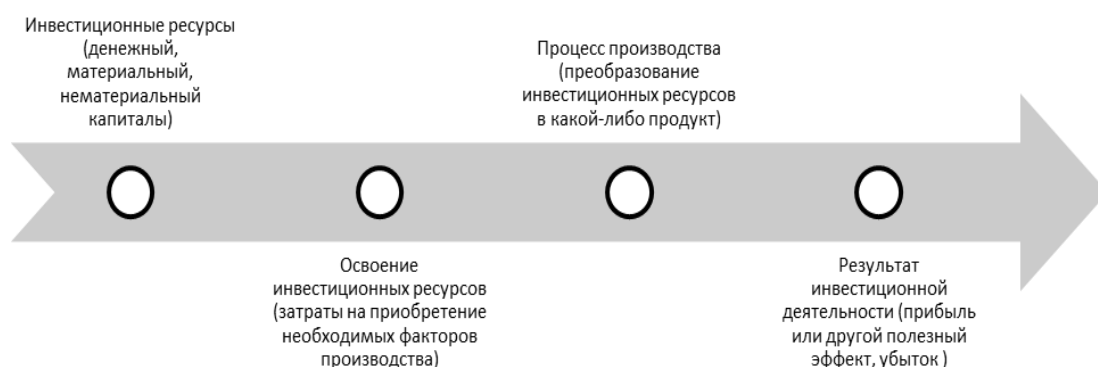

Рис. 1. Этапы инвестиционного процесса

Несмотря на схожесть, а проще говоря, и полную идентичность стадий реализации инвестиционного процесса с процессом осуществления предпринимательской деятельности, стоит отметить о главном принципиальном отличии, которое состоит в том, что инвестиционная деятельность всегда предполагает привлечение и внедрение дополнительного

капитала предпринимателем в ходе реализации своей хозяйственной функции. Неважно, из какого источника – внешнего или внутреннего, инвестиции предполагают прирост авансированного капитала с целью получения или максимизации прибыли и других эффектов. В то время как предприниматель может осуществлять свою деятельность из года в год в рамках своего первоначального капитала, без привлечения инвестиций, инноваций и прочих изменений. Насколько это, скажется на его конкурентоспособности и жизнедеятельности его бизнеса, вопрос скажем прямо риторический.

Таким образом, можно заключить, что инвестиции являются одной из важнейших экономических категорий в современных условиях, кроме того инвестиции, будучи одной из вариаций предпринимательской деятельности представляет собой наиболее эффективную модель ведения бизнеса с ориентацией на перманентный рост и совершенствование.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бозоров Р.Б. Инвестиционное право: Учебник. -Душанбе, ТГНУ, 2008. - с. 41.
2. Бланк И.А. управление использованием капитала/ И.А.Бланк. К.: Ника-центр, 2000. -С.65.
3. Золотогоров В.Г. Инвестиционное проектирование. /В.Г. Золотогоров. – Минск: Книжный дом, 2005. - 368с.
4. Инвестиции: учебник для вузов / под ред. Л.И. Юзвович, С.А. Дегтярева, Е.Г. Князевой. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. – 543 с.
5. Ищенко Е. О тенденциях инвестиционного процесса//Экономист. 2007. №4.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег //Антология экономической классики: В 2 т. М., 1992. Т..2. 485 с.
7. Комилов С.Дж. Теоретические подходы к определению сущности инвестиций и инвестиционного потенциала региона. Вестник ТНУ 2/1 (127)., Душанбе, 2014. - С.13.
8. Левина Л.Ф. Теория инвестиционных решений //Менеджмент в России и за рубежом. 2000. №5. С. 84 - 105.
9. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. М.: Республика, 1992. Т. 1. 399 с.
10. Маковецкий М.Ю. Инвестиции как ключевой фактор экономического роста // Финансы и кредит. 2007. №2 (242). С. 8-17. лагих И. А., Кобицкий Д. А. Роль предпринимательства в процессе модернизации российской экономики // ПСЭ. 2011. №2. - С.168-170.
11. Меркулов Я.С. Организация и финансирование инвестиций. М.: Инфра-М, 2001. - С.37.

12. Мирзоев П.И. Краткий анализ понятий инвестиции и инвестиционная деятельность по инвестиционному законодательству Республики Таджикистан // государственной управление: научный журнал. №3(47). Душанбе, 2020. – С.209-214.

13. Музаффаров Б.С. Пути повышения инвестиционной активности предприятий аграрного сектора Таджикистана // Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук. Душанбе, 2013. - 26с.

14. Разыков В.А., Рахимов Ш.М., Сафаров С.Г. Инвестиционная политика Республики Таджикистан и основные направления её активизации.- Душанбе: Изд. Сарпараст, 2001. - С.39.

15. Тагоев Дж.Х. Проблемы активизации инвестиционной деятельности предприятий // Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук. Душанбе, 2004. - 24с.

16. Узакова Г.М. Формирование источников инвестиций в национальной экономике Таджикистана в переходный период // Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук. Худжанд, 2011. - 28с.

17. Харсеева А.В. Понятие и сущность инвестиций: проблема определения термина // Теория и практика общественного развития. №1. 2010. - С.313-318.

18. Шарипов Ш.Р. Инвестиции и их значение для развития экономики регионов Республики Таджикистан // Известия академии наук Республики Таджикистан: научный журнал. №1 (254). Душанбе, 2019. С.94-98.

ОМУЗИШИ РАВИШҶОИ НАЗАРИЯВӢ БА МУАЙЯН КАРДАНИ САРМОЯГУЗОРИҶО ҶАМЧУН КАТЕГОРИЯИ ИҚТИСОДИӢ

ЗИЯЕВА МАНИЖА ДАВРОНОВНА,

н.и.и., докторанти кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкорӣ ДМТ
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рудаки 17;
тел.: (+992) 918-61-86-54; e-mail: z_manija@mail.ru

Дар мақола равишҳои олимони хориҷӣ ва ватанӣ ба ташаккули мафҳуми «сармоягузорӣ» ҷамчун категорияи муҳимтарини иқтисодӣ дар таъмини рушди иқтисодӣ баррасӣ шуда, хусусиятҳои асосии сармоягузорӣ: тамаркуз ба ғоида ва таъсири мусбат ба рушди иқтисодӣ муайян карда шудааст. Зарурати дастгирӣ ва пурзӯр намудани ғайолияти сармоягузорӣ ҷамчун модели оптималии ғайолияти соҳибкорӣ, ки бо афзоиши доимӣ ва ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии рушд алоқаманд аст, қайд карда мешавад.

Калидвожаҳо: сармоягузорӣ, сармоя, сармояи асосӣ, рушди иқтисодӣ, ғоида, нақш, рушд.

**STUDY OF THEORETICAL APPROACHES TO THE
DETERMINATION OF INVESTMENTS AS AN ECONOMIC CATEGORY**

ZIYAEVA MANIZHA DAVRONOVNA,

Candidate of Economic Sciences, doctoral student of the Department of
Enterprise Economics and Entrepreneurship, TNU

734025, Dushanbe city, Rudaki Avenue 17;

tel: (+992) 918-61-86-54; e-mail: z_manija@mail.ru

The article discusses the approaches of foreign and domestic scientists to the formation of the concept of "investment" as the most important economic category in ensuring economic growth, defines the main characteristics of investments: focus on profit and a positive impact on economic growth. The need to support and intensify investment activity as an optimal model of business activity associated with permanent growth and the achievement of strategic development goals is noted.

Keywords: investments, capital, capital investments, economic growth, profit, role, development.

УДК: 332 (575.3)

**ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИ ИҚТИДОРИ ИҚТИСОДӢ - ОМИЛИ
АСОСИИ РУШДИ СANOАТИ МИНТАҚА****ШАРОПОВА НАСИБА ҲАФИЗОВНА,**

номзади илмҳои иқтисодӣ, мудири шуъбаи корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ
ва нашрияҳои даврии Филиали Донишгоҳи технологияи

Тоҷикистон дар шаҳри Исфара

735920, Тоҷикистон, шаҳри Исфара, кӯчаи А. Ҷӯраев 52;

тел.: (+ 992) 92-629-27-07; e-mail: Sharopova89@inbox.ru

Дар мақола таҳқиқи шароит ва тағйирёбии дар равандҳои иҷтимоӣ – иқтисодии тараққиёти корхонаҳои саноатӣ пешниҳод гардидааст. Мушоҳидаи зериномҳо, таҳлили захираҳо ва дараҷаи тараққиёти иқтидорҳои корхонаҳои саноатӣ сураат гирифтааст. Тағйирёбии ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ ва нишондиҳандаҳои он ба ҳар сари аҳоли оварда шудааст. Барои баҳо додан ба рушди ҳар як соҳаи иқтисодиёти минтақа, аз ҷумла саноат, омилҳои гуногун, аз қабili истехсолӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ таҳлил ва арзёбӣ карда шудааст. Инкишофи корхонаҳои саноатии мавҷуда метавонад ба сифати “муҳаррик” тамоми ҷумҳуриро аз бӯҳрони тулонӣ раҳо дода, рушди иқтисодии устуворро таъмин намояд.

Калидвожаҳо: саноат, сохтори саноат, рушди саноат, иқтидори саноатӣ, сиёсати саноатӣ, захираҳои иқтисодӣ, рушди корхонаҳои саноатӣ, минтақа.

Саноатикунони босуръати кишвар ҳамчун ҳадафи чоруми миллӣ бо мақсади ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ эълон гардид. Дар робита ба ин, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми соли 2018 қайд намуданд, ки то соли 2030 ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ба 22 дарсад расонида шавад.

Саноат ҳамчун соҳаи муҳимтарини иқтисодиёти миллӣ асоси иқтидори иқтисодӣ ва мудофиавии мамлакат мебошад. Саноат вазъи тамоми соҳаҳои хоҷагии халқро ба дараҷаи ҳалқунанда муайян карда, қисми асосии иқтидори илмию техниро муттамарказ намуда, ба соҳаи иҷтимоии минтақа таъсири калон мерасонад. Фаъолияти пурсамари саноат ба тақсимои оқилонаи қувваҳои истехсолкунанда, ҳамаҷониба тараққӣ додани минтақаҳои иқтисодии мамлакат, мақсаднок истифода бурдани сарватҳои бойи табиӣ мусоидат менамояд.

Саноатикунонии босуръат ҳамчун ҳадафи чоруми кишвар қабул гардида, барои таъмини рушди устувори саноат, рушди иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои корӣ, баланд бардоштани иқтисодии содиротии мамлакат ва рақобатнокии он заминаи мусоид фароҳам меорад.

Саноат яке аз соҳаҳои асосӣ ва яке аз воситаҳои муҳими ҳамгироии кишвар ба иқтисоди ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад. Барои фаъолияти пурсамари иқтисодиёти як давлат кори бомуваффақияти тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ зарур аст. Танҳо минтақаҳое, ки дар онҳо маҷмааи саноатӣ рушд кардааст, метавонанд суръати баланди рушди иқтисодиро нигоҳ дошта, сатҳи зиндагии мардумро таъмин намоянд [3].

Комплекси саноатӣ соҳаи пешбарандаи иқтисодиёт буда, ба дараҷаи тараққиёти қувваҳои истеҳсолкунандаи ҷомеа таъсири ҳалкунанда мерасонад. Нишондиҳандаҳои асосии соҳаи саноат ин ҳаҷм ва сифати истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, дараҷаи дониши мутахассисони соҳаи комплекси саноатӣ дар маҷмӯъ ва ҳаҷми сармоягузориҳо ба фондҳои асосӣ мебошанд, ки аз рушди омилҳои зерин вобаста аст:

1. Ҳиссаи асосии маҳсулоти дохили ва миллӣ, ки дар соҳаи саноат ба вучуд оварда мешавад [4].

2. Нақши соҳаҳои пешбарандаи саноат, ба монанди мошинсозӣ, химия, муҳофизат ва ғайра, дар аз нав мусаллаҳшавии техникаи дигар соҳаҳои хоҷагии халқ зоҳир мегардад, ки бе он прогресси илмӣ ва таҷрибаи истеҳсолкунӣ васеъ имконнопазир аст.

3. Саноат дар тараққиёти бахшҳои истеҳсолӣ, ҷорӣ намудани усулҳои пешқадами истеҳсолот ва хоҷагидорӣ нақши асосӣ дорад.

4. Саноат қобилияти муҳофизавии давлатро таъмин намуда, барои тараққиёти додани комплекси ҳарбӣ саноатӣ имконият медиҳад ва бо ҳамин амнияти миллиро таъмин менамояд.

5. Тараққиёти саноати сабук ва ҳӯрокворӣ имкон медиҳад, ки амнияти озукавории мамлакатро таъмин карда, аҳолиро бо молҳои хушсифат таъмин кунад.

Комплекси саноатӣ қисми таркибии минтақа мебошад. [5] Барои равандҳои инноватсионӣ ва сармоягузорӣ заминаи моддӣ ба вучуд меорад. Суръати пешрафти илму техника ва тараққиёти иқтисодиёт ба дараҷаи тараққиёти комплекси саноатӣ вобаста аст. Комплекси ҳозиразамони саноатии минтақавӣ натиҷаи тараққиёти бисёрсолаи худудӣ (фазаи), технологӣ, иқтисодӣ, инчунин, инкишофи муносибатҳои ҷамъиятию истеҳсолӣ мебошанд. [6] Ҳамин тавр, тараққиёти иқтисодиёти минтақа бевосита ба вазъияти саноатии он вобаста аст. Ин гуфтаҳои маълумоти омӯрӣ тасдиқ мекунанд. Дар расм муқоисаи афзоиши истеҳсолоти саноатӣ бо афзоиши маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ вилояти Суғд дар солҳои 2016-2021 оварда шудааст.

Ҷадвали 1

Тағйирёбии ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ дар вилояти Суғд

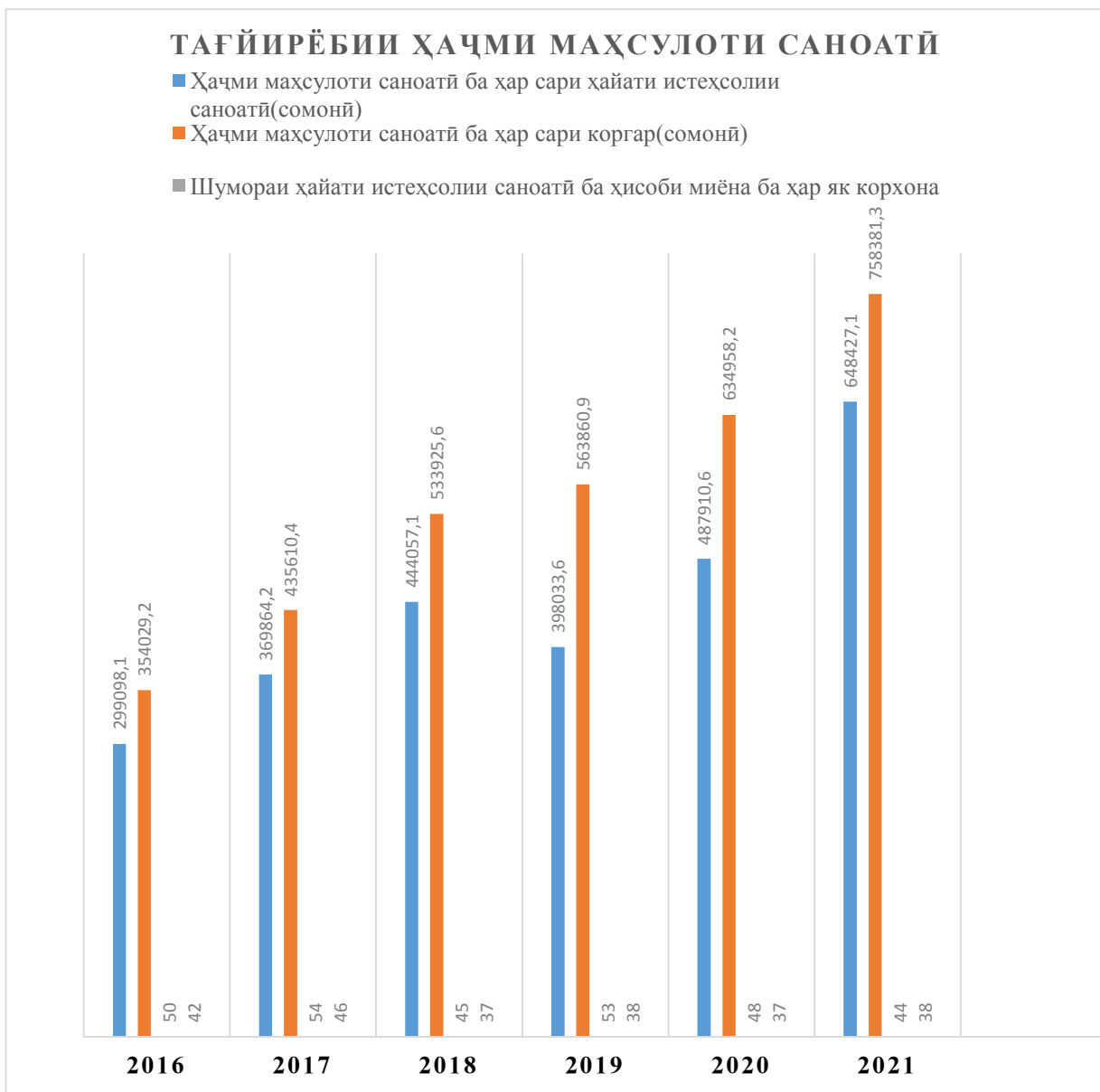
Нишондиҳандаҳо	Солҳо						2021 нисба т ба соли 2016 бо %.
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Шумораи корхонаҳо	604	597	633	657	693	733	202,8
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ (бо нархи соли 2020) млн. сомонӣ	9019,6	11860,8	12560,6	13967,4	16216,2	21064,8	233,5
Шумораи миёнаи солонаи ҳайати истеҳсолии саноатӣ, нафар	30156	32068	28286	35091	33236	32486	107,8
Шумораи коргарон	25477	27228	23525	24771	25539	27776	109,1
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ба ҳар сари ҳайати истеҳсолии саноатӣ (сомонӣ)	299098,1	369864,2	444057,1	398033,6	487910,6	648427,1	216,7
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ба ҳар сари коргарон (сомонӣ)	354029,2	435610,4	533925,6	563860,9	634958,2	758381,3	214,2
Шумораи ҳайати истеҳсолии саноатӣ ба ҳисоби миёна ба ҳар як корхона	50	54	45	53	48	44	88
Шумораи коргарон ба ҳисоби миёна ба ҳар як корхона	42	46	37	38	37	38	90,4

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Суғд. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хуҷанд, 2022. С. 257.

Аз рӯйи маълумоти омории дар ҷадвали 1 овардашуда, мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар давоми давраи таҳлилӣ шумораи корхонаҳои саноатӣ дар вилояти Суғд дар соли 2021 нисбат ба соли 2016 129 адад зиёд шудааст. Аз ҷадвали мазкур мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар давоми солҳои 2016-2021 дар корхонаҳои саноатии вилояти Суғд ҳосилнокии меҳнат (ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ба ҳар сари кормандон) рӯ ба афзоиш ниҳодааст. Дар баробари ин, шумораи коргарон ва ҳайати истеҳсолии саноатӣ вобаста ба ҳар як корхонаи саноатӣ тамоюли пастравиро ифода

менаомояд. Новобаста ба ин, ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар соли 2021 нисбат ба соли 2016 2,3 маротиба афзоиш ёфта, дар ин марҳила шумораи коргарон 109,1% зиёд шудааст.

Аз ин ҷо хулоса бармеояд, ки афзоиши ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар вилояти Суғд дар давраи солҳои 2016-2021 асосан аз ҳисоби баландшавии ҳосилнокии меҳнати коргарон ба миён омадааст. Дар баробари ин шумораи миёнаи коргарон дар корхонаҳои саноатии вилоят коҳиш ёфтааст (Расми 1).

Расми 1 Тағйирёбии ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ. Омори солонаи вилояти Суғд. Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳуҷанд, 2022. С. 257.

Диаграммаи дар расми 1 овардашуда нишон медиҳад, ки ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ба ҳар сар коргар дар вилояти Суғд дар соли 2016 нисбат ба соли 2021 то 2,1 маротиба афзоиш ёфта, чунин вазъият дар ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ба ҳар сари ҳаёти истеҳсолии саноатӣ ба назар мерасад (216,7%). Боиси тазаккур аст, ки дар ин марҳила шумораи коргарон ба ҳисоби миёнаи ҳар як корхона ва шумораи ҳаёти истеҳсолии саноатӣ ба ҳисоби ҳар як корхона то 88% ва 94% мувофиқан коҳиш ёфтааст.

Барои баҳо додан ба рушди ҳар як соҳаи иқтисодиёти минтақа, аз ҷумла саноат, омилҳои гуногун аз қабili истеҳсолӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ғайраро таҳлил кардан лозим аст. Комплекси саноатиро ҳамчун системаи истеҳсолию иқтисодӣ ба назар гирифта, онро ба омилҳои берунӣ ва дохилӣ тақсим менамоем.

Ба омилҳои берунӣ нисбат ба комплекси саноатӣ он омилҳое дохил мешаванд, ки ба раванди ташаккули кластерҳо аз муҳити зист ва ҷомеа таъсир мерасонанд [7].

Омилҳои беруна нисбат ба комплекси саноатии минтақавӣ инҳоянд:

- омилҳои табиӣю иқлимӣ (иқлимӣ, ҷуғрофӣ, геофизикӣ, муҳити зист, миқдор ва мавҷудияти захираҳои табиӣ);

- омилҳои сиёсӣ (вазъияти геополитикӣ, суботи сиёсӣ, вазъи байнимиллӣ ва байниминтақавӣ);

- омилҳои иҷтимоӣ (вазъи иҷтимоӣ, шуғл, вазъи демографӣ, қобилияти харидорӣ, саломатии аҳоли);

- омилҳои танзими давлатӣ (сиёсати пулию қарзӣ, фискалӣ, ғумрукӣ, зиддиинҳисории давлат, сиёсати иқтисодии минтақавӣ, тадбирҳои дастгирии давлатӣ ба муҳимтарин соҳаҳо ва соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ, иҷозатномадиҳӣ ба фаъолият ва сертификатсияи маҳсулот, назорат аз болои риояи меъёрҳои талаботи таъмини амнияти ҷамъиятӣ ва миллӣ);

- омилҳо (мавҷудияти захираҳои қорӣ ва моддии зарурӣ дар минтақа, имкониятҳои ҷалби захираҳои молиявӣ);

- бозор (мавҷудияти рақибон ва озодии рақобат, мавҷудияти истеъмолкунандагони серталаби маҳаллӣ, мавҷудияти талаботи махсус ба маҳсулоти корхонаҳои минтақавӣ, ки метавонанд дар бозори ҷаҳонӣ талабот дошта бошанд).

Омилҳои асосии дохилии комплекси саноатии минтақавӣ инҳоянд:

- алоқаҳои рақобатӣ [6], дараҷаи рақобатро дар дохили комплекси саноатӣ, инчунин байни корхонаю ташкилотҳо тавсиф мекунанд;

- ҳамкориҳо ё робитаҳои мутақобила, ки метавонанд ба инҳо тақсим шаванд:

- муносибатҳои истеҳсоли дараҷаи ҳамкориҳои корхонаҳои дохили соҳаҳо, инчунин бо ташкилотҳои хизматрасонӣ ва ёрирасонро тавсиф мекунанд;

— робитаҳои инноватсионӣ, ки дараҷаи фаъолияти инноватсионии корхонаҳо ва ташкилотҳо, дараҷаи ҳамкориҳои онҳоро бо муассисаҳои таълимию илмӣ ва байни худ аз ҷиҳати қори намудан ва паҳн намудани навоарӣ тавсиф мекунанд;

-муносибатҳои қорӣ (қадри), ки дараҷаи ҳамкориҳои корхонаю ташкилотҳоро бо муассисаҳои таълими дар доираи омода кардани қадриҳои соҳибхтисос тавсиф мекунанд.

Ба гурӯҳҳои пешниҳодшуда тақсим кардани омилҳои системасоз шартӣ аст, зеро аз бисёр ҷиҳат ба ҳам алоқаманд ва вобастаанд. Аммо чунин гурӯҳҳо имкон медиҳанд, ки ба масъалаҳои муҳимтарине, ки ба самаранокии тараққиёти комплекси саноатии минтақаҳо таъсири қалон мерасонанд, баҳо дода шаванд.

Пешрафти саноатии вилояти Суғд бо як қатор хусусиятҳои хос нисбат ба дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ фарқ дорад. Бинобар ин, таҳлил кардани омилҳои тараққиёти комплекси саноатиро ба мақсад мувофиқ мешуморем.

Барои муайян кардани имконияти тараққиёти минбаъдаи комплекси саноатии вилояти Суғд, ба фикри муаллиф, истифодаи таҳлили SWOT ба мақсад мувофиқ аст. Ин таҳлил имкон медиҳад, ки имкониятҳо ва таҳдидҳои рушди минтақавӣ, аз муҳити беруна муайян карда шаванд; ҷиҳатҳои қавӣ ва заифӣ, рушди худӣ минтақаро вобаста ба вазъи муҳити дохилии он муқоиса кунанд.

SWOT таҳлили рушди комплекси саноатии вилояти Суғд

Тарафҳои қавӣ: – консентратсияи иқтидорҳои қалони истеҳсоли дар минтақа (комплексҳои мошинсозӣ, нафту қимӣ, энергетика ва металлургӣ); – захираҳои бузурги энергетикӣ, сӯзишворӣ ва маъданӣ; – маҷкеи мусоиди ҷуғрофӣ: минтақа дар ҷорсӯи масирҳои нақлиётӣ ҷойгир аст, ки аз шимол бо Ёзбекистон ва аз ҷануб бо Қирғизистон – маҷудияти қадриҳои қаландиҳтисос барои истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ; – маҷудияти захираҳои иқтисодии	Тарафҳои заиф: –бухрони дарозмуддати иқтисодӣ; –дараҷаи қаланди фарсудашавии фондҳои асосии истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ (зиёда аз 60 дарсад); – коэффисиенти пасти навсозии фондҳои асосии истеҳсоли; – сатҳи пасти даромаднокии сармоя дар корхонаҳои саноатӣ; – дар сохтори содироти вилоят бартарӣ доштани ҷузъи ашёи хом бо ҳиссаи қами маҳсулоти тайёр; – суи ташаққул ёфтани долонҳои нави нақлиётӣ; – ҳиссаи пасти сармоягузориҳои ҷалбшуда ба фондҳои асосӣ;
--	---

арзон барои татбиқи лоиҳаҳои бузург; – мавҷудияти робитаҳои иқтисодии беруна; – мавҷудияти ширкатҳои муттаҳидшуда; – иқтидорҳои иқтисодӣ барои истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир	– мавҷуд будани соҳаҳои қафомонда (истеҳсоли ҷӯбкоркунӣ, шишаи моеъ, фурӯзонакҳои каммасраф, либосҳои пахтагин, чарму пойафзор); – дараҷаи пасти ҷорӣ намудани технологияҳо нави истеҳсолот; – ҳиссаи пасти соҳаҳои технологияҳои баланд – вазъи номусоиди экологӣ
Имкониятҳо: – минтақаи саноатии стратегии ҷумҳурӣ; – рушди инфрасохтори саноатӣ дар шимоли Тоҷикистон; – афзоиши бахшҳои воқеии иқтисодиёт, ки бо инфрасохтори нақлиёт алоқаманданд; – татбиқи иқтидори сармоягузорӣ; – истифодаи иқтидори инноватсионии ҷамъшуда, инчунин таҷрибаи амалӣ барои ташкили истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир барои бозорҳои ҷаҳонӣ; – ташкили кластерҳои рушди саноатии минтақа дар заминаи соҳаҳои пешқадам; – истифодаи системаи мақсаднок барои тайёр кардани кадрҳои корхонаҳои саноатӣ; – ташкили кластерҳои рушди саноатии минтақа дар заминаи соҳаҳои пешқадам	Таҳдидҳо: – афзоиши манфиатҳои стратегии давлатҳои хориҷӣ; – таъсири ҳизбу ҳаракатҳои гуногун аз қабилҳои экстремизм ва терроризм; – таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ; – муҳосираи нақлиёти долонҳои ҚТ ва самти ҳаракати молҳо; – ҳаракати пинҳонии сармоя ва захираҳо; – вобастагии натиҷаҳои молиявии корхонаҳои саноатӣ ба қарори соҳибони холдинг, ки берун аз ҳудуди минтақа воқеъ аст; – паст будани ҳиссаи сармоягузориҳои хориҷӣ, ки дар натиҷа афзоиши сармоягузорӣ ба фондҳои асосии корхонаҳо бо имкониятҳои дохилӣ маҳдуд мегардад.

Аз SWOT таҳлили рушди комплекси саноатии вилояти Суғд бармеояд, ки истеҳсолоти саноатии вилояти Суғд дорои базаи захиравии тараққикарда, мавқеи мусоиди географӣ, мавҷудияти заминаи пурқуввати таълимӣ, бартарии стратегӣ барои рушди саноати минтақа ва таҷрибаи ғании фаъолияти истеҳсолӣ мебошад. Муаллифи таҳқиқ дар асоси натиҷаҳои баҳодихӣ ба хулосае омадааст, ки бо мақсади таъмини рушди устувори комплекси саноатии минтақа бояд тараққӣ додани муносибатҳои нави комплекси корхонаҳои саноатиро

дар асоси усулҳо ва унсурҳои иқтисодии дониш, инчунин ташаккули воситаҳои ташкилию иқтисодие, ки барои бештар ба вучуд овардан ва истифода бурдани иқтидори мавҷудаи захираҳо имкон медиҳанд, истифода бурд.

Дар охир якҷанд тавсияе, ки барои рушди комплекси саноатии вилоят мусоидат хоҳад кард, пешниҳод менамоем:

Иштироки намоёндагони корхонаҳои саноатӣ дар таҳияи барномаҳои мақсадноки давлатӣ;

Ҷаъол намудани иштироки корхонаҳои саноатии минтақаҳо дар барномаҳои маблағгузории Ҳазинаи Рушди Саноат;

Мониторинги вазъи молиявӣ иқтисодии корхонаҳои саноатии вилояти Суғд;

Анҷом додани корҳо оид ба рушди инфрасохтори саноатӣ;

Мунтазам баргузор намудани чорабиниҳо дар мавзӯи “Ҳамбастагии илм бо истеҳсолот”;

Ташкили бозомӯзии кадрҳои соҳаи саноат дар хориҷи кишвар;

Ташкили иштироки корхонаҳои саноатӣ дар намоишгоҳҳои ҷаҳонӣ.

Омода намудани мутахассисони рақобатпазири бозори меҳнат дар ҳамкорӣ бо корхонаҳои саноатӣ.

АДАБИЁТ

1. Иншаков, О. В. Этноэкономические риски развития Юга России / О. В. Иншаков, М. Э. Буянова, О. А. Ломовцева // Региональная экономика: теория и практика. - 2007. - № 10 (49). - С. 3-12.

2. Калинина, А. Э. Закономерности развития и особенности регулирования информационных процессов / А. Э. Калинина // Актуальные проблемы управления социально-экономическим развитием региона: [монография] / под общ. ред. д. э. н., проф. А. Э. Калининой; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Волгогр. гос. ун-т». - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2011. - С. 159-188.

3. Боровик А.С. Концептуальные основы модернизации региональной экономики. // Региональная экономика - М., 2010 - № 25. – С. 46-49.

4. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030г. – Душанбе, 2016. с. 355.

5. Ускова Т.В. Управление устойчивым развитием региона. // Влогда: ИСЭРТ РАН, 2009. – 355с.

6. Ларионов, А. О. Промышленное развитие Вологодской области: стагнация или медленный рост? [Электронный ресурс] / А. О. Ларионов // Вопросы территориального развития. – 2013. – 6.–Режим доступа:<http://vtr.isert-ran.ru/file.php?module=Articles&action=view&file=article&aid=3053>

7. Ларионова, О. А. Региональная диверсификация и ее влияние на развитие производства [Текст] / О. А. Ларионова // Организатор производства. – 2009. – № 4 – С. 90–94.

8. www.president.tj Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 26.12.2018.

9. www.president.tj Вохӯрии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон бо саноатчиён ва соҳибкорон. 14.10.2019.

10. [http:// www.stat.tj](http://www.stat.tj) Омори солонаи вилояти Суғд. Хучанд, Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. с. 507с.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА – ГЛАВНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕГИОНА

ШАРОПОВА НАСИБА ХАФИЗОВНА,

кандидат экономических наук, заведующая отделом научных исследований и периодических изданий филиала Технологического университета Таджикистана в городе Исфара 735920, Таджикистан, город Исфара, улица А.Джураев 52; тел.: (+ 992) 92-629-27-07; e-mail: Sharopova89@inbox.ru

В статье предусматривается изучение условий и изменения в социальных - экономических процессах в развитии промышленных предприятий. Было проведено наблюдение за объяснениями, анализом ресурсов и разработкой разработки промышленных предприятий. Произведено изменение общего промышленного продукта и его показателей на душу населения. Оценить развитие каждого сектора региона, включая промышленность, различные, экономические и социальные и социально проанализированные. Развитие существующих промышленных предприятий может быть выпущено как «двигатель» длительного кризиса и обеспечить устойчивое экономическое развитие.

Ключевые слова: промышленность, структура промышленности, промышленный рост, промышленный потенциал, промышленная политика, экономические ресурсы, развитию промышленных предприятий, регион.

**EFFICIENT USE OF ECONOMIC POTENTIAL IS THE MAIN FACTOR OF
REGIONAL INDUSTRY DEVELOPMENT**

SHAROPOVA NASIBA HAFIZOVNA,

candidate of Economic Sciences, Head of the Department of Scientific
Research and Periodicals of the Branch of the Technological
University of Tajikistan in the city of Isfara
735920, Tajikistan, Isfara city, A.Juraev st. 52;
tel.: (+ 992) 92-629-27-07; e-mail: Sharopova89@inbox.ru

The article provides for the study of conditions and changes in social and economic processes in the development of industrial enterprises. An observation of explanations, the analysis of resources and the development of the industrial enterprises was mentioned. A change in the general industrial product and its per capita indicators have been made. To evaluate the development of each sector of the region, including industry, various, economic and social and socially analyzed. The development of the existing industrial enterprises can be released as a “engine” of a long crisis and ensure sustainable economic development.

Keywords: industry, industry structure, industrial growth, industrial potential, industrial policy, economic resources, development of industrial enterprises, region.

УДК:

МУАММОҶОИ АНДОЗБАНДӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

ГУЛОВ ШЕРАЛӢ МАҲМАДСАИДОВИЧ,

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи андоз

ва андозбандии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, маҳаллаи Буни Ҳисорак;

тел.: (+992) 935-82-90-91; e-mail: sherali-2101@mail.ru

Дар мақола муаммоҳои асосии андозбандӣ дар шароити низоми иқтисоди бозорӣ шарҳ дода шудааст. Хусусиятҳо ва таҳаввулоти андоз дар давраи соҳибистиклолии давлат асоснок гардида, нақши он дар таъмини рушди иқтисодӣ оварда шудааст. Инчунин, мушкилотҳои асосии дар ин самт ҷойдошта таҳлил гардида, хусусиятҳои зоҳиравии онҳо дар шароити низоми иқтисоди бозорӣ дарҷ гардидааст. Дар навбати худ, хусусиятҳои низоми амалкунандаи андоз ва таъсири он ба иқтисодиёт, бахусус соҳаи соҳибкорӣ, оварда шудааст. Ҷамъовариҳои андозҳо нисбат ба ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар якҷанд соли охир таҳлил гардида, сабабҳо ва омилҳои ба он таъсиркунанда асоснок карда шудааст. Дар мақола инчунин, роҳҳои баланд гардонидани фарҳанги андозсупорӣ оварда шудааст. Дар маҷмӯи муаммоҳои асосии андозбандӣ дар шароити муосир таҳлил гардида, барои самараноктар гардидани низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, чораҳои мушаххас пешниҳод карда шудааст.

Калидвожаҳо: андоз, низоми андозситонӣ, системаи миллии андоз, сиёсати фискалӣ, рушди иқтисодӣ, фаъолияти соҳибкорӣ, молия, буҷети давлатӣ, даромадҳои буҷети давлатӣ, хароҷоти буҷети давлатӣ, маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, иқтисоди бозорӣ.

Масъалаи андозбандӣ дар солҳои охир яке аз муаммоҳои асосӣ ва баҳсбарангез ба шумор меравад. Фаъолияти соҳибкорӣ ва рушди истеҳсолот бевосита аз муносибатҳои андозбандӣ вобастагӣ дорад. Аз аввали соли 2022 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав мавриди истифода қарор дода шуд. Дар Кодекси нави андоз нисбат ба Кодекси қаблӣ як қатор сабукиҳо ва имтиёзҳои андозӣ ба соҳаҳои гуногун дида мешавад, вале новобаста ба ин, ҳастанд масъалаҳои ба андозбандӣ алоқаманд, ки дар бештари ҳолатҳо ба рушди иқтисодии кишвар таъсири манфӣ мерасонанд.

Иқтисодиёти муосирро бе сиёсати андозбандӣ, ки пешбарандаи асосии манфиатҳои давлат ба шумор меравад, тасаввур намудан ғайриимкон аст.

Низоми андозбандии самарабахшро бо роҳи халли як қатор масъалаҳо ва таъмин намудани пайвастагии мутаносиби механизми андозбандии интихобшуда бо мақсаду вазифаҳои, ки давлат хангоми идоракунии иқтисодии кишвар дар назди худ мегузорад, таъмин кардан мумкин аст.

Имрӯз яке аз мушкилоти иқтисодӣ ба қадри кофӣ мавҷуд набудани захираҳои молиявӣ буда, андоз яке аз манбаъҳои муҳими пул кардани буҷети давлатӣ ба шумор меравад ва ба рушди муносибатҳои бозорӣ таъсир мерасонад. Дар навбати худ, то чи андоза бомуваффақият рушд намудани ҷамъият аз буҷети давлатӣ вобаста аст.

Дар низоми муносири андози Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор мушкилотҳо низ ба назар мерасад, ки яке аз онҳо хусусияти фискално доро мебошад. Сиёсати андоз бештар ба андозбандии ғайримустақим асос ёфтааст. Ин мушкилот гардиши сармояи байнисоҳавии ғайрибонкиро мушкил карда, дар роҳи рушди муомилоти молиявӣ монеа эҷод мекунад. Вобаста ба ин, гирифтани ҳама гуна маблағе, ки ба суратҳисоби корхонаҳо хангоми пардохти андоз аз арзиши иловашуда ворид шудааст, ноодилона ба назар мерасад.

Яке аз мушкилоте, ки дар самти сиёсати андоз ба назар мерасад, ноустувории қонунгузори андоз мебошад, ки хангоми ворид намудани тағйироту иловаҳо, имтиёзҳои қаблан ҷоришуда аз байн бурда мешаванд, ки ин барои сармоягузори манбаи иловагии хавфро ба вучуд меорад. Давлат бояд риояи устувори андозҳо ва қоидаҳои ситонидани онҳо дар давраи дарозмуддат бояд қаболат диҳад. Андозҳо набояд бештар аз як маротиба дар якҷанд сол тағйир ёбанд. Тағйирбии ҳарсолро мо дар андози замин, андозаи пардохт ҷиҳати амалӣ намудани фаъолияти соҳибқарӣ тибқи патент ва меъёри нишондиҳанда барои ҳисобҳо дида метавонем. Ҳамзамон, андозсупорандагон бояд дар бораи ҳама тағйироти пешбинишуда то муҳлати амали онҳо огоҳ карда шаванд.

Дар айнаи замон норавшанӣ ва возеҳ набудани муқаррароти ҳуҷҷатҳои нормативӣ оид ба андозбандӣ, номувофиқӣ ва нофаҳмо ё душворфаҳм будани онҳо ба назар мерасад. Ин омӯзиши ҳуҷҷатҳоро аз ҷониби андозсупоранда хеле душвор мегардонад ва аз ин рӯ, хоҳ ноҳоҳ камбудихо ва хатоҳо дар ҳисобкунии андозҳо ба вучуд меояд.

Яке аз муаммоҳои асосӣ дар ин самт мочароҳои муносибатҳои ҳуқуқи андоз мебошад, ки дар он як иштирокчи муносибатҳои ҳуқуқи андоз (мақомоти андоз) имкон дорад аз номи давлат нисбати дигар иштирокчиён (андозсупорандагон) ҷораҳои маҷбуруниро татбиқ намояд. Вобаста ба ин, зарурати ҳифзи андозсупорандагон аз амалҳои ғайриқонунии мақомоти андоз ба миён омадааст. Дар вақтҳои охир нозирони андоз бо мақсади иҷрои нақша ва пул намудани буҷети давлатӣ бевосита ба татбиқи муҷозоти молиявии ҷазо нисбат ба андозсупоранда манфиатдор мебошанд. Дар натиҷа, фаъолияти

мақомоти андоз дар самти назорати риояи қонунгузори андоз ба мочаро ва кам шудани ҳавасмандӣ ба ғайрияти соҳибкорӣ мегардад. Албатта, супоридани андоз хусусияти ҳатмӣ дорад, вале даҳлати зиёд ва тафтиши аз ҳад зиёди ғайрияти соҳибкор боиси қатъ шудани ғайрияти он шуда метавонад. Бо ин мақсад 16 марти соли 2022 бо мақсади дастгирии давлатии ғайрияти субъектҳои соҳибкорӣ, фароҳам овардани фазои мусоид барои ҷалби сармоя, ташкили ҷойҳои кор ва кам кардани санҷишҳо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи эълон намудани мораторий ба ҳама навъи санҷишҳои ғайрияти субъектҳои соҳибкорӣ ба тасвиб расида, дар асоси он ба ҳама навъи санҷишҳои ғайрияти субъектҳои соҳибкорӣ то 1 январи соли 2023 мораторий эълон карда шуд.

Яке аз муаммоҳои мураккабтарин ва суғ инкишофёфта дар ин самт, системаи ҷавобгари андозсупорандагон барои ҳуқуқвайронкуниҳои андоз мебошад. Имрӯз сатҳи фарҳанги андозбандӣ дар сатҳи паст боқӣ мемонад. Далели ин гуфтаҳо маълумот дар бораи афзоиши ҳуқуқвайронкуниҳо ва ҷиноятҳои вобаста ба пинҳон кардани даромадҳо аз андозбандӣ, аз ҷумла ба миқдори махсусан калон, шаҳодат медиҳад. Фарҳанги андоз яке аз меъёрҳои муайянкунандаи хусусияти муносибатҳои миёни ҷомеа ва давлат буда, сатҳи пасти маърифати ҳуқуқӣ дар соҳаи андозбандӣ аксар вақт сабаби саркашии андозсупорандагон аз пардохти андоз, инчунин суъистифода аз ваколатҳо аз тарафи мақомоти маъмурикунонии андоз мегардад. Муаммоҳо вобаста ба паст будани фарҳанги андоз аз инҳо иборат мебошад:

- гаронии баланди андоз, ки хоҳиши андозсупорандаро барои саркашӣ намудан аз пардохти андоз ба вуҷуд меорад;
- мавҷуд набудани асосҳои маърифати андозсупорӣ миёни аҳоли;
- дар сатҳи баланд будани амалҳои коррупсионӣ;
- сиёсати бесамари андоз, ки бо набудани ҳавасмандии иҷтимоӣ дар миёни аҳоли алоқаманд аст.

Муаммои дигари мавҷуда дар ин самт пинҳон намудани манбаи андоз ба шумор меравад. Дар бештари соҳаҳо пинҳон намудани манбаи андоз аз тарафи андозсупорандагон ба назар мерасад. Гарчанде вобаста ба ин ҳолатҳо маълумотҳои дақиқ ҷой надоранд, вале дар баъзе ҳолатҳо кормандони мақомоти андоз низ барои пинҳон намудани манбаи андоз замина мегузоранд.

Мушкилоти дигари низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон андоз аз даромади шахсони воқеӣ ба шумор меравад. Гарчанде дар Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав сабуқӣ дар андоз аз даромади шахсони воқеӣ ба назар расад ҳам, вале меъёри даромади андозбандинашаванда хеле паст мебошад.

Мушкилоти дигар дар ин самт ҷамъоварии ноустувори андозҳо нисбат ба ҶМД мебошад. Ҳолати воридоти андозҳоро нисбат ба ҶМД дар солҳои 2011-2020 дида мебароем.

Диаграммаи 1. Ҳиссаи андозҳо дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ

Аз маълумоти диаграммаи 1 бармеояд, ки воридоти андозҳо дар тайи чанд соли охир дар ҳолати ноустувор қарор дорад. Тибқи маълумоти расмӣ Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷамъоварии андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 0,19 дарсадро ташкил дод, ки аз коҳиши воридоти андоз ба буҷет шаҳодат медиҳад. Динамикаи ҷамъоварии андозҳоро дар маҷмӯъ таҳлил намуда, хусусияти тағйирёбандаи онро қайд кардан мумкин аст (ниг. диаг. 1). Ба фикри мо, сабабҳои тағйирёбӣ ҳам омилҳои дохилӣ ва ҳам берунӣ мебошанд.

Дар ҷумҳурӣ таҳлили низоми андозбандӣ нишон медиҳад, ки дар маҷмӯъ, новобаста аз ҷараёни мусбати нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, қисмати даромадҳои андозӣ аз рӯи андозҳои алоҳида ва дар соҳаҳои алоҳида тамоюли пастравиро дошта, ин ҳолат ба воридоти андозҳо ба буҷет таъсири манфӣ расонидааст. Аз ин ҷо бармеояд, ки новобаста ба нишондиҳандаҳои мусбати макроиқтисодӣ ва зиёдшавии ҳаҷми ҶМД, сарчашмаҳои андозӣ аз рӯи андозҳои алоҳида афзоиш наёфтааст. Аз ҷониби дигар, ғайрисамаранок амал намудани низоми маъмурикунонии андоз ба камшавии воридоти андозӣ ва ё ин

ки давоми солҳои охир бо тамоюли хеле паст афзоиш ёфтани воридот гардидааст.

Афзоиш ёфтани манбаъҳои андозбандӣ ва мутаносибан ба ин афзоиш наёфтани воридоти андозҳои алоҳида ба буҷет, дар бисёр мавридҳо аз ҷой доштани камбудӣҳо дар мавриди баҳисобгирии объектҳо ва манбаъҳои андозбандӣ, дар сатҳи зарурӣ дуруст ба роҳ намондани назоратҳои андоз, роҳандозӣ нашудани ҳамгироии иттилоотӣ байни мақомоти дахлдори давлатӣ ва дар сатҳи паст қарор доштани фарҳанги андозсупории андозсупорандагон вобаста мебошад, ки аз ҷумлаи омилҳои мебошанд, ки боиси камшавии ҳиссаи даромадҳои андозӣ дар ММД мегардад (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1

**Ҳиссаи андозҳо дар ММД ва дигар нишондиҳандаҳои асосии
фаъолияти мақомоти андозӣ ҷумҳурӣ дар солҳои 2015 -2021**

Нишондиҳандаҳо	воҳиди ченак	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ММД	млн. сом	48401,6	54471,1	61093,6	68844,9	77354,7	82543,0	98910,7
Ҳиссаи андозҳои доҳила дар ММД	%	16,4	15,5	15,7	15,3	14,4	12,9	13,9
Даромади умумии буҷети давлатӣ (накша)	млн. сом	12447,6	13538,4	14716,6	16957,1	17930,7	18486,4	20543,0
Даромади умумии буҷети давлатӣ (ичроӣ)	млн. сом	12529,2	12757,2	14730,2	16885,9	17787,4	18376,1	21545,0
Нақшаи андозҳо	млн. сом	7871,9	8535,4	9330,4	10460,7	11571,1	11343,5	13621,2
Воридоти андозҳо	млн. сом	7947,7	8436,0	9563,3	10523,3	11115,7	10634,5	13722,3
Иҷро (%)	%	101,0	98,8	102,5	100,6	96,1	93,7	100,7
Тафовут (+ ; -)	млн. сом	75,8	-99,4	232,9	62,6	-455,4	-709,0	101,1
Ҳиссаи андозҳои доҳила дар буҷет	%	63,4	66,1	64,9	62,3	62,5	57,9	63,7
Бақияи қарзи андозҳо ва пардохтҳо	млн. сом	702,9	860,5	771,1	725,7	580,3	884,0	781,3

Сарчашма: таҳияи муаллиф бо истифода аз ҳисоботҳои Қумитаи андозӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз ҷадвали 1 дида мешавад, ки агар ҳиссаи андозҳои дохилӣ дар ММД дар соли 2015 ба 16,4% баробар гардида бошад, дар давраҳои минбаъда - солҳои 2016 - 15,5%, 2017 - 15,7%, 2018 - 15,3%, 2019 - 14,4%, 2020 - 12,9% ва дар соли 2021 бошад, 13,9% -ро ташкил додааст.

Аз ҳисоби таъмин нагардидани иҷрои нақшаи андозҳо дар соли 2019 ба буҷет ба маблағи 455,4 млн. сомонӣ ва дар соли 2020-ум 709,0 млн. сомонӣ андозҳо ворид нагардидааст.

Барои самараноктар гардидани низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, чораҳои зеринро пешниҳод менамоем:

1. Мушаххас ва муфассал намудани санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар соҳаи андоз;
2. Низоми идоракунии андоз на танҳо ба таҷрибаи таърихӣ ва илмӣ асос ёбад, балки муҳити доимо тағйирёбандаи ҳам дохилӣ ва ҳам беруниро, ки ба рушди иқтисодию иҷтимоӣ таъсир мерасонанд, ба назар гирад;
3. Такмили ихтисоси кормандони мақомоти андоз;
4. Барои баланд бардоштани фарҳанги андозсупорӣ низоми корҳои фаҳмондадиҳиро бо шахрвандон такмил додан зарур аст;
5. Афзалияти фаъолияти мақомоти андоз бояд тафтиши иҷрои қонунгузорию андоз бошад, на иҷрои ягон нақшаи ҷамъоварию андозҳо.
6. Ҷорӣ намудани меъёри прогрессивии андоз. Дар айни замон ин масъала бештар мавриди муҳокима қарор мегирад.

Масъалаҳои қайдгардида доираи хурди мушкilotест, ки ба низоми андозбандии Ҷумҳурии Тоҷикистон дахл доранд. Ҳангоми баҳодиҳии ҳар як низоми андоз бояд хусусиятҳои таърихию иҷтимоии вазъи иқтисодӣ ва сатҳи зиндагӣ дараҷаи даромадҳои аҳоли ба назар гирифта шавад.

АДАБИЁТ

1. Гулов, Ш. М. Современное состояние налоговой системы Республики Таджикистан/ Ш. М. Гулов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2022. – № 5. – С. 193-198.
2. Гулов, Ш. М. Теоретические основы развития отношений интеллектуальной собственности в трансформационных условиях (на материалах Республики Таджикистан) : специальность 08.00.01 "Экономическая теория" : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук.
3. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон // Душанбе “Нашриёти муосир” 2022.
4. Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми сеюм) / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2005.

5. Комилов, А. Қ. Назарияи иқтисодӣ: Васоити таълимӣ / А. Қ. Комилов, Ш. Гулов ; Таджикский национальный университет. – Душанбе : Ирфон, 2016. – 260 с.
6. Маҷаллаи “Бочу хироч” (www.andoz.tj)
7. Маъмуров А.М. Таҳлили низоми андоз муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. Маҷаллаи илмӣ – назариявӣ. - Хучанд, 2012.- № 1 (49). - С. 138 - 147.
8. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Душанбе, 2021.
9. Хакимова М.Ф. Comparative analysis of Monetary and Fiscal Policy and their Influence on Economic Development of the Republic of Tajikistan // Таджикистан и современный мир. -№3(62). – Душанбе, - 2018 - стр. 229-236.

ПРОБЛЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

ГУЛОВ ШЕРАЛИ МАХМАДСАИДОВИЧ,

кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедры налоги и налогообложение Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, город Душанбе, микрорайон Буни Хисорак;
тел: (+992) 935-82-90-91; e-mail: sherali-2101@mail.ru

В статье раскрываются основные проблемы налогообложения в условиях рыночной экономики. Обоснованы особенности и эволюция налоговая система в период независимости государства, представлена его роль в обеспечении экономического развития. Также проанализированы основные проблемы в этом направлении и перечислены особенности их проявления в условиях системы рыночной экономики. В свою очередь представлены особенности действующей налоговой системы и ее влияние на экономику, особенно на предпринимательский сектор. Проанализирована собираемость налогов по отношению к объему валового внутреннего продукта за последние несколько лет, обоснованы причины и факторы, влияющие на нее. Также в статье представлены пути повышения культуры уплаты налогов. В целом проанализированы основные проблемы налогообложения в современных условиях и предложены конкретные меры по повышению эффективности налоговой системы Республики Таджикистан.

Ключевые слова: налог, налоговая система, национальная налоговая система, фискальная политика, экономическое развитие, предпринимательская деятельность, финансы, государственный бюджет, доходы государственного

TAXATION PROBLEMS IN MODERN CONDITIONS

GULOV SHERALI MAHMADSAIDOVICH,

Candidate of economic sciences, associate professor, head of the tax and taxation department of the National University of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Buni Hisorak neighborhood;
tel: (+992) 935-82-90-91; e-mail: sherali-2101@mail.ru

The article explains the main problems of taxation in the conditions of the market economy system. The characteristics and evolution of the tax during the period of the state independence of are substantiated, and its role in ensuring economic development is presented. Also, the main problems in this direction are analyzed, and the characteristics of their manifestation in the conditions of the market economy system are listed. In turn, the features of the current tax system and its impact on the economy, especially the business sector, are presented. The collection of taxes in relation to the volume of the total domestic product in the last few years has been analyzed, and the reasons and factors affecting it have been substantiated. The article also presents ways to improve the culture of tax payment. In general, the main problems of taxation in modern conditions have been analyzed, and specific measures have been proposed to make the tax system of the Republic of Tajikistan more effective.

Keywords: tax, taxation system, national tax system, fiscal policy, economic development, business activity, finance, state budget, state budget revenues, state budget expenditures, gross domestic product, market economy.

ИСТИХРОҶ ВА КОРКАРДИ МАЪДАНҶОИ КӢҶИИ ТОҶИКИСТОНИ МАРКАЗӢ ДАР РУШДИ СОҶАҶОИ САНОАТ

АМОНАТОВА МАҶБУБА АТОЕВНА,

номзади илмҳои география, иҷрокунандаи вазифаи дотсенти
кафедраи иқтисодиёти ҷаҳон ва муносибатҳои байналмилалӣ

Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

734061, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Деҳоти ½;

тел.: (+992) 985-11-09-84; e-mail: amonat_84@mail.ru.

Дар мақола истихроҷ ва коркарди маъданҳои кӯҳии Тоҷикистони марказӣ ва аҳамияти онҳо дар рушди соҳаҳои саноат таҳлил ва пешниҳод гардидааст. Ашӯи хоми соҳаҳои саноатро канданиҳои ғоиданок ташикил медиҳанд, ки истифодаи самараноки он дар рушди иқтисодиёти миллӣ аҳамияти илмию назариявӣ дорад. Дуруст ва оқилона истифода бурдани сарватҳои табиӣ Тоҷикистон яке аз самтҳои асосии сиёсати Ҳукумати кишвар буда, барои пешниҳод ба ҷалби сармоягузориҳои дохилию хориҷӣ дар рушди соҳаҳои саноати кишвар, расидан ба ҳадафи ҷоруми стратегияи миллӣ-саноатикунони босуръати кишвар талоши ҷиддӣ намуда ва дар ин самти ҳалли мушкилоти марбут ба дурнамои рушди соҳаи саноати кишвар амалӣ мегардад. Инчунин, барои баланд бардоштани рушди иқтисодиёти миллӣ, таъминоти шугли аҳоли ба ҷои кор ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум нақши муҳим дорад.

Калидвожаҳо: конҳои канданиҳои ғоиданок, сарватҳои табиӣ, ашӯи хом, соҳаҳои саноат, кӯҳҳо, меъёрҳои арзёбӣ, далелҳои амиқи географӣ, иқтисодиёти миллӣ, баҳодиш иқтисодӣ-географӣ, стагнацияи иқтисодӣ, ангишт, нафт, газ.

Тоҷикистони марказӣ маъхази табиӣ конҳо ва сарватҳои зеризаминӣ ба ҳисоб меравад. Дар минтақаи мазкур конҳо ва нишонаҳои онҳо кашфу таҳқиқ шудаанд, ки қисме аз онҳо муддати тулонист дар доираи истеҳсолотанд. Омӯзиши геологии мутғасили ҳудуди ноҳияҳои тобеи марказ дар маҷмӯъ аз соли 1932 оғоз гардидааст. Азҳудкунии онҳо дар камолоти қувваҳои истеҳсолкунандаи ҷумҳурӣ таъсири мусбат ва назаррас дорад. Ҷӣ тавре маълум аст, Тоҷикистон кишвари кӯҳсор мебошад ва зиёда аз 93 дарсади ҳудуди ҷумҳуриро кӯҳҳои осмонбус ихота кардаанд. Ба кучое, ки гузар намоем, ҳудро дар ихотаи кӯҳсор мебинем. Агар ба Тоҷикистони марказӣ нигарем, 80 дарсади ин минтақаро кӯҳҳо ишғол кардааст. Масоҳати умумии ин минтақа 34 ҳазор км²-ро ташикил медиҳад. Аз шимол ба қаторкӯҳҳои Зарафшон ва Олой, дар шарқ бо қаторкӯҳҳои Паси Олой ва Академияи илмҳо, дар ҷануб бо

қаторкӯҳи Дарвоз ҳамсарҳад аст. Худуди он дар ғарб аз қанори ғарбии қаторкӯҳи Дарвоз ва шоҳаи қаторкӯҳҳои Вахшу Қаротегин мегузарад. Релефи Тоҷикистони марказӣ мураккаб ва иқлими нисбатан нарм дорад, ин минтақа аз водии чуқури дарёҳо, ки бо кӯҳҳо ҷудо шудаанд, иборат мебошад [4].

Халқи тоҷик аз замонҳои қадим то кунун аз кӯҳҳои атрофи сар ба фалакаш, аз сарватҳои табиӣ он истифода бурда, бо умеди ояндаи нек ва зиндагии арзанда кушиш намуданд. Аз ин рӯ, омӯзиши пайдоиши кӯҳҳо ва сарватҳои табиӣ дар он маҳфуз буда, дар ҳар давра замон диққати мардуми ин минтақаро ба худ ҷалб карда буд. То кунун омӯзиши ин масоил идома дорад. Олими забардасти собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, академик Ферсман сарзамини тоҷиконро “Дурдонаи табиати кишвар” номидааст[5]. Табиати бою сарватҳои бебаҳои ин сарзамин диққати тадқиқотчиёну сайёҳонро ба худ ҷалб намудааст.

Аз рӯи асарҳои гузашта ва ҳафрии бостоншиносӣ аз замонҳои хеле қадим мардуми тоҷик аз истеҳсоли тилло, нукра, мис, оҳан ва сангҳои қимматбаҳо маълумот доштаанд. Яке аз асарҳои Носири Хусрав бо номи “Сафарнома”, ки яке аз далелҳои амиқи географӣ ва аз ҷиҳати мазмунӣ тасвири табиат ба қатори беҳтарин асарҳои таҳқиқотӣ дохил мегардад. Дигар асари мукаммали географӣ, ки дар асри X таълиф шудааст, бо номи “Худуд-ул-олам” доир ба обҳои сатҳи замин, таркиби боришот, сарватҳои зерзаминӣ ва истихроҷи он дар давраи ҳукумронии давлати Сомониён далелҳои муфид оварда шудааст, вале омӯзиши ҳамачонибаи табиату захираҳои табиӣ Тоҷикистон бо номи сайёҳон ва муҳаққиқони рус алоқаи зич дорад. Аз соли 1841 экспедитсияи нахустин ба худуди Тоҷикистон омада буд, ки дар натиҷа як чанд қонҳо муайян гардид. Бештари сарватҳои зерзаминии ин минтақа дар кӯҳҳои Зарафшон, Ҳисор ва Олой мавҷуданд[4]. Аз қабилӣ маъдани молибден, волфрам дар Майхӯра, қони нукраҳои Киштудак дар Зарафшон, қонҳои тиллоӣ Тарроҳ, Ҷилав, Ғиждарва ва сурбӯ руҳ дар Зарафшон, қонҳои сурма ва симоб дар Ҷиҷикрӯд, Кавноқ, Қонҷоқ, шпати саҳроӣ дар Тақоб, нифелин, гранит ва сиенит қони Турпӣ дар ноҳияи Раҳт ҳамчун ашёи хом барои саноати алюминий; аз захираҳои сӯзишворӣ – қонҳои ангишти Фон-Яғноб дар ноҳияи Айни, дар Панҷакент Киштут, Заврон, Моғиён, дар Варзоб қони ангишти Зиддӣ, дар Раҳт қони ангишти Назарайлоқ, Миёнаду, Равноқ, Сайёд; минтақаи газу нафтҳои Қофарниҳон, қони газӣ Шоҳамбарӣ; қонҳои ғайримаъданӣ, ба монанди фосфорит дар Равот, Зиддӣ, Қаратоғ дар қаторкӯҳҳои Ҳисор мармар, доломит, флюорит, туф, асбест, намаки ош, санги мармар, ашё барои истеҳсоли семент, маводи бинокорӣ, ҷашмаҳои минералӣ ва термалӣ, қонҳои пегматитҳои хрусталдор ва қалъагидор, оҳан (магнетит), волфрам, қалъагӣ, тилло, сурб, руҳ, флюорит, маъданҳои радиоактивӣ, алюминий, фосфорит, гилҳои ба оташ тобовар, регсангҳои кварсӣ, ангишт (сангин ва антрацит) ва ғайра кашф гардиданд[2].

Ҷӣ тавре дар боло қайд гардид, минтақаи мазкур аз ҷашмаҳои шифобаҳши минералӣ низ ғанӣ мебошад. Ҷашмаҳои минералӣ (маъданӣ), яъне обҳои

баланҳарорат, нарзанӣ, хидрогенсулфур, йоду бром ва намакин дошта, воситаи хело муҳими табобатӣ мебошанд, ки ба захираҳои рекреатсионӣ низ дохил мегарданд, ин захираҳо барои рушди соҳаи сайёҳӣ афзалият дорад: Шоҳамбарӣ, Қаратоғ, Арзанак, Анзоб, Хочаобигарм, Хочасангхок, Явроз, Обигарм, Файзобод, Мулошайх, Тандикӯл муайян гардидаст[4]. Барои баланд бардоштани иқтисодиёти ин минтақа лозим аст, ки мавқеи географӣ, сарватҳои зеризаминӣ ва демографияи онро ҳаматарафа таҳлил намоем.

Бисёре аз хелҳои номбаршудаи захираҳои зеризаминӣ ҳамчун заминаи ашёи хом дар корхонаҳои амалкунандаи маъдантозакунии кӯҳӣ ва дигар корхонаҳои саноати истифода бурда мешаванд. Аксарияти конҳои канданиҳои ғоиданоки ин минтақа аҳаммияти саноатӣ доранд. Тоҷикистони марказӣ, ки минтақаи кӯҳҳои ҷавон мебошад, дар зери замини он захираҳои зиёди минералӣ (маъданӣ) ҷойгир шудааст, бештари захираҳои зеризаминии маъдани Тоҷикистони марказӣ дар қаторкӯҳҳои Ҳисору Олой мавҷуданд, ки дар арафаи коркард ва ташаккулиёбӣ аст. Бояд зикр кард, ки захираҳои ашёи минералии ин минтақаи тавсифшаванда ҳануз дар саноат ва хоҷагии халқ пурра истифода карда намешаванд. Аз ҷиҳати баҳодии иқтисодӣ (захираҳои боваринок) самаранок буда, барои истифода дар корхонаҳо металлургӣ, мошинсозӣ ва сӯзишворӣ мувофиқат мекунанд. Соҳаҳои саноати Тоҷикистон бо хусусиятҳои мақоми нав мутобиқ шуда, дар доираи ҷорабиниҳои ташкилии техникии илман асоснокшуда, ки самаранокҳои истеҳсолотро бо устувории занҷири арзиши иловашуда ва баланд бардоштан дараҷаи коркарди маҳсулот аз ашёи хом то маҳсулоти тайёр таъмин карда метавонад, ғайрияти менамояд[1]. Корхонаҳои саноати кӯҳии дар базаи ашёи хом минералии дохилӣ, ки имрӯз дар шароити стагнатсияи иқтисодӣ амалкунанда яке аз воситаҳои муҳими ҷонноккунии набзи иқтисодиёт мебошанд, амалӣ мешаванд. Захираи маъданҳои номбурда барои зиёд кардани иқтидори истеҳсолии корхонаҳо кифоя аст. Таҳқиқоти геологӣ нишон додаанд, ки дар Зарафшон конҳои сурбу рух, сурма, симоб кашфу таҳқиқ гардидаанд. Захираҳои калони ин маъданҳо дар комбинати маъданӣ-кӯҳии Анзоб дар амал аст. То солҳои 90-ум истеҳсоли концентратҳои сурмаю симобдори комбинати Анзоб 25% истеҳсоли ИДМ ва 7% истеҳсоли ҷаҳониро ташкил медод. Ҳоло истеҳсоли концентрат дар комбинати Анзоб ба 32,1% маҳсулоти умумии корхонаҳои саноатии ҷумҳуриро ташкил медиҳад. Ҳамзамон, қайд карда мешавад, ки ҳаҷми истеҳсоли тилло 115%, хокаи сурб 144%, хокаи рух 148%, хокаи сурма 100,1% ва сурмаи металлӣ 139,3% зиёд карда шуд[6]. Корхонаҳои соҳаи саноати маъдани кӯҳӣ ва филизотӣ қиматбаҳо дар соли 2021 ба маблағи 12,4 млрд сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуда, суръати афзоишро нисбат ба соли 2020 зиёда аз 4,7 млрд сомонӣ ё 61% зиёд таъмин намудааст. Мувофиқи маълумоти омории соли 2021 дар шаҳри Душанбе 60 корхона ва дар ноҳияҳои тобеи марказ 40 корхона сохта ба истифода дода шуд. Рушди саноат дар шаҳри Душанбе 122,3% ва ноҳияҳои тобеи марказ 149,4%-ро

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

ташкил дод. Ғайр аз ин, дар ҳудуди Тоҷикистони марказӣ як қатор корхонаҳои калон низ ҷойгир шудааст, ки маъдан истихроҷ намуда, концентрат истеҳсол мекунанд. Корхонаи асосии истихрочи маъдани филизотӣ рангаи Тоҷикистони марказӣ дар кишвар калонтарин – ҶСК «Ширкати Алюминийи Тоҷик» дар шаҳри Турсунзода ба ҳисоб меравад. ҶСК «Ширкати Алюминийи Тоҷик» ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотро дар соли 2021 ба 381,2 млн сомонӣ расонид, ки нисбат ба нишондоди соли гузашта 1,5 млн сомонӣ зиёд мебошад. Корхонаҳои коркарди алюминий дар соли 2021 дар маҷмуъ, 14370,0 тонна алюминийро коркард намуданд, ки нисбат ба нишондиҳандаи соли пешин 3469,5 тонна зиёд истеҳсол намудааст. Ҳаҷми коркарди алюминий асосан аз ҳисоби истеҳсолоти ҶСК «Ширкати Алюминийи Тоҷик» 4142,7 тонна, ҶДММ КМ «Тоҷпроф» 5965,8 тонна, ҶДММ «Ноқили Талко» 1550,0 тонна таъмин гардидааст[6].

Дар ҷадвали 1 нишондиҳанда доир ба баҳодихӣ нисбат ба соли гузашта ва дурнамои соҳаҳои мазкур ишора гардидааст. Неруи барқ 21437 млн.кВт/с нисбат ба соли 2021-ум 103,9%, семент 4391 ҳаз.тонна нисбат ба соли 2021-ум 102,6 %, гилҳок 145,4 ҳаз.тонна нисбат ба соли 2021-ум 138,7% ва даромад аз ин соҳа аз 75,8 млн.дол.ба 139,1 млн.доллари амрикоӣ расид.

Ҷадвали 1.

Нишондиҳандаҳои макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон
(аз ҷумлаи Тоҷикистони марказӣ) барои солҳои 2021-2025

р/т	Нишондиҳанда	Воҳиди ҳисоб	Соли 2022		Дурнамои соли 2023		Параметрони дурнамо			
			Ба ҳаҷми	Нисбат ба соли 2021 (бо фоиз)	Дурнамо	Нисбат ба соли 2022 (бо фоиз)	Дурнамои соли 2024	Нисбат ба соли 2023 (бо фоиз)	Дурнамои соли 2025	Нисбат ба соли 2024 (бо фоиз)
1.	Нерӯи барқ	млн.кВт/с	21437	103,9	22029	102,8	22786	103,4	23920	105,0
2.	Алюминийи аввалин	ҳазор тонна	75	134,9	91,6	122,1	113,7	124,1	136,6	120,1
		млн.доллар	185,2	137,1	225,8	121,9	283,4	125,5	341,2	120,4
3.	Ғази табиӣ	ҳазор м³	810	106,3	930	117,3	1020	107,4	1131	110,8
4.	Семент	ҳазор тонна	4391	102,6	4345	103,5	4741	104,3	4982	105,1
5.	Нафт	ҳазор тонна	25,1	102,0	26,2	104,4	26,8	102,3	27,3	101,9
6.	Ғази моеъ	ҳазор тонна	420,9	102,3	435,0	103,6	442,0	101,6	458,0	103,6
		млн.доллар	220,6	104,2	229,3	103,9	233,6	101,9	242,6	103,9
7.	Гилҳок	ҳазор тонна	145,4	138,7	175,3	120,6	216,5	123,5	281,9	130,2
		млн.доллар	75,8	139,1	92,2	121,6	114,6	124,3	150,6	131,4

Сарчашма: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 июли соли 2022, № 70. /Дурнамои нишондиҳандаҳои макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2025.- С.2.

Тибки маълумоти дастрасгардида дар соли 2021 корхонаҳои соҳаи мошинсозӣ, саноати мудофия ва химия, яқчо бо ҚСҚ «Ширкати Аллюминийи Тоҷик» маҳсулотро ба монанди аллюминий аввалия, профилҳои аллюминий, маҳсулоти тарканди саноатӣ, тойбанд, ядак, кубур ва профилҳои филизӣ ба маблағи 1465,0 млн сомонӣ (130,1 млн доллари ИМА) ба хориҷи кишвар, хусусан ҷумҳуриҳои Ёзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва давлатҳои Аврупо содирот намудааст. Ҳамчунин, минтақаи мазкур аз рӯи захираҳои сӯзишворӣ мавқеи пешсафро ишғол мекунад. Дар сохтори захираҳои сӯзишворӣ мавқеи захираҳои ангишт зиёд буда, миқдори конҳои кашфкардашуда дар Тоҷикистони марказӣ ҷойгир шудааст. Захираи умумии ангишти Тоҷикистон 5 млрд.тонна буда, 338,5 млн.тоннаи он захираҳои боваринок мебошад. Қариб 67 дарсад захираҳои эҳтимолии ангишт дар конҳои калонтарин Фон-Яғноб, Зиддӣ, Назарайлоқ, Миёнаду ҷойгиранд[8].

Захираҳои газу нафти ҷумҳурӣ аҳаммияти калони сӯзишворӣ доранд. Дар водии Ҳисор 70,4 дарсад захираи умумии гази ҷумҳурӣ ҷойгир шудааст. Дар минтақаи газу нафтидори Кофарниҳон низ ҳавзаҳои газу нафтидор муайян карда шудаанду захираи баъзеи онҳо то 50-100 млрд.м³ гази табиӣ мерасад. Имконияти ҳар сол истихроҷкунии 5-10 млрд.м³ газ ва 1,0-1,5 млн.тонна конденсат мавҷуд аст. Мувофиқи маълумотҳои оморӣ соли 2020 дар ҷумҳурӣ 24,46 ҳазор тонна нафт ва 678 ҳазор м³ гази табиӣ истихроҷ шудааст. Мутахассисони хориҷӣ захираҳои зиёди карбогидридҳоро дар зери замини ҷумҳурӣ тасдиқ мекунанд, аммо истихроҷи онҳо ғайримаксаднок мебошад, чунки ин захираҳо дар чуқурии зиёда аз 6 ҳазор метр ҷойгир шудааст[4,5].

Вобаста ба захираҳои ҷойдошта ва дар асоси заминаи ашёи хоми маҳаллӣ, корхонаҳо маҳсулоти гуногун истеҳсол менамоянд, ки дар ҷадвали зер оварда шудааст.

Ҷадвали 2.

Корхонаҳои истихроҷи маъдани кӯҳӣ ва маҳсулоти истеҳсолшуда

Номгӯии корхона	Ҷойгиршавии корхона	Маҳсулоти истеҳсолшаванда
Корхонаи фаръии “Шахтаи Фон-Яғноб”- и корхонаи воҳиди давлатии ангишти тоҷик	ноҳияи Айни ҷ/д Анзоб	истихроҷи ангишт аз зери замин
Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди “Тоҷикистон-Амрико корхонаи муштараки Анзоб”	ноҳияи Айни, ш.Зарафшон	истихроҷ ва тоза кардани маъдани сурмаю симоб
Ҷамъияти дорои масъулияти	ноҳияи Айни ҷ/д Анзоб,	истихроҷи маводи

махдуди “Мустафо - 2013”	мавзеи рӯйоби Марзич	ғайримаъдании бинокорӣ
Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди “Сайёд”	шаҳри Ваҳдат, кӯчаи Эрайигитов – 1	истихроҷи ангишт бо усули кушод
Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди “Пакрут”	шаҳри Ваҳдат	истихроҷи филизоти қимматбаҳо
Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди “Ҷаҳонгир-91”	ноҳияи Варзоб, ҷ/д Чорбоғ, деҳаи Ҷангалак	истихроҷи санги табиӣ барои истеҳсоли маводҳои кошинкорӣ
Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди “Файзу баракати Ҳисор”	ноҳияи Ҳисор, ҷ/д Мирзо Ризо, деҳаи Ноҷии Боло	истихроҷи намак
Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди “Сетос”	шаҳри Турсунзода, кӯчаи Ф.Ниёзӣ (Бинои шуъбаи муҳити зист) 11	истихроҷи нафти хом ва гази даргузар
Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди “Насими кӯҳсор”	шаҳри Ҳисор	истихроҷи реги кварсӣ
ҶСП “Тоҷиксемент”	шаҳри Душанбе, ноҳияи Сомонӣ, хиёбони Рӯдакӣ	истеҳсоли семент
ҶДММ “Ширкати мошинсозии технологияҳои муосир”	шаҳри Душанбе, ноҳияи Шохмансур, кӯчаи Моёншо Назаршоев	истеҳсоли сақои пулодӣ
ҶДММ “Салоса”	шаҳри Душанбе, ноҳияи Фирдавсӣ	истихроҷи нафти хом ва гази табиӣ

Сарчашма: Нишондиҳандаҳои асосии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2022.- С.6-10.

Ғайр аз ин, корхонаҳои истихроҷи ангишт бо усули кушод, истихроҷи маводи ғайримаъдании бинокорӣ, истихроҷи сангҳои табиӣ барои истеҳсоли маводи кошинкорӣ, намак, нафти хом ва гази даргузар, коркарди конҳои санг, гил ва рег ҷойгиршавии қувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияҳои Ҳисор, Турсунзода, Варзоб, Ваҳдат, Душанбе ба қайд гирифта шудааст. Дар баробари ин, оқилонаро самаранок истифода намудани онҳо аҳамияти муҳим дорад, чунки сарватҳои зеризаминӣ барқарорнашаванда буда, истихроҷ ва истифодаи онҳо муносибати оқилонаро меҳаҳад, яъне самаранок истифода бурдани онҳо боиси баланд бардоштани буҷаи иқтисодии кишвар ва аз ашёи хом таъмин намудани корхонаҳои саноатӣ мегардад. Дар натиҷаи муносибати оқилона ба

сарватҳои табиӣ ба мо имкон медиҳад, ки дар муддати кӯтоҳ самаранокии истеҳсолотро баланд бардорем.

Дар Паёми Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон қайд гардидааст, ки тадбирҳои дар самти рушди саноат ва афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳаҳои саноат дар панҷ соли охир ба 40 дарсад расонида шуд[1]. Танҳо соли 2022 беш аз 500 коргоҳу корхонаи истеҳсолӣ бо 6 ҳазор ҷойи нави корӣ ба ҷаъолият оғоз карданд ва барои то 43 миллиард сомонӣ афзоиш ёфтани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 2022 мусоидат намуданд. Вале ин нишондиҳандаҳо, бо дарназардошти захираву имкониятҳои кишвар, аз ҷумла ашёи хоми ватанӣ, иқтидорҳои истеҳсолӣ, захираҳои меҳнатӣ, «энергияи сабз» ва талаботи афзоянда ба маҳсулоти саноатӣ дар дохил ва хориҷи кишвар, ҷиҳати ноил шудан ба яке аз ҳадафҳои стратегияи мо – саноатикунонии босуръат ҳанӯз нокифоя мебошанд[1].

Барои амалисозии табодули рақамӣ дар Консепсия гузариши муттасил марҳила ба марҳила пешбинӣ гардидааст. Дар аввал се марҳила то соли 2040 ба нақша гирифта мешавад: марҳилаи якум то соли 2025, марҳилаи дуюм то соли 2030 ва марҳилаи сеюм то соли 2040, ки дар доираи лоиҳаи “Digital CASA” амалӣ карда мешаванд. Дар марҳилаи дуюм ва сеюм амалӣ намудани лоиҳаҳои таҷрибавӣ оид ба таъсиси фабрикаҳои моделии рақамӣ дар саноати коркард ва истихроҷи маъданҳои кӯҳӣ ба нақша гирифташуда, ҷорӣ карда мешавад. Дар рушди энергетикаи барқӣ бошад, рақамикунонии он барои рушди ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёт ва дар навбати аввал саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон самараву силсилаи хоҳад дошт[7].

Бо дарназардошти таъмини иҷрои марҳалаи дуюми «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636 тасдиқ гардидааст, муайян менамояд, ки низоми муосири банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати ноил гаштан ба ҳадаф ва афзалиятҳои стратегӣ ва идома додани ислоҳоти муҳимми иқтисодӣ бо мақсади коҳиш додани таъсири хавфҳои беруна ва дохилӣ, инчунин, баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллий ва дар ин замина баланд бардоштани сатҳи некуахлоқии мардуми кишвар равона карда шудааст[3].

Ҳамин тариқ, бо дар назардошти нишондиҳандаҳои мазкур ҷойгиршавии як қатор корхонаҳои истихроҷи маъдани кӯҳӣ ва истеҳсоли маҳсулоти онҳо, баҳодихӣ ва дурнамо тавсиф дода шудааст. Барои пурра коркард кардани захираҳои маъданӣ технологияи мураккаб ва хароҷоти зиёд лозим аст, бинобар ин, бо пешниҳоди Ҳукумати ҷумҳурӣ дастгирӣ намудани сармоягузориҳои дохилию хориҷӣ дар ин самт муҳиму афзалиятнок мебошад.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

Бо дар назардошти дастгириҳои ҳамаҷонибаи сармоягузорӣ барои татбиқи чунин санадҳои стратегии кишвар ва арзёбии самаранокии фаъолияти саноати истихроҷи маъдани кӯҳӣ ва дигар соҳаҳои саноат, ки дар ин самт татбиқи амалии барномаи миёнамуҳлати рушд барои давраи то солҳои 2021-2025, концепсияю барномаҳои рушд имконият фароҳам меоварад, пурра дар бар мегирад.

Ҷадвали 3.

Дурнамои нишондиҳандаҳои макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон
барои солҳои 2023-2025

р/т	Нишондиҳандаҳо	Воҳиди ченак	Соли 2022		Дурнамои соли 2023		Параметрҳои дурнамо			
			Баҳолиҳӣ	Нисбат ба солт 2021 (бо фоиз)	Дурнамои	Нисбат ба соли 2022 (бо фоиз)	Дурнамои соли 2024	Нисбат ба соли 2023 (бо фоиз)	Дурнамои соли 2025	Нисбат ба соли 2024 (бо фоиз)
1.	Ҷӯбу тахта ва маснуот аз он	млн кВт/с	3370	102,1	3450	102,4	3580,0	103,8	3730	104,2
		млн доллар	99,5	103,6	102,4	102,9	107,2	104,7	112,2	104,8
2.	Алюминийи аввалия	ҳазор тонна	75	134,9	91,6	122,1	113,7	124,1	136,6	120,1
		млн доллар	185,2	137,1	225,8	121,9	283,4	125,5	341,2	120,4
3.	Нахи пахта	ҳазор тонна	80,8	79,5	65,0	81,3	52,0	80,0	35,0	67,3
		млн доллар	163,4	80,7	133,5	81,7	110,7	82,9	78,5	70,9
4.	Маҳсулоти меваю сабзавот	ҳазор тонна	236,7	113,8	271,4	114,7	298,3	109,9	317,5	106,4
		млн доллар	41,2	114,4	48,1	116,7	53,6	111,4	57,6	107,5

Сарчашма: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 юли соли 2022, № 70. /Дурнамои нишондиҳандаҳои макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2025.- С.2.

Вобаста ба ин, концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули дурнамои умумии таъсисоти рақамӣ дар асоси модели байналмилалӣ таъсиси иқтисоди рақамӣ пешбинӣ шудааст, ки дар бахшҳои асосии иқтисоди воқеии ҷумҳурӣ, хусусан соҳаҳои саноат ва энергетика, ки дар онҳо рақамикунонӣ зарур мебошад.

Тоҷикистон кишвари кӯҳсор буда, 93 дарсади онро кӯҳсор ташкил медиҳад, вобаста ба ин, моро зарур меояд, ки дурнамои саноати истихроҷи

маъданҳои кӯҳӣ ва дигар соҳаҳои саноатро бо низоми қабули қарорҳо ба таври афзалиятнок дар асоси таҳлил ва ташаккули саноати пурмахсул, истифодаи усули васеи техникаи муосир пешбинӣ намоем. Дар ин замина рақамикунонии саноати истихроҷ ва коркард яке аз самтҳои асосии афзалиятноки рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мегардад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». Душанбе, 2022.
2. Амонатова М.А. Аҳамияти канданиҳои ғоиданок дар рушди соҳаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон// М.А. Амонатова, Н.А. Азизова/Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, № 3(42), Душанбе, 2022.- С.69.
3. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. Душанбе, 2021 . - С.-23-26.
4. Муҳаббатова Х. Ганҷинаи табиати Тоҷикистон. Душанбе “Ирфон”, 1987.С.5-16.
5. Нурназаров М., Муҳаббатова Х., Раҳимов М. География. Душанбе, 2000.-С.24.
6. Омори солона, 2022.-С. 295.
7. Консепсияи иқтисоди рақами дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, №642./Рақамикунонии саноат. Душанбе, 2019. - С. 21
8. Ғаффоров Ш., Хочаев Ғ., Эшбоев А. Захираҳои табиӣ ва вазъи истифодабарии онҳо. Душанбе, “Ҳумо”, 2004.-С.108-110.

ДОБЫЧА И ПЕРЕРАБОТКА ГОРНЫХ РУДНИКОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ТАДЖИКИСТАНА В РАЗВИТИИ ОТРАСЛЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

АМОНАТОВА МАХБУБА АТОЕВНА,

кандидат географических наук, и.о., доцента кафедры мировой
экономики и международных отношений Таджикского
государственного университета коммерции
734061, Таджикистан, город Душанбе, улица Дехоти ½;
тел.:(+992) 985-11-09-84; e-mail: amonat_84@mail.ru.

В статье проанализирован процесс добычи, и переработки природных ресурсов центрального Таджикистана и их значение в развитии промышленности. Полезные ископаемые являются сырьем отраслей, эффективное использование которых имеет научное и теоретическое

значение в развитии народного хозяйства. Правильное и рациональное использование природных ресурсов является одним из основных направлений государственной политики страны, она прилагает серьезные усилия для привлечения отечественных и иностранных инвестиций в развитие отраслей промышленности страны, для достижения четвертой национальной стратегической цели быстрая индустриализация страны и в этом направлении решать проблемы, связанные с перспективой развития промышленности страны. Он также играет важную роль в ускорении развития народного хозяйства, обеспечении занятости населения и повышении уровня жизни народа.

Ключевые слова: *месторождения полезных ископаемых, природные ресурсы, сырье, отрасли промышленности, горы, критерии оценки, точные географические факты, национальная экономика, экономико-географическая оценка, экономический застой, уголь, нефть, газ.*

EXTRACTION AND PROCESSING OF MINING MINES OF CENTRAL TAJIKISTAN IN THE DEVELOPMENT OF INDUSTRY

AMONATOVA MAHBUBA ATOEVNA,

candidate of geographical sciences, acting, associate professor of the Department of world economy and international relations, Tajik State University of Commerce;

734061, Tajikistan, Dushanbe city, Dehoti street 1/2;

tel.: (+992) 985-11-09-84; e-mail: amonat_84@mail.ru.

The article analyzed and presented the extraction and processing of natural resources of central Tajikistan and their importance in the development of industry. Minerals are the raw materials of industries, the effective use of which is scientific and theoretical importance in the development of the national economy. Proper and rational use of natural resources is one of the main directions of the country's state policy, and it is making serious efforts to attract domestic and foreign investment and develop the country's industry, to achieve the fourth national strategic goal industrialization - the country's vision, and in this direction to solve problems related to the prospects for the development of the country's industry. It also plays an important role in accelerating the development of the national economy, providing employment for the population and raising the standard of living of the people.

Key words: *mineral deposits, natural resources, raw materials, industries, mountains, assessment criteria, deep geographical facts, national economy, economic and geographical assessment, economic stagnation, coal, oil, gas.*

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И
СПОРТА**

ХОЛАХМАДИ САЙАЛИ,

старший преподаватель кафедры финансы

Таджикского государственного университета коммерции

734061, Таджикистан, город Душанбе, улица Дехоти 1/2;

тел. (+992) 985-60-30-48; e-mail: hol_ik@mail.ru

В статье рассмотрены вопросы государственного регулирования инвестиционного обеспечения функционирования и развития физической культуры и спорта. Изучен зарубежный опыт развития рынка услуг сферы физической культуры и спорта, а также вопросы нормативно-правового регулирования финансовой доступности физкультурно-оздоровительных и физкультурно-спортивных услуг для населения, где установлено, отсутствие организационно-экономического механизма взаимодействия государства с коммерческими физкультурно-спортивными организациями. Предложен комплексный подход для увеличения финансирования и доступности физкультурно-спортивных объектов по предоставлению физкультурно-спортивных услуг для населения. Выявлены проблемы в секторе инвестиций и предпринимательства. Большое внимание уделено изучению механизму государственного регулирования инвестиционного обеспечения сферы физической культуры и спорта.

Важное место уделено государственному регулированию увеличения финансирования и доступа ФСО по предоставлению ФСУ населению, которому для принятия решений предложено использовать комплексный подход, а для результативного применения бюджетных средств учесть причины непосещения физкультурно-спортивных занятий, при этом учитывать вероятность того, что можно будет направить бюджетные средства на развитие массового спорта и на строительство физкультурно-спортивных комплексов. Кроме того, изучен механизм государственного инвестиционного обеспечения сферы физической культуры и спорта. Для улучшения государственного регулирования рынка ФСУ физкультурно-спортивные объекты классифицировано по категориям. Даны рекомендации по совершенствованию механизма государственного регулирования инвестиционного обеспечения функционирования

и развития физической культуры и спорта. Обоснованы и рекомендованы перспективные направления государственной и инвестиционной политики в сферу ФК и С.

Ключевые слова. Развитие, физическая культура, спорт, государственное регулирование, услуги физической культуры и спорта, финансовая доступность, госрегулирование, инвестиционная деятельность.

В нынешних условиях и в жизнедеятельности человека физическая культура и спорт (ФК и С) влияют на уровень качества жизни населения, улучшает здоровье, способствуют приспособлению нашего организма к изменениям в окружающей среде, а также повышает социально-экономический ресурс.

Важно отметить, что за последние годы в Республике Таджикистан стала расти потребность населения постоянно заниматься ФК и С. Однако результаты показывают, что в сельских местностях этот показатель составляет всего 10-15%.

В Таджикистан ежегодно увеличивается финансирование на развитие ФК и С из государственного бюджета, однако это не позволяет в полной мере реализовать социально-экономические функции ФК и С. Поэтому также на развитие ФК и С финансируется из частного сектора.

Изучив зарубежный опыт развития сферы ФК и С показала, что она также приносит доход. Например, в Австрии доходы от ФСУ составляют около 2,2% от ВВП, в Швейцарии – 1,9%, а у нас в республике этот показатель составляет всего 0,03%. Основным фактором обеспечения доступности населению ФСУ, это финансирование. В 2021 году финансирование из госбюджета на сферу ФК и С составило 54880,44 млн. сомони, а по сравнению с 2015 годом увеличилось на 17,1 раза, а с других организаций финансирование возросло на 2, 56 раза [3].

Автор изучив нормативно-правовое регулирование финансовой доступности физкультурно-оздоровительных и ФСУ для населения, установил, что нет единого организационно-экономического механизма взаимодействия государства с коммерческими физкультурно-спортивными организациями, которые на льготной основе предоставляли бесплатные ФСУ для обеспечения социально незащищенных групп населения и населения, имеющего доходы ниже прожиточного минимума.

Для того, чтобы увеличить финансирование и доступность ФСО по предоставлению ФСУ для населения при принятии решений, необходимо использовать комплексный подход, а для результативного применения бюджетных средств важно учесть причины непосещения физкультурно-спортивных занятий, при этом учитывать вероятность того, что можно будет направить бюджетные средства на развитие массового спорта и на строительство физкультурно-спортивных комплексов:

- строительство небольших ФСО и реконструкция имеющихся тренировочных площадок и залов в шаговой доступности, а также обеспечить спортивными сооружениями;
- предоставление льгот на бесплатные занятия ФК и С для социально-незащищенных групп людей, предусматривая надлежащие изменения в структуре расходов госбюджета;
- пропаганда и агитация ведения ЗОЖ населения, информация о доступности ФСО по видам спорта.

Проведенный анализ населения, которое не посещает занятия ФК и С, но при этом имеют желания, время и хорошее состояния здоровья, показало, что причиной являются отсутствие по близости спортивных залов и площадок для таких занятий, а также высокая цена ФСУ.

У значительной части населения страны (до 60 %) на оплату ФСУ в 2021 году было меньше, чем необходимо для оплаты регулярных занятий ФК и С, то есть финансовые ограничения, являющийся основным фактором, который препятствует росту численности населения постоянно вовлеченных к занятиям массовым спортом.

Правовой базой госрегулирования инвестиционной деятельности в Республике Таджикистан на сегодняшний день являются государственные законы (табл.1).

Таблица 1

Правовая база госрегулирования инвестиционной деятельности в
Республике Таджикистан

Действующие законы Республики Таджикистан			
Закон Республики Таджикистан	«Об инвестиционном соглашении»	от 30 мая 2017 года №1435	
Закон Республики Таджикистан	«Об инвестициях»	от 15 марта 2016 г., № 1299	
Закон Республики Таджикистан	«О финансовой аренде (лизинге)»	от 14.11.2016г.№1375	
Закон Республики Таджикистан	«Об иностранных инвестициях»	от 1.02.1996г., №223; от 2.12.2002г., №65	
Закон Республики Таджикистан	«О концессиях»	от 26..12, 2011 г., № 783	
Закон Республики Таджикистан	«О свободных экономических зонах»	от 25.03. 2011 г. № 700	
Концепции государственной политики	привлечения и защиты инвестиций Республики Таджикистан	от 29 декабря 2012 года, № 755	

При проведении исследования предпринимательского и инвестиционного климата в Республике Таджикистане были выявлены проблемы в секторе инвестиций и предпринимательства (табл. 2).

Таблица 2

Проблемы по привлечению инвестиций в Республике Таджикистан

№ пп	В секторе инвестиций и предпринимательства	На пути привлечения инвестиций
1	Отставание в реализации институциональных и экономических реформ, низкая система мотивации в реальном секторе экономики и на производстве труда, низкий уровень административной структуры, а также минимизация уровня человеческого капитала	Нет конкретной политики в области законодательства
2	Трудности в заключении договорных отношений, при защите прав собственности, не результативность судебной системы	Ограниченный доступ к официальной информации
3	Существующие препятствия на рынке	Дискреционное поведение государственных служащих;
4	Высокий уровень затрат при ведении бизнеса, постоянный проверочный контроль, трудности в получении сертификации	Незащищенность прав инвесторов через судебную систему
5	Отсутствие господдержки в бизнесе и инвестиции (нехватка знаний, отсутствие маркетинговых исследований, высокие налоги и др.)	

Цель госрегулирования инвестиционных процессов, это развитие экономической системы, а также формирование благоприятных условий для привлечения инвестиций, которые нужны для улучшения и современной экономики. Формирование механизма госрегулирования инвестиционного процесса, это достижения высоких темпов роста национальной экономики, где основными составляющими являются формы, методы, объемы, направления, инструменты, экономические рычаги и стимулы (рис. 1).

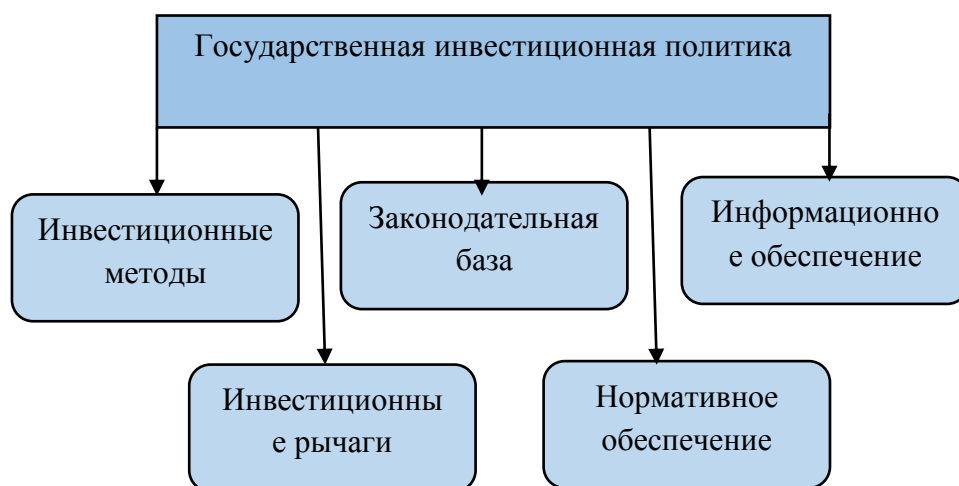

Рисунок 1 - Механизм реализации государственной инвестиционной политики

Механизм госрегулирования инвестиционного процесса и ее эффективность отображает влияние функций, определяет методы, влияющие на инвестиционный процесс, а также совокупность инструментов, воздействующих государством на инвестиционную политику субъектах хозяйствования.

При государственном инвестировании рационально использовать экономические методы, которые при влиянии учитывают интересы и мотивы деятельности субъектов инвестиционного рынка, создают условия для выбора экономического поведения, дающие возможность иметь общественные и частные интересы, а также действуют на процесс формирования ими целей инвестиционной деятельности.

По нашему мнению, использование механизма деятельности ГЧП играет большую роль не только в процессе строительства и реконструкции ФСО, а также влияют на рост уровня обеспеченности населения спортооружениями, где создают необходимые условия для доступности этих объектов по предоставлению ФСУ населению.

В Таджикистане за 2015-2021 годы со стороны отечественных и зарубежных инвесторов на строительство спортивных объектов для эффективного развитие ФК и С были направлены финансовые средства. Однако это не может обеспечить доступ и удовлетворить потребности разных слоёв населения по предоставлению качественных ФСУ. Следовательно, система государственного управления Республики Таджикистана не оптимальна.

Самое важное, необходимо повысить показатель систематически занимающихся гражданами ФК и С в стране, предусматривающего в Национальной

стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. Однако для этого необходимо решить проблемы, препятствующие регулярным физкультурно-спортивным занятиям, это не развитая сеть физкультурно-спортивных организаций, не полная шаговая доступность физкультурно-спортивных объектов, а также завышенная стоимость предоставления ФСУ.

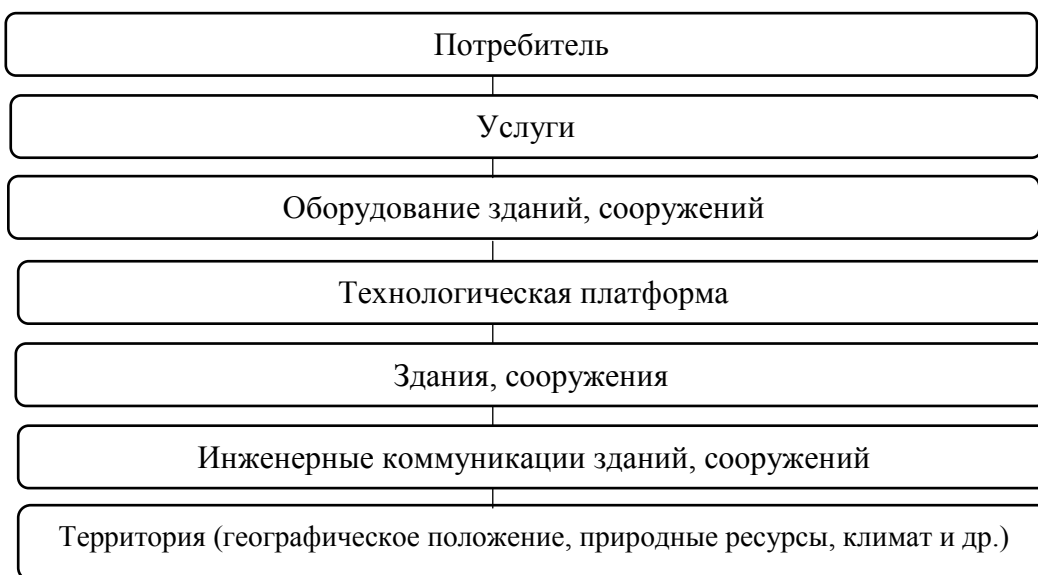
Физкультурно-спортивные объекты (ФСО) делятся по категориям:

- первая категория – ФСО оборудованные в соответствии с международными стандартами для организации и проведения международных соревнований;
- вторая категория - ФСО для проведения тренировок по подготовке спортсменов высокого класса;
- третья категория – ФСО для физкультурно-спортивных и оздоровительно-развлекательных мероприятий;
- четвертая категория – ФСО для физкультурно-спортивных мероприятий для жителей сельских местностей;
- пятая категория - ФСО в туристических центрах;
- шестая категория – ФСО для тренировок и проведения спортивных мероприятий по различным видам спорта.

Следовательно, потребность к универсальным ФСО говорит об объединении различных категорий ФСО, с инвесторами, владеющие различную специализацию инвестирования.

По нашему мнению, эффективность инвестирования сферы ФК и С обуславливается развитием инновационной инфраструктуры. Поэтому, нами была изучена существующая модель комплексного объекта инвестирования (рис.2).

Рисунок 2- Существующая модель комплексного объекта инвестирования [5]

Анализируя эту модель были установлены их принципы, которые позволяют определить инновационное инфраструктурное направление (табл.3).

Таблица 3

Принципы комплексного объекта инвестирования

№ пп	Принципы
1	Системное единство, это взаимосвязь управление качеством товара и услуг, для результативного функционирования
2	Развитие, как открытая система, для развиваться и улучшения инфраструктуры сферы
3	Комплексное управление технических, технологических и методических аспектов
4	Единое информационное обеспечение (нормативно-правовых актов)
5	Совместимость, взаимодействия с различной сферой
6	Инвариантность, для обеспечения процессов деятельности в сфере

Считаем, что в эту модель включены элементы, у которых имеется взаимосвязь, определяющие системными объектами инвестирования. Однако следует учесть, что в условиях инновационного развития сферы ФК и С, важное, это ФСО, которые являются основным элементом инвестирования [6].

Мы считаем, что при этих условиях важно учитывать изменения инновационной инфраструктуры этой сферы, поэтому в стратегии необходимо усовершенствовать комплексный объект инвестирования, где инвестору необходимо улучшить технологическую платформу в сферы ФК и С.

Кроме того, потребители также являются элементом этой модели, потому что изменения в жизнедеятельности и организации досугового времени влияют на нижние элементы модели, определяющие материально-техническую базу, оснащенную спортооружениями.

Поэтому используя данную модель, инвестор может оказать прямое управляющее влияние через инвестиционную инфраструктуру сферы ФК и С. С помощью взаимосвязи объектов, характеризуя комплексную модель системы можно определить объём инвестирования, которые характеризуют комплексную модель системы.

Следовательно, у инвестора появляются возможности управлять взаимодействием отрасли ФК и С в целом и ее инновационными инфраструктурами, чтобы увеличить результативность инвестирования.

В целом, эта концепция позволит применять ее принципы при индикативном планировании инвестиционной деятельности, которое позволит реализовать проекты ГЧП с государственным содействием в развитии сферы ФК и С.

Изучив работы авторов [7], о существующем механизме госрегулирования инвестиционной деятельности, нами были выявлены ее недочеты. Исходя из этого нами был усовершенствован механизм госрегулирования инвестиционного обеспечения функционирования и развития ФК и С, который позволит обеспечить всевозможное влияние государства посредством применения этих форм, методов и инструментов.

Рисунок 3 - Механизма государственного регулирования инвестиционного обеспечения функционирования и развития ФК и С (составлено автором)

По нашему мнению, для привлечения иностранных инвестиций в сферу ФК и С необходимо совершенствовать нижеследующее:

- институциональную обеспеченность формирования кластеров;
- организационно-правовую обеспеченность формирования кластеров;
- экономический механизм стимулирования кластерных инициатив;
- формы продвижения международных кластеров;

- законодательную базу по регулированию иностранных инвестиций;
- доступ инвесторов к информационным ресурсам (Интернет-сайт);
- применяя корпоративное управление, разработать механизм правовой защиты миноритарных акционеров (пайщиков);
- минимизировать административные барьеры.

Следует отметить, что для роста финансовой доступности ФСУ населению, необходимо софинансирования этих расходов из государственного бюджета, а также финансовая поддержка за счет внебюджетных источников. Поэтому, мы считаем, что необходимо скорректировать госполитику в сфере ФК и С, то есть перераспределить ресурсы государственного бюджета на рост финансовой доступности ФСУ, при этом использовать инновационные финансовые механизмы для привлечения внебюджетного финансирования в сферу ФК и С.

Для результативного функционирования и развития сферы услуг ФК и С в Республике Таджикистан необходимо следующее:

- повысить обеспеченность спортивными сооружениями населения по установленным требованиям социальных норм;
- привлечение инвесторов для строительства ФСО на условиях ГЧП;
- строительство ФСО по концессионным соглашениям;
- создать доступность ФСО, для лиц с ограниченными возможностями здоровья и инвалидов;
- улучшить социальный климат среди населения;
- разработать организационно-экономический механизм взаимодействия государства с физкультурно-спортивными и коммерческими организациями по предоставлению населению ФСУ;
- организовать работу по оценке обеспеченности населения ФСО по территории в шаговой доступности, при этом учитывая возраст и состояния здоровья населения (по группам), а также финансовые возможности для занятий по видам спорта;
- построить и реконструировать малых ФСО и существующих тренировочных площадок (залов) в шаговой доступности для занятий массовым спортом;
- привлечь внебюджетные источники финансирования инвестиционных проектов для строительства и развития спортивной инфраструктуры, с применением механизма ГЧП, а также привлечь национальные спортивные федерации к реализации мероприятий по развитию массового спорта с предоставлением при необходимости соответствующего финансового обеспечения из государственного бюджета;

- проводить систематический мониторинг и составит информационный отчет по показателям: численность занимающихся; количество и продолжительность занятий; единовременная пропускная способность спортивного комплекса; занятия по видам спорта и др.

При этом важное место отводится госрегулированию инвестиционной деятельности в формировании и развития деятельности субъектов, оказывающие ФСУ, который предусматривает:

- государственное планирование инвестиционного обеспечения;
- возобновить кредитования коммерческих банков и небанковских кредитных организаций;
- обеспечение роста конкурентоспособности физкультурно-спортивной инфраструктуры для привлечения инвестиций;
- разработка механизма акционерного финансирования объектов ФСУ.

Государственную инвестиционную политику необходимо направить на:

- рост инвестиционной активности предпринимательства, а также внутренних и зарубежных инвесторов для субъектов рынка ФК и С;
- своевременное решение проблем, по вопросам ограничению увеличения инвестиций в эту сферу;
- устойчивость обеспечения банковско-финансовых услуг в деятельности субъектов рынка ФК и С;
- развитие инноваций, внедрении цифровизации и др.

Таким образом, для эффективного функционирования и развития сферы ФК и С необходимо совершенствовать государственное регулирование финансового обеспечения, сбалансировать действия всех участников инвестиционного рынка, быть координатором инвестиционных процессов на макроуровне, а также крупным субъектов инвестиционной деятельности, за счет различных источников привлечения инвестиций в инвестиционные проекты по строительству и реконструкции ФСО в Республике Таджикистан, способствующий улучшения оказания физкультурно-спортивных услуг населению.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдуллоев А.Б., Холахмади С., Дустматов Б.М., Султонов З.С. Некоторые пути совершенствования сферы услуг в Республике Таджикистан/ А.Б. Абдуллоев, С. Холахмади, Б.М. Дустматов, З.С. Султонов // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе, 2016. - №2/ 9(218). С. 274-280.

2. Абдуллоев А.Б. Особенности услуг физической культуры и спорта в системе национальной экономики/ А.Б. Абдуллоев // Вестник Таджикского

государственного университета коммерции, научный журнал - Душанбе: ТГУК, 2019. №4(29)-С. 15-20.

3. Алексеев С.В., Виленский М.Я., Гостев Р.Г., Гостева С.Р., Лотоненко А.В., Филимонова С.И. Физическая культура и спорт в образовательном пространстве России. Монография. – М.: ООО НИЦ «Еврошкола», Воронеж.: ООО «Издательство РИТМ», 2017. - 500 с.

4. Инвестиции и инвестиционная деятельность / Л. И. Юзвович, М. С. Марамыгин, Е. Г. Князева, М. И. Львова, Ю. В. Куваева, М. В. Чудиновских, С. А. Дегтярев; под общ. ред. Л. И. Юзвович; Министерство науки и высшего образования Российской Федерации, Уральский государственный экономический университет. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2021. – 498 с.

5. Мохова Л.А., Несветайлова С.В., Филичева Е.В. Инвестиции в переустройство территорий / Л.А.Мохова, С.В. Несветайлова, Е.В. Филичева. // Труды ИСА РАН 2009. Т. 49. – С.138-144;

6. Мохов А.И. и др. Комплексный объект инвестирования в сфере физкультуры и спорта/ А.И. Мохова // Вестник Государственного университета управления. Серия «Развитие отраслевого и регионального управления». - 2007. № 6 (6). С. 41-42.

7. Никитина Е.А. Проблемы государственного регулирования инвестиционной деятельности / Е.А. Никитина, А. П. Домнина // Финансы. 2004. – № 9. – с.19-21.

8. Постановление Правительства РТ «О Концепции государственной политики привлечения и защиты инвестиций Республики Таджикистан» от 29 декабря 2012 года, № 755

9. Раджабов Р.К. Региональные аспекты развития сферы платных услуг населению в условиях переходной экономики. Монография. - Душанбе: Ирфон, 2013. – 196 с.

10. Саидова М.Х., Абдуллоев А.Б., Каримова Д.Дж. Формирование механизма государственного регулирования оказания физкультурно-спортивных услуг населению таджикистана/ Саидова М.Х., Абдуллоев А.Б., Каримова Д.Дж. Проблемы и перспективы физического воспитания, спортивной тренировки и адаптивной физической культуры // материалы Всероссийской с международным участием научно-практической конференции. ФГБОУ ВО «Поволжская государственная академия физической культуры, спорта и туризма». Казань -2018г.

11. Холахмади С., Султонов З.С., Дустматов Б.М. Сфера услуг и ее роль в современной экономике/Холахмади С., Султонов З.С., Дустматов Б.М. // Вестник Таджикского национального университета (Серия социально-экономических и общественных наук) 2017. №2/6 С. 164-167

**МУКАММАЛГАРДОНИИ МЕХАНИЗМИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ
ТАЪМИНИ САРМОЯГУЗОРИИ ФАОЛИЯТ ВА РУШДИ ТАРБИЯИ
ҶИСМОН ВА ВАРЗИШ**

ХОЛАҲМАДИ САЙАЛӢ,

муаллими калони кафедраи молияи Донишгоҳи
давлатии тичоратии Тоҷикистон
734061, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯч. Деҳоти 1/2;
тел. (+992) 985-60-30-48; e-mail: hol_ik@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои танзими давлатии дастгирии сармоягузориҳои фаъолият ва рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши баррасӣ шудааст. Таҷрибаи хориҷии рушди бозори хизматрасонӣ дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши, инчунин, масъалаҳои танзими меъёриҳои ҳуқуқии дастрасии молиявии хизматрасониҳои тарбияи ҷисмонӣ ва солимгардонӣ ва варзишии барои аҳоли ки механизми ташикилию иқтисодии ҳамкории давлат бо ташикилотҳои тичоратии варзишии мавҷуд нест, омӯхта шудааст. Муносибати комплексӣ барои зиёд кардани маблағгузорӣ ва дастрасии объектҳои варзиши барои адои хизмати варзишии ба аҳоли тақлиф карда шуд. Мушикилот дар баҳии сармоягузорӣ ва соҳибдорӣ муайян карда шуданд. Ба омӯзиши механизми танзими давлатии дастгирии сармоягузорӣ дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши таваҷҷуҳи зиёд дода мешавад.

Ба танзими давлатии зиёд кардани маблағгузорӣ ва дастрасии ИДМ барои таъмини аҳоли бо МДҶ, ки барои қабули қарорҳо истифода бурдани равиши комплексӣ ва истифодаи самараноки маблағҳои буҷетӣ пешниҳод карда мешавад, ҷойи муҳим дорад. Сабабҳои иштирок накардан ба ташикилотҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ба назар гирифта, дар айни замон эҳтимолияти сарф кардани маблағҳои буҷетро барои инкишофи варзишии оммавӣ ва сохтмони комплексҳои варзишии ба назар гиранд. Барои тақмил додани танзими давлатии бозор иншооти варзишии ба категорияҳо тақсим карда мешаванд. Барои тақмил додани механизми танзими давлатии дастгирии сармоягузориҳои фаъолият ва рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзишии таъсирҳо дода шудаанд. Самтҳои дурнамои сиёсати давлатӣ ва сармоягузорӣ дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши асоснок ва таъсир карда шудаанд.

***Калидвожаҳо.** рушд, тарбияи ҷисмонӣ, варзиши, танзими давлатӣ, хизматрасониҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши, дастрасии молиявӣ, танзими давлатӣ, фаъолияти сармоягузорӣ.*

**IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF STATE REGULATION OF
INVESTMENT SUPPORT OF THE FUNCTIONING AND DEVELOPMENT
OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT**

KHOLAHMADI SAYALI,

Senior Lecturer, Department of Finance, Tajik State University of Commerce

73406, of Tajikistan, Dushanbe city, Dehoti street 1/2;

Tel: (+992) 985-60-30-48; e-mail: hol_ik@mail.ru

The article deals with the issues of state regulation of investment support for the functioning and development of physical education and sports. The foreign experience of the development of the market of services in the field of physical education and sports, as well as the issues of regulatory and legal regulation of the financial availability of physical education and health and sports services for the population, where it is established, that there is no organizational and economic mechanism for the interaction of the state with commercial sports organizations, has been studied. An integrated approach has been proposed to increase the funding and accessibility of physical culture and sports facilities for the provision of physical education and sports services for the population. Identified problems in the investment and entrepreneurship sector. Much attention is paid to the study of the mechanism of state regulation of investment support in the sphere of physical education and sports.

An important place is given to the state regulation of increasing the funding and access of the FSO to provide the FSO to the population, which, for decision-making, it is proposed to use an integrated approach, and for the effective use of budgetary funds, take into account the reasons for not attending physical education and sports classes, while taking into account the likelihood that it will be possible to direct budget funds for the development of mass sports and for the construction of sports complexes. In addition, the mechanism of state investment support for the sphere of physical education and sports has been studied. In order to improve the state regulation of the market, FSO sports facilities are classified into categories. Recommendations are given for improving the mechanism of state regulation of investment support for the functioning and development of physical culture and sports. Prospective directions of the state and investment policy in the field of PhC and S are substantiated and recommended.

Keywords. Development, physical education, sports, state regulation, physical education and sports services, financial accessibility, state regulation, investment activities.

НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗРАБОТКИ «ЕДИНОГО ТАРИФНО-КВАЛИФИКАЦИОННОГО СПРАВОЧНИКА ПРОФЕССИЙ РАБОЧИХ И ДОЛЖНОСТЕЙ ПО ОТРАСЛЯМ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН»

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ,

заместитель директора Центра стратегических исследований при
Президенте Республики Таджикистан,
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 40;
тел. 992 (372) 227-15-83; e-mail: s.mutieva@mail.ru

НАСРИДДИНОВ ФИРДАВС ИНОЯТОВИЧ,

ведущий научный сотрудник отдела нормирования и
оплаты труда Государственного учреждения «Научно – исследовательский
институт труда, миграции и занятости населения»
734026, Таджикистан, город Душанбе, улица Н.Хувайдуллоева 270^а;
тел. 992 (372) 250-16-73; e-mail: firdavsi.tj@mail.ru

В статье проводится анализ действующих нормативно правовых актов в сфере регулирования трудовых отношений, в том числе «Единого тарифно-квалификационного справочника работ и профессий рабочих» (ЕТКС). Действующий в настоящее время ЕТКС не учитывает новые профессии, новые навыки и требования, применяемые к специалистам, и нуждается в осовременивании и издании в новой редакции, что упорядочит применение указанных нормативных актов на предприятиях и в организациях. В статье обосновывается необходимость разработки и утверждения «Единого квалификационного справочника профессий рабочих и должностей по отраслям в Республике Таджикистан».

Ключевые слова: Единый тарифно-квалификационный справочник работ и профессий рабочих, тарифный разряд, квалификация, специальность.

В связи с переходом на принципы рыночной экономики, сложившаяся система организации труда и управления на предприятиях и в организациях республики, основанная на советской модели управления трудовыми отношениями, претерпела значительные изменения и в настоящее время нуждается в переосмыслении, совершенствовании нормативно-правовой и теоретической базы. Расширение общественного разделения труда привело к появлению новых отраслей и соответственно, к появлению новых профессий и специальностей, что требует обновления содержания действующих квалификационных справочников.

С переходом на рыночные отношения службы, занимающиеся вопросами нормирования труда в организациях, научно-исследовательские центры, организации труда и многие отраслевые институты, в том числе «Республиканская научно-исследовательская станция», где проводились исследования в этой области, были ликвидированы или сокращены.

Как показывают исследования, работодатели постоянно жалуются на отсутствие квалифицированных кадров, что вынуждает их создавать собственные внутрикорпоративные системы подготовки кадров (корпоративные университеты и школы мастерства, курсы обучения на рабочем месте и т.п.)

Именно поэтому вопрос подготовки и переподготовки кадров и повышения их квалификации является одним из ключевых как для промышленности, так и для экономики страны в целом. Основная задача на современном этапе состоит в том, чтобы сблизить рынок образовательных услуг и рынок труда.

Для совершенствования системы профессионального образования и усиления его связи с потребностями рынка труда необходимо разработать и утвердить «Единый квалификационный справочник» (ЕКС), как основу для присвоения разрядов, определения оплаты труда и организации оценки квалификаций.

В Таджикистане в настоящее время используется ЕТКС, разработанный ещё в советский период и к настоящему времени безнадежно устаревший, которым до сих пор руководствуются на предприятиях и в организациях республики. [1]

Следует отметить, что в 2019 году силами НИИ труда, миграции и занятости населения в рамках проекта Европейского союза «Техническая помощь Министерству труда, миграции и занятости населения в области повышения квалификации преподавателей в системе начального профессионального образования и обучения» было проведено исследование существующих классификаций профессий, занятий и специальностей в Республике Таджикистан.

На основании результатов исследования, специалисты социально-трудовой сферы приходят к выводу, что действующий в настоящее время ЕТКС не отвечает современным требованиям рынка труда Таджикистана и не учитывает новые профессии, новые технологии и не способствует переходу на новые формы организации труда, отсутствует учёт новых навыков и требований по отношению к квалификации специалистов, что подтверждает необходимость модернизации нормативно-правовой базы и разработки профессиональных стандартов Республики Таджикистан.

Необходимость разработки профессиональных стандартов вытекает из статей 12 и 13 Закона Республики Таджикистан «О подготовке специалистов с учётом потребностей рынка труда» [2], который предусматривает разработку и утверждение «Единого квалификационного справочника профессий работников и других видов справочников различных профессий» и на его основе «Стандартов компетенций каждой профессии». Наряду с этим, статьями 141 и 147 Трудового Кодекса Республики Таджикистан также

предусмотрены разработка, утверждение и применение данного справочника профессий работников.

Квалификационные характеристики, содержащиеся в справочнике профессий работников – это основа для разработки должностных инструкций. Рабочий должен чётко знать, что и в каком объёме он должен делать, свои права и обязанности, ответственность, какими знаниями и умениями должен владеть и т.д.

Для рабочих специальностей справочник содержит квалификационные характеристики работ каждого разряда, расположенные по нарастающей сложности, требования, которые предъявляет работа данного разряда к знаниям и навыкам исполнителя, и примеры работ соответствующей сложности.

Следует отметить, что в экономическом пространстве стран СНГ всё ещё наблюдается разрыв между спросом и предложением рабочей силы, навыки и знания работников не удовлетворяют работодателей, а профессиональное образование недостаточно ориентировано на перспективные и текущие потребности рынка труда. Вместе с тем в современных условиях работник должен постоянно развивать профессиональные навыки, необходимые для решения усложняющихся производственных и управленческих задач, а также обладать компетенциями, позволяющими ему гибко реагировать на изменяющийся рынок труда. Не соответствие компетенций работников требованиям работодателей во многом формирует потребность обновления системы квалификаций.

В целях модернизации и соответствия ожиданиям рынка труда, уполномоченные органы Российской Федерации, Республики Беларусь и Республики Казахстан проводят большую работу, периодически обновляя и редактируя действующие единые тарифно-квалификационные справочники работ и профессий работников (в Республике Беларусь - Постановление Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь от 30 марта 2004 г. № 33; в Республике Казахстан Постановление Министерства труда и социальной защиты Республики Казахстан от 15 июня 2022 г. № 201.). [3]

Российская Федерация пошла по пути объединения ЕТКС [4] и КЗРФ и перешла к одному профессиональному стандарту [5], чтобы создать единый унифицированный справочник с единой классификацией с еще более расширенной информацией.

Однако Таджикистану ещё предстоит совершенствовать (разработать и утвердить) «Единый квалификационный справочник профессий рабочих и должностей по отраслям в Республике Таджикистан». Основной целью внедрения данного справочника является дальнейшая разработка «Стандартов компетенций каждой профессии» в соответствии с требованиями Закона Республики Таджикистан «О подготовке специалистов с учётом потребностей рынка труда», а также образовательных программ по подготовке специалистов, по которым учебные заведения начнут выпускать будущих специалистов.

Принятие выше названных нормативных документов внесёт существенный вклад в разработку качественных образовательных программ и программ профессионального обучения при условии, что они непосредственно связаны с потребностями рынка труда.

В соответствии с проводимым курсом реформ в сфере профессионального образования и регулирования процессов на рынке труда, Министерство ощущает необходимость укрепления нормативно-правовой базы по отдельным направлениям деятельности в сфере регулирования трудовых отношений.

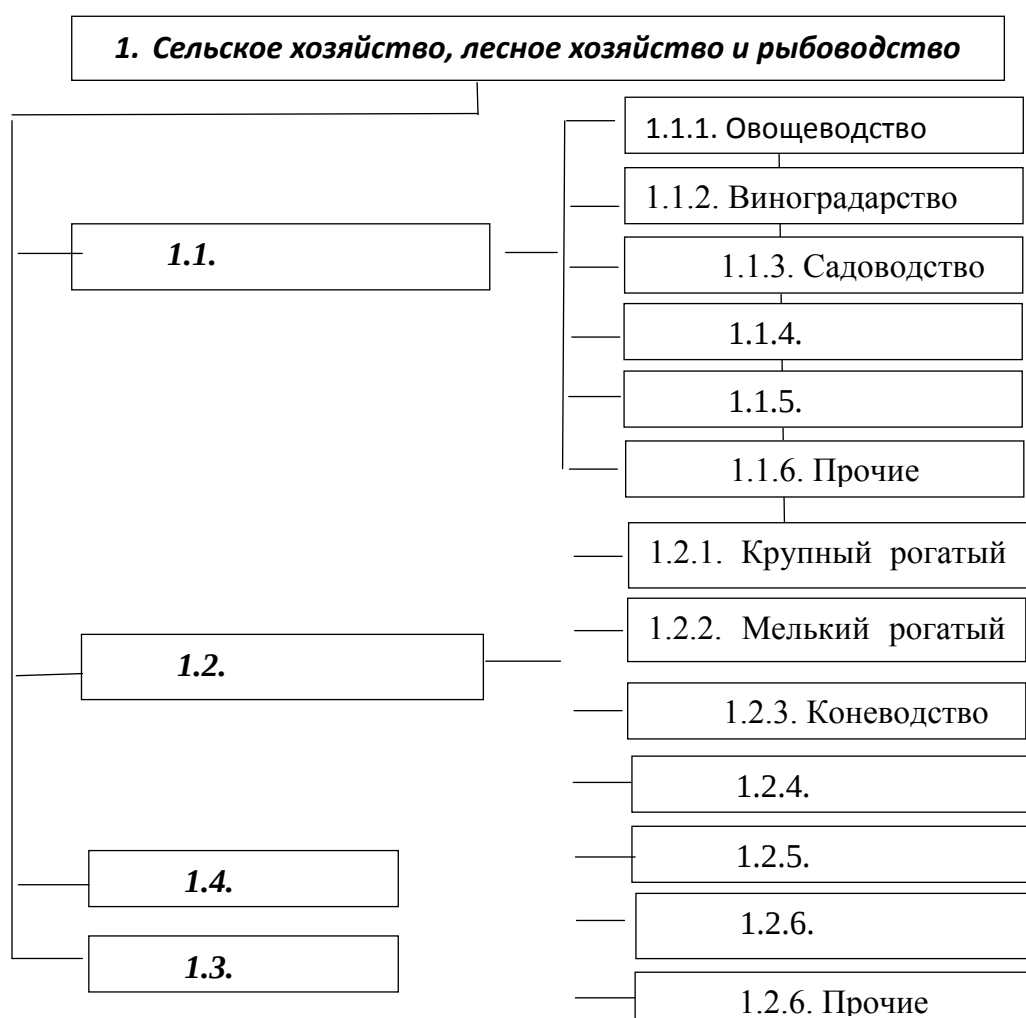
В целях использования целостной и комплексной системы регулирования трудовых отношений следует разработать и утвердить «Единый тарифно-квалификационный справочник профессий работников» (примерная схема прилагается).

Достижение этих планов позволит обеспечить решение возложенных на Министерство задач в рамках реализации «Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года» и Постановления Правительства Республики Таджикистан от 25 октября 2022 года, №511 «О Национальном классификаторе квалификаций» в части оптимизации объёмов и направлений подготовки кадров в соответствии с потребностями внутреннего и внешнего рынков труда.

Таблица 1

Единый тарифно-квалификационный справочник профессий работников РТ

Основные виды экономической деятельности	
1. Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыбоводство	2. Промышленность
3. Энергетика	4. Строительство
5. Сфера услуг	6. Транспорт и связь
7. Финансы	8. Наука
9. Образование	10. Туризм
11. Культура и искусство	12. Физическая культура и
13. Здравоохранение и социальная защита	14. Госслужба (органов государственной власти)
15. Обслуживающий	16. Прочие

На примере профессии 1.2.5. “Пчеловодство”, 1.2. “Животноводство” отрасли 1. “Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыбоводство”, приведённой в таблице 2 прописана детальная характеристика работ по конкретной профессии (код по Классификатору занятий Республики Таджикистан, диапазон тарифных разрядов, требования к уровню образования по каждой конкретной профессии).

ПЧЕЛОВОД

№	Виды профессиональной деятельности	Уровень квалификации	Код - КЗ РТ (ИСКО-08)	Диапазон тарифных разрядов
1	Помощник пчеловода	2	6123	3
2	Пчеловод	3	6123	4
3	Старший пчеловод	4	6123	5

Общие сведения [6]

Разведение медоносных пчёл для производства мёда и других продуктов пчеловодства.

Основная цель вида профессиональной деятельности

Организация технологического процесса разведения, содержания и использования пчелиных семей в целях производства мёда и других продуктов пчеловодства (воск, прополис, маточное молочко, цветочная пыльца-обножка, перга, пчелиный яд)

Ответственная организация-разработчик:

- ГУ “Научно-исследовательский институт труда, миграции и занятости населения”;

-

Институт сельского хозяйства Академии сельскохозяйственных наук Таджикистана.

Наименование нормативного документа:

- Классификатор занятий РТ;
- Общий классификатор видов экономической деятельности – ОКЭД 2.

I. ПОМОЩНИК ПЧЕЛОВОДА [7]

(выполнение работ по содержанию пчелиных семей)

Краткое содержание выполняемых работ

1. Выполнение подсобных и вспомогательных работ по уходу за пчелами.
2. Профилактический уход за ульями.
3. Подкормка пчел и сбор гнезд на зимовку.
4. Проведение профилактических мер по борьбе с болезнями и вредителями пчел.

Характеристика работ

1. Выполнение подсобных и вспомогательных работ по уходу за пчелами:

Основные навыки: выставление ульев из зимовника; определение ульев, требующих ремонта; закрепление ульев для транспортировки; перевозка пчёл на медосбор; расстановка ульев на пасеке; подкормка пчёл и сбор гнёзд на зимовку; дезинфекция ульев и инвентаря; поддержка санитарно-гигиенических условий на пасеке и в помещениях.

Основные умения: различать виды пищи пчёл, виды ячеек, возраст сот; использовать пчеловодный инвентарь и пасечное оборудование; приготавливать сахарный сироп различной концентрации.

Основные знания: техника выставления ульев из зимовника, и установка их в зимовник; устройство основных типов ульев, устройство механизмов и приспособлений для погрузки и разгрузки пчелиных семей; методы и приёмы безопасного выполнения работ.

2. Профилактический уход за ульями:

Основные навыки: ремонт и окраска пчелиных ульев; натягивание и наращивание рамок; очистка ульев, кормушек, промывка поилок; изготовление рамок различной конструкции; поддержание санитарно-гигиенических условий в помещении и на пасеке;

Основные умения: проводить мелкие ремонтные работы на пасеке; использовать дырокол и лекало для изготовления рамок.

Основные знания: требования по ремонту и изготовлению рамок различной конструкции; технология натягивания и наращивания рамок; размеры рамок различной конструкции; санитарно-гигиенические условия содержания пасеки.

3. Подкормка пчёл и сбор гнёзд на зимовку

Основные навыки: приготовление подкормки для пчёл; сборка гнёзд на зимовку.

Основные умения: определять концентрацию сахара в растворе; различать сильные, средние и слабые пчелиные семьи.

Основные знания: нормы количества корма в сотах; методы сборки гнёзд на зимовку разных по силе пчелиных семей.

4. Проведение профилактических мер по борьбе с болезнями и вредителями пчел

Основные навыки: дезинфекция ульев и инвентаря; осуществление профилактических мер по борьбе с болезнями и вредителями пчёл; поддержание санитарно-гигиенических условий на пасеке и в рабочих помещениях.

Основные умения: соблюдать правила личной гигиены и санитарные требования, предъявляемые к работникам пасек и пчелоферм; выполнять санитарную обработку оборудования и инвентаря; применять необходимые методы и средства защиты в процессе работы; готовить растворы дезинфицирующих и моющих средств.

Основные знания: ветеринарно-санитарные правила содержания пчелиных семей; основные болезни, вредители пчел и методы борьбы с ними; нормы и правила охраны труда.

Требуемое образование: - основное общее образование.

Требования к опыту практической работы:

Дополнительные навыки:

II. Пчеловод

(выполнение работ по производству
и переработке продукции пчеловодства)

Краткое содержание выполняемых работ

- 1) Определение кормового запаса и составление медового баланса пчелофермы и пасеки
- 2) Производство основной продукции пчеловодства: меда и воска
- 3) Производство, переработка и хранение дополнительной продукции пчеловодства: маточного молочка, прополиса, обножки, перги
- 4) Выполнение работ по опылению сельскохозяйственных культур
- 5) Наращивание количества пчел в семье

Характеристика работ

1. Определение кормового запаса и составление медового баланса пчелофермы и пасеки:

Основные навыки: определение медоносных растений в радиусе двух километров от места размещения пасеки; составление календаря цветения медоносов в конкретной местности; составление маршрута кочевания пасеки.

Основные умения: определять по внешним признакам основные медоносные растения; определять площади медоносов; составлять график медосбора в конкретной местности; определять медовый баланс в конкретной местности; определять место размещения пасеки.

Основные знания: правила планировки пасечной усадьбы; способы улучшения кормовой базы конкретной местности; типы медосбора, основные типы взятка; состав нектара и условия, влияющие на его выделение; важнейшие медоносные растения.

2. Производство основной продукции пчеловодства: мёда и воска

Основные навыки: отбор сотов из ульев, распечатывание сотов; проведение откачки, очистки меда; выбраковка старых и испорченных сот; переработка воскосырья.

Основные умения: определять рамки со зрелым медом; определять качество мёда и восковитость воскового сырья; использовать оборудование и инвентарь для откачки мёда.

Основные знания: характеристики воскового сырья; способы переработки воскового сырья; условия отстоя и хранения меда; технология переработки воскосырья.

3. Производство, переработка и хранение дополнительной продукции пчеловодства: маточного молочка, прополиса, обножки, перги

Основные навыки: изготовление прививочных рамок и их установка в семью-воспитательницу; установка пыльце уловителей; отбор прививочных рамок со зрелыми маточниками; сбор маточного молочка, обножки, прополиса.

Основные умения: определять возраст маточников; определять семьи-воспитательницы; определять качество обножки; устанавливать прополисные решетки.

Основные знания: сроки эмбрионального и постэмбрионального развития маток; время запечатывания маточников; типы пыльцеуловителей; время установки прививочных рамок.

4. Выполнение работ по опылению сельскохозяйственных культур

Основные навыки: составление плана кочёвки пасеки к опыляемым культурам; определение медового баланса пасеки в радиусе продуктивного лета пчёл; план сбора товарного мёда; содержание и кормление пчёл в теплицах.

Основные умения: приучать пчёл к опыляемым культурам; рассчитывать количество семей, которое необходимо для опыления данного участка; определять площадь угодий и медоносов вокруг пасеки.

Основные знания: нормы мёда на пчелиную семью; важнейшие медоносы полей, лесов и лугопастбищных угодий; особенности использования пчёл при опылении различных сельскохозяйственных культур; время цветения медоносов и их мёдопродуктивность.

5. Наращивание количества пчёл в семье

Основные навыки: проведение весенней и осенней ревизии пчёл; контроль очистительного облёта пчёл; утепление и расширение пчелиного гнезда; создание благоприятного температурно-влажностного режима для развития пчелиных особей.

Основные умения: отличать хорошую матку от слабой или старой, отрутневевшую матку или пчелу-трутовку; определять качество засева; определять количество мёда в семье.

Основные знания: время вывода пчелиных маток; способы расширения гнёзд; время подстановки искусственной вощины; длительность использования сотов.

Требуемое образование: среднее профессиональное образование – программы подготовки квалифицированных рабочих (служащих) не менее десяти месяцев.

Требования к опыту практической работы:

Дополнительные навыки:

III. Старший пчеловод

(организация вывода и замены пчелиных маток)

Краткое содержание выполняемых работ

- 1) Организация вывода и замены пчелиных маток
- 2) Организация формирования нуклеусов для спаривания пчелиных маток
- 3) Организация проведения подсадки маток в семьи

Характеристика работ

1. Организация вывода и замены пчелиных маток:

Основные навыки: формирование отцовских семей и семей-воспитательниц; изготовление прививочных рамок; формирование нуклеусов для спаривания пчелиных маток; получение плодных пчелиных маток; проведение подсадки маток; отправка пчелиных маток заказчикам.

Основные умения: проводить подкормку семей-воспитательниц; проводить прививки личинок для вывода маток; проводить выбраковку маточников и пчелиных маток; формировать новые пчелиные семьи искусственным путем; формировать пакеты пчел для пересылки.

Основные знания: способы вывода пчелиных маток; сроки развития пчелиных маток; уход за маточниками; организация массового вывода маток в специальных маточных клеточках на прививочных рамках.

2. Организация формирования нуклеусов для спаривания пчелиных маток:

Основные навыки: заполнение нуклеусов молодыми пчёлами и неплодными матками; выведение племенных маток и трутней; контроль спаривания маток и трутней.

Основные умения: изготавливать нуклеусы разной конструкции; вести племенной учёт.

Основные знания: месторасположение нуклеусного парка; понятия о породе, породной группе и линии; породы пчёл, их хозяйственно-полезные признаки; основные положения генетики медоносных пчел, особенности селекционной работы с пчёлами; техника вывода высококачественных маток и трутней; методы выявления племенного ядра пчелиной семьи; методы выбраковки малопродуктивных пчелиных семей.

3. Организация проведения подсадки маток в семьи:

Основные навыки: замена старых маток молодыми плодовыми матками; оценка и отбор пчелиных семей для разведения; организация проведения подсадки маток в семьи.

Основные умения: определять возраст пчелиной матки; оценивать качество яйцекладки; оценивать здоровье и продуктивность пчелиной матки; пользоваться оборудованием для подсадки молодых плодовых маток.

Основные знания: состояние пчелиной семьи; время замены старых пчелиных маток молодыми плодовыми матками; характеристики оборудования, при помощи которого можно подсаживать молодых плодных маток.

Требуемое образование: среднее профессиональное образование – программы подготовки квалифицированных рабочих (служащих), основное общее образование.

Требования к опыту практической работы:

Дополнительные навыки:

ЛИТЕРАТУРА

1. Единый тарифно-квалификационный справочник работ и профессий рабочих» 2019, выпуск №1-72, <https://meganorm.ru/Data2/1/4293787/4293787442.pdf?ysclid=l9qkzn2nob53609666>;
2. Закон Республики Таджикистан «О подготовке специалистов с учетом потребностей рынка труда», (ЗРТ: подготовка кадров. 29 января соли 2021, № 17611761_ru.pdf);
3. Об утверждении Единого тарифно-квалификационного справочника работ и профессий рабочих (выпуск 52) - ИПС "Әділет" (zan.kz);
4. ЕТКС «Работы и профессии рабочих в животноводстве» (пчеловод) bizlog.ru;
5. Профессиональный стандарт Пчеловод Профстандарт 13.014 | Пчеловод | Профессиональные стандарты 2023 (classinform.ru);
6. ЕТКС «Работы и профессии рабочих в животноводстве» (пчеловод) bizlog.ru;
7. Профессиональный стандарт Пчеловод Профстандарт 13.014 | Пчеловод | Профессиональные стандарты 2023 (classinform.ru).

**ЗАРУРАТИ ТАҲИЯИ “МАЪЛУМОТНОМАИ ЯГОНАИ ТАРИФӢ-
ТАХАССУСИИ КАСБӢОИ КОРГАРӢ ВА ВАЗИФАВӢ АЗ РӢИИ
СОҶАҶО ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ҶУРАҶОНЗОДА САОДАТ,

муовини директори Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89,
тел. 992 (372) 227-15-83; e-mail: s.mutieva@mail.ru

НАСРИДДИНОВ ФИРДАВС ИНОЯТОВИЧ,

ходими пешбари шуъбаи меъёрбандӣ ва музди меҳнати Муассисаи давлатии
“Паҷуҳишгоҳи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли”
734026, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Н.Ҷувайдуллоев 270а;
тел. 992 (372) 250-16-73; e-mail: firdavsi.tj@mail.ru

*Дар мақола санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда дар соҳаи
батанзимдарории муносибатҳои меҳнатӣ, аз ҷумла “Маълумотномаи ягонаи
тарифӣ-тахассусии корҳо ва касбҳои коргарӣ” мавриди таҳлил қарор дода
шудаанд. Маълумотномаи ягонаи тарифӣ-тахассусии корҳо ва касбҳои
коргарӣ амалкунанда, касбҳо ва малакаҳои нав, талаботи муосир, барои
истифодаи кормандон ба инобат гирифта нашудаанд. Муаллифи мақола
зарурати таҳия ва тасдиқи “Маълумотномаи ягонаи тарифӣ-тахассусии
корҳо ва касбҳои коргарӣ дар Тоҷикистон”-ро асоснок мекунад.*

***Калидвожаҳо:** Маълумотномаи ягонаи тарифӣ-тахассусии корҳо ва
касбҳои коргарӣ, дараҷаҳои тарифӣ, тахассус, ихтисос.*

**THE NEED TO DEVELOP A «UNIFIED TARIFF AND QUALIFICATION
DIRECTORY OF THE PROFESSIONS OF WORKERS AND POSITIONS BY
INDUSTRY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN»**

JURAKHONZODA SAODAT,

Deputy Director of the Center for Strategic
Research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 40;
tel. 992 (372) 227-15-83; e-mail: s.mutieva@mail.ru

NASRIDDINOV FIRDAVS INOYATOVICH,

Senior Researcher of the Department rationing and remuneration of the
State Institution "Scientific Research Institute of Labor,
Migration and Employment of the Population"
734026, Tajikistan, Dushanbe city, N.Huvaidulloev str. 270^a;
tel. 992 (372) 250-16-73; e-mail: firdavsi.tj@mail.ru

The article analyzes the current regulatory legal acts in the field of regulation of labor relations, including the «Unified Tariff and Qualification Directory of jobs and the professions of workers» (ETCS). The current ETCS does not taking into account new professions, new skills and requirements applied to specialists, and needs to be updated and published in a new edition, which will streamline the application of these regulations at enterprises and organizations. The article substantiates the need to develop and approve the «Unified qualification directory of the professions of workers and positions by industry in the Republic of Tajikistan».

Keywords: Unified tariff and qualification directory of jobs and the professions of workers, tariff category, qualification, specialty.

УДК: 378

**МАСЪАЛАИ ИНТИХОБИ КАСБ АЗ ТАРАФИ ҶАВОНОН ДАР
ШАРОИТИ МУОСИР****НАЗИРОВА МАРҶАМАТ НАЗАРОВНА,**

номзади илмҳои сотсиологӣ, муовини сардори Раёсати таҳлили

масъалаҳои иҷтимоии Маркази тадқиқоти стратегияи

назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;

тел.: (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

Дар шароити муосир масъалаи интихоби касб яке аз проблемаҳои актуалӣ ба ҳисоб меравад, зеро бозори меҳнат тақозо менамояд, ки дар шароити рушди босуръати илму технология мутахассисоне лозиманд, ки дар бозори меҳнат талабот доранд. Аз ин рӯ, наврасону ҷавонони моро зарур аст, дар интихоби касб, ки барои рушди минбаъдаи онҳо таъсир мерасонад, самтгирии амиқ дошта бошанд.

Муаллиф дар мақолаи мазкур кӯшиши намудааст масъалаи гузошташударо мавриди омӯзиши қарор дода, омилҳое, ки дар интихоби касб барои ҷавонон таъсир мерасонанд, муайян карда, хулоса ва пешниҳоди худро пешкаш намояд.

Калидвожаҳо: *интихоби касб, ҷавонон, касб, бозори меҳнат, самтгирии касбӣ, омилҳо, малакаи касбӣ, касбу ихтисос.*

Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» омадааст, ки ҳоло дар кишвар мушкилоти таъмини хатмкунандагони низоми таҳсилоти касбӣ бо шуғл ба назар мерасад, ғоизи нисбатан пасти хатмкунандагон мувофиқи ихтисоси гирифташуда ба кор таъмин мегарданд. Дар бозори меҳнат корфармоён норасоии малакаи касбӣ ва сифати пасти таҳсилоти докталабони ҷои корро қайд мекунанд.

Ҷуноне муҳаккиқон қайд менамоянд: «Агар то солҳои 70–80-уми асри гузашта ченаки саводноқӣ хондану навишта тавоништан маҳсуб меёфт, пас дар асри муосир ин ченак доштани сатҳи баланди донишҳои тахассусӣ, доништани якҷанд забони хоричӣ ва технологияҳои компютерио талаб мекунад. Ин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки васеъ шудани имкониятҳои ҷомеа ва ҳамгироии он бо ҷомеаи ҷаҳонӣ таъсири бевоситаи худро ба раванди маърифатнокӣ низ мерасонад» [4, с.24].

Воқеан, таҷриба нишон медиҳад, ки дар шароити кунунӣ ҷомеаи муосири кишвар талаб менамояд, то тамоми субъектони ҷомеа, бахусус ҷавонон дар самтҳои гуногуни соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ фарҳангӣ ва дигар бахшҳо фаъл бошанд. Зеро барои бартараф намудани ин ё он мушкилот ва рушди соҳаҳои гуногуни ҷомеа маҳз шахсони бомаърифат нақши муҳим доранд.

Тибқи маълумоти созмонҳои байналмилалӣ дар байни дигар давлатҳо аҳолии кишвари мо аз ҷиҳати хондану навиштан яке аз давлатҳои пешсаф ба ҳисоб меравад, аммо бо вучуди ин мушкилоти асосӣ дар маърифатнокии ҷавонон дида мешавад, ки ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ буда наметавонад. Дар ин самт Сарвари кишвар низ таъкид намудаанд, ки «дар ибтидои асри XXI миллати тоҷик ба иқтисоду истеҳсолоти замонавӣ ҷавобгӯӣ манфиатҳои давлатдорӣ миллӣ, татбиқи дастовардҳои тамаддуни башарӣ ва илму технологияи нав, насли дорои тафаккури созанда ва донишу ҷаҳонбинӣ муосир, ки барои рушду ободии ояндаи Тоҷикистони соҳибистиклол содиқона хизмат намояд, эҳтиёҷ дорад» [6, с.216].

Бо вучуди пешравӣ ва муваффақиятҳо дар зинаҳои гуногуни таҳсилот камбудӣҳо ҳастанд, ки барои пешравии соҳаи маъруф ва раванди таълим монеа эҷод мекунад. Бахусус, дар зинаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ ҷавонон бо сабабҳои гуногун майлу хоҳиши идома додани таҳсилро надоранд, ки ин ба мода намудани кадрҳои баландихтисоси соҳаҳои гуногуни кишвар ва самтҳои касбии онҳо таъсири манфӣи худро мерасонад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки тибқи маълумоти омории Вазорати маориф ва илми кишвар “соли 2021 аз аввали соли таҳсил (моҳи сентябр) дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ кишвар (ба истиснои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ қудратӣ) аз 155 497 нафар донишҷӯӣи шӯбаи рӯзона 16 737 нафар 10,76% бо сабабҳои гуногун аз таҳсил дур монданд, ки аксари онҳоро писарон ташкил медиҳанд. Аз ин шумора 8124 нафар 5,2% (4486 писар 55,2%) ба шӯбаи таҳсилоти фосилавӣ (ғоибона) интиқол ёфтаанд. Инчунин, 1500 нафар 0,96% (1321 писар 88,0%) ба рухсатии академӣ ва 7113 нафар 4,8% (6292 писар 88,4%) бо сабабҳои гуногун хориҷ гардидаанд» [5, с.170-171]. Дар натиҷа аз ҷониби роҳбарони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ҷиҳати дар шӯбаи таҳсилоти фосилавӣ тариқи онлайн баргузор намудани даври ҳузури ва супоридани сессияҳои санҷишӣ имтиҳонӣ мактубҳо ирсол гардидаанд, ки ин раванд бар ҳилофи талаботи низомномаҳои амалкунанда мебошад.

Бояд таъкид дод, ки иҷро нагардидани нақшаи қабул ва ба таҳсил фаро нагирифтани ҷавонон ба муассисаҳои таҳсилоти касбӣ минбаъд низ дар самтҳои касбӣ таъсири манфӣи худро мерасонад. Чуноне мутахассисон қайд менамоянд: “бо сабаби иҷро нагардидани нақшаи қабул ва аз таҳсил даст кашидани донишҷӯён дар соли таҳсили сипаришуда дар маҷмуъ, 50032 нафар

аз донишгоҳҳои ҷумҳури берун монданд, ки мутаассифона, дар Вазорати маориф ва илм ин равандро чун “динамикаи муқаррарӣ” арзёбӣ менамоянд. Ҳол он ки вазъият хеле нигаронкунанда буда, ҳолати мавҷуда ба ҳеҷ ваҷҳ наметавонад чун “динамикаи муқаррарӣ” арзёбӣ шавад” [1].

Аммо вазъ дар бозори меҳнат ва умуман, сарнавишти давлат ва ҷомеа бештар аз он вобаста мебошад, ки хонандагони наврасу ҷавон то ҷӣ андоза ба таҳсил фаро гирифта мешаванд ва дар интиҳоби касб ҷӣ гуна самтгирӣ карда метавонанд. Бинобар ин, имрӯз дар шароити ташаккули бозори меҳнат, барои аз худ намудани донишҳои муосир муносибатҳои нав дида мешаванд, ки ин бевосита тавассути муассисаҳои таҳсилоти касбӣ ба даст оварда мешаванд. Ин муносибатҳо ба ҳар ҷавон барои азхуд намудани ягон касби зарурӣ ва интиҳоби шаклҳои муайяни фаъолият, ки барои амалисозии қобилияти онҳо имкон фароҳам меорад ва имконият медиҳад, то ба дунёи мураккаби касбҳои гуногун сарфаҳм раванд. Ҳамзамон, ба онҳо қобилияти равонии интиҳоби касб ва ихтисосро медиҳад, то ин ки малакаи шахсии худро бо талаботи иқтисод ва бо касби нав мутобиқу созгор намоянд.

Ҳар гуна низоми иҷтимоӣ хусусиятҳои фазои таҳсилоти худро дорад ва иртиботи фазои шаклгирифта дар навъи нишондиҳандаи умумии вазъи ин низом зоҳир мегардад. Дар ин самт, пеш аз ҳама, бояд ду падидаи манфири дар бозори муосири меҳнат дарҷ намудан зарур аст, ки раванди самтгирии касбии ҷавонро ба мушкилот дучор менамояд.

1. Имрӯз ҷавонони мо аз вазъи бозори меҳнат камтар огоҳанд ва дар бозори меҳнат ба хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ коре пешниҳод мешавад, ки бо ихтисоси дарёфткардашон мувофиқ нест.

2. Афзоиши номутаносиби шумораи хатмкунандагони ихтисосҳои гуногун ва талаботи онҳо дар бозори меҳнат нишон медиҳад, ки зарурати аз тарафи сохторҳои зарурӣ ба касбу кори дар бозори меҳнат мавҷудбуда тайёр намудани мутахассисонро ба вуҷуд меорад.

Дар стратегияи ҳаёти таҳти самтгирии касбӣ арзишҳои фаҳмида мешаванд, ки ҳадафи зиндагӣ ва воситаҳои дастрасӣ ба он мебошанд. Ин ба мо имкон медиҳад дар бораи он сухан ронем, ки самтгирии касбӣ аз тарафи шахсият дарк карда мешавад ва дар фаъолияти ҳаётии вай амалӣ мешавад. Низоми самтгирии касбӣ сохтори чандсатҳӣ дорад, ки асоси онро арзишҳои ҷаҳонбинии вобаста ба ҳадафҳои фаъолияти ҳаётии инсон ташкил медиҳанд, яъне мақсад ва маънои зиндагии инсонро муайян месозанд.

Самтгирии касбӣ чун раванди интиҳоби роҳи минбаъдаи ҳаёти шахс ба низоми самтгирии арзишии он таъяс менамояд. Барои ҳидояти касбии ҷавонон самтгирии шахсият ба меҳнат ва дарёфти таҳсилоти дахлдори касбӣ муҳимтар

аст. Айни ҳол ин ду самтгирӣ дар иртиботи ногуҷастаи бо якдигар қарор доранд ва барои шахс маъноӣ арзиши меҳнат ва ба воситаи он, маъноӣ арзиши касб ва таҳсилоти касбии дахлдорро доранд.

Арзиши меҳнат ва таҳсилот дар ҷомеаи муосир меҳварӣ мебошанд ва бисёр ҷанбаҳои ғайриқонунии иҷтимоии шахсро муайян менамоянд. Онҳо барои интихоби роҳи ҳаёт кумак расонида, асоси арзёбӣ ё интихоби ин ё он стратегияи ҳаётии мутобиқ бо шароити тағйирёбандаи иҷтимоӣ ва заминаи далелнокии меҳнат мебошанд. Муносибат ба таҳсилот, далели қабул шудан ба мактаби оӣ, тасаввурот дар бораи қори идеалӣ, асоснокии интихоби касб ва талабот ба қор – ҳамаи инҳо, масъалаҳои мебошанд, ки бояд бодикқат баррасӣ шаванд. Арзишҳои, ки имрӯз дар шуури ҷавонон шакл мегиранд, ба зудӣ дар ҳаёт татбиқ мешаванд ва аз ин ки онҳо ҷиғунаанд, ояндаи тамоми ҷомеа вобастагӣ хоҳад дошт.

Самтгирии касбии ҷавонон ҳадафи дигар низ дошта, маъноӣ соҳиби дониши қонии касбӣ будан ва ворид шудан ба бозори меҳнат ба сифати неруи қори варзидаро дорад. Дар ин марҳила ба субъекти самтгирии касбӣ бештар омили фазой таъсир мерасонад. Дар байни онҳо нақши аввалиндараҷа ба бозори меҳнат тааллуқ дорад.

Интихоби касби оянда ҳама вақт ҷанбаи қардӣ дорад, ҷунки он як ҷузи худшиносии шахсият мебошад ва инро ифода менамояд, ки мутахассиси оянда мақому ҷойгоҳи худро ёфтааст. Меъёри самаранокӣ дар ин аст, ки шахс аз қору ғайриқонӣ ва аз мақоми худ дар ҷомеа ва аз касби худ то қадом андоза қаноатманд аст. Муҳим ин аст, ки замина барои ин бояд ҳанӯз дар синни наврасию ҷавонӣ дар раванди қарёфти таҳсилоти касбӣ тарҳрезӣ қардад.

Ҷомеашиносон зикр менамоянд, ки барои ҷавонони муосир таҳсилоти оӣ аслан ҷун замина барои самтгирии минбаъдаи касбӣ хизмат меқунад, ғайриқонии таҳсилӣ–маърифатӣ ва тамоюл ба амалисозии имқониятҳои худ қоҳиш меёбад, яъне миқёси аз байн рафтани самтгирии касбӣ меафзояд. Дар ин раванд ҷавонон имрӯз бо мушкилоти худшиносии касбӣ дучор мешаванд, ки яке аз сабабҳои таҷоратишавии таҳсилот мебошад.

Ақсари хатмқунадагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, касбӣ–техникӣ ва миёнаи махсус дар бораи талаботи бозори меҳнат маълумоти қофӣ надоранд. Онҳо наметавонанд хусусиятҳои шароити иҷтимоӣ–иқтисодиро, ки шакл ва ҷанбаи ғайриқонии касбиро муайян менамоянд, ба назар қиранд ва инҷунин, дар бораи худӣ касб тасаввуроти дуруст надоранд. Яъне касб барои ҷавонон фақат василаи дастёбӣ ба тарзи муносиби зиндагӣ, бе дарназардошти арзишҳо ва аҳамияти иҷтимоии он мебошад. Ҷунин муносибати ҷавонон ба ғайриқонии касбӣ ба он оварда мерасонад, ки дар бозори меҳнати қишвар дар баъзе соҳаҳои қуноғуни ҷомеа мутахассисон зиёданд ва дар соҳаҳои дигар мутахассис намерасад.

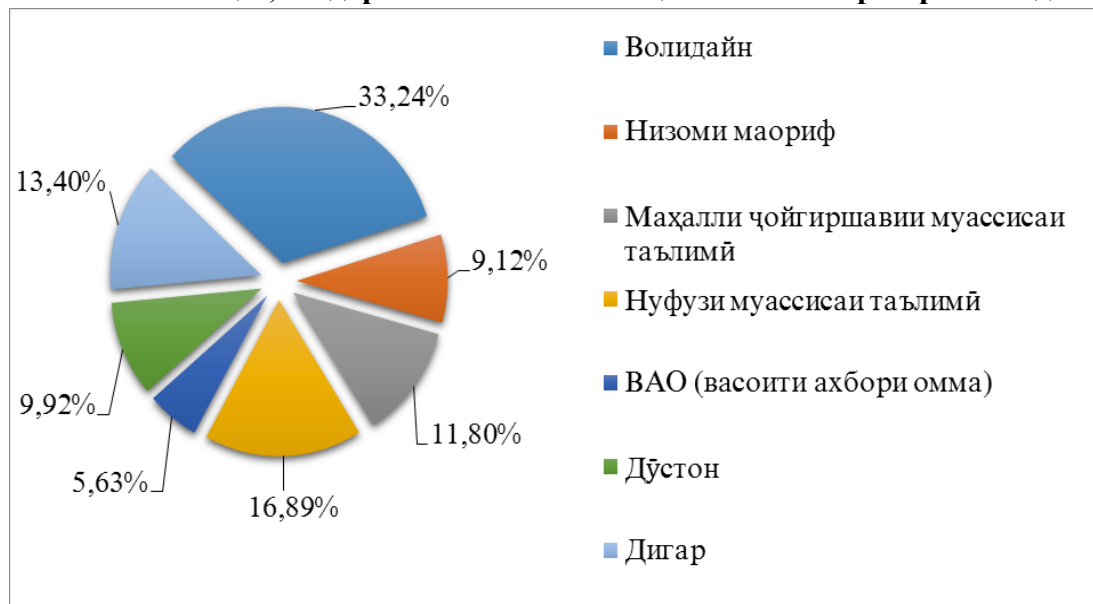
Таҷриба нишон медиҳад, ки самтгирии арзишманди касбии ҷавонро дар соҳаи маориф, пеш аз ҳама, бояд вобаста ба зарурати шуғли минбаъдаи онҳо ба назар гирифт. Дар шароити муосир сатҳи баланди таҳсилот барои соҳиби касбу ихтисоси баланд гардидан арзиши ниҳоят калон дорад ва роҳи насли ҷавонро дар қору фаъолияти минбаъдашон боз мекунад. Аз ин рӯ, имрӯз аксари ҷавонони мо барои ба даст овардани таҳсилоти олӣ майл доранд, аммо дар самтгирии касбӣ устувор нестанд.

Имрӯз омилҳои гуногуне мавҷуданд, ки ба наврасону ҷавонони кишвар дар интиҳоби касб ё самтгирии касбии онҳо бевосита таъсири худро мерасонанд. Тадқиқоти сотсиологие, ки соли 2020 гузаронидем, нишон дод, ки дар шароити муосири Тоҷикистон ба ҷавонони мо дар интиҳоби касб, пеш аз ҳама, падару модарон таъсир мерасонанд, ки тибқи пурсиш миқдори онҳо 33,2 дарсадро ташкил медиҳанд.

Пурсише, ки дар байни наврасону ҷавонон гузаронида шуд, нишон дод, ки аксари онҳо бо хоҳиши волидони худ ба ин ё он муассисаҳои таълимӣ дохил гардидаанд. Қисми дигар, яъне 16,8 дарсад нуфузи муассисаҳои таълимиро нигоҳ карда, касби худро интиҳоб кардаанд. Ҳамин тариқ, 11,8 дарсад тибқи маҳалли ҷойгиршавии муассисаи таълимӣ, 9,9 дарсад бо машварати дӯстонашон, 9,1 дарсад бо таъсири низомии маориф, яъне бо роҳандозии омӯзгорон, 5,6 дарсад тариқи рекламаҳои васоити ахбори омма касби худро интиҳоб намудаанд [2, с.89-90] (*ниг. расми 1*).

Расми 1

Омилҳои, ки дар интиҳоби касб ба ҷавонон таъсир мерасонанд

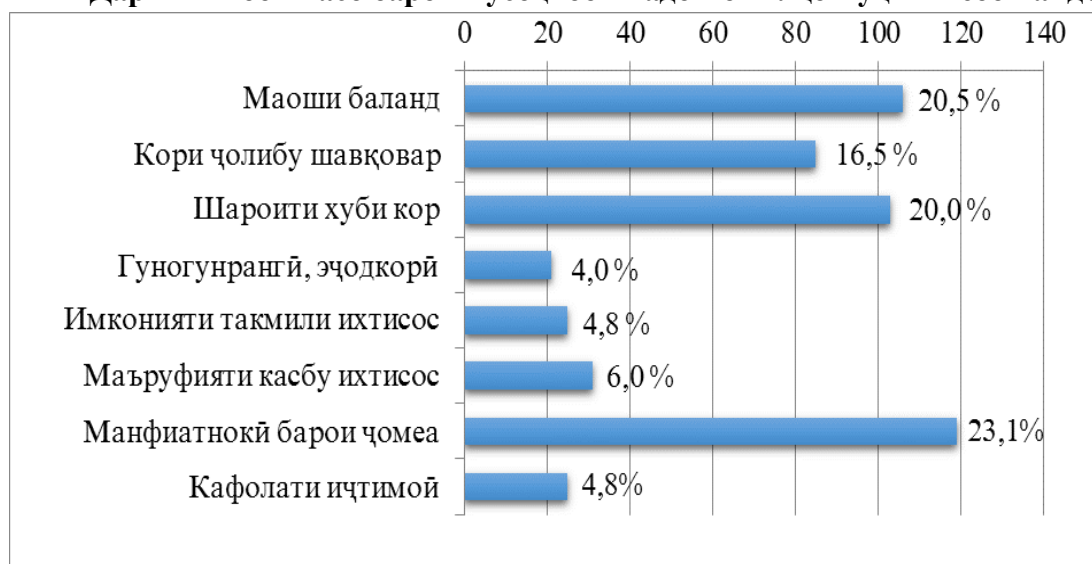

Ҳамзамон, дар интиҳоби касб омилҳои гуногун мавҷуданд, ки бевосита ба рушди минбаъдаи ҷавонон хеле муҳим мебошанд. Аз ҷумла, маоши баланд, касби ҷолибу шавқовар, маъруфияти касбу ихтисос, манфиатнокии он барои ҷомеа, омилҳои, ки кафолати иҷтимоиро таъмин менамоянд ва як қатор дигар омилҳо, ки фаъолияти минбаъдаи ҷавонро нишон медиҳанд. Дар ин маврид, наврасону ҷавонони мо, пеш аз ҳама, ба манфиати ҷомеа будани касбҳои гуногунро дар ҷойи аввал гузошта, 23,1 дарсад қайд менамоянд, ки, қабл аз ҳама, ҳар касбу ихтисос бояд ба ҷомеа манфиатовар бошад.

Бо вучуди ин, ба андешаи 20,5 дарсад маоши баланд, 20,0 дарсад шароити хуби корӣ, 16,5 дарсад кори ҷолибу шавқовар ва 6,0 дарсад маъруфияти касбу ихтисосро омилҳои муҳим меҳисобанд, ки имрӯз ҷавонони муҳимияти онҳоро эҳсос намуда, аз рӯи имконият ягон касбро интиҳоб менамоянд [2, с.87-88] (ниг. расми 2).

Расми 2

Дар интиҳоби касб барои мусоҳибон кадом омилҳо муҳим мебошанд?

Тадқиқоти дигаре, ки аз тарафи мутахассисон соли 2013 дар байни хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи ВМКБ гузаронида шудааст, нишон медиҳад, ки «50 дарсади (400 нафар) хонандагони пурсидашуда дар самти арзиши интиҳоби касб интиҳоби муайян надоранд; 75 дарсади хонандагон касбро на аз рӯи майлу рағбат ва қобилият, балки аз рӯи нуфуз ва даромаднокии касби оянда интиҳоб мекунанд. Барои 40 дарсад хонандагон интиҳоби касби ояндаро волидон ҳал мекунанд. Волидон аксар вақт қобилият ва майлу рағбати фарзандашонро, ба назар нагирифта, ба ӯ тавсия медиҳанд, ки ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ аз рӯи ихтисоси муайяне, ки барои ӯ интиҳоб кардаанд, дохил шавад. Волидон мутмаинанд, ки ин корро ба нафъи

фарзандонашон анҷом медиҳанд, гоҳе саломатии худро қурбон карда, ба муҳочирати меҳнатӣ мераванд, то барои таҳсили онҳо маблағ ҷамъ намоянд. Даромади оила низ ба интиҳоби касб таъсир мерасонад» [3, с.132].

Ҳамин тавр, омода намудани наврасону ҷавонон ба худмуайянкунӣ ва самтгирии касбии онҳо бояд, на танҳо бо дар назардошти хусусиятҳои фардӣ шахс ва хусусиятҳои касбӣ, балки бо дар назардошти тағйироти эҳтимолии ҳислати шахс, талаботи касб, ҳамчунин, бо дар назардошти тағйироти ҳуди ҷомеа сурат гирад. Бояд мутахассисе омода карда шавад, ки қобилияти мутобиқшавӣ ба ғайрият дар соҳаҳои гуногун дошта бошад, арзишҳои маълумотӣ ва касбии худро мустақилона тарҳрезӣ ва амалӣ карда тавонад.

Ин масъаларо танҳо бо роҳи саъю талоши якҷояи тамоми субъектҳои фазои таҳсилотӣ, бо кумаки намояндагон ва мутахассисони соҳаҳои гуногуни иқтисод, ки ҳамкорӣ бо онҳо бояд ба тақмили механизмҳои робитаи бозори меҳнат ва низомии маълумот ва ба фароҳамоварии шароит барои худмуайянкунӣ воқеии хонандагон дар интиҳоби касб ва таҳияи нақшаи касбӣ равона шуда бошад, ҳаллу фасл кардан мумкин аст.

Барои расидан ба ин ҳадафҳо бояд, пеш аз ҳама, вазъи бозори меҳнат давра ба давра омӯхта шавад ва вобаста ба он мутахассис тайёр карда шавад. Ҳамзамон, барои рушду дастгирии наврасону ҷавонон дар самтгирии касбии онҳо ҳамкориҳои иҷтимоиро байни ташкилотҳо, корхонаҳо ва муассисаҳои таълимӣ роҳандозӣ намудан зарур аст.

АДАБИЁТ

1. Қурбонов А.Ш. Қонунҳо бояд созанда бошанд. <https://mts.tj/%d2%9bonun%d2%b3o-boyad-sozanda-boshand/> (санаи мурочиат 19.06.2023).
2. Назирова М.Н. Арзишҳои маориф ва нақши он дар ҳаёти ҷавонони муосир (таҳлили сотсиологӣ). – Душанбе, “Ирфон” 2022. – 128 с. саҳ. 90.
3. Назирова М.Н. Арзишҳои маориф ва нақши он дар ҳаёти ҷавонони муосир (таҳлили сотсиологӣ). – Душанбе, “Ирфон” 2022. – 128 с. саҳ. 88.
4. Ҳисобот оид ба ғайрияти Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021 ва вазифаҳо дар соли 2022. Душанбе – 2022. – С.170-171.
5. Тавакалова М.К. Образование как социокультурный фактор формирования ценностных ориентаций молодежи. / М.К. Тавакалова. – Душанбе: ЭР-граф, 2021. – С. 132.
6. Хидирзода М.У. Маърифатнокӣ ҳамчун омили таҳкими суботи ҷомеа. Илму маориф – бунёди маърифати зеҳнӣ. // Маводи конференсияи илмӣ–амалӣ. – Душанбе. 2019. Баҳманрӯд. – С.24.
7. Эмомалӣ Раҳмон. Уфқҳои истиқлол. – Душанбе, 2018. – С.216.

ПРОБЛЕМА ВЫБОРА ПРОФЕССИИ МОЛОДЕЖЬЮ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

НАЗИРОВА МАРХАМАТ НАЗАРОВНА,

кандидат социологических наук, заместитель начальника
Управления анализа социальных проблем Центра стратегических
исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

В современных условиях вопрос выбора профессии считается одной из актуальных проблем. Так как рынок труда требует, чтобы в условиях бурного развития науки и технологии нужны специалисты, востребованные на рынке труда. Поэтому нашим подросткам и молодежи необходима глубокая ориентация в выборе профессии, которая повлияет на их дальнейшее развитие.

В данной статье автор попытался изучить проблему, определить факторы, влияющие на выбор профессии молодыми людьми, и представить свои выводы и предложения.

Ключевые слова: выбор профессии, молодежь, профессия, рынок труда, профессиональная направленность, факторы, профессиональные качества, профессия и специальность.

THE PROBLEM OF CHOOSING PROFESSION BY YOUTH'S PEOPLE IN MODERN CONDITIONS

NAZIROVA MARHAMAT NAZAROVNA,

Candidate of sociological sciences, deputy head of the Department
analysis of social problems of the Center for Strategic Researchs
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave., 89;
tel.: (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

In modern conditions, the issue of choosing a profession is considered one of the actual problems. Because the labor market demands that in the conditions of rapid development of science and technology, specialists who are in demand in the labor market are needed. Therefore, it is necessary for our teenagers and young people to have deep orientation in choosing a profession that will affect their further development.

In this article, the author tried to study the problem, determine the factors that influence the choice of profession for young people, and present his conclusion and proposal.

Keywords: career choice, youth, career, labor market, professional orientation, factors, professional skills, profession and specialty.

УДК: 314.74, 314.72

**НАҚШИ МУҶОЦИРАТ ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ
КИШВАР****БОБОЕВ АНВАР АБДУЛЛОЕВИЧ,**

номзади илмҳои иқтисодӣ, мудири бахши муҷоҷирати аҳолии шуъбаи
таҳқиқотҳои демографии Институти иқтисодиёт ва демографияи
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, коршиноси Раёсати таҳлили
масъалаҳои иҷтимоии Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734024, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Айнӣ 44;
тел.: (+992) 917-30-10-03; e-mail anvar.boboev2016@gmail.com

Дар мақола масъалаҳо оид ба чараёни афзоишиёбандаи муҷоҷирати аҳоли дар миқёси ҷаҳон ва аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, мавриди омӯзиши қарор дода шудаанд. Қайд мегардад, ки равандҳои муҷоҷирати аҳолии байналхалқӣ тайи даҳсолаҳои охир ба шакли глобалӣ мубаддал гаштаанд ва сохтори он аз бисёр намудҳои муҷоҷират иборат мебошад. Аммо аз байни ҳамаи онҳо, муҷоҷирати меҳнатӣ сершумортарин ва афзалиятноктарин ба ҳисоб меравад, зеро он дар рушди иқтисодию иҷтимоии кулли давлатҳои ҷаҳон ва пеш аз ҳама кишварҳои тараққикарда, нақши ҳалкунанда дорад.

Таваҷҷуҳи ҷиддӣ ба он зоҳир шудааст, ки Тоҷикистон дар самти муҷоҷирати меҳнатии байналмилалӣ бо давлатҳои хориҷи дуру наздик ҳамкориҳоро ба роҳ мондааст ва бо татбиқи сиёсати самараноки муҷоҷиратӣ кӯшиши менамояд равандҳои муҷоҷиратро барои таъмини амнияти иқтисодии кишвар ва баланд бардоштани сатҳи неқӯаҳолии шаҳрвандон равона созад.

Калидвожаҳо: муҷоҷирати аҳолии байналмилалӣ, муҷоҷирати меҳнатӣ, маблағҳои интиқолишуда, нақши муҷоҷират дар раванди рушд, сиёсати самараноки муҷоҷиратӣ.

Таҳқиқоти гузаронидашуда аз тарафи олимону коршиносони ватанӣ ва хориҷинишон медиҳанд, ки тайи даҳсолаҳои охир ва алалхусус бо оғоз ёфтани асри ХХI чараёни байналхалқии муҷоҷирати аҳоли дар миқёси ҷаҳон ва аз он ҷумла дар Тоҷикистон низ босуръал афзоиш ёфта истодааст. Айни замон равандҳои муҷоҷират ба шакли ҷаҳонишавӣ мубаддал гаштаанд ва садҳо миллион нафарро дар ҳудуди кишварҳои хориҷи дуру наздик дар бар мегиранд. Агар соли 1960 шумораи муҷоҷирони байналмилалӣ дар ҷаҳон ҳамагӣ 75,6 миллион нафарро ташкил мекарда бошад [1], пас ин рақам ба ҳолати соли 2021

то 281 миллион нафар афзоиш ёфт [2]. Коршиносони Созмони Милали Муттаҳид пешгӯӣ менамоянд, ки сабабҳои шиддат ёфтани вазъи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, демографӣ ва экологӣ дар кишварҳои дунё, ҷараёни муҳоҷирати аҳолии байналхалқӣ боз ҳам афзоиш меёбад ва шумораи муҳоҷирон дар дунёба ҳолати соли 2050 то 405 миллион нафар зиёд мегардад [1], ки ин тасдиқи ҷаҳонишавии босуръати равандҳои муҳоҷират дар миқёси ҷаҳон мебошад.

Бо дарназардошти он, ки ҳаракати муҳоҷирати аҳоли дар дунё хеле ғаёл гардидааст ва пешравию илму техника ба рушди он танҳо мусоидат менамояд, мо бар он ақида ҳастем, ки дар дунёи имруза кишваре вучуд надорад, ки ба ҷараёни муҳоҷирати аҳоли дучор нашуда бошад ва ин ақидаро инкор кардан имконнопазир аст. Зеро муҳоҷирати аҳоли дар ду самт амалӣ карда мешавад – дохилӣ ва берунӣ. Вобаста ба ин, чунин раванд дар ҳамаи давлатҳои ҷаҳон ба амал меояд ва фарқият танҳо дар ҳаҷми ҷараёни муҳоҷирати аҳоли мебошад.

Ҳамзамон, қайд кардан лозим аст, ки сохтори муҳоҷирати аҳоли аз намудҳои зиёди муҳоҷират иборат мебошад ва аз байни ҳамаи онҳо муҳоҷирати меҳнатӣ сершумортарин ва афзалиятноктарин ба ҳисоб меравад, зеро он на кам аз 70-80%-ро аз шумораи умумии муҳоҷирони байналхалқӣ ташкил медиҳад [3] ва дар сиёсати бисёр давлатҳо нақши ҳалқунанда дорад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатӣ нисбат ба дигар ҳелҳои муҳоҷират афзалиятнок ба ҳисоб мераванд, зеро дар ин раванд ҳарсола бештар аз 90%-и шумораи умумии муҳоҷирони кишварамон иштирок менамоянд ва дар рушди иҷтимоию иқтисодии мамлакат саҳмгузор мебошанд.

Ҳар сол дар муҳоҷирати меҳнатии беруна на кам аз 600-700 ҳазор нафар шаҳрвандони кишварамон қарор доранд ва ҳаҷми интиқоли маблағҳои онҳо ба ватан ҳар сол ба ҳисоби миёна 2,5 миллиард доллари амрикоиро ташкил медиҳад. Ба таври мисол ҳаҷми бучети давлатиро дар соли 2022 овардан мумкин аст, ки он 2,9 миллиард долларро ташкил дода буд [4] ва ин шаҳодати дастгирии бевоситаи самти муҳоҷирати меҳнатӣ дар раванди рушди мамлакат мебошад. Саҳмгузориҳои муҳоҷирони меҳнатии кишварамон ба татбиқи сиёсати мамлакат дар ҳалли масъалаҳои таъминот бо шугли пурмахсул, паст кардани сатҳи камбизоатии аҳоли, баланд бардоштани даромади аҳоли, пардохтпазирии шаҳрвандон дар шароити иқтисоди бозоргонӣ, иштироки бевосита дар рушди соҳибқориҳои хурду миёна ва тараққиёти соҳаҳои гуногуни иқтисодии мамлакатарзанда мебошад ва иқтидори чунин самти муҳими ғаёлиятроҷиҳати устувор намудани вазъи иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон бояд самаранок истифода бурд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мисли дигар кишварҳои хориҷи дуру наздик раванди муҳоҷирати дохилӣ низ дар асоси қонуниятҳои табиӣ ва ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад, лекин ҳаҷми он нисбат ба самти муҳоҷирати корӣ хеле кам

мебошад ва таъсири он дар рушди иҷтимоию иқтисодии мамлакат на он қадар бузург мебошад. Ба таври мисол рақамҳои расмӣ соли 2020-ро овардан мумкин аст, ки дар он вақт шумораи кӯчидаомадагон аз рӯи муҳоҷирати дохилии ҷумҳуриявӣ 34 ҳазору 600 нафарро ташкил дод ва шумораи кӯчидарафтагон бошад 41 ҳазору 400 нафарро, ки дар маҷмӯъ, 76 ҳазор нафарро ташкил медиҳад [5]. Аз рақамҳои овардашуда аён аст, ки байни ду самти муҳоҷирати аҳоли дар Тоҷикистон, ки ҳамчун муқоиса таҳлил шудааст, фарқ ниҳоят калон аст ва он афзолияти муҳоҷирати меҳнатиро дар рушди иҷтимоию иқтисодии мамлакат нишон медиҳад.

Доир ба татбиқи сиёсати самараноки муҳоҷирати меҳнати беруна ва нақши он дар паст кардани сатҳи бекорӣ дар Тоҷикистон олими маъруфи ватанӣ, академик Р.К. Рашидов чунин ибрози ақида кардааст: “Дар тамоми ҷаҳон содироти қувваи корӣ яке аз намудҳои асосии даромад дар фаъолияти иқтисодии беруна ба ҳисоб меравад. Аз ҷама муҳим дар мақсади иқтисодии сиёсати муҳоҷирати меҳнати беруна, ин паст кардани сатҳи бекорӣ мебошад. Вазъи иқтисодии Тоҷикистон дар замони ҳозира ва дар дурнамои наздик чунин аст, ки иқтисодиёти миллӣ имконият надорад барои кам кардани сатҳи бекорӣ мусоидат намояд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо сабабҳои объективӣ сатҳи аҳолии бешуғл босуръат афзоиш меёбад, татбиқи сиёсати самараноки муҳоҷирати меҳнати беруна омили муҳими рушди иқтисодӣ мебошад” [6].

Фикру ақидаи узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, профессор С.И. Исломов ва ҳамкороиаш А.А. Бобоев ва З.С. Исломов доир ба нақши муҳоҷирати меҳнатӣ дар раванди рушд ба тарзи зерин дарҷ карда шудааст: “Мушкилиҳои мавҷудбударо дар соҳаи бозори меҳнат ва шӯғли аҳоли ба инбат гирифта, ҳулоса кардан мумкин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатӣ якҷанд даҳсолаҳо машғул мешавад. Аз ин хотир, фаъолиятро дар ин самт рушд дода, иқтисодии муҳоҷирати меҳнатиро дар тараққиёти иқтисодии кишвар бояд истифода бурд. Дар таърихи навини Тоҷикистон ягон соҳаи хоҷагии халқӣ мамлакат мисли самти муҳоҷирати меҳнатӣ имконият надорад, ки ҷамъият ва давлатро аз ҷиҳати молиявӣ дастгирӣ намояд ва ин саҳмгузори муҳоҷиронро дар устувории вазъи иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсии мамлакат тасдиқ менамояд” [7].

Инчунин, фикру ақидаи профессор З.С. Султонов-ро низ доир ба нақши интиқоли маблағҳои муҳоҷирони меҳнатӣ дар рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар овардан мумкин аст, ки дар самти интиқоли маблағҳои муҳоҷирон таҳқиқотҳои зиёдро ба анҷом расонидаанд: “Интиқоли маблағҳои муҳоҷирони меҳнатӣ саҳми худро дар рушди иқтисодиёт, паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Тоҷикистон ва тағйироти иҷтимоию иқтисодӣ гузоштаанд, ки мақсади асосии он аз ташкили иқтисодиёти самаранок бо таъмин намудани сатҳи

арзанда ва сифати хуби ҳаёти аҳолии кишвар иборат мебошад. Дар баробари он, воситаи зарурии расидан ба мақсадҳои гузашташуда, ин рушди соҳибкорӣ мебошад, ки он омили асосӣ оид ба афзоиши иқтисодиёт ва ба шуғл фаро гирифтани аҳолии Тоҷикистон мебошад” [8].

Дар байни олимони ватанӣ ва хориҷӣ профессорон Ҳ.У. Умаров ва Р.У. Улмасов эътибори калон доранд, зеро онҳо дар қатори олимони аввалини собиқ давлатҳои Иттиҳоди Шӯравӣ буданд ва ҳастанд, ки доир ба афзоиши ҷараёни муҳоҷирати аҳолии байналхалқӣ, ба амал омадани самти нави муҳоҷирати меҳнатӣ зарурати муайян кардани шумораи муҳоҷирон таҳқиқотҳои бунёди гузаронидаанд, ки натиҷаҳои он аз тарафи олимону коршиносон ва ҷомеаи шаҳрвандӣ истифода бурда мешавад. Аз ҷумла, олимони номбурда чунин ибрози ақид доранд: “Аз соли 1994 инҷониб дар Тоҷикистон намуди сифатан нави муҳоҷират – муҳоҷирати меҳнатии хориҷӣ ба амал омад, ки андозаи он тайи даҳсолаҳои охир босуръат афзоиш меёбад. Айни замон бо омӯзиши масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатӣ қисми зиёди муассисаҳои илмӣ таҳқиқотӣ ва ташкилотҳои байналхалқӣ ғайридавлатӣ машғул мебошанд ва баҳодиҳии онҳо оид ба шумораи муҳоҷирон фарқ дорад. Қисми зиёди коршиносон ҳисоб мекунанд, ки шумораи муҳоҷирони тоҷик аз 600 ҳазор то 1,5 млн. нафарро ташкил медиҳад, лекин коршиносоне низ ҳастанд, ки шумораи муҳоҷирони меҳнатиро аз 1,5 млн. то 2 млн. нафар баҳодиҳӣ менамоянд” [9].

Ҳукумати мамлакат соли 2001 “Консепсияи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа” – ро қабул кард ва дар ҳуҷҷати мазкур афзалиятнокии самти муҳоҷирати меҳнатӣ дар сиёсати давлатӣ ва нақши он дар раванди рушди иҷтимоӣ иқтисодии кишвар ба таври возеҳу равшан дарҷ карда шудаанд.

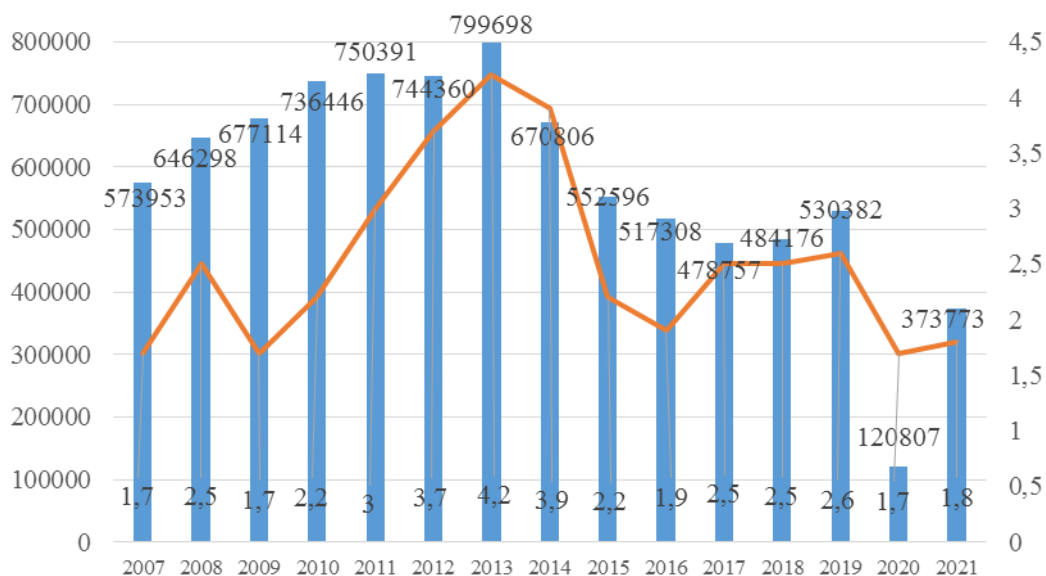
Дар Консепсия асоснокии муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа чунин ифода ёфтааст: “Муҳоҷирати меҳнатӣ дар хориҷа, пеш аз ҳама ба зарурати паст кардани ташаннуҷи иҷтимоӣ, ки аз бекор мондани аҳолии аз нигоҳи иқтисодӣ ғайраро ба миён омадааст, вобаста мебошад. Аз сабаби мавҷуд набудани манбаъҳои қонунии зиёд кардани даромад ва шароитҳои воқеии иқтисодии баланд бурдани сатҳи зиндагии аҳоли бо роҳи таъминот бо кор дар доираи ҷумҳурӣ, содироти қувваи корӣ ба хориҷа барои ҳалли ин масъала омили муҳим мебошад. Бо дарназардошти он, ки даромади меҳнаткашони муҳоҷир чун қоида дар муқоиса бо ҷумҳурӣ бештар аст, тавсеаи содироти қувваи корӣ ба афзоиши пасандози аҳоли мусоидат хоҳад кард, ки ин метавонад манбаи муҳими инвеститсия ба иқтисоди кишвар гардад” [10].

Инчунин, дар Консепсияи мазкур мақсадҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва стратегии давлат муайян карда шудаанд ва он сиёсати мамлакатро дар самти муҳоҷирати меҳнатӣ ифода менамояд, ки қабули ин гуна ҳуҷҷати зарури

давлатӣ вазорату идораҳои ҷумҳуриявӣ ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатиро водор месозад чиҳати баланд бардоштани масъулият дар ин самт ва ҳалли мушкилиҳои мавҷудбуда тадбирҳои лозима андешанд.

Зеро дар ҳолати татбиқи сиёсати самаранок дар самти муҳоҷирати меҳнатӣ, то дараҷае амнияти иқтисодӣ ва рушди устувори мамлакат таъмин мегардад. Дар диаграммаи 1-и дар поён овардашуда шумораи ҳарсолаи муҳоҷирони меҳнатии кишварамон, ки ба хориҷа равона шуданд ва миқдори маблағҳои интиқолшуда ба Тоҷикистон дар давраи солҳои 2007–2021 ифода ёфтааст.

Диаграммаи 1. – Шумораи муҳоҷирони меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва миқдори маблағҳои интиқолшуда ба ватан дар давраи солҳои 2007-2021 (ҳазор нафар, млн. \$ ШМА)

Сарчашма: Ҳисоботи Хадамоти муҳоҷирати Ҷумҳурии Тоҷикистон; Маълумоти Бонки миллии Тоҷикистон ва Бонки миллии Русия, солҳои 2007-2021.

Бояд қайд кард, ки дар ин давра ба Тоҷикистон тавассути системаи бонкӣ маблағи интиқолшуда ба миқдори 38 миллиарду 100 миллион доллари амрикоӣ ворид карда шуд. Ин гуна ҳаҷми калони маблағ, ки бевосита ба хонаводаҳо аз тарафи муҳоҷирони меҳнатӣ, диаспораҳои тоҷикон, ҳамватанони бурунмарзӣ ва тоҷикони бурунмарзӣ интиқол дода шудааст, барои баланд бардоштани некуахлоқии шаҳрвандон ва рушди иқтисодии мамлакат саҳми арзандаи ҳудро мегузорад.

Пажӯишҳо нишон медиҳанд, ки оилаҳои муҳоҷирон бо истифода аз маблағҳои интиқолшуда доир ба таъмили фаъолияти соҳибкорӣ ва худитиғоли дар дохили кишварамон хеле фаъол мебошанд. Пурсиши сотсиологии гузаронидашуда чунин натиҷа дод: 40,5% - мағозаҳо кушоданд, 23,4% - барои хизматрасонии аҳоли микроавтобусҳо хариданд, 8,9% - ошхонаҳо кушоданд, 7,6% - замин хариданд барои сохтмони манзил, коркарди он ҷиҳати ба даст овардани маҳсулот ва ба фурӯш баровардани он, 3,8% - сехҳои қанодӣ таъсис карданд, 1,27% - қошонаи хусн барпо карданд [11].

Ҳамзамон, қайд кардан бамаврид аст, ки дар асоси Барномаи давлатии мусоидат ба шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2022, дар ин солҳо мутобиқи дархости кордиҳандагон ва тавассути мақомоти давлатии шуғли аҳоли 206901 нафар шаҳрвандон бо кор таъмин карда шуданд. Инчунин, дар ин солҳо 549600 нафар ба таври худитиғоли ҷойҳои корӣ таъсис карданд, ки ингуна нишондиҳанда шаҳодати рушди бахши хусусӣ тавассути дастгирии молиявии муҳоҷирон мебошад ва он дар маҷмӯъ барои тараққиёти соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти мамлакат аҳамияти муҳим дорад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ояндаи наздик яке аз масъалаҳои муҳим дар самти муҳоҷирати меҳнатӣ диверсификатсия, ё ин ки дигаргун намудани ҷуғрофияи он мебошад. Масъалаи мазкур дар Консепсияи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа пешбинӣ карда шудааст, аммо рақобати пуршиддат дар бозори меҳнати байналмилалӣ то ҳоло имконият намедиҳад, ки масъалаи мазкур ба таври дилхоҳ ҳалли худро пайдо кунад. Зиеда аз 95%-и муҳоҷирони меҳнатии кишварамон барои бо кор таъмин шудан, Федератсияи Русияро интихоб мекунанд ва чунин ҳолат зиеда аз бист сол боз идома дорад.

Тоҷикистон дар давраи Истиқлоли давлатӣ, ба ғайр аз Русия (соли 2004), инчунин, бо кишварҳои Қазоқистон (2006), Қирғизистон (1998), Беларусия (2012) ва Давлати Қатар (2019) созишномаҳои байниҳукуматиро дар самти муҳоҷирати меҳнатӣ ба имзо расонидааст. Лекин ба ин кишварҳо дар маҷмӯъ шумораи ниҳоят кам муҳоҷирони меҳнатии Тоҷикистон (2-3% аз шумораи умумӣ) равона мегарданд ва ин гуна вазъият на он қадар ҷалбкунанда будани бозори меҳнати давлатҳои номбурдари тасдиқ менамояд. Ҳамзамон, бояд таъкид кард, ки нисбати сафарбар кардани муҳоҷирони меҳнатии Тоҷикистон ба кишварҳои Британияи Кабир, Олмон, Полша, Кореяи Ҷанубӣ, Туркия, Аморати Муттаҳидаи Араб ва ғайра маълумот вучуд дорад, аммо он расмиёту шаффофияти худро надорад ва дар иттилооти оморӣ давлатӣ низ дарҷ карда намешавад. Чунин ҳолат имкон намедиҳад, ки арзёбии воқеӣ ва таҳлили беҳато доир ба диверсификатсияи муҳоҷирати қорӣ беруна гузаронида шавад ва чунин вазъият фаъолиятро ҳалалдор менамояд.

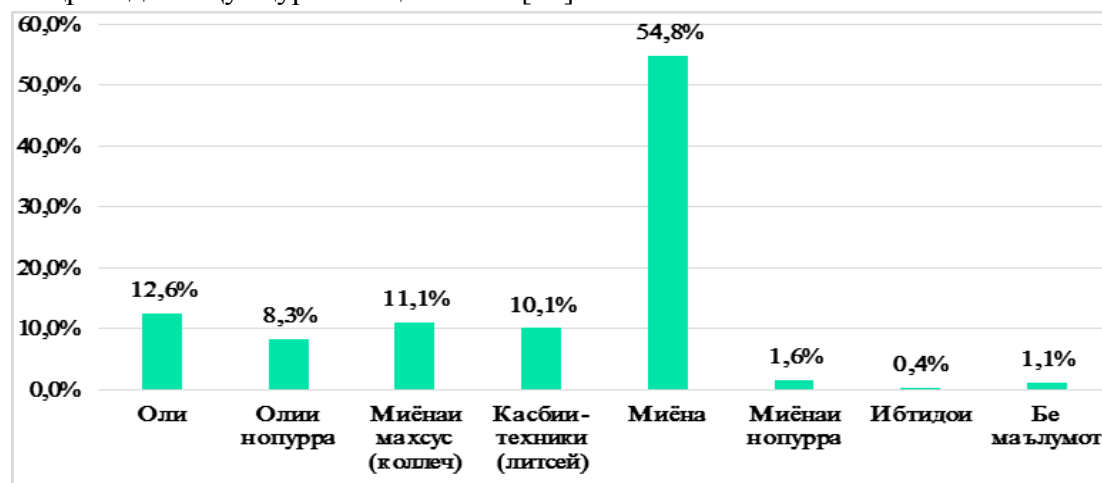
Ба мушкилияти мавҷудбуда нигоҳ накарда, олимону коршиносони ватанӣ ҳангоми омода кардани ҳуҷҷати Консепсияи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа, баъзе давлатҳои хориҷи дуру наздикро барои ба имзо расонидани созишномаҳои дучониба ва қабули муҳоҷирони меҳнати кишварамон муайян карда буданд ва дар банди 5.2.4.-и Консепсия онҳо чунин номнавис шудаанд: Украина, Белорусия, Қазоқистон, Қирғизистон, Олмон, Австрия, Кувайт, Миср, АМА, Кореяи Ҷанубӣ, Филиппин, Малайзия, Канада ва ғайра.

Ин гуна номнавис шудани давлатҳо шаҳодати он аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз солҳои 2000-ум то ба ҳол масъалаи диверсификатсияи муҳоҷирати меҳнати берунаро омӯхта истодааст, лекин барои расидан ба мақсадҳои гузашташуда мутобиқи таҷрибаи байналхалқӣ татбиқи сиёсати мақсаднок ва самараноки муҳоҷиратӣ, тақмили қонунгузориҳои миллий, рушди ҳамкориҳои байниидоравию байнидавлатӣ ва ҷорӣ намудани механизми усулҳои муосир ба мақсад мувофиқ мебошад. Кишварҳои муваффақ дар самти муҳоҷират амалҳои болозикрро дар фаъолияти худ татбиқ менамоянд ва ба натиҷаҳои дилхоҳ ноил мегарданд. Тоҷикистонро низ лозим аст чунин амалҳоро иҷро намояд ва ба натиҷаҳои арзанда дар самти муҳоҷират ноил гардад.

Масъалаи дигаре, ки метавонад дар танзими равандҳои муҳоҷират, таъмин намудани ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои муҳоҷирон, ҳамгироии онҳо дар ҷомеа, бехтар гардидани мақому эътибор ва миқдори музди меҳнат дар хориҷа мусоидат намояд, баланд бардоштани сатҳи маълумотнокӣ ва касбии муҳоҷирони меҳнати кишварамон ба ҳисоб меравад. Мутобиқи диаграммаи 2 маълум мегардад, ки қисми зиёди муҳоҷирони меҳнатӣ (54,8%) маълумоти миёна доранд ва танҳо 21,2% дорои маълумоти миёнаи махсус ва касбии техникаӣ мебошанд, гарчанде дар бозори меҳнати давлатҳои хориҷӣ маҳз касбҳои коргарӣ талаботи бештар доранд.

Диаграммаи 2. – Сатҳи маълумотнокии муҳоҷирони меҳнатӣ - шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон [12]

Аз ин хотир, ба мақомоти дахлдори ҷумҳуриявӣ лозим аст, ки ҷиҳати пурзур намудани фаъолияти муассисаҳои касбия техникаӣ, такмил додани заминаи моддию техникаи он, рушди барномаҳои таълимӣ, таъминот бо омӯзгорон ва устодони истехсолии таҷрибадор ва доир ба ҳалли дигар масъалаҳои зарурӣ дар ин самт тадбирҳои мушаххас андешад. Зеро мушкилӣ оид ба омузиши касбӣ ва забонҳои хориҷӣ дар байни шаҳрвандон солҳои дароз идома дорад ва барои ислоҳи камбудҳои шояд азнавсозӣ лозим бошад.

Дар давоми солҳои тулонӣ байни олимон, коршиносон ва сиёсатмадорони давлатҳои қабулкунандаи муҳоҷирони меҳнатӣ ва давлатҳои интиқолдиҳандаи муҳоҷирони меҳнатӣ доир ба масъалаи гузаронидани маблағҳои муҳоҷирон ба кишвари аҷдодиашон, баҳсу мунозира ба амал меояд. Тарафи давлати қабулкунандаи муҳоҷирон бар он ақида аст, ки ҳар сол муҳоҷирони хориҷӣ ба кишвари худ маблағҳои зиёдро интиқол медиҳанд ва аз ҳамин ҳисоб сатҳи зиндагии шаҳрвандон ва рушди иқтисодии кишварашон таъмин мегардад.

Ба фикру ақидаи мо, нафароне, ки чунин хулосабарорӣ мекунанд, масъалаи мазкурро яктарафа мебинанд ва бо таҳлили аниқӣ вазъи муҳоҷирати меҳнатӣ ва саҳмгузории муҳоҷирони хориҷӣ дар рушди иқтисодии кишварашон шинос нестанд. Ин гуна нафарон аз сиёсати муҳоҷиратӣ дур мебошанд ва аз ҳамкорӣҳои стратегияи ухдадорӣҳои дучонибаи кишварҳои онҳо ба иҷрои талаботи созишномаҳои байнидавлатӣ дар самти муҳоҷират беҳабар ҳастанд. Илова бар ин, онҳо тасаввурот надоранд, ки равандаҳои муҳоҷирати меҳнатии байналхалқӣ бар манфиати ду ҷониб аст ва ҳатто давлатҳои қабулкунандаи муҳоҷирон аз истифодаи қувваи кории хориҷӣ чандин маротиба зиёдтар фоидаю даромади иқтисодӣ доранд, ки рушди устувори ин давлатҳоро таъмин месозад.

Барои тасдиқи суханони дар боло зикргардида, мо ба таври мисол таҳқиқоти гузаронидашудаи яке аз олимони маъруфи Федератсияи Русия, профессор С.В. Рязантсевро мавриди омӯзиш қарор медиҳем ва саҳмгузории муҳоҷирони меҳнатӣ – шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар рушди иқтисодиёти Федератсияи Русия исбот менамоем, ки рақамҳои асосии он чунинанд [13]:

– соли 2019 дар ҳудуди Федератсияи Русия тақрибан 1 млн. нафар шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо будубош доштанд ва бо фаъолияти корӣ машғул буданд;

– тақрибан 25%-и муҳоҷирони меҳнатӣ ва 1/3 ҳиссаи соҳтмончиёни хориҷӣ, ки дар ҳудуди Федератсияи Русия ба ҳолати соли 2019 фаъолияти корӣ доштанд, ин шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд;

– дар давоми соли 2019 муҳоҷирони меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба буҷети Федератсияи Русия 15 млрд. рубли русӣ, ё ин ки 205 млн. доллари ШМА аз ҳисоби пардохти ҳармоҳаи патенти корӣ маблағ супориданд;

Соли 2019 саҳмгузори муҳочирони меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷмуи маҳсулоти дохилии Федератсияи Русия 1,3%-ро ташкил дод. Ҳамагӣ ММД ФР соли 2019-ум 1 трлн. 693 млрд. доллари амрикоиро ташкил дода буд. Пас аз ин маълум мегардад, ки саҳми муҳочирони меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ММД ФР соли 2019 ҳамагӣ 22 млрд. доллари амрикоиро ташкил кардааст, ки ин нисбат ба ҳаҷми интиқоли маблағҳои муҳочирони меҳнати кишварамон ба ватан дар соли 2019 зиёда аз ҳашт маротиба мебошад. Зеро интиқоли маблағҳои муҳочирони меҳнати кишварамон ба Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Федератсияи Русия дар давоми соли 2019 дар маҷмуъ ҳамагӣ 2,6 млрд. долларри амрикоиро ташкил дод ва аз рақамҳои овардашуда ҳулоса баровардан мумкин аст, ки кадом давлат – интиқолдиҳанда ва ё қабулкунандаи муҳочирони меҳнатӣ аз истифода бурдани қувваи қорӣ хориҷӣ бештар манфиатдор мебошад ва иштироки онҳо дар рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии давлати қабулкунандаи муҳочирон то кадом андоза нақши ҳалкунандадорд.

Вобаста ба ин, масъулини Ҷумҳурии Тоҷикистонро лозим аст, ки дар ҷаласаҳои расмӣ байниҳукумати бо Федератсияи Русия, ё ин ки дар воҳӯриҳои гурӯҳҳои қорӣ байниидоравӣ оид ба ҳалли масъалаҳои муҳочиратхудо нороҳат ҳис накунад ва баръакс, дар бораи саҳмгузори барзиёди муҳочирони меҳнати кишварамон дар рушди иқтисодии Русия суҳанронӣ намуда, ҷиҳати фароҳам овардани шароити мусоид барои будубоши муҳочирон, таъмин намудани ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои онҳо, муносибати хуби инсонӣ ва поймол накардани шаъну шарафи шаҳрвандони кишварамон аз ҷониби кордиҳандагон, мақомотҳои ваколатдори давлатӣ оид ба муҳочират ва сокинони маҳаллӣ, инчунин нисбати ҳалли дигар мушкилоти мавҷудбуда масъалагузорӣ намоёнд. Танҳо бо ин роҳ мо метавонем дар танзими равандҳои муҳочират ва идоракунии давлатӣ дар ин самт ба натиҷаҳои дилхоҳ ноил гардем ва обрӯю эътибори муҳочирони меҳнатӣ –шаҳрвандони кишварамонро дар давлатҳои қабулкунандаи хориҷӣ баланд бардорем.

Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз се даҳсола боз бо масъалаҳои муҳочират машғул аст ва дар ин самт муваффақиятҳои назаррасро ба даст овардааст. Мувофиқи маълумоти мавҷудбуда, шумораи тоҷикон дар ҷаҳон зиёда аз 40 миллион нафарро ташкил медиҳад [14] ва дар ҳолати татбиқ намудани сиёсати мақсаднок, пайдарҳам ва самараноки муҳочиратӣ, Тоҷикистон имконият дорад иқтисодии бузурги муҳочиратро барои рушди устувори иҷтимоӣ ва иқтисодии мамлакат равона созад ва дар ояндаи наздик ба яке аз давлатҳои бомуваффақ дар минтақа ва миқёси дунё табдил ёбад. Ҷиҳати таъмини амнияти иқтисодии кишвар ва расидан ба мақсадҳои ояндаи рушд, тақлифу ҳулосаҳои зерин манзур мегарданд:

1. Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳоло сиёсати аниқ ва шаффофро дар самти муҳоҷирати меҳнатӣ муайян накардааст ва аз ин хотир, рушди ҳамкориҳои байниидоравӣ ва байнидавлатӣ бо кишварҳои қабули муҳоҷирон зарур мебошад. Дар мисоли дигар давлатҳои муваффақ дар самти муҳоҷират, Тоҷикистон низ бояд сиёсати мақсаднок, пайдарҳам ва самараноки муҳоҷирати интихоб намояд ва иқтисодии онро барои рушди устувори иҷтимоию иқтисодии мамлакат равона созад.

2. Барои ноил гардидан ба натиҷаҳои дилхоҳи ҳамкориҳо бо диаспораҳо, муҳоҷирони меҳнатӣ ва ҳамватанони бурунмарзӣ, омӯзиши минбаъда ва истифодаи таҷрибаи кишварҳои пешқадам, ки дар танзими ҷараёни муҳоҷират ва идоракунии давлатии равандҳои он муваффақ мебошанд, ба мақсад мувофиқ аст.

3. Айни замон қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон такмилталаб мебошад, зеро қисми зиёди онҳо солҳои 90-ум ва 2000-ум қабул карда шудаанд ва дар ин муддат сиёсати ҷаҳонии муҳоҷират ва хусусиятҳои он дигаргун гаштаанд. Вобаста ба ин, қабули Қонунҳои нав, Консепсия, Стратегия ва Барномаҳо зарур мебошад.

4. Дар Тоҷикистон мушкилот оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, рушди соҳибкории хурду миёна, фирори зеҳнҳо ва норасоии кадрҳои болаёқат дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти мамлакат вучуд доранд, ки он тараққиёти давлатро ҳалалдор менамояд. Барои беҳтар намудани вазъи ба амал омада, ҷорӣ кардани системаи фаъолияти шаффофона ва ҳисоботдиҳандаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ, дастгирии мониторинги ҷамъиятӣ доир ба иҷрои вазифаю уҳдадорихои қабулшуда, рушди системаи мусоҳибаи иҷтимоию ҷамъиятӣ тавассути воситаҳои ахбори омма зарур ва саривақтӣ мебошад.

5. Ҷумҳурии Тоҷикистон аллакай се даҳсола боз бо масъалаҳои муҳоҷират машғул аст ва бо дарназардошти мушкилоти мавҷудбуда дар самти бозори меҳнат ва шуғли аҳолии дохили кишвар, Тоҷикистон боз чандин даҳсолаҳо аз ҳалли вазифаҳо дар самти муҳоҷират дар канор монда наметавонад. Айни замон мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба муҳоҷират Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб мебошад ва он тибқи имконият масъалаҳои муҳоҷиратро ҳаллу ҷасл намуда истодааст. Аммо ба вазорат иҷрои бисёр вазифаҳои дигар низ воғузур карда шуданд, ки барои ҷомеа афзалиятнок ва душворҳалшаванда мебошанд. Аз ин хотир, барои Тоҷикистон дар замони муосир рушди ниҳоди муҳоҷират ва созмон додани сохтори давлатии мустақил – Вазорати муҳоҷират ва диаспораҳо дар заминаи Хадамоти муҳоҷирати амалкунанда мувофиқи мақсад мебошад. Ба андешаи мо муҳоҷирони кишварамон сазоворанд вазорати худро дошта бошанд, ки саривақт мушкилотро

дар ин самт халлу ҷасл намуда, сиёсати давлатии муҳоҷиратиро дар амал татбиқ намояд.

АДАБИЁТ

1. Информационный центр ООН, 11 ноября 2010 г.
2. <https://news.un.org/ru/story/2021/12/1416332>
3. <https://www.unhcr.org/ru/stats>
4. <https://tj.sputniknews.ru/20211124/tajikistan-gosbudzhet-2022-1043732517.html>
5. Тоҷикистон: 30–соли истиқлолияти давлатӣ. //Маҷмӯаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. 2021. – С. 52.
6. Рашидов Р.К. Некоторые вопросы политики внешней трудовой миграции Республики Таджикистан». ж. «Экономика Таджикистана». 2001. №1. – С. 47-57.
7. Исломов С.И., Бобоев А.А., Исломова З.С. Влияние внешней трудовой миграции на социально-экономическое развитие страны. //журнал “Таджикистан и современный мир” Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. №2(57) Душанбе. 2017. – С. 120-131.
8. Султонов З.С. Мотивы и факторы поведения мигрантов по линии миграции Таджикистан-Россия в условиях глобализации. //Коллективная монография. Миграционные процессы Республики Таджикистан в условиях глобализации. Душанбе. 2020. – С.124.
9. Умаров Х., Улмасов Р. Внешняя трудовая миграция в Таджикистане. Душанбе. 2006. – С. 43.
10. Консепсияи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 июни соли 2001, №242 тасдиқ карда шудааст.
11. Носиров Н.И., Султанова Г.З. Внешняя трудовая миграция и ее социально-экономическое значение. //Материалы круглого стола «Современные проблемы внешней трудовой миграции». Душанбе, РТСУ, 13.11.2015 г. – С. 54.
12. Натиҷаи пурсиши сотсиологии ходимони илмӣи шӯъбаи таҳқиқотҳои демографии ИИ ва ДАМИТ, ки моҳҳои апрел-ноябри соли 2022 гузаронида шуд.
13. Результаты исследования директора Института демографических исследований РАН, доктора экономических наук, профессора, члена-корреспондента РАН Рязанцева С.В. на тему «Влияние COVID-19 на мигрантов из Таджикистана в России». 2021 год.
14. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Таджики>

РОЛЬ МИГРАЦИИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

БОБОЕВ АНВАР АБДУЛЛОЕВИЧ,

кандидат экономических наук, заведующий сектором миграция населения
отдела демографических исследований Института экономики и демографии
Национальной Академии наук Таджикистана, эксперт Управления анализа
социальных проблем Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734024, Таджикистан, г. Душанбе, улица Айни 44;
тел.: (+992) 917-30-10-03; e-mail anvar.boboev2016@gmail.com

В статье изучены проблемы роста миграционного движения населения в масштабах мира, и в том числе в Республике Таджикистан. Отмечается, что процессы международной миграции населения за последние десятилетия приобрели глобальный характер, и ее структура состоит из многочисленных видов миграции. Но, из всех видов миграции, трудовая миграция считается более многочисленной и приоритетной, ибо она имеет решающую роль в социально-экономическом развитии подавляющего большинства стран мира, и в первую очередь развитых государств.

Уделяется особое внимание тому, что Таджикистан в сфере трудовой миграции установило сотрудничество с государствами ближнего и дальнего зарубежья и реализуя эффективную миграционную политику, старается направить миграционные процессы для обеспечения экономической безопасности страны и повышения уровня благосостояния граждан.

***Ключевые слова:** международная миграция населения, трудовая миграция, денежные переводы, роль миграции в процессе развития, эффективная миграционная политика.*

THE ROLE OF MIGRATION IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY

BOBOEV ANVAR ABDULLOEVICH,

Candidate of Economic Sciences, Head of the Migration Sector of the
Demographic Research Department of the Institute of Economics and
Demography of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Expert of the
Social Problems Analysis Department of the
Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
734024, Tajikistan, Dushanbe city, Ainy Street 44;
tel: (+992) 917-30-10-03; e-mail anvar.boboev2016@gmail.com

The article studies the problems of the growth of the migration movement of the population on a global scale, including in the Republic of Tajikistan. It is noted that the processes of international migration of the population over the past decades have acquired a global character and its structure consists of numerous types of migration. But, all types of migration, labor migration is considered more numerous and a priority, because it has a decisive role in the socio-economic development of the vast majority of countries in the world, and especially developed countries.

Particular attention is paid to the fact, that Tajikistan in the field of labor migration has established cooperation with the states of near and far abroad, and implementing an effective migration policy, is trying to direct migration processes to ensure the economic security of the country and improve the welfare of citizens.

Keywords: *international population migration, labor migration, remittances, role of migration in the development process, effective migration policy.*

БУЛЛИНГ В ГОРОДСКОЙ И СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

КОМИЛОВА МАВДЖУДА ДАВЛАТДЖОНОВНА,

кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры социологии

Таджикского национального университета

734025, Таджикистан, г. Душанбе проспект Рудаки 17;

тел.: (+992) 935-14-80-80; e-mail: komilova.1976@mail.ru.

В статье буллинг рассматривается как проявление насилия в образовательной среде. Автор, анализируя взаимоотношения учеников в школе, раскрывает различные формы насилия в образовательной среде. На основе результатов социологического исследования, рассматривая проблему буллинга в городской и сельской образовательной среде, выявляет различия между ними. Проведенное исследование показывает необходимость разработки и реализации в школах программ профилактики буллинга, ориентированных как на учащихся, так и на их родителей и педагогические коллективы школы.

Ключевые слова: буллинг, жертвы буллинга, насилие, травля, образовательные учреждения, школы, городские и сельские районы, насильственные действия в отношениях.

В современном обществе в условиях радикальной смены ценностей социальный институт образования позволяет молодым поколениям адаптироваться к трансформирующимся условиям жизни и обеспечивает воспроизводство социального опыта. Центральным элементом системы образования является учебная среда. В учебной среде в межличностных отношениях школьников помимо позитивных сторон также можно наблюдать негативные явления, одним из которых является проявление насилия в школе. Одной из наиболее актуальных и часто обсуждаемых вопросов в школе сегодня является растущее число случаев агрессивного и насильственного поведения в учебной среде. Буллинг и виктимизация в школьной среде являются факторами, негативно влияющими на психологическое, социальное и даже физическое развитие детей [5;11]. В литературе под «школьным буллингом» (school bullying), обычно понимают совокупность социальных, психолого-педагогических проблем, связанных с длительным процессом физического или психологического насилия со стороны индивида или группы [11].

Проблема буллинга, как негативное явление в школьной среде, все больше привлекает внимание философов, психологов, педагогов и социологов. С точки зрения Д.Н. Соловьева буллинг – это деструктивное действие несовершеннолетних, которое выражается в агрессивном поведении. В школьном возрасте способ осознания естественных потребностей подросткового сообщества в формировании структуры группы основывается на принципе доминирования [9]. Согласно исследованиям Н. М. Моисеевой и М. В. Сафроновой, буллинг во многих случаях представляет собой возникновение деструктивных установок, имеющих насильственные мотивы, причем тенденция к ее нарастанию обычно наблюдается с 6-го класса и выше[6]. В.Р. Петросьянц использует термин школьный буллинг как форму насилия, которая имеет свой длительный и неуклонный процесс развития и ее исток начинается с межличностных отношений подростков. В этом процессе один выступает в роли обидчика, а другой в роли жертвы и подвергается физическому или психологическому насилию. То есть буллинг отличается от случайного конфликта между двумя учениками[7].

Буллинг в школе-это форма насилия, при которой ученики подвергаются издевательствам или жестокому обращению со стороны детей или учителей. Насилие в школе принимает две формы: явную и скрытую. Открытое проявление насилия может быть направлено как на тех, кто привлекает наибольшее внимание, так и на группу в целом. Насилие в школе возникает как в отношении задач, выполняемых в процессе обучения, так и в отношении взаимодействия, учащихся с учителями и сверстниками [4]. Исследователи обнаружили, что буллинг в образовательной системе часто оказывает давление на личность, ученики подвергаются жестокому обращению в школе, как со стороны сверстников, так и старшеклассников[10].

Итак, основываясь на результаты различных исследований, мы разработали общие показатели изучения проблемы буллинга в образовательной среде. Следует отметить, что в городской и сельской среде с учетом сложившихся условий, насилие осуществляется по-разному. Очевидная разница между системой взаимоотношений, учащихся городского образовательного учреждения и учащихся сельских школ проявляется в зависимости от экономического положения, особенностей личностного развития школьника, определенное значение имеет так же социальная детерминация.

С целью определения ситуации с буллингом в Республике Таджикистан мы подготовили и провели социологическое исследование (методом опроса) на тему «Буллинг подростков в образовательной среде». Исследование проводилось в городе Душанбе (в районах Сино, Фирдавси, Шахмансур, И.

Сомони) и в сельской местности (в районах Рудаки, Вахдат, Варзоб, Гиссар). Всего в опросе приняли участие 280 респондентов, из них 52,3% юношей и 47,7% девочек. Соотношение респондентов в городе Душанбе составляло 48,3% юношей и 51,7% девочек. Согласно полученной информации количество девочек в школах города Душанбе выше на 4,7%, чем юношей. В сельской местности 56,3 % опрошенных составляли юноши, а 43,7 % девочки. Таким образом, число девочек в сельской местности на 12,6 % меньше, чем юношей.

Изучение научной литературы, посвященной изучаемой проблеме, позволило определить основные способы осуществления буллинга несовершеннолетними в общеобразовательных учреждениях:

- физический- удары руками, пинки ногами, толкание, подножки, плевки, драка и т.д.;

- вербальный- обзывание, словесное запугивание, угрозы, насмешки, оскорбления;

- социальный-(или буллинг отношений) - исключение из группы, распространение слухов и сплетен, бойкот;

- электронный или кибербуллинг (схож с вербальным, но осуществляется посредством сети Интернет, текстовое сообщение, фотографий и видео в неприглядном виде, сплетен и слухов с целью причинения вреда или дискомфорта жертве) [1;3].

В процессе исследования респондентам были заданы вопросы относительно наиболее распространенных видов буллинга в школе. Результаты социологического исследования показали, что: «вербальный буллинг» является самой распространенной формой насилия в школах (в г. Душанбе на это указали 37,2, %, в сельской местности - 46,5%). Второе место по степени распространенности занимает “социальный буллинг” (в г. Душанбе его отметили 28,4% опрошенных, на селе - 31,4%). Третье место занимает “физический буллинг”) в г. Душанбе на него указали 22,5% респондентов, на селе -18,7%). Электронный или кибербуллинг (в г. Душанбе отметили 12%, опрошенных, на селе 3, 4%). В городе этот вид насилия является более распространенным, чем на селе, поскольку городские школьники имеют больше возможностей обращаться с интернетом.

Обычно совершение буллинга в школе приводит к появлению его жертв. Жертвой может стать любой ребенок, однако в большей степени актом насилия подвержены наиболее неуверенные в себе, боязливые дети, ученики, имеющие какие – либо недостатки внешности, дети, характеризующиеся низкой самооценкой, учащиеся с ограниченными физическими возможностями (дефект со зрением, имеют низкий интеллект или проблемы с памятью). Сюда же относятся так же дети, которые неохотно посещают школу, не общительные, не умеющие наладить отношения в группе, или же ученики,

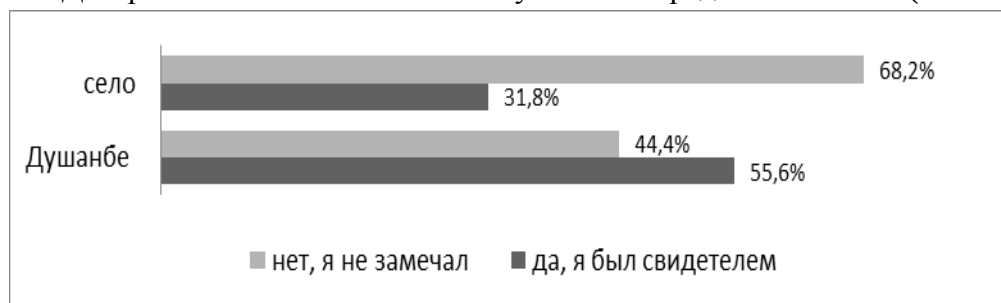
отличающиеся особым поведением (дети-затворники или с импульсивным/провокационным поведением). Результаты исследований показывают, что поводом для буллинга может стать предпочтительное отношение учителей к одной группе учащихся в классе и недоброжелательное - к другим. Учителя в школе прямо или косвенно могут влиять на ситуацию буллинга, демонстрируя пренебрежение или прямое давление в отношении уязвимых учеников или, наоборот, поощряя успешного ученика.

С целью выявления жертв буллинга учащимся был задан вопрос с несколькими вариантами ответов. Результаты исследования показывают, что достаточно высокий процент жертв буллинга составили ученики, которые не в состоянии защитить себя (в г. Душанбе на это указали 16,9% опрошенных, а на селе-20,6%). За ними следуют ученики с ограниченными физическими возможностями (низкорослые, инвалиды и др.) (в г. Душанбе 15,4% , а на селе-13,7% ответов), а также учащиеся из малообеспеченных семей (14,8% респондентов по г. Душанбе и 13,3% из сельских школ). Доля жертв буллинга среди учащихся, характеризующихся неуспеваемостью в учебе, составила 9,2 % в г. Душанбе и 13,1%, на селе. Среди учащихся, стремящихся стать лидерами в школе число жертв буллинга составило 9,3% опрошенных г. Душанбе и 11,2% в сельской местности. Из числа учащихся, приехавших из других населенных пунктов/ микрорайонов или прибывших из других школ (новые ученики) жертвами буллинга стали 8,7% респондентов в г. Душанбе и 6,9% сельских школ. Среди других категорий учащихся, ставшие жертвами буллинга, хулиганы и беспризорные, составили 6,2% опрошенных в г. Душанбе и 10,2% на селе; ученики, не имеющие друзей в школе (7,2% респондентов в г. Душанбе и 3,2% на селе), учащиеся из неполных семей (в г. Душанбе - 2,1%, на селе - 3,9%), отличники или любимчики учителей (4,6% опрошенных в г. Душанбе и 1,8% на селе). По мнению 5,6% респондентов г. Душанбе и 2,1% респондентов села, все учащиеся в школе могут подвергаться риску травли.

Следует отметить, что школьники большую часть времени проводят в образовательных учреждениях под присмотром педагогов, которые играют важную роль в защите детей от травли и насилия. Лица, работающие в образовательных учреждениях, несут ответственность за обеспечение безопасных условий и защиту детей. В городе безопасность школьников зависит от ответственности учителей и школьной охраны. Необходимо отметить, что безопасность ученика обеспечивается только на территории школы. Учителя не несут ответственность за насилие, происходящее за пределами школы. Учащиеся в большей степени подвержены риску насилия за пределами школы, то есть, возвращаясь из школы или направляясь в школу. Многие исследователи подтверждают, что больше травли, связанных с риском

побоев и физического насилия происходят в городах. В сельской местности контроль учащихся обычно осуществляется как за пределами школы, так и на школьной территории. Поэтому риск физического насилия или избиения за пределами школы в сельской местности наблюдается значительно меньше. Чтобы подтвердить данную гипотезу учащимся был задан вопрос: замечали ли школьники буллинг за пределами школы? По результатам исследования 55,6% респондентов (79 учеников) из г. Душанбе и 31,8% (47 учеников) из села были свидетелями буллинга вне школы. (см. диаграмму №1)

Диаграмма 1. Замечали ли Вы буллинг за пределами школы (n=280%)

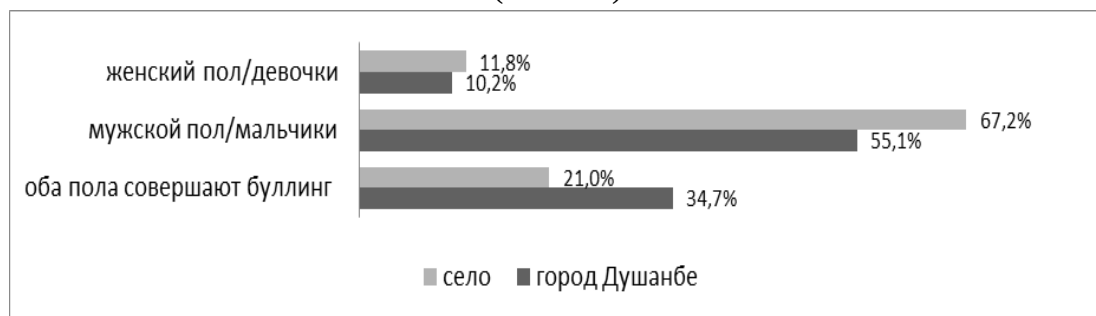

Эти данные свидетельствуют о том, что школьный буллинг независимо от осуществляемого социального контроля встречается во всех школах, хотя на селе в меньшей степени. Для выяснения причины школьного буллинга за пределами школы опрошенным был предложен дополнительный открытый вопрос. В качестве основных причин опрошенные называли стремление завоевать статус лидера класса или школы (в г Душанбе - 21,6%, на селе - 21,4% респондентов); защита одноклассников или друзей (в г. Душанбе - 17,6 %, на селе - 7,7%); эти ученики бездельники или находятся вне родительского контроля и ищут себе забаву (в г. Душанбе - 14,7%, на селе - 15,4%);ученики объединяются в группу и нападают на других, чтобы спугнуть кого – то или угрожать кому – то (в г. Душанбе 8,8%,на селе - 17,3%); За оскорбление личности / матершинство (в г.Душанбе - 7,8%,на селе - 17,3%);без серьезного повода, просто так для показухи (в Душанбе - 8,8%, на селе - 5,8%);из - за девочек (в г. Душанбе - 7,8%,на селе - 1,0%);восстанавливают справедливость или защищают слабых (в г.Душанбе - 4,8%, на селе - 7,3%). Затруднялись ответить - в г. Душанбе 5,9% опрошенных, на селе - 9,6%.

В некоторых школах агрессивное поведение (хулиганство), в том числе участие в драках, считается несущественной проблемой школьной дисциплины. В большинстве случаев буллинг совершается мальчиками. Они более активны и могут ответить агрессией на обиду, поэтому чаще становятся жертвами или буллерами/обидчиками. В большинстве случаев буллинг носит словесный характер, но может сопровождаться и физическим насилием. На вопрос “По вашему мнению какой пол больше совершает буллинг” мы

получили такие ответы: 10,2% опрошенных учащихся школ г. Душанбе и 11,8% сельских школ считают, что буллинг можно наблюдать среди девочек. Респонденты, которые считают, что мальчики занимаются травлей больше, чем девочки в г. Душанбе составили 55,1%, а на селе 67,2%. По мнению 34,7% респондентов г. Душанбе и 21,0% на селе, оба пола совершают буллинг. (см. Диаграмму 2).

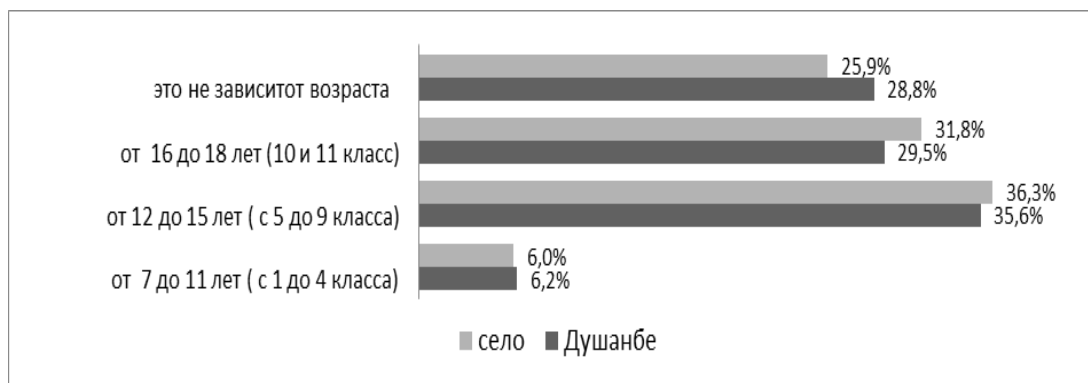
Диаграммаи 2. По вашему мнению, какой пол больше совершает буллинг
(n=280%)

Анализ гендерного аспекта проявления буллинга выявил, что он значительно чаще распространен среди мальчиков. Мальчики в два-три раза чаще девочек травят других, и они же – главные жертвы буллинга. Травля мальчиками девочек, девочками мальчиков и девочками девочек встречается значительно реже.

Буллинг сложная проблема, включающая в себя различные личные и социальные аспекты. В осуществлении травли немаловажную роль играет и возраст школьников. Согласно результатам исследования больше всего буллинг совершают школьники в возрасте 12 – 15 лет (с пятого по седьмого классов). Только 6,2% учащихся школ г. Душанбе и 6,0% - сельских школ считают, что буллинг совершают ученики начальных классов (с 1 по 4 класс). По мнению же 29,5% опрошенных в г. Душанбе и 31,8% - на селе буллинг совершают учащиеся в возрасте от 16 до 18 лет (с 10 по 11 классов). Тогда как 35, 9% респондентов г. Душанбе и 36,3 % опрошенных сельских школ отмечают, что буллинг совершают ученики в возрасте от 12 до 15 лет (с 5 по 9 классов). От 25,9% респондентов сельских школ до 28,8% - г. Душанбе считают, что совершение буллинга не зависит от возраста. (см. Диаграмму 3).

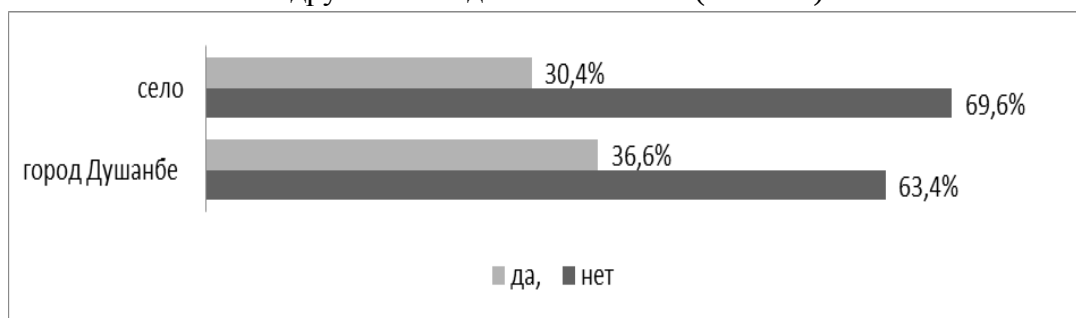
Диаграмма 3. По вашему мнению в каком возрасте ученики больше совершают буллинг? (n=280%)

Исследование, таким образом, выявило, что как в городе, так и сельской местности в начальных классах школьный буллинг наблюдается значительно меньше. В младших классах в большинстве случаев школьники опираются на мнение учителей и родителей, так как у них еще не сформировались свои нравственные принципы, и, следовательно, они подчиняются взрослым. Анализируя данные диаграммы 3, можно прийти к выводу, что особое внимание следует уделить особенностям старших, главным образом, средних классов. Склонность к травле имеет тенденцию роста у подростков, начиная с 11 лет и чем старше они становятся, тем больше проблем с буллингом, поскольку в старших классах его следствиями могут быть побои и серьезным конфликты. Иными словами, эти данные свидетельствуют о том, что многим подросткам независимо от их опыта и позиции свойственны попытки агрессивного поведения как способ социального поведения.

На вопрос, сталкивались ли вы с буллингом в школе со стороны других или одноклассников, 36,6% респондентов г. Душанбе и 30,4% сельских школьников ответили, что они подвергались травле. (см. Диаграмма 4).

Диаграмма 4. Сталкивались ли вы с буллингом в школе со стороны других или одноклассников? (n=280%)

По результатам исследования жертвами буллинга стали 36,6% (52 человек) респондентов из г. Душанбе и 30,4% (42 человек) из села. Далее для прояснения проблемы жертвам травли/насилия были предложены

дополнительные вопросы. На вопрос, «Какие методы используются для решения проблемы буллинга» 18,7% учащихся г. Душанбе и 16% - сельских школ ответили, что они рассказывают об этом родителям; 19,5% респондентов г. Душанбе и 27,7% - сельских школ - жалуются учителям или администрации школы. Основываясь на результаты опроса можно предположить, что школьники в решении проблемы, связанной с буллингом больше доверяют учителям, чем родителям. В сельской местности учителям доверяют большее число учащихся, чем в г. Душанбе. К школьному психологу обращаются больше в городе Душанбе (3,1%), чем на селе (1,0%). Данное обстоятельство видимо в большей степени связано с тем, что во многих сельских школах отсутствует штат психолога. Некоторые жертвы буллинга меняют школу (в г. Душанбе -2,1%, на селе -0,8%), другие прогуливают занятия или некоторое время не ходят в школу (в г. Душанбе -4,1%, на селе -1,7%). Число учеников, борющихся с буллингом и защищающих себя в г. Душанбе несколько больше, чем на селе: 19,2% и 16,4%, соответственно. Жертвы, которые ничего не принимают и терпят, думая о том, что это все временно, наоборот, на селе больше, чем в городе (в г. Душанбе -33,1%, на селе -36,2%).

Сегодня в школах, прежде всего, учителя и ответственные лица за воспитание должны создать систему противодействия проявлению агрессии среди учащихся в школе. Необходимо регулярно провести профилактику буллинга в школьной среде. Для определения системы мер по борьбе с буллингом в школе респондентам был предложен вопрос «Какие меры принимаются в вашей школе для предотвращения буллинга?». Опрошенные в качестве таких мер, в первую очередь, предлагают вызывать родителей в школу (в г. Душанбе - 42,5 %, на селе - 49,1%). Несколько меньшая часть респондентов считают, что проблему должны решать администрация школы совместно с классным руководителем (г. Душанбе - 25%, на селе -35,5%). По мнению 13% учащихся г. Душанбе и 8,4% - на селе, к решению проблемы необходимо привлекать участковых милиционеров, а 5,2% респондентов г. Душанбе и 1,2% - сельской местности считают, что проблему можно решить совместно с психологом. И, наконец, 14,5% опрошенных г. Душанбе и 5,8% - сельской местности придерживаются мнение, что школа ничего не делает, учащиеся решают проблему самостоятельно без посредника. Результаты ответов показывают, что в городе ученики больше надеются на себя, чем на поддержку школьного сообщества. В сельской местности школа лучше справляется с проблемой предотвращения буллинга, чем в городе.

Исследование показало, что подростки часто считают буллинг в общеобразовательном учреждении нормальным или стандартным поведением в школе. По мнению учащихся, в школе еще не созданы эффективные методы

борьбы с негативными социальными установками учащихся, для предотвращения буллинга. Учитывая это обстоятельство респондентам был предложен вопрос «Как вы считаете, можно ли предотвратить буллинг в школе». Результаты анализа показали, что 43,2% учащихся из г. Душанбе и 45,4% - из сельской местности считают, что буллинг – это естественное явление в школе и полностью искоренить его невозможно. (См. диаграмму 5)

Диаграмма 5. Как вы считаете, можно ли предотвратить буллинг в школе?
(n=280%)

Таким образом, проведенный анализ показал, что буллинг в школьной среде является серьезной проблемой, влекущей негативные психологические, социальные и соматические последствия. Учащиеся средних и старших классов достаточно хорошо знакомы с проблемой травли в школьном детском коллективе и осознают его опасные последствия. Юноши чаще, чем девушки, выступают в роли обидчиков, равно как и испытывают насильственные действия по отношению к себе.

В целом проведенное исследование показывает необходимость разработки и реализации в школах программ профилактики буллинга, ориентированных как на учащихся, так и на их родителей и педагогических коллектив школы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вороненко, А. И., Иванова, К. Д. Буллинг в младшей и старшей школе: сравнительная характеристика /А.И. Вороненко, К.Д., Иванова // Эпоха науки № 28, 2021. С. 282-287.
2. Гребенникова, О. А., Добролюбова, М. И. Буллинг в образовательной среде как угроза здоровью школьников/ О. А.Гребенникова, М. И. Добролюбова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – № S9. – 0,4 п. л. – Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2017/470113.htm>.
3. Калинина, Р.Р., Грибанова, Д.Я. Представление молодежи о буллинге в образовательной среде / Р.Р. Калинина, Д.Я. Грибанова // Вестник Псковского государственного университета. №1, 2015. -С. 129

4. Комилова, М. Д. Буллинг как форма насилия в образовательной среде: социологический анализ/М.Д.Комилова // Вестник Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. Таджикистан и современный мир. – 2021, №4(76) - С.245-257
5. Комилова, М.Д. Девиантология: учеб. пособие для студентов / М.Д. Комилова, С.Х. Расулов М.И. Каримзода. - Душанбе -2021.- С.161-163.
6. Моисеева, Н. М., Сафронова, М. В. Проблема профилактики буллинга в школьной среде/ Н. М. Моисеева, М.В.Сафронова // Ученые записки Санкт-Петербургского государственного института психологии и социальной работы. –2015, Т. 24, № 2. – С. 114–121
7. Петросянц, В.Р. Психологическая характеристика старшеклассников, участников буллинга в образовательной среде, и их жизнестойкость. [Текст]: дис. ... канд. псих. наук / В.Р. Петросянц. / – Санкт-Петербург 2011- 37с
8. Романова, М.В., Фролкина, А.В. Особенности школьного буллинга у подростков / М.В. Романова, А.В.Фролкина //Russian Journal of Education and Psychology. - 2021. № 12. - С.63-73.
9. Соловьев, Д. Н. Модель профилактики буллинга среди школьников подросткового возраста/ Д. Н. Соловьев // Науковедение. – 2014. – № 3. – С. 155–162.
10. Тарасова, С.Ю., Осницкий, А.К., Ениколопов, С.Н. Социально-психологические аспекты буллинга: взаимосвязь агрессивности и школьной тревожности / С.Ю. Тарасова, А.К. Осницкий, С.Н. Ениколопов // Психологическая наука и образование. - 2016. Том 8. -№ 4 - С. 102-116. Режим доступа: <http://www.psyedu.ru>.
11. Besag, V. E. (1989). Bullies and victims in schools. Britain: Open University Press/ Open Journal of Social Sciences, Vol.1 No.2, August 23, 2013

БУЛЛИНГ ДАР МАКТАБИ ШАҲРУ ДЕҶОТ: ТАҲЛИЛИ СОТСИОЛОҒӢ

КОМИЛОВА МАВҶУДА ДАВЛАТҶОНОВНА,

номзади илмҳои фалсафа, муаллими калони кафедраи сотсиологияи

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;

тел.:(+992) 935-14-80-80; e-mail: komilova.1976@mail.ru

Дар мақола сухан дар бораи буллинг ҳамчун зухури зӯроварӣ дар муҳити таълимӣ, тасвир шудааст. Муаллиф зухуроти навъҳои зӯровариро дар мактаб ошкор намуда, муносибати робитаи байни ҳамдигарии хонандагонро таҳлил намудааст. Дар раванди таҳлил муаллиф масъалаи буллингро дар муҳити

таълимии шаҳр ва деҳот шарҳ дода, тафовути байни онҳоро қайд намудааст. Муаллиф натиҷаи тадқиқоти сотсиологиро дар мавзӯи “Буллинг наврасон дар муҳити таълимӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ” дар мақола инъикос намудааст. Дар аҷоми мақола муаллиф ба хулоса меояд, ки зухуроти буллинг ҳамчун зухуроти иҷтимоӣ ва раванӣ дар мактабҳои деҳот ва шаҳр вучуд дорад. Натиҷаи тадқиқот барои педагогон, психологон ва сотсиологон муҳим буда, онро барои тадбирҳои пешгиринамӯӣ ва роҳандозии (коррекция) падидаи буллинг метавон истифода бурд.

Калидвожаҳо: буллинг, ҷабрдидагони буллинг, зӯроварӣ, муассисаҳои таълимӣ, мактаб, шаҳр ва деҳот, муносибатҳои ҳушунатбор.

BULLYING IN URBAN AND RURAL SCHOOL: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

KOMILOVA MAVJUDA DAVLATJONOVNA,

Candidate of philosophical sciences, senior teacher of the Sociology

Department of the National University of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 17;

tel.:(+992) 935-14-80-80; e-mail: komilova.1976@mail.ru

*The article considers bullying as a manifestation of violence in the educational environment. Analyzing the relationship of students, the author reveals the problem of violence as a phenomenon of the educational environment. In the process of analyzing this topic, the author also explores the problem of bullying in urban and rural educational environments and notes the differences between them. In the article, the author describes the results of a sociological study on the topic "Adolescent bullying in the educational environment in Tajik society". At the end of the article, the author comes to the conclusion that bullying exists as a socio-psychological phenomenon in rural and urban schools. The results of the sociological research can be used to prevent and correct bullying in the general education environment by teachers, psychologists and **sociologists**.*

Keywords: bullying, bullying victims, violence, educational institutions, schools, urban and rural areas, violent acts in relationships.

УДК: 316.7

**БАЪЗЕ ҶАНБАҶОИ ТАЪМИНИ МОЛИЯВИИ ХИЗМАТРАСОНИҶОИ
ИҶТИМОӢ ДАР ШАРОИТИ ҲОЗИРА****НАБОТОВА ПАРНИЁН ҶУМАҲОНОВА,**

муаллимаи калони кафедраи молияи

Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

734055, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Деҳотӣ 1/2;

тел: (+992) 004-400-858; e-mail: parnien.nabotova@mail.ru

Дар мақола баъзе ҷанбаҳои таъмини маблағгузори хизматрасониҳои иҷтимоӣ мавриди баррасӣ ва арзёбӣ қарор дода шудааст. Қайд карда шудааст, ки таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ раванди мураккаб ва ҳамзамон, маблағҳои зиёдро талаб мекунад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар баъзе кишварҳо маблағгузорӣ ва рушди лоиҳаҳои инфрасохторӣ асосан аз ҷониби давлат амалӣ карда мешавад.

Калидвожаҳо: маблағгузорӣ, хизматрасонии иҷтимоӣ, механизми маблағгузорӣ, субъектҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ, шартномаҳо, ташилотҳои ғайритичоратӣ.

Соҳаи иҷтимоӣ, ки дар ташаккулёбии шахсият нақши муҳим дорад, имрӯзҳо ба маблағгузори иловагӣ ниёз дорад. Аз ин лиҳоз, дар шароити иқтисоди бозорӣ яке аз воситаҳои асосии маблағгузорӣ шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар хизматрасонии иҷтимоӣ мебошад. Қобили зикр аст, ки аллакай якчанд лоиҳаи шарикӣ дар хизматрасонии иҷтимоӣ амалӣ шуда истодаанд, аз ҷумла, дар инфрасохтори соҳаи нақлиёт, обтаъминкунӣ, маориф, тандурустӣ, фарҳанг, вале барои рушди соҳаи иҷтимоӣ дар умум, хеле кам мебошад.

Маврид ба ёдоварист, ки дар адабиёти илмӣ шарикии давлатӣ ва бахши хусусӣ (ШДБХ) ҳамчун воситаи муҳимми ҳалли мушкилоти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад, истифодаи онро барои рушди бахши давлатӣ ва хусусӣ маънидод менамоянд.

Ҳоло Ҳукумати мамлакат ҳамаи захираву имкониятҳоро барои таҷдиду бунёди инфрасохтори иҷтимоӣ иқтисодӣ, ворид намудани технологияҳои ҳозиразамон, фароҳам овардани фазои мусоид барои сармоягузорику соҳибкорӣ, рушди бахши хусусӣ ва таъмини волоияти қонун сафарбар кардааст. Илова бар ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чихати фароҳам овардани шароити мусоид барои соҳибкорон ҳамасола ислоҳоти муҳимро дар

самтҳои гуногуни иқтисодиёт, аз ҷумла содагардонии расмиёти бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ, ва дастгирии соҳибкорону сармоягузoron, тақмили низоми андозбандӣ, содагардонии санҷишҳои фаъолияти соҳибкорӣ, ислоҳоти низоми иҷозатдиҳӣ ва иҷозатномадиҳӣ амалӣ менамояд [6, - С.98-107].

Шарикии давлат ва баҳши хусусӣ механизми ҷалби сармоягузории хусусӣ ба бунёди иншооти инфрасохтори иҷтимоӣ, таъмини идоракунии самараноки амволи давлатӣ, инчунин, баланд бардоштани сифати хизматрасонии аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳамиятнок дар асоси он мебошад. Моҳияти ШДБХ аз он иборат аст, ки захираҳои моддӣ ва ғайримоддии давлат ва тиҷорати хусусиро дар заминаи дарозмуддат ва ба ҳамдигар ғоидаовар барои фароҳам овардани имтиёзҳои иҷтимоӣ ва манфиати давлатро ба он ҳамчун механизми муассири татбиқи сиёсати давлатии иҷтимоии давлатӣ муайян мекунад.

Ҷамасола дар доираи салоҳиятҳои худ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мунтазам ҷаласа ва вохуриҳо гузаронида шуда, аз таҳдидҳои глобалӣ, тағйирёбии иқлим ва тамоюлҳои зудтағйирёбандаи ҷаҳониву минтақавӣ сухан меронанд. Аз он ҷумла, зимни суханронӣ дар Форуми иқтисодӣ ва сармоягузории «Душанбе – 2014: Соҳибкорӣ — муҳаррики иқтисодиёт» қайд намуданд, ки: «...рушди баҳши хусусӣ ва сармоягузорӣ дар стратегияи рушди дарозмуддат яке аз афзалиятҳои асосии сиёсати иқтисодии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудааст» [7].

Қобили зикр аст, ки дар сиёсати иқтисодии дилхоҳ давлат фазои сармоягузорӣ ва ҷалби сармоягузориҳои дохилию хориҷӣ яке аз самт ва афзалиятҳои асосии кишвар ҳисобида мешавад. Аз ин лиҳоз, бештари вазифаҳои оид ба фазои сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аллакай дар “Стратегияи миллии рушд 2030” дарҷ гардидаанд. Масалан, дар ин росто “Барномаи миёнамуҳлати рушд 2021-20252 фаъолияти аввалиндарачаро, ки барои ҳалли онҳо заруранд, мукамал менамояд. Аз таҷрибаи бархе аз кишвари дар ҷалби сармоягузорӣ ба қомебиҳои назаррас ноил гаштаанд, нишон медиҳад, ки мақсад ва тадбирҳои дар СМР-2030 овардашуда, воқеан ҳам ба ҷалби муваффақонаи сармоягузориҳо дар кишвар мусоидат менамояд.

Сабаби чунин таваҷҷуҳ ба ШДБХ дар он аст, ки дар Тоҷикистон чун дар бештари давлатҳои ҷаҳон тамоюли зиёд гардидани ниёзи аҳоли ба хизматрасонӣ, ки давлат онро ба уҳда дорад бештар гашта истодааст (аз ҷумла, соҳаи тандурустӣ, маориф, хоҷагии коммуналию-манзилӣ ва нақлиёт), вале барои амалигардонии лоиҳаҳо, аз ҷумла лоиҳаҳои муҳими иҷтимоӣ мушкilotи маҳдудияти захираҳои бучавӣ пеш меояд. Дар баробари ин, афзалияти рушди ШДБХ дар Тоҷикистон ба сабаҳои маълуми иқтисодӣ низ вобастагӣ доранд. Вазъи инфрасохтор, ҳамчун омили ба ҳама маълум, ба сатҳи рақобатпазирии субъектҳои хоҷагидорӣ ва маҳсулоту маҳсулнокии онҳо таъсир

мерасонад. Чунин вазъ бо он алоқаманд аст, ки рушди нокифояи инфрасохтор ба болоравии арзиши аслии маҳсулоту хизматрасонӣ оварда, ба паст шудани ғаёлнокии субъектҳои хоҷагидорро дар минтақаҳои инфрасохторашон заиф, боис мегардад [8, - С.249-256].

Аз бархе таҳлилҳо аён мегардад, ки воқеан новобаста ба дастовардҳои мавҷуда то ба ҳол як қатор омилҳои манфӣ вучуд дошта, дар умум, боиси дар сатҳи зарурӣ рушд нагардидани ғаёлояти сармоягузорӣ мегарданд. Бинобар ин, бо дарназардошти иҷроии ҳадафҳои “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои то 2030” тақозо ба сармоягузориҳо бамаротиб афзоиш меёбад.

Ҳамзамон, арзёбии самаранокии муносибатҳои шарикӣ ва лоиҳаҳои шарикӣ давлатию хусусӣ дар соҳаи иҷтимоию иқтисодӣ мумкин аст табиати мураккаби барои ҳар як аз иштирокдорон мухталиф, хусусияти ғайриякмаъно дошта бошад, ва нишондиҳандаҳои гуногуни меъёри миқдорию сифатиро дар бар гирад. Шароити ҳамкориҳои мутақобила ва хавфҳои лоиҳаро мувофиқаткунанда бошанд метавонанд бо гузашти сикли дурударози ҳаётии лоиҳаҳо тағйир ёбанд. Фаҳмиши нуктаҳои мазкур, дар навбати аввал, ба иштирокдори давлатӣ, ки ба таҳқиқоти таҳлили самаранокии идоракунӣ умуман ва ба ҳисобкардҳои бисёрвариантаи арзёбии самаранокии лоиҳаҳои инвестиционӣ, ки лоиҳаҳои калонмиқёси шарикӣ давлатию хусусӣ ба синфи махсуси онҳо тааллуқ доранд, хусусан ба қадри бояду шояд ворид нест, муҳим аст [9, - С. 82-92].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шарикӣ давлатӣ ва бахши хусусӣ дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ» ба роҳ монда шудааст. Баҳодиҳии омилҳои таъсиррасон дар рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи иҷтимоӣ дар асоси моддаи 20-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ» [1] ба роҳ монда мешавад, ки чунин меъёрҳо дорад:

асосноксозии техникӣ;

мутобиқат ба меъёрҳои экологие, ки дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудаанд;

амалан иҷрошаванда;

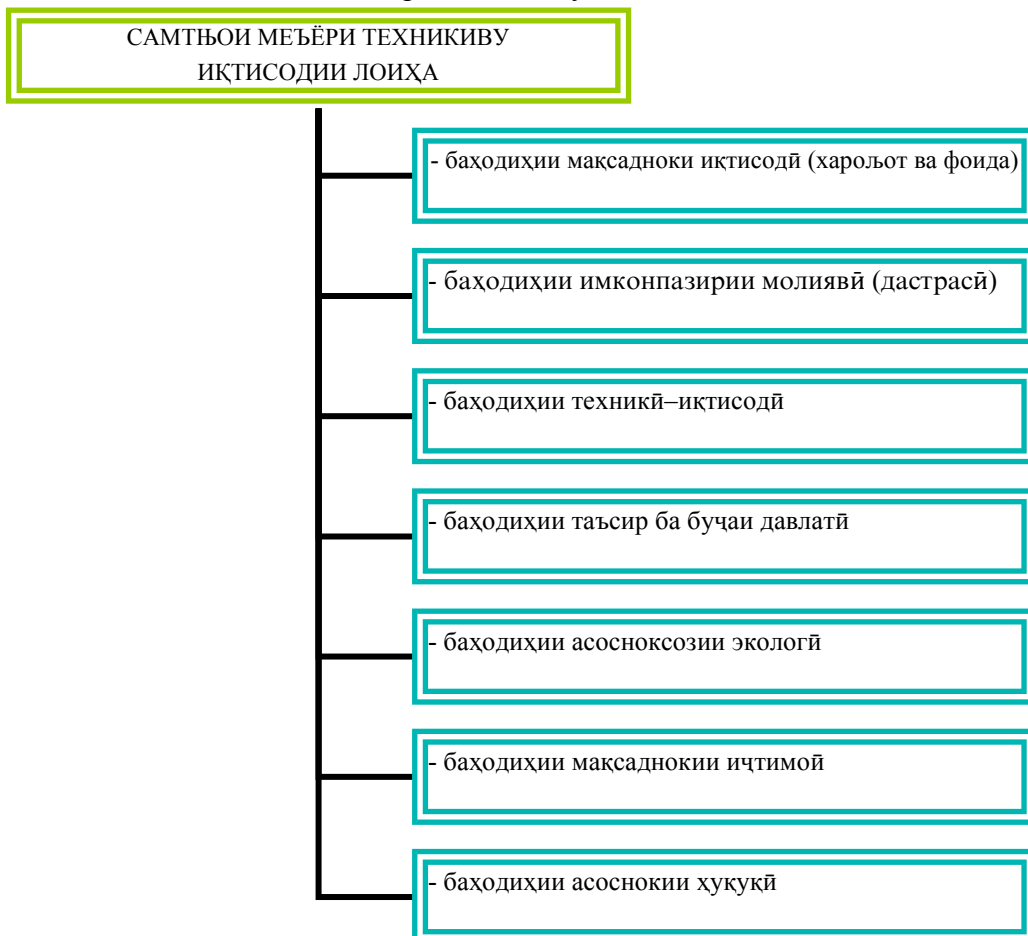
сифати хизматрасонӣ ва ҷорабиниҳо барои таъмини муттасилии онҳо;

нақша ва ҷадвали татбиқи лоиҳаи шарикӣ.

Дар ин радиф, фикру мулоҳиза ва таҳқику ҳулосабардориҳо гуногун буда, дар таҳқиқи масъалаи мазкур андешаи муҳаққиқи рус Д.Д.Криканов ба инобат гирифта шуд, ки чунин самтҳоро дар пажӯҳиши илмӣ худ меъёрҳои техникуву иқтисодии лоиҳаро мавриди омӯзиш қарор додааст. Албатта

самтҳои лоиҳаро дар шакли расм пурра возеҳ намудаем, ки дар расми 1 оварда шудааст.

Расми 1. Самтҳои меъёри техникӣ ва иқтисодии лоиҳа

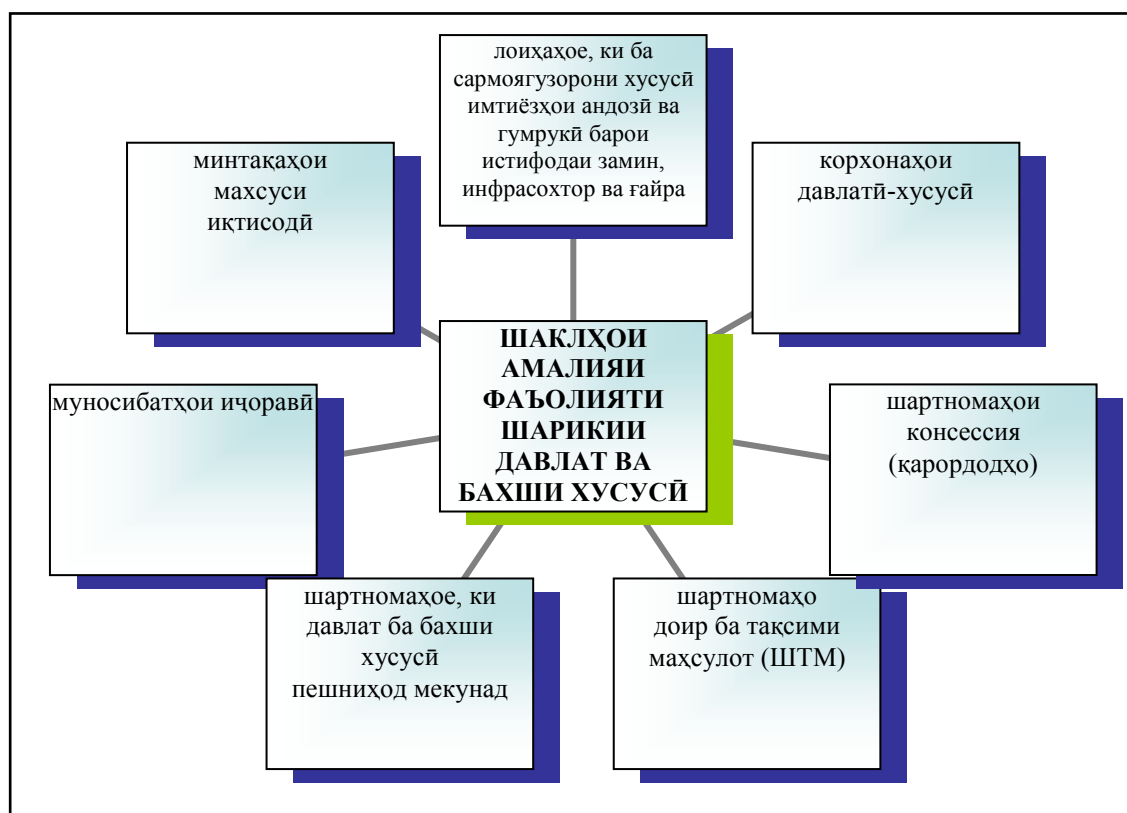
Сарчашма: Муҳаққиқи рус Д.Д.Криканов чунин самтҳоро дар пажӯҳиши илмӣ худ меъёрҳои техникӣ ва иқтисодии лоиҳаро мавриди омӯзиши қарор дода.

Баҳодихии самаранокии муқоисавии лоиҳаҳои ШДБХ қисми муҳимми раванди қабули қарорҳо мебошад ва ҳамзамон, бо дарназардошти таҷрибаи ҷаҳонӣ интиҳоби ин ё он шакли татбиқи онҳо бояд асоси тағйироти оянда бошад, аммо равишҳои кунунӣ дар танзими чунин баҳодихӣ дар бисёр кишварҳо нопурраанд ва дар асл татбиқ намешаванд. Тақмили ин механизм ба қонунҳои мавҷудаи миллӣ ислоҳоти ҷиддиро тақозо мекунад.

Баҳодихии самаранокии фаъолияти шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ (ШДБХ) дар хизматрасонии иҷтимоӣ вобаста ба тарзи бастанӣ шартномаи онҳо ба роҳ монда мешавад. Аз ин рӯ, интиҳоби шаклу шароити татбиқи муносибатҳои мутақобилан судманд, ташаққули ҳадафу вазифаҳои лоиҳаи мушаххаси шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, бояд ҳам аз ҷониби давлат ва ҳам

аз ҷониби баҳши хусусӣ, ба таври объективӣ асоснок ва шаффоф бошад. Ҳол он, ки тайи солҳои охири соҳибистиқлолӣ дар кишвар дар самти ташкили ҷазои сармоягузорӣ ва пешбурди ҷаъолияти соҳибкорӣ беш аз пеш корҳо анҷом дода шуда истодааст, ки мунтазам ба коҳиш ёфтани монеаҳои маъмурӣ ва даҳолати давлат ба ҷаъолияти шарикии давлат ва баҳши хусусӣ равона гардидаанд. Бинобар ин, дар амалияи ҷаъолияти шарикии давлат ва баҳши хусусӣ ва шаклҳои гуногуни он дар расми 2 ба таври возеҳ оварда шудааст.

Расми 2. Шаклҳои гуногуни амалияи ҷаъолияти шарикии давлат ва баҳши хусусӣ.

Сарчашма: Зоиров И.У. *Основные направления и инструменты развития государственно-частного партнерства в сфере услуг в условиях рыночной экономики (на материалах Республики Таджикистан).* - Душанбе-2017. - 165 с. С. 64.

Рушди иқтисоди ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки инфрасохтори пешрафта барои рушди муассир ва мутаваззини иқтисод шароит фароҳам меорад, зеро таъмини робитаҳои устувор ва бефосилаи байни минтақаҳо ва соҳаҳо асоси эҷоди иқтисоди қавӣ ва самаранок мебошад. Ҳамин тариқ, ҳар як давлат

кӯшиш ба ҳарч медиҳад, то чунин инфрасохторро таъсис диҳад, ки рушди устувори иқтисоди миллиро таъмин намуда, бо ин васила фароҳам овардани шароити заруриро барои сифати зиндагии аҳоли таъмин намояд. Дар ин самт Ҳукумати кишвар таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуда, дар самти беҳтар гардонидани фазои сармоягузорӣ ва ҷалби ҳарчи бештари сармояи мустақим тадбирҳои мушаххасро сол то сол амалӣ гардонидани истодааст.

Бояд таъкид кард, ки таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ раванди мураккаб ва ҳамзамон, маблағҳои зиёдро талаб мекунад. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ маблағгузорӣ ва рушди лоиҳаҳои инфрасохторӣ асосан аз ҷониби давлат амалӣ карда мешавад, вале даҳсолаи охир нишон медиҳад, ки шакл ва механизмҳои нави татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ пайдо шуданд, ки дар он ниҳоди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ ҷойи муҳимро ишғол мекунад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ собит месозад, ки кишварҳои пешрафта дар таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ бештар аз ин механизми ҳамкории давлат ва бахши тижорати хусусӣ истифода меkunанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ниҳоди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар сатҳи зарурӣ рушд накардааст, ҳарчанд баъзе лоиҳаҳо дар соҳаи сохтмон, нақлиёт, маориф, азнавсозии объектҳои бахши хизматрасонӣ ва зерсохторҳои инфрасохтори он татбиқ гардида истодааст.

Қобили зикр аст, ки рушди инфрасохтори шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ ҷалби сармояро ба соҳаҳои, ки рушд накардаанд, ворид намуда, болоравии сатҳи иқтисоди миллиро таъмин месозад ва дар ин замина ба паст кардани сатҳи камбизоатии аҳоли ва болоравии сатҳи сифати зиндагии онҳо оварда мерасонад.

Мушкилоти асосие, ки ба рушди шарикӣ давлатӣ ва бахши хусусӣ таъсир мерасонанд, таъсиси ниҳодии он мебошад. Муҳити ниҳодии шарикӣ бахшҳои давлативу хусусӣ ба татбиқ, пайдарҳамӣ ва танзими он таъсир мерасонад. Бояд таъкид кард, ки рушд наёфтани муҳити ниҳодӣ (институтсионалӣ) боиси ноқолии лоиҳа мегардад, хусусан, дар ҳолати иқтисодии ташкилии шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ бо набудани механизмҳои пешгирӣ ва ҳалли низоъҳо ва ғайра.

Масъалаи муҳим ва асосӣ барои ҷорӣ намудани лоиҳаҳои ШДБХ дар соҳаи иҷтимоӣ мушкилоти механизмҳо барои баргардонидани сармоягузориҳои хусусӣ мебошад. Аз ин ҷиҳат, ҳамаи лоиҳаҳои ШДБХ, ки дар амал татбиқ карда мешаванд, вобаста ба намунаи истифодашаванда метавонанд шартан ба ҷор гурӯҳ тақсим карда шаванд:

– пардохт барои мавҷудият – баргардонидани сармоягузори хусусӣ пурра ё ба андозаи бештар тавассути пардохтҳои шарикӣ давлатӣ, аз ҷумла, ҷуброни хароҷоти сохтан ва истифодаи иншоот, инчунин, таъмини сатҳи муайяни

даромаднокӣ ва пӯшонидани хароҷоти хизматрасонии маблағгузори чалбшуда;

– мустақиман ситонидани пардохтҳо ва амалӣ намудани дигар навъҳои фаъолияти тичоратӣ бо нархҳои (тарифҳои) танзимшаванда– шарикӣ хусусӣ тавассути баргардонидани ҳаққи хидмат, молҳо, кор бо истеъмолкунандагон баргардонидани сармояро таъмин менамояд. Фаъолияти дигари тичоратӣ бо нархҳои (тарифҳои) танзимшаванда, дар ҳоле бо дарназардошти хусусиятҳои қонунгузорӣ хароҷоти ҷуброннашудаи шарикӣ хусусиро пас аз ба итмом расидани лоиҳа аз ҳисоби шарикӣ давлатӣ ҷуброн кардан мумкин аст;

– ҳадди ақалли даромаднокии кафолатноки шарикӣ давлатӣ– шарикӣ хусусӣ баргардонидани сармоягузори тавассути ситонидани мустақими пардохтҳо барои хидматҳо, молҳо, кор бо истеъмолкунандагон ва дигар фаъолиятҳои тичоратӣ, аз ҷумла, бо нархҳои (тарифҳои) танзимшаванда таъмин менамояд, дар ҳоле ки созишнома барои ухдадории шартӣ шарикӣ ҷамъиятӣ ғоидаи аздастрафтаи муқарраршударо барои давраи муайян ҷуброн мекунад;

– мустақиман ситонидани пардохтҳо ва амалӣ намудани дигар навъҳои тичорат бидуни кафолати иловагии шарикӣ давлатӣ–шарикӣ хусусӣ ғоидаи сармоягузори танҳо тавассути амалисозии тичорат бе кафолати шарикӣ давлатӣ таъмин менамояд.

Дар асоси ин типология ҳамаи объектҳои инфрасохтори иҷтимоиро вобаста ба мавҷудияти кафолатҳои давлат ба ду гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

– лоиҳаҳои, ки ҷараёни пардохтҳо собит шудаанд, яъне давлат ғоидаи ҳадди ақалро кафолат медиҳад;

– лоиҳаҳои, ки ҷараёни пардохтҳо бевосита аз талаботи истеъмолкунандагон вобастагӣ доранд.

Дар таҳқиқоти хориҷӣ омилҳои асосии муваффақияти ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ бо тақсими одилонаи хавфҳо байни шарикони давлатӣ ва хусусӣ, мавҷудияти бахши хусусии қавӣ, назорати салоҳиятноки давлат, раванди муассири муайян кардани шарикӣ хусусӣ, заминаи ҳуқуқии мувофиқ ва муҳити муътадили сиёсӣ ва ғайра мебинанд.

Бояд таъкид дод, ки дар татбиқи лоиҳа ҳарду ҷониб манфиатҳои зиёде мебинанд, аз ҷумла:

дастрасии молиявии бозор;

таҷрибаи шарикӣ хусусӣ дар татбиқи лоиҳаҳои ШДБХ;

талаботи дарозмуддат ба объекти созишномаи ШДБХ;

дастирии давлатии лоиҳаи ШДБХ;

заминаҳои кофӣ ва возеҳи ҳуқуқии ШДБХ;

тақсимои мутавазину хавфҳо дар байни шарикон;
тартиби шаффоф ва рақобатпазирии интиҳоби шарикони хусусӣ;
дастгирии лоиҳаи ШДБХ аз ҷониби аҳолии маҳаллӣ;
сиёсати возеҳу равшани сармоягузорӣ ва иқтисодии давлатӣ.

Рушди соҳаи иҷтимоӣ чун анъана омили асосии ташаккули соҳаи иқтисодии ҳар як мамлакат мебошад. Инро дар ҳаҷми умумии хароҷоти иҷтимоии буҷетҳои тамоми сатҳҳо ва ҳам таҳлили қоидаҳои асосӣ, алаҳусус санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мушоҳида кардан мумкин аст.[2] Як қатор моделҳои шарикии давлат ва баҳши хусусӣ мавҷуд аст, ки дар он ӯҳдадорӣ, масъулият ва таваккалро дар байни мақомоти давлатӣ ва баҳши хусусӣ тақсим менамояд. Дар амалияи мамлакатҳои хориҷӣ чунин моделҳо истифода бурда мешаванд, ки дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

Ҷадвали 1.

Моделҳои шарикии давлат ва баҳши хусусӣ дар хизматрасонии иҷтимоӣ

№	Номгӯи модел	Тавсифи модел
1.	Харидан - сохтмон - истифода намудан (BBO – Buy – Build - Operate)	Ба сохтори хусусӣ ва ғайридавлатӣ додани моликияти давлатӣ аз рӯи шартҳои шартномае, ки мувофиқи он амвол бояд дар муҳлати муайян нав карда, ба истифода дода шавад. Назорати давлатӣ дар давоми муҳлати шартномаи додани амвол гузаронида мешавад.
2.	Сохтмон-соҳибмулк гардидан- истифода намудан (BOO – Build – Own – Operate)	Баҳши хусусӣ як иншоотро маблағгузорӣ намуда, биноро месозад, соҳибмулк гардида, идора мекунад ё ин ки дар асоси шартномаи якумра ба иҷора мегирад. Маҳдудиятҳои давлатӣ дар шартномаи аввал бораи ғайриқонунии мақомоти танзимкунандаи доимӣ муқаррар карда мешаванд.
3.	Сохтмон- соҳибмулк гардидан - истифода намудан-интиқол (BOOT - Build - Own - Operate - Transfer)	Сохтори баҳши хусусӣ барои маблағгузорӣ, шакл додан, сохтан ва истифода бурдани иншоот (инчунин пардохт барои истифода) ба муҳлати муайян франшиза мегирад ва пас аз он моликият ба давлат баргардонида мешавад.
4.	Сохтмон - истифода намудан-интиқол (BOT – Build – Operate - Transfer)	Баҳши хусусӣ иншооти навро дар асоси шартномаи концессионии дарозмуддат тарҳрезӣ мекунад, маблағгузорӣ намуда, месозад ва онро дар давоми муҳлати шартнома истифода мебарад. Баъди ба охир расидани муҳлати шартнома, агар ин ҳуқуқ бо сабаби ба охир расидани лоиҳа то ҳол гузашта бошад, моликият ба сектори давлатӣ баргардонида мешавад. Дар асл, ин шакл моделҳои BOOT ва

		BLOT-ро бо фарқи ягона - дар шакли моликият ба объект фаро мегирад.
5.	Сохтмон - иҷора - истифода намудан - интиқол (BLOT - Build - Lease - Operate - Transfer)	Ширкати бахши хусусӣ франшизаро барои маблағгузорӣ, тарҳрезӣ, сохтмон ва истифодабарии иншооти ба иҷора гирифташуда (инчунин, аз истеъмолкунандагон барои хизмат) барои давраи ба иҷора гирифтани, бо пардохти иҷорапулӣ дода мешавад.
6.	Тарҳрезӣ-сохтмон маблағгузорӣ истифода намудан (DBFO – Design – Build – Finance - Operate)	Бахши хусусӣ иншооти навро дар асоси иҷораи дарозмуддат тарҳрезӣ, маблағгузорӣ намуда ва истифода мебарад. Бахшии хусусӣ иншоотро дар охири иҷора ба бахши давлатӣ месупорад.
7.	Иштирок дар маблағгузорӣ (Finance Only)	Бахши хусусӣ (одатан як ширкати хизматрасонии молиявӣ) лоиҳаро мустақиман ё тавассути механизмҳои гуногун, аз қабili лизингҳои дарозмуддат ё коғазҳои қиматнок (вобаргҳо) маблағгузорӣ мекунад.
8.	Шартномаи амалиёт ва нигоҳдорӣ (O & M - Operation & Maintenance Contract)	Корхонаи хусусӣ амволи бахши давлатиро дар муддати муайян тибқи шартҳои шартнома истифода мебарад. Ҳуқуқи моликият ба сохтори давлатӣ нигоҳ дошта мешавад. (Бисёр одамон майл надоранд, ки чунин моделро ба мисли ШДБХ баррасӣ кунанд ва чунин шартномаҳоро хизматрасонӣ ё шартномаҳои хизматрасонӣ меноманд).
9.	Тарҳрезӣ-сохтмон (DB - Design - Build)	Бахши хусусӣ дар асоси шартномаи сохтмонии фаврӣ инфрасохторро тарҳрезӣ ва месозад, то талаботи бахши давлатиро ба хизматрасонӣ қонеъ созад, аксар вақт бо арзиши муайяншуда. Ҳамин тариқ, хавфи зиёдшавии хароҷот ба бахши хусусӣ воғузор мешавад. Бисёриҳо аз дидани модели DB дар ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ худдорӣ мекунанд ва ба чунин муносибатҳо ҳамчун шартномаҳои хариди давлатӣ мурочиат мекунанд.

10.	Ҳукуки истифода намудан (Operation License)	Оператори хусусӣ ҳуқуқ (литсензия) барои истехсол ва пешниҳоди хизматрасонии давлатиро одатан ба мӯҳлати муайян мегирад. Ин модел аксар вақт дар лоиҳаҳои технологияҳои иттилоотӣ (IT) истифода мешавад.
-----	---	--

Сарчашма: *Дар асоси сарчашмаҳои мавҷуда, аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.*

Боиси зикр аст, ки вобаста ба вазъи ҷаҳони муосир, чиҳати дарёфт ва тарҳрезии маделҳои навин ва гуногуни таъмини дурнамо ва рушди ин баҳши муҳими иқтисодиётро дар асоси барномаҳои давлатӣ ва муқаррароти қонунгузорӣ вобаста ба давраҳои гуногуну дарозмӯддатро тақозо менамояд, ки воқеан ҳам дар доираи он рушди босуботи иқтисодӣ таъмин хоҳад гашт.

Яъне имрӯзҳо яке аз омилҳои асосии ёрирасон ба рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар, маҳз инфрасохтори хизматрасонии иҷтимоӣ ҳисобида мешавад. Низомии мавҷудаи иҷтимоӣ, ки чун анъана масъулияти давлат ҳисобида мешавад, ба навсозӣ ва рушди минбаъда ниёз дорад. Харочоти моделсозии соҳаи иҷтимоӣ хеле ҳам гарон аст, вале мураккабии ин масъала на танҳо ба ҷалби маблағҳои назарраси бучетӣ, балки ба ҷорӣ кардани усулҳои муосири идоракунии ва пешниҳоди хизматрасониҳои иҷтимоӣ вобаста аст. Ҳардуи инро дар доираи тичорати хусусӣ ба роҳ мондан имкон дорад [5, – С. 181-185].

Ҳамин тавр, дар баробари зарурати баланд бардоштани самаранокии харочоти бучет, масъалаи ҳавасмандгардонии ҷалби сармоягузориҳои хусусӣ ба соҳаи иҷтимоӣ хеле ҳам зарур мебошад, зеро татбиқи афзалиятҳои ҷойдошта ба ҷалби сармоягузориҳои кишвар ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар ҷумҳури боис мегардад. Дар ин росто мучахҳазгардонӣ ва бунёд гардидани корхонаҳои гуногуни хурду миёна дар сар то сари ҷумҳури барои расидан ба ҳадафҳои рушди устувор ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ низ бе таъсир нахоҳад монд. Ҳамзамон, зиёд гардидани номгӯи маҳсулоти ватанӣ кор ва хизматрасониҳо чиҳати афзоиш ёфтани иқтисодии содироти кишвар ва дар баробари рушди иқтисоди миллий рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ барои иҷрои ҳадафҳои асосии барномаҳои давлатӣ ва «Стратегияи миллии рушд барои дараи то соли 2030» дар сатҳи зарурӣ мувофиқат менамояд.

АДАБИЁТ

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикии давлат ва баҳши хусусӣ» (АМОҶТс. 2012, №12, қ.1, м.1001).

Бакшеева А.Д. Взаимодействия государства, бизнеса и образовательных организаций в рамках государственно-частного партнерства// государственно-

частное партнерство международный научно-практический журнал. Уральский государственный экономический университет, г. Екатеринбург. 2016 г.

Зоиров И.У. Основные направления и инструменты развития государственно-частного партнерства в сфере услуг в условиях рыночной экономики (на материалах Республики Таджикистан): дисс.... канд. экон. наук: 08.00.05 / Зоиров Исфандиёр Усмонкулович - Душанбе-2017. - 165 с. С. 64.

Крыканов Д.Д. Оценка осуществимости проектов государственно-частного партнерства: анализ российской и международной практики // Государственно-частное партнерство. – 2017. – Том 4.–№2. – С. 111-129. doi: 10.18334/ppr.4.2.38144

Наботова П.Ч., Дустматов Б.М., Мухторзода С.С. Шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи хизматрасониҳои иҷтимоӣ дар мамлакатҳои тараққиёти устувори иқтисодидошта/Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. - Душанбе, 2023. 1(45). – С. 181-185.

Одинаев А.И. Таҳлили мавқеи бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ дар таъмини рушди иқтисоди миллӣ//Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз/Паёми Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: «АРЖАНГ», 2021. - № 2(74). - С.98-107.

Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Форуми иқтисодӣ ва сармоягузори «Душанбе – 2014: Соҳибкорӣ — муҳаррики иқтисодиёт» аз 15 октябри соли 2014, шаҳри Душанбе. [Заҳираи электронӣ] <http://prezident.tj/node/7709>

Усмонзода И. Шарикии давлат ва бахши хусусӣ ва арзиши "Инсон дар мадди аввал"//Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз/Паёми Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: «АРЖАНГ», 2020. - № 4(72). - С.249-256.

Тухсанбоева Х.М. Шаклҳои шарикии давлат ва бизнес дар сатҳи минтақавӣ ва методикаи арзёбии амалҳои онҳо. Аҳбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. 2021. Т. 89. № 4. - С. 82-92.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ В ТЕКУЩИХ УСЛОВИЯХ

НАБОТОВА ПАРНИЯН ДЖУМАХОНОВНА,

старший преподаватель кафедры финансов

Таджикского государственного университета коммерции
734055, Таджикистан, город Душанбе, улица Дехоти1/2;
тел: (+992) 00-440-08-57; e-mail: parnien.nabotova@mail.ru

В статье представлены некоторые аспекты обеспечения финансирования социальных услуг. Отмечается, что разработка и реализация инфраструктурных проектов является сложным процессом и требует больших финансовых вложений. Мировой опыт показывает, что в некоторых странах финансирование и развитие инфраструктурных проектов в основном осуществляется государством.

Ключевые слова: финансирование, социальные услуги, механизм финансирования, субъекты государственно-частного партнерства, договоры, некоммерческие организации.

SOME ASPECTS OF FINANCIAL PROVISION OF SOCIAL SERVICES IN CURRENT CONDITIONS

NABOTOVA PARNIYON JUMAKHONOVNA,

Senior teacher of the finance department of the Tajik State University of Commerce.

734055, Tajikistan, Dushanbe city, Dehoti str. 1/2;

tel:(+992) 00 - 440-08-58; e-mail: parnien.nabotova@mail.ru

The article presents some aspects of providing funding for social services. It is noted that the development and implementation of infrastructure projects is a complex process and requires a lot of money. World experience shows that in some countries the financing and development of infrastructure projects is mainly carried out by the state.

Keywords: financing, social services, financing mechanism, public and private partnership entities, contracts, non-commercial organizations

ПОНЯТИЙНЫЙ АППАРАТ ПРОФОРИЕНТАЦИИ МОЛОДЕЖИ И ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЕЕ РОЛИ В СОЦИАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВА

ХОДЖАЕВА МАХЛИЁ САДУЛЛОЕВНА,

Преподаватель кафедры общественных дисциплин

ГОУ ТГМУ имени Абуали ибн Сино

734000, Таджикистан, г.Душанбе, пр.Рудаки 139;

тел.: (+992) 908-00-23-01; e-mail: mahliyo_khojaeva@mail.ru

В статье автор акцентирует своё внимание на определении понятийного аппарата «профессиональной ориентации». Также раскрывается ее значение с точки зрения отечественной науки и практики, общечеловеческой культуры, общественных отношений и личности. Определяются основные факторы, затрудняющие процесс профессионального самоопределения молодежи. В качестве практического примера приводятся результаты социологического исследования профессиональных намерений молодежи которые сталкиваются с большими трудностями в этом процессе. В статье также рассмотрены направления профориентационной работы в рамках реализации формирования у обучающихся представлений об исследовании профориентации и выбора профессии. Автор исследует термины и категории, направленные на развитие профессионального самоопределения при планировании карьеры. Отмечается, что в ходе реализации профориентационных мероприятий в современных реалиях, наряду с позитивными результатами, были выявлены факторы, препятствующие развитию данного направления работы общества. Материалы статьи могут представлять интерес как для социальных работников, органов трудоустройства учебных и для педагогических коллективов общеобразовательных школ.

Ключевые слова: *понятийный аппарат, профориентация, молодежь, теоретическое исследование, общества, процесс, профессия.*

Изучение человека является вечной проблемой науки, социальной в частности, поскольку раскрытие смысла действий и поведение человека и его отношение к миру и мира к нему, остается вопросом, решение которого стоит во главе угла исследований ученых и теоретическое обобщение этих знаний и их систематизация является предметом социологической науки.[4,120]

Рассмотрение вопроса профориентации и профессионального самоопределения молодежи, требует, прежде всего, выявление теоретических основ

социологического анализа данного вопроса. Профориентация и профессиональное самоопределение необходимо, прежде всего, определит, как социальное явление и процесс социализации молодежи. В качестве изначального пункта в научной характеристике профориентации и самоопределения молодежи, важно выявить все стороны понятийного аппарата основных категорий данного исследования, в которую входят термины «молодежь», «профессия», «профессиональное ориентирование» и «самоопределение». Молодежь как социальная группа занимает важное место в социальной структуре общества и ей свойственно особое поведение, различающее по характеру, энергии и психологии данной социальной группы. Ученые исследующие проблемы молодежи приводят на основе родового понятия «молодежь» различные видовые отличия и типовые понятия молодежи. По нашему мнению разумно было бы представить принципиальные свойства социального положения молодежи, которая релевантна по отношению к данному исследованию. Наиболее фундаментальное и общее свойство молодежи как социального слоя общества является определенная возрастная взаимозависимость и свойства группы населения, которая основывается на определенных отношениях между различными членами этой группы и их противоположность другим социальным общностям. В предложенном Павленко П.Д. определение, молодежь рассматривается как социально- демографическая группа, обладающая специфическими, специальными, психологическими и возрастными особенностями, связанные с процессом становления их духовного мира, социализации, специфического положения в социальной структуре общества. Данная социальная группа охватывает граждан с 16 до 30 летнего возраста. [6,78] Как определённая фаза жизненного цикла возраст молодежи имеет конкретные биологические рамки, наличие которых определяет социальный статус этой группы и ее социально-психологические особенности. Следует, исходит из того, что систематизация молодежи как группы выявила много вариантов объединения этой группы, но главным признаком был выбран именно принадлежность молодежи к определенной возрастной группе. Возрастные группы, объединенные в один социальный слой общества, охватывает всех групп населения возраста признанным как молодежный возраст, но не достигшим социальной зрелости, согласно критериям, принятым в обществе. По мнению социологов, возраст и возрастные особенности являются определяющими факторами функционирования социума в социальной среде. Поэтому принадлежность индивида к возрастному слою обеспечивает его социальный статус в процессе жизненного пути. [8,69]

Взаимозависимость в этой группе определяется их общими интересами, проблемами, возрастом, целями, ценностями и другими общими для группы особенностями. При этом порядок интересов не должно быть одинаковым и находится в равновесие, поскольку любая социальная группа состоит из индивидуумов, активность которых отличается и не имеет определенной модели.

Особенно важной характеристикой молодежи как социального слоя общества является внутреннее ограничение на совместимость разных подгрупп молодежи по отношению друг с другом. Так, например, выделяются следующие формы деления молодежи по их социальному статусу внутри группы:

-учащаяся молодежь – это группа, занятая обучением в системе общеобразовательных учреждений;

-студенческая молодежь - группа молодежи, которая обучается в вузах и профессиональных колледжах. Отмечая активность студенческой молодежи, В. И. Ленин утверждал о том, что оно является наиболее отзывчивой частью интеллигенции, которая сознательнее других слоев населения относится к переменам в обществе; [3,343]

-безработная молодежь – временно не работающая часть молодежи;

-рабочая молодежь – группа, занятая на производстве;

- сельская молодежь – молодежь, которая работает в сельской местности;

- «золотая» молодежь – это часть молодежи из числа элит и верхних слоев населения, неформально отделенная от остальной части молодежи по признакам своего материального положения.

Разделение молодежи по их социальному положению также охватывает деление по географическому расположению, при котором молодежь разделяется на городскую и сельскую молодежь. По социальному положению, молодежь разделяется на богатых и бедных. Можно выделить также группу криминальной молодежи, которая немногочисленна, но имеет сильное влияние в молодежной среде. различные типы деления.

Несмотря на социальные и материальные различия положения внутри этой группы, биологические и возрастные особенности позволяют нам выделить их в качестве отдельной социальной группы в иерархии общества. Единый возрастной предел, определенный в пределах от 15 до 30 лет отделяет эту часть населения, как целую группу в качестве наиболее активного актора общества. Именно в рамках этой общности этого внутри молодежи как социальной группы происходит процесс интеграции, под которой подразумевается слияние разных типов молодежи (суб-молодежные группы) друг с другом по совпадающим интересам внутри группы и с окружающей их средой. Таким образом, внутренние отличительные свойства молодежи и возрастные границы данной группы сохраняют ее как само сохраняющийся тип современного общества. Еще одним основанием объединения в одну группу акторов является тот факт, что личность из этой группы не может существовать вне социальной группы, поскольку именно в отношениях друг с другом могут сосуществовать части социальной группы. Исследуя молодежь как отдельную группу общества, мы исходим из основных концептуальных положений теории о том, что молодежь является динамично развивающимся социальной группой, которая

активно участвует в процессе воспроизводства социально-профессиональной структуры общества. [7,12]

Следующей категорией нашего исследования является термин «профессия», которое как родовое понятие обозначает направление активной деятельности по производству и оказанию услуг. Профессии развиваются по мере развития общества и разделение труда, Профессия как род трудовой деятельности человека, прежде всего понимается по степени теоретических знаний и навыков, которые работник приобрел в результате подготовки и накопление опыта работы. В США и в ряде западных стран Европы, понятие «профессия» заменяется понятием «карьера». [9,90]

Необходимое связующее звено в цепи «молодежь-профессия» является категория «профориентация», которая остается действенным механизмом поддержки модуляции молодежи при выборе профессий в быстро меняющемся обществе. Термин «профориентация», определен в европейских странах как ряд мер, которые помогают гражданам разных возрастов определить свои интересы, способности и компетенции при выборе профессии. Это осмысленное решение в системе обучения и профессиональной деятельности для управления своим жизненным направлением. [9,89] Данное понятие (профориентация) описывает процесс профессионального ориентирования личности, которая содействует его выбору в сложном мире предлагаемых профессий. Если термин «профориентация» подразумевает внешнее влияние на выбор профессии со стороны актора, то понятие «самоопределение» подразумевает активную внутреннюю деятельность человека, который охватывает длительный процесс, на протяжении всей жизни социума, способствуя включению личности в трудовую деятельность в обществе. В процессе самоопределения определяется перспектива того, чего хочет человек, что он может и что есть он сам. [5,5] Некоторые ученые рассматривают единство термина «самоопределение» и термина «социализации», которые отражают процесс самоопределения и «строительство самого себя». [1,89] Исходя из теории общности этих понятий, термины «профессиональная ориентация», «профессиональное самоопределение» личности в сущности составляют часть общего процесса социализации.

Исходя из поставленной перед данным параграфом задачи, первостепенное значение для решения вопроса профориентации молодежи имеет социальная классификация молодежи как особой группы в структуре общества. В системе классификации молодежи как отдельного слоя общества выявлены такие особенности группы как социальные, демографические, возрастные, социально-психологические, биологические свойства, в соответствии с которыми молодежь отличается от других групп населения. Также в этой системе важное место занимает отношение этой группы к профессии и к производству, которая рассматривается нами как важнейший институт социализации молодежи. В рамках процесса активного участия молодежи в общественном производстве, происходит преемственность навыков и опыта поколений, когда старшие передают свой

накопленный опыт молодым и таким образом сохраняют стабильность развития этих процессов. Таким образом, старшее поколение носитель традиций, ценностей и мудрости передает молодежи права управления обществом, предотвращая естественные социальные конфликты по возрастным различиям.

Подводя итоги исследования понятийного аппарата и теорий о профориентации, следует подчеркнуть, что генезис профориентации развивалась на основе политики государства и вместе с тем в каждом обществе складывалась своя система профориентации со своими отличительными чертами и особенностями. [2,89] Исследование показало, что социально-историческая природа молодежи исходит от общественного строя и культуры общества, сложившихся в процессе социализации группы. Ключевым фактором исследований в области социологии и определение статуса молодежи является социальный анализ профессиональной ориентации молодежи. Привлекает внимание в аспекте проблематики нашего исследования тот факт, что оно предполагает единство анализа социально-классового деления молодежи и системно-структурного подхода к сертификационным свойствам и социальным функциям этой группы. Социальные характеристики молодежи в первую очередь связаны с естественно-биологическими особенностями этой группы и в большей степени исходят именно от этих факторов. В частности, к этим свойства относятся такие универсальные признаки как пол, возраст, мышление, стремление к новому, критика старого общества и т.д.

Несмотря на общности молодежи в возрастном контенте, относительно рассмотрения молодежи как единого социального слоя мнения ученых расходятся и главным расхождением является вопросы их интересов и ценностей. Интересы и ценности молодежи в свою очередь расходятся в зависимости от их социального положения. Социальная неоднородность молодежи является фактором разъединения этой группы, поскольку различие социального положения молодежи разделяет данную группу на отдельные сертификационные структуры и субкультурные объединения.

В целом в данной статье нами были выявлены основные понятийные определения терминов и категории исследования, в которые были включены термины «молодежь», «профессия», «профессиональное ориентирование» и «самоопределение». Также нами определены основные свойства и взаимозависимости в молодежной группе в аспекте общих интересов, возраста, цели, ценностей и других общих особенностей. Мы пришли к выводу о том, что устаревшие концепции профориентации до цифрового общества не могут быть приняты как методы современной профориентации. Поэтому альтернативы в этой работе неизбежны. Но устаревшие теории профориентации нельзя считать ненаучными принципиально и только на основании их нецифрового характера. В

таком случае есть риск потери преемственности в науке, и поэтому важно рассматривать научное развитие как опыт и прирост знания о профориентации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балюк А.Д. Профессиональная ориентация в системе социализации молодежи на примере Ростовской области Специальность 22.00.06 – Социология культуры Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата социологических наук, Тюмень – 2014 <http://www.tsogu.ru/resources/dissers/>.
2. Дементьев И.В. Профориентация: зарубежный опыт, РИВШ, 2020 [www.http://dissercat.ru/proforientacion/2020](http://dissercat.ru/proforientacion/2020)
3. Ленин В.И. там же, т. 7, с. 343
4. Новолодская Т.А., Садовников В.Н. Философские проблемы социально-гуманитарного знания, - Санкт-Петербург 2008 –С.80-120
5. Организация психологического сопровождения одаренных подростков в процессе их профессионального самоопределения. Методические рекомендации. – М., 2011. – 74 с.-С.5
6. Павленок П.Д. Теория, история и методика социальной работы,-М., 2005.- С.156
7. Старикова Л.Н., Профориентация и профессиональное самоопределение студентов средней профессиональной школы тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 22.00.04, кандидат социологических наук, 2009.-С.12
8. Хухлаева О. В.Психология развития: молодость, зрелость, старость.- М.- 2002. С.3(208 с.)
9. International trends and innovation in career guidance – Volume 1. Thematic chapters / перевод подготовлен Европейским Фондом Образования [www.http // european foundation of education /](http://www.europeanfoundationofeducation.org/) 789077 ЕФО /ЕС. / 2020 .- 66 с.С.49

ДАСТГОҲИ МАФҲУМИ КАСБИНТИХОБКУНИИ ҶАВОНОН ВА ТАДҚИҚОТИ НАЗАРИЯВИИ НАҚШИ ОН ДАР СИСТЕМАИ ИҶТИМОИИ ҶОМЕА

ХОҶАЕВА МАХЛИЁ САДУЛЛОЕВНА,

омӯзгори кафедраи фанҳои иҷтимоии СЭИ ДДТТ

ба номи Абуалӣ ибни Сино

734000, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 139;

тел.: (+992) 908-00-23-01; e-mail: mahliyo_khojaeva@mail.ru

Дар мақолаи мазкур муаллиф таваҷҷуҳи худро ба муайян кардани дастгоҳи мафҳуми касбинтихобкунии ҷавонон ва таҳқиқоти назариявии нақши он дар системаи иҷтимоии ҷомеа зоҳир намудааст. Инчунин, аҳаммияти ин ниҳод аз

нуқтаи назари таҷрибаи умумии ҷомеа ва муносибатҳои байни аъзоёни ҷомеа нишон дода мешавад. Дар мақола омилҳои асосии монеаишавӣ ба худмуайянкунии ҷавонон ёдрас шуда, дар асоси таҳлилҳои таҷрибавӣ бо мисолҳои равшан баррасӣ шудаанд. Муаллиф мафҳум ва истилоҳоти асосии ин равандро таҳлил карда, мазмуни онҳоро дар доираи илми ҷомеашиносии муосир шарҳ медиҳад. Қайд карда шуд, ки омилҳои манфӣ ва мусбати раванди касбпсихологикӣ бевосита мавзӯи таҳлилҳои минбаъдaro таъкил хоҳанд дод. Маводҳои мавзӯи мақола барои истифода дар муассисаҳои касбпсихологикӣ ва дар мактабҳои миёна ҳамчун маводи таълимӣ ва услубӣ хизмат хоҳанд кард.

Калидвожаҳо: дастгоҳи мафҳум, касбпсихологикӣ, ҷавонон, таҳқиқоти назариявӣ, ҷомеа, раванд, ихтисос.

CONCEPTUAL APPARATUS AND CAREER GUIDANCE OF YOUTH AND ITS ROLE IN THE THEORETICAL RESEARCH OF THE SOCIAL SYSTEM OF SOCIETY

KHOJAEVA MAKHLIYO SADULLOEVNA,

Lecturer at the Department of "Social Disciplines"

SEI TSMU named after Abuali ibn Sino

734000, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 139;

tel.: (+992) 908-00-23-01; e-mail: mahliyo_khojaeva@mail.ru

The article focuses on defining the concept «career guidance», and reveals its importance in terms of domestic science and practice, universal culture, social relations and personality. The main factors impeding professional self-determination of the youth are determined. The sociological research results on professional intentions of practical example, and attracting applicants in modern conditions is quite an important and difficult task for society. The article discusses the main directions of career guidance work, cooperation agreements of the society with educational institutions. The author present an experience of organizing and conducting research circles in sociology and developing skills of independent work with the received social information. Research circles allowed youth special skills arouse interest in sociology and improve their understanding of the criteria for their own professional choice, as well as understanding of the profile. During the implementation of career guidance measures in modern conditions, along with positive results, the authors have identified the factors that hinder the successful interaction of society and youth. The basic ideas and theses of the article may be of interest both for teachers of higher educational institutions and for pedagogical staff of secondary schools.

Keywords: conceptual apparatus, career guidance, youth, theoretical research, society, process, profession.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В Вестнике Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан «Таджикистан и современный мир» печатаются статьи в области политологии, экономики и социологии, которые являются результатами научно-исследовательских работ Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан и других организаций. Редколлегия журнала обращает внимание авторов на необходимость при направлении статьи в редколлегию строго соблюдать следующие правила:

1. Статьи принимаются по рекомендации главного редактора Вестника или его заместителей.

2. Текст статьи представляется редакционной коллегии в виде файла на съемном диске и бумажном носителе и должен быть подготовлен в текстовом редакторе MS Word, шрифт Times New Roman 12 пт для статей на русском и таджикском языках. Для компьютеров с Windows XP и любой версией MS Office необходимо использовать клавиатурный редактор Keypan. Интервал между строками – 1,15. Все листы рукописи должны быть пронумерованы.

3. Размер статьи не должен превышать 10 стр. компьютерного текста, включая текст, таблицы, список литературы (не более 15 источников), рисунки, число которых не должно превышать 6. ,

4. Рисунки, диаграммы и фотографии прилагаются отдельно в формате той программы, в которой они выполнены. Диаграммы в формате Excel, рисунки и фотографии в формате JPEG.

Оформление статьи:

1. Титульная страница статьи должна содержать: УДК, Ф.И.О. автора(ов) (полностью), ученая степень и(или) звание, должность, название учреждения(ий), в котором выполнена представленная статья, адреса(почтовый и электронный), номера телефонов, полное название специальности.

2. Сокращение слов, имен, названий не допускается, за исключением общепринятых сокращений мер, физических, химических и математических величин, терминов и т.д.

3. Ссылки на цитируемую литературу даются в тексте статьи в квадратных скобках, например: [1], [1, 3–5]. Список литературы приводится общим списком (под заголовком «Литература») в алфавитном порядке и оформляется следующим образом:

Для книг: фамилия и инициалы автора, полное название книги, том или выпуск, место издания, издательство, год издания, номер страницы или общее количество страниц. Для периодических изданий: фамилия и инициалы автора, название статьи, название издания, год и номер издания, номер страницы или первая и последняя страницы статьи.

Например:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. Национальный интерес Таджикистана. (Методическое руководство). – Душанбе: Авесто, 2009.–С.8.

2. Френсис Фукуяма. Неясность национального интереса// Независимая газета. 1992, 16 октября. -С.3-5.

К статье прилагается резюме на русском, английском и таджикском языках (не менее 5 строк) и ключевые слова (3–10).

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения рукописей, рекомендовать статьи к депонированию.

Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редколлгией не принимаются.

Текст присылаемой рукописи является окончательным, должен быть тщательно подготовлен, выверен, без исправлений и подписан автором(ами). Подробную инструкцию по оформлению статей можно скачать на сайте ЦСИ (www.mts.tj) на главной странице в разделе **ВЕСТНИК–ТАДЖИКИСТАН И СОВРЕМЕННЫЙ МИР**.

Примечание: Позиции авторов и редакционной коллегии могут не совпадать. За правильное использование источников, фактов и цифр ответственность несут авторы.

Адрес редакции: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 89,
тел.: (+992 37) 221-11-00; (+992 37) 221-16-36
Факс: (+992 37) 221-11-00
e-mail: info@mts.tj

Ба матбаа 18.07.2023 тахвил гардид. Чопаш 04.08.2023
ба имзо расид. Коғазӣ офсет. Андозаи 70x100 1/8.
Ҷузъи ҷопии шартӣ 36.25. Адади нашр 100 нусха.
Супориши № 14/23. Нархаш шартномавӣ.

Маҷалла дар ҷопхонаи ҶДММ «Аржанг» ба таъбъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21